

UNIVERSITATEA DIN CLUJ
BIBLIOTECA DACOROMANIEI
CONDUSĂ DE SEXTIL PUȘCARIU

No 1

Autor

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE MODERNE

INTÂII POEȚI MUNTENI

LECTIUNI

de

G. BOGDAN-DUICĂ
Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

CLUJ

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”
1923

1956

UNIVERSITATEA DIN CLUJ.

BIBLIOTECA DACOROMANIEI

CONDUSĂ DE
SEXTIL PUŞCARIU

1.

Istoria literaturii române moderne INTÂII POEȚI MUNTENI

DE
G. BOGDAN-DUICĂ.

CLUJ,
EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE «ARDEALUL»,
1923

B. 77900.

Inv. 86134.-

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE MODERNE

INTÂII POEȚI MUNTENI

STAVRUS - LECȚIUNI 1907-1908

de

G. BOGDAN-DUICĂ

Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române

Donațiune

CLUJ, 1923
EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”

145559

Ioteca Centrală Universitară
BUCURESTI
ta
ventar 145559

826.90

RC 124/00

R.42

ISTORIA LITERATURII
ROMÂNE MODERNE

TOATE DREPTurile REZERVATE.

B.C.U.Bucuresti

C145559

Prefață

Cluj, în 20 Mai 1920.

Cartea aceasta cuprinde o mică parte din lecțiunile de istorie literară română ținute la Universitatea din Cluj în anul întâiu al lucrărilor sale.

Le-am ținut cu gândul că lumii de-aici, căreia sistemele învățăturii Ungariei i-au tăinuit viața românească și istoria ei preșioasă, trebuie să-i dăm, despre această viață, informații cât mai multe. De aceea am făcut, la curs, multă **istorie** literară; de aceea **estetică** am lăsat-o în seama discuțiunilor din seminar.

Lipsa din Cluj a mijloacelor: a cărților și revistelor, m'a silit să procedez biografic și să încep cu acea epocă (1800—1850) pentru care de mult adunasem însemnări oricând bune pentru studii literare.

Despre această epocă literară avem, până acum, o mare operă: N. Iorga, *Istoria literaturii românești* în veacul al XIX-lea (vol. I—III); și un curs de O. Densusianu*; mai avem monografii: de mine, de E. Lovinescu, de alții; diferite studii nu ne lipsesc. Cu toate acestea pot afirma că cercetarea înnoită a epocii mi-a descoperit probleme nouă, mi-a dat câteva soluții nouă și a dus mai departe lămurirea evoluțunei noastre literare, pe care peste 40—50 de ani, după alte multe lucrări, pe care le simt **absolut** necesare, un spirit sintetizator ne-o va da cum trebuie să fie: o psihologie literară, evolutivă, sigură a curentelor și a scriitorilor fixați exact în ele; o expunere — până acum neglijată cu desăvârșire — a mijloacelor artistice-tehnice; o informație deplină despre influențele streine, adecă despre contactul nostru cu literaturile streine din Est și Vest.

Noi, toți cercetătorii de astăzi, sătem numai solii aceluia istoric literar, care, ocupându-se de aceiași scriitori, va desfășura unei generații mai fericite valuri de frumoase sentimente și de idei generoase, care au contribuit la înălțarea morală și intelectuală a neamului nostru mai mult decât oamenii politici, pe cari,

* Acum (1923) tipărit.

cu drept cuvânt, toată literatura noastră i-a învinuit totdeauna. Literatura română a născut și a generalizat sufletul care a învins; de aceea ea este vrednică să-i apară acel norocos istoric, pe care i-l doresc și care o va trata drept ce este: drept. cea mai mare energie românească modernă.

In lectiile de față am finit să nu mă întrec cu nimeni și să colaborez cu toți; pentru că din munca tuturor va ieși, pe rând, materia necesară acelei clasice expuneri pe care, peste 40—50 de ani, eu nu o voi mai ceta.

Incepiturile eroice ale literaturii noastre moderne mi-au devenit simpatice din momentul în care m'am convins, pe la 1898, că sunt prea puțin cunoscute Românilor. Mă simțeam eu umilit de atâtă lipsă de interes! Am început atunci cercetările asupra lui Gr. Alexandrescu; în cartea aceasta mă simt pe același drum, descoperitor de material bun și uneori de puncte de vedere nouă.

Intâiile lecțiuni lipsesc din volum: Aspectul moral al ţării în timpul lui Ienăchiță Văcărescu și vieața și opera lui Enache, Alexandru și Nicolae Văcărescu; despre ei nimic nou și sigur nu se poate spune câtă vreme manuscrisele lor nu vor fi publicate sau cercetate. Cu cercetarea aceasta se ocupă Nerva Hodoș; cine-i va succede, nu se vede.

G. BOGDAN-DUICA.

Greșeli de tipar s-au strecurat câteva. De ex. p. 185, în notă, Sand în loc de *Eliad*; p. 190 Ispătescu în loc de *Ipătescu*; p. 198 *micul gând* în loc de *unicul gând*. Dar ele sunt aşa de puține și de ușor de ghicit, încât le voiu îndreptă abia la a doua ediție.

Cuprinsul.

	Pag.
<i>Prefață</i>	V-VI.
<i>I. Ioan Văcărescu.</i>	
1. Caracteristică	1
2. Scriserile: Cronologie, influențe	3
3. Biografie	24
4. Excurs despre gen. N. Mavros	34
<i>II. I. Eliade Rădulescul.</i>	
1. Biografie: 1802—1818	39
2. Biografie: 1818—1828	54
3. Gramatica românească	64
4. Curierul românesc și Curierul de ambe sexe.	89
5. Literatura rusofilă și antirusească la 1829 și 1830.	100
6. Boileau și Lamartine	112
7. Biografie: 1834—1842	125
8. Planul poetic de la 1836: Biblicele, Evangelicele și Omul individual	140
9. Planul poetic dela 1836: O noapte pe ruinele Târgoviștei și Zburătorul	156
10. Planul poetic de la 1836: Mihaida.	164
11. Teatrul și Fabula	172
12. Biografie: 1843—1848	181
13. Biografie: 1849—1866	194
14. Biografie 1866—1872	204
15. Excurs despre literatura politică-istorică a anilor 1848—1869	212
16. Elevii lui Eliade	216
<i>III. Vasile Cârlova</i>	230
<i>IV. Constantin Faca</i>	240
<i>V. Grigorie Alexandrescu.</i>	
1. Biografie	249
2. Evoluțiunea poetului	256
<i>VI. C. A. Rosetti</i>	279
<i>VII. Cesar Boliac</i>	291
<i>VIII. Anexă</i>	302

IOAN VĂCĂRESCU

CARACTERISTICĂ.

(Lecțione ținută în 8 Decembrie 1920).

Dedicată strălucitului co-leg V. Pârvan, tovarăș bun la greutățile începutului.

I.

Lecțiunea sau, mai exact, lecțiunile despre Ioan Văcărescu vor avea un ton apologetic. Pentru că eu am impresia că în expunerile generale de istoria literaturii el este bagatelistat, ca de ex. în istoria literaturii de G. Adamescu¹, sau judecat aspru, de la propria înăltime sufletească a istoricului, care este, în acest caz, N. Iorga; eu îl voi aprecia de la înăltimea acelui nivel al timpului său, peste care Ioan Văcărescu s'a înălțat sus de tot.

Timpul său îi simțise repede superioritatea.

Încă înainte de-a fi tipărit cevă, Ardeleanul V. Popp vorbea despre I. Văcărescu în prefața la *Psaltirea lui Prale*²: „Multime și felurimi de poeme se află la acesta, care, de le-ar face cunoscute nației, pentru că toate sănt vrednice de-a vedea lumina, foarte mult o ar îndatoră”. I. Eliade Rădulescu, care de Tânăr cunoscuse *Primăvara amorului*³, cunoscându-l apoi în întregime, îi dă laudele cuvenite în prefața la gramatica sa⁴. Pentru Eliade poetul nostru este un Anacreon, prin ale cărui poezii limba „a câștigat aripi”; dar el nu le tipărește, ca să „bucure pe toți Românii”; „o să i le fur și o să i le dau eu la lumină”, amenință Eliade. Când stilistul Al. Odobescu vorbește, la 1861, despre limba de la 1828 a lui I. Văcărescu — astă cum el o mânuează în traducerea lui *Britannicus* — și afirmează că în ea trebuie să recunoaștem „pe unul din cei mai

¹ Ed. L. Alcalay, p. 266—268.

² 1827, p. V.

³ Cuvântarea ținută la moartea lui Văcărescu, 1863, p. 22.

⁴ 1828 p. XXXIV.

demni părinți ai limbei“ noastre¹, Odobescu dă dreptate lui Eliade. Al. Odobescu este și doavadă, că tradiția preamăririi ajunsese până aproape de noi, să zicem până pe la 1870.

După publicarea broșurei de versuri de la 1830, laudele se înmulțiră. Astfel, la 1835, lui C. Bolliac î se pareă că I. Văcărescu, ca autor al *Primăverii amorului*, este un „geniu creator“². Eliade îl cită iarăși ca pildă de concizune stilistică³. Cesar Bolliac revine, la 1844, în *Foaia pentru mînte*⁴ și îl întreabă pe Văcărescu: Pentru ce nu mai cântă, pentru ce lasă Dacia fără Tirteu, fără Teocrit? Bolliac mărturisește că, în copilăria sa, muza lui Văcărescu l-a creat pe el poet, căci „prea mult îi plăcea“.

Faimia aceasta i-o întăreau și școalele, în special liceul de la Sf. Sava, unde se studia de ex. *Retorica* lui S. Marcovici (1834), în care, cu laude sincere, se citau versuri din Văcărescu.

Interesant este și momentul în care lauda fără rezerve începe a face loc unei aprecieri mai reci. O generație nouă îl simte mai rece, dar și ea laudă încă generos. Astfel, nici la 1854, D. Bolintineanu nu rămâne neinfluențat de grația și suavitatea din *Primăvara amorului*⁵, la care revine, cu aceleași laude și la 1868, când însă vorbește și despre „bălăriile“ care cresc printre versurile lui Văcărescu⁶.

Între 1854 și 1868 figura lui I. Văcărescu găsi și un judecător strein, un distins om de litere, care voiă să informeze streinătatea, dar care scotocea cu deliciu în bogăția intelectuală și morală a României pe care mult o iubea: Era Ulysse de Marsillac, profesorul. Acesta ni-a vorbit nu numai despre amorul lui Văcărescu, sau despre sentimentul naturii, ci și despre religia lui, despre filosofia lui⁷.

Așa dar aproape jumătate de veac neîntrerupt, Români sânt preoccupați de poezia lui I. Văcărescu, pe care el o ține, însă, ascunsă, pe care o risipește, rar, în gazete, și pe care o societate de literați trebuie să i-o smulgă oarecum din mâni, pentru ca să

¹ *Revista română*, vol. I, p. 483.

² *Operile lui Cesar Bolliac*, 1835, p. 13.

³ *Culegere din scrierile lui I. Eliad*, 1836, p. 48.

⁴ Pag. 240.

⁵ *Les principautés roumains*, p. 49.

⁶ *Albina Pindului*, vol. I, p. 134. Cam tot astfel îl judecă și G. Sion în *Revista Carpaților*, 1861, vol. II, p. 340.

⁷ In *La voix de la Roumanie*, 1861, No. 12, 13/26 Aprilie.

○ publice, în sfârșit, într'un volum elegant, la 1848. Volumul acesta este un omagiu al generațiunii de la 1848, pe care viitorul ministru de externe al Munteniei, al revoluției, I. Voinescu II, o reprezintă scriind o prefată plină de gingăsie și de adorație¹.

Din toate știrile înșirate mai sus reiese că I. Văcărescu a fost o parte mare și bună din sufletul literar al epocii sale; că peste opera lui nu se poate trece cu graba criticei de foileton modern, care se mărginește să fixeze valorile relative, adecă valorile scumpe spiritelor moderne, nu și valorile istorice, lucrătoare în timpul lor, asupra contemporanilor lor².

II.

I. Văcărescu este un bun prilej să vă exemplific o parte din ideile expuse la *Teoria literaturii*³. Exemplificând fixez totodată și caracterul poeziei lui Văcărescu.

Să ne întrebăm aşadar: care este acea *faculté maîtresse*, care, precumpărind, constituie trăsătura fundamentală a fizionomiei lui literare?

In poezia lui I. Văcărescu este foarte multă judecată, rațiune rece, pătrundere rațională a lucrurilor. Rațiunea este coloana vertebrală a literaturii lui; fantasia, sentimentul, apar numai în planul al doilea. Si aceasta de la început până la sfârșit. Urmați-l deci împreună cu mine:

In 1817 I. Văcărescu scrie *Ce este'n mâna, nu e minciună*, o mică disertație de etică rimată, cu concluzia:

In lume omu găsește raiu.

In 1818 — în 19 Aprilie — curg strofele pedagogice ale *Tipografiei*; tot atât de rece este și *La pravila ţării*, din același an, când ceva mai căld răsună versurile despre dobândirea celor pierdute și prefacearea în acvila a corbului sărman; o analogie a amorului cu un izvor de ape este calmă, în *Putna*; și în sfârșit, același an ne dă o fabulă *Corb la corb nu scoate ochii*, în care raționalismul persistă.

¹ Paginile I—VII din *Colecție din poezile Dlui marelui logofăt I. Văcărescu*. București, 1848.

² Observ că și dușmanii lui I. Văcărescu vorbeau în acel timp respectuos despre el. Vezi de ex. pagina 102 din *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Vataques*, par M. B*** Paris, 1856.

³ Alt curs paralel al autorului.

Saturnu din 1819 sau *La deschiderea teatrului* în Bucureşti, seamănă perfect cu *Tipografia*; doar două strofe sănt mai calde¹.

Anul 1821 este anul revoluţiei, în care Văcăreşti avură un rol secundar. Neculai Văcărescu, trimis într-o misiune de domolire la Tudor, nu reuşi; dar el cântă ca naţionalist *Durda* să, iar, în exil, la Braşov deveni un centru de reculegere naţională². Ioan Văcărescu, acum bărbat de 29 de ani, se mişcă mai mult. El este optimist. Rece începe *Sfătuire și rugăciune*, dar simt, cald este în :

Tu! ce pretutindeni eşti,
Ce zidirea-ți cārmueşti,
Care 'nalți împărății
Si cufunzi când te mâni,
Din toți sfintii cel preasfânt,
Te coboară pe pământ!
Luminează-ne pre noi,
Spune-ne a tale voi !

Bunavestire este iarăşi raţională. Un îndemn mai viu se află în *Cântec românesc*:

Cerul slava ta voește,
Aidi, voinice, biruește!

Energie, de actualitate și astăzi, este și în *Glasul poporului sub despotism*:

Rescoală-te, inima mea, din a răbdării boală!
Grozav, grozav ai suferit, grozavă te rescoală!
Să tremure, să tremure cumplita tiranie....

Fireşte, glasul nu-i o Marsilieză, nu-i *Deşteptarea Românilor*, nu-i *Deşteaptă-te Române*, dar este o îmbinare de rațiune și sentiment, de astădată de mai mult sentiment decât găsim în 1829, în *Marşul românesc*, privitor la reînființarea miliției naționale.

Cui este întrucâtva atent, simțirea îi va licări și din sonetul de la 18 Iunie 1830, *Lui aga Nicolache Ghica* — Moldoveanul care, fiind în Bucureşti, se entuziasmă de versurile lui Vasile Cârlova, dar ea nu izbucnește:

Lesne poți pricepe ce simt pentru tine!

Adecă: poți pricepe cât eu nu pot spune!

Raţionalismul filosofic îl duce, în 1834, către întâiul său poem social, *Prieteşugul*, în care picură câte ceva din idealele istorice:

¹ Din motive pedagogice, la curs, aceste strofe erau adeseori citite.

² Heliade-Rădulescu, *Equilibru între antithesi* p. 77.

De ceri vecie,
Fii Utican!

Și dacă cercetăm înainte toate poezile date, ne convingem că toate cad, până la 1843, în aceeași categorie de poezii gândite.

Incoronarea acestui gen de poezii o face însă marele poem *Adevărul*¹, care totuși, peici pe colo, devine plastic. În versuri libere, nerimate, I. Văcărescu desvoală în acest poem sistemul său social, din care extrag, ca indiciu, câteva idei:

Stăpâne al luminii!
Eu văz în Adevăr
Voința ta cea sfântă!

Si adevărul iată-l:

I. Omul este un inel în lanțul societății, în lanțul neamului; dar inelele sănt de aur, de argint, de aramă, de lut, de lemn, de paiu. Fericit neamul care-și găsește conducătorul bun!

*Eu mă știu vrednic,
Ca să-mi port neamul
Spre bine!*

Lanțul nu trebuie se fie încurcat de nimeni.

II. Idealul este o societate în care nimeni nu-i rob, nimeni tiran.

III. Oglinda lui Dumnezeu, în această lume, este adevărul:

Legea a ta Adevăr este.
Si Evangelia-ți, ca dânsul,
Trebuință
De *taine* nu are
Spre propovедuire,
A *tainelor* vreme
Acum trecut-a.
Gol e frumos, o Doamne, adevărul,
Viteaz el e
Si folos face.

De aceea poetul cere ca mintea, simțirea, mâna să i se umple de adevăr, ca să fie, prin el, biruitor.

Venîți să ardem vecinic
Ca lumina,
Şîn veci să luminăm!

IV. Însă în adevăr arde — iubirea. Ea este sâmburele firei, ea înflorește floare lângă floare, ea coace roduri; iubiți-vă deci familia, neamul,

Pe *fratele român*
Ori unde l-ați află;
iubiți lumea!

V. Acela a fost idealul; realitatea actuală este alta. Democrit avu dreptate să râză. El nu va râde, dacă iubirea din noi va face să lumineze — adevărul.

¹ Pagina 27—66.

VI. Lumea demagogilor trebuie ținută în frâu; iubitorii de domnie, viclenii, să se dea la o parte, pentru ca tirania nouă să nu reînceapă rostul celei vechi.

Cu astfel de ideale, I. Văcărescu era, în vremea lui, un modernist remarcabil și, vom vedea, remarcat.

Revenim: Puterea maestră în Ioan Văcărescu este rațiunea. Tip reflexiv, tip influențat de filosofie, el se simțea chemat să călăuzească prin vers, nu să entuziasmeze sentimentul.

Noi cerem, însă, poetului o simțire adâncă, o imaginea în ale cărei icoane, în al cărei joc de icoane, de simboluri, simțirea să fie caldă, vie, răpitoare.

Fantazia lui I. Văcărescu s'a desvoltat sub o influență literară pe care poetul I. Bolintineanu o regretă mult (1854): Aceasta a fost influența mitologiei grecești. Toți zeii vechi apar în versurile lui Văcărescu și sănt presupuși: icoane bine cunoscute — în lumea de-atunci, a școalelor grecești încă — chipuri care nu au nevoie de precizări nouă, originale; chipuri calapodate și în mintea Romanilor. Ele apar chiar și în *Primăvara amorului*, în povestirea unui adevărat și adânc amor al poetului; chiar aici ele curg: Arahne, Apollo, Amor, Vinerea, Diana, Marț (Mars), Ceres, Pan, Faunii, Silvanii, Minerva, Neptun, Pluton, Joe, Muzele, Ercule, etc.

Dar aici nu apar numai zeii, ci și obiceinuитеle figuri ale poeziei grecești și romane: Chipris în baie; Tirsis în câmp; Amor cu Psiche în paradis, etc.

Uneori I. Văcărescu împrumută însă și situațiuni clasice-litereare, care stârnesc plăcut fantazia, dar pe care el, sărac în invenție, numai le repeleză.

Iată un exemplu:

Anacreon cântase cântecul prea drăgălaș în care Eros, cu aripele plăute, bate noaptea la ușă, cerând intrare; și pleacă după ce a rănit pe miloasa lui gazdă. I. Văcărescu imită exact scena:

Dormind astfel, într'o noapte,
Somnu 'ntăiu ca vre un ceas,
Mă deștept, înțeleg șoapte,
Simt că de copil e glas.

Strigând întreb: Cine este?
Cine aicea s'a băgat?
Cine-aici fără de veste,
A 'ndrăsnit de a intrat?

Mă uit. Ce să văz? Minune!
Prea ciudat un copilaș

Fricos cere iertăciune,
Se roagă să-i dau lăcaș.

Văz în spate-i arepi zmulte,
Port frumos, dar sfâșiat;
Gata el să-mi spuie multe,
Eu de somn ingreuiat;

„Las' — ii zic — om vorbi mâine,
Acum culcă-te, de vrei,
De ți-e foame, iată pâine,
Apă, vin, de-i vrea să bei“.*Etc.*¹

Ideea, situația, este: Un zeu bate la ușă, î se deschide, o scurtă acțiune interesantă se desvoală; și scena se sfârșește plăcut.

Situația din oda lui Aracreon se repetă, în *Bacu*². Afără răsună o trâmbită; nici n'apucă să iasă poetul, și Bachus e în casă și-i ține o cuvântare de bețiv, care-l silește pe poet să îngenuinche în fața lui. Acum năvălesc și tovarășii lui Bachus, toți bacanții. Poetul devotat cântă acum vinul și pe noul său stăpân.

Și *Imaginația*³ este concepută tot astfel: Poetul este trist, retrăs departe; deodată

Un nor, lumină revârsând,
Văz eu în casa mea întrând;
Din ele sare-o zână —

Cu ea vin Grațile și muzele,

Un semn ea face și pe loc
Grații pășesc cu ușor joc,
Vin câte noă Muze.

Și toate-l întreabă cu dulceață, ce voește el, poetul?

Repetirea aceasta imitativă a unei situații este, fără îndoială, un simptom de puțină energie imaginativă a poetului.

Ca să simți fenomenul strein, care se află tocmai subt ochii tăi, imaginația trebuie să fie capabilă să te 'ntroducă în esența lui, pe care, tu, poet, trebuie să o scoți la iveală, s'o exteriorizezi. Această esențială notă caracteristică a poetului nu-i lipsește lui I. Văcărescu, dar este lipsită de energie, de cantitate.

Insă când I. Văcărescu vorbește despre sine, când descopere interiorul său, el găsește accente care pot opri în loc atențunea, care te iau cu ele.

Murise mamă-sa, o faimoasă femeie. Cântând-o el începând, dar apoi găsi accentul:

Cui să mă tângesc?
Și cine să m'ajute?

¹ Ediția 1848, p. 10.

² Ed. 1848, p. 173.

³ Ed. 1848, p. 445.

La cine să găsească
Așă comori pierdute?

Alerg la Dumnezeu,
Cu lacrămi, cu căldură:
Nimic lui nu-i e greu
Îl rog și — nu se 'ndură.

Ah, maică roagă-l tu!
Pe tine el te-ascultă;
Da, căci, ai vrut, el vru:
Și ești din brațe-mi smultă.

Simbarea poetică, totuși, stoarsă din inimă și asternută în vers, se mai găsește în *La râu*¹, deși greutatea limbei literare — pe atunci începătoare, nealcătuită — se opune ca și în versurile elegice la moartea mamei sale:

Du-te curgând, curgând te du,
Ah, râuleț găsește-o tu —
Cu sunetul ce mă jălești
Poți și cu ea, tu, să vorbești.
Poți să-i spui, dulce murmurând,
Că eu, pe dânsa aşteptând,
Foarte amar petrec aci
Intreaga noapte, întreaga zi.

Un sentiment greu de exprimat este, de sigur, sentimentul înmărmuririi amoroase, al încântării care amuștește pe iubiți, al „uimirii“, cum îi zice adeseori V. Alecsandri. I. Văcărescu a încercat, și el, greutatea aceasta și a scris *Minutul îndumnezeit*²:

Si gândului acu
Să tacă și plăcă.
Vorbire s'a 'nceput
L'al inimilor fund:
Spun ele și respund
Cu glasu lor cel mut.

Acum cred că putem afirma, *dovedit*, că poetului I. Văcărescu nu-i lipsiau nici acèle însușiri, care fac mai ales pe poeți.

Ce i-a lipsit însă a fost conștiința și *voința de-a fi într'adevăr un poet al națiunei*. Dacă acestea ar fi fost tari și mari în el, el nu s-ar fi mulțumit să scrie pentru sine, ocazional; ar fi scris pentru alții, ar fi *lucrat opera sa*, ar fi desvoltat meșteșugul expresiei care, cu timpul și în proporția scrierii, se perfecționează, care dă prilejuri de chibzuiră estetică, care te înalță. El a fost poet, dar și boier. A cântat, dar nu și-a prețuit arta, pentru că nu a aspirat la

¹ Pagina 65.

² P. 101.

mai mult decât a putut primul moment, nu a fost gelos de arta sa. De aceea alții trebuiau să-i publice versurile, alții să-l îndemne mereu să mai cânte. De-acela nici limba lui nu a luat niciodată o formă desăvârșită impecabilă.

Totuși el era deasupra epocii sale, deasupra anilor 1820—1830, în care abia Eliade începe — pe la 1823 — să-i succeadeă întrecându-l până ce V. Cârlova și Gr. Alecsandrescu intră — spre marea bucurie și a lui I. Văcărescu — în curentul nou, pătruns, agitat de avântatul sentimentalism lamartinian.

Totuși, el rămâne începătorul unor genuri, despre care vom vorbi în altă lecție.

DATE CRONOLOGICE.

(Lecție ținută în 9 Decembrie 1920).

Lui Sextil Pușcariu, în-
tâiului rector.

Dată fiind fizionomia poetică, expusă în lecția anterioară, și constanța obișnuită a tipului rationalist al poeziei, la I. Văcărescu nu se poate vorbi de-o evoluție variată, cu epoce bine distinse. La el se poate vorbi numai de-o preocupare de *teme nouă*, a căror cronologie ne interesează în tot cazul.

Clar în această cronologie se poate vedea, întrucâtva, abia în anii 1829—1830, când redactorul *Curierului românesc*, I. Eliade Rădulescu, îl târsește oarecum pe Văcărescu în arena publicității. Ce-a fost dincolo de 1829 rămâne nesigur sau aproximativ.

În copilăria sa, I. Văcărescu a scris versuri în limba grecească, ca și V. Cârlova încă¹. Încercările lui grecești erau cunoscute la curtea domnească a fanariotului Caragea². Acesta îl însărcină să scrie, pe Pravila sa, o odă, un imn; dar în loc de odă, poetul scrise (1818) versurile;

Ah, d'am putea-ne dobândi
Și câte — avem pierdute!

Dacă-l credem pe I. Văcărescu — și *trebuie* să-l credem — la 1818, el era un scriitor vechi, căci el scria românește cel puțin de pe la 1810, de când se întorsese de la învățături, de la Viena. Aceasta ne-o spune el în scrisoarea către I. Eliade, publicată în

¹ I. Voinescu II, în prefața la *Colecție din poesile lui V.* 1848 p. IV.

² Tot acolo.

Curierul românesc din 14/26 Iunie 1829¹. Intre 1810 și 1819 a scris aşadar aproape tot ce ascundeă, la 1839, în portofoliul său.

Intre 1810 și 1819 a scris, de pildă, *Primăvara amorului*. Vaillant o crede tipărită de la 1820². Se pare însă că a fost scrisă încă dinainte de 1820. După Eliade, când și-a scris *Primăvara*, Văcărescu era abia de 20 de ani³: Aceasta ar fi fost pe la 1812. Altă dată Eliade ne informează că poate chiar de la 1816 o avea scrisă cu litere latine⁴, ceea ce nu este în contrazicere cu a. 1812, când a putut să fie scrisă chirilicește! Altă dată, iarăși la 1863, Eliade și-aduce aminte că atunci când a auzit întâia oară poemul idilic, el, Eliade, era copil „ca de cincisprezece ani”, deci era cam pe la 1817⁵. Hotărîm aşadar că, după mărturii, *Primăvara* a fost scrisă între 1812 și 1817, mai probabil către sfârșitul acestui timp. Unde a scris-o, toată România îmea a știut exact, de când Eliade a spus, că a scris-o în câmpurile Târgoviștei și pe malurile apelor ei⁶.

De pe la 1815 avem aşadar în literatura noastră o idilă desvoltată, în care ia loc cântecul liric propriu (strofele 1–3), cântecul anacreontic cu grația sa antică și vecinic nouă (str. 41–53), întâiul pastel românesc scris în Muntenia (str. 24–33), prin care un colț de țară, Văcăreștii, intră în literatura noastră poetică pe atunci în naștere; în care toată natura este aruncată, întâia oară, într'un vers român; căreia filosofia autorului, — pentru el, cetitorul Grecilor, Eros, amorul, eră, ca în filosofia grecească, un principiu cosmic și etic — îi atribue acest fond filosofic:

Că e cea mai veche lege
Pe pământ, ca'n cer, vei ști.

Eră firesc ca atâtea coarde, atunci nouă, să trezească un ecou puternic în București, în care grecismul literar, anacreontismul și idila apuseană erau curente actuale. Eliade, Tânăr care luase contact cu literaturile acestea, ne asigură, că ascultând *Primăvara*

¹ „Orice cercare a limbii noastre am răvnit să fac, a fost după întoarcerea mea de la Viena, 1810 până la 1819, când eram, atunci, de ani 27; multe întâmplări nu mi-au dat prilej nici să mă apropiez căt de puțin de muze (Adeca între 1819–1829) sau măcar să arunc un ochiu parintesc asupra celor din întâmplare născături ale mele, cărora nici am dat, nici știu să le dau... nume“.

² La Roumanie vol. III, p. 175. Probabil eroare de tipar, în loc de 1830.
³ Curs întregu de poesie generale, vol. I, p. XLVIII.

⁴ Equilibru între antithesi, p. 62.

⁵ În cuvântarea sa la moartea lui Văcărescu.

⁶ *Curierul rumânesc*, 1832, p. 47. Fără probe N. Iorga datează *Primăvara* din 1813–1814.

a rămas uimit, înmărmurit, că în extasa sa el chiar căzù, plângând, în genunchi!

Un efect analog obținut Primăvara și la 1830, când se publică într-o broșură de poezii¹.

Poeziile anterioare anilor atribuiți vag *Primăverei*: 1812—1817, nu le cunoaștem. Poeziile din timpul acesta asemeni nu sănt precizate cronologic. Ele ar putea să explice drumul spre stilul *Primăverii*. Numai despre *Soarta în viață* s-ar putea admite că datează din 1814, în care an o așează tot Eliade²; Eliade citează acolo din memorie strofele finale. *Soarta* este o poezie plină de pesimism. Însă datarea nu-i sigură de loc. Altă dată tot Eliade așează *Soarta* în al 20-lea an al vîrstii poetului³; ar fi, deci, în 1812, cu doi ani mai înainte; aceasta ar spori valoarea pentru o cercetare quasi-evolutivă a poeziei lui I. Văcărescu.

Cuprinsul de idei al „elegiilor“: *Nemulțămire cu nădejdea, Către mormânturi, Sinteticul*, etc. se apropie de *Soarta în viață* atât de mult, încât nu cred că greșesc așezându-le în același timp.

În *Saturnu* din 1819 se află trei versuri, care îngăduie o datare aproximativă a *Ceasornicului îndreptat*. Versurile lui Saturn:

M'așăz aici, nu mai mă duc;

Secera-mi lepădată,

Ceasornicu 'ndreptat aduc —

este comentat, în ediția de la 1848⁴ așa: „Vezi *Ceasornicul îndreptat*, față 107“. Se făcea deci, în 1819, aluzie la o poezie a lui Văcărescu, care este anteroară acestui an? Iubita pomenită în strofa a 5-a încă ne face să aruncăm poezia în epoca *Primăverei*. Poezia ni-l arată pe poet întors cu față spre binele ce-l caută sieși și lumei⁵.

Primăvara amorului, *Soarta în viață* și *Ceasornicul îndreptat* sănt poezii serioase, de om care a măsurat viața pe toate laturile ei, care și-a fixat ecurile sale sentimentale și filosofice-etice cu o constantă care le ține totdeauna la suprafață.

¹ Poezii alese dtn ale D. Marelui Logofăt I. Văcărescu 1830. (Pagini 60). — Editorul acestei cărți a fost Eliade; prețul broșurei 3 sorocoveti, cum spune *Albină românească* din Iulie 1830, p. 287, care anunță apariția iminentă a broșurei. Compară și anunțul din *Curierul românesc* din 31 August 1830, p. 287. Vezi și p. 180, 188, 192, 200, 248. Undevă am cedit că broșura a fost tipărită la Sibiu.

² In *Legalitatea*, nr-ul 11.

³ In discursul ținut la groapa lui Văcărescu, p. 19.

⁴ Pag. 292.

⁵ *Orogiul îndreptat* s'a tipărit și în *Almanahul pe anul 1839*, de Eliade.

La 1817—1818 I. Văcărescu era — aşă văd eu — un om,
care avea dreptul să zică despre sine:

Eu mă ştiu vrednic
Ca să-mi port neamul
Spre bine.

Chiar în anii aceştia, 1818—1819, el făcea dovada că îl și
ducea, că încercă să-l ducă spre bine.

Anume: În 1818 și 1819 I. Văcărescu se interesă foarte activ
de teatrul românesc. „Pe când o societate de amatori greci for-
maseră câțiva diletanți pentru un teatru elenic”, în 1818, el traduse
pe *Regulus* de H. I. von Collin, cu scopul de a trezi și în Ro-
mânia sentimentul de jertfire pentru patrie; și pe *Hermione* de Fr.
W. Ziegler, altă piesă patriotică ca și *Regulus*¹. Pentruca miș-
carea să fie mai energetică, Văcărescu îndeamnă pe profesorul Er-
delyi să traducă *Avarul* lui Molière, care se și reprezintă în 1818².
Cu *Avarul* se auzi, afirmă Eliade, întâia oară limbă română pe
scenă. Afirmațiunea lui Eliade, de la 1863, că tot atunci Văcărescu
a tradus pe *Britannicus* de Racine și *Grădinariul orb* de
Kotzebue³, Eliade însuși a rectificat-o, spunând că, după *Regulus*
și *Hermiona*, „mai încoa”, a tradus pe *Britanicus* și *Aloilul înflorit*.
Britanicus a fost tradus la 1827⁴. Traducerea s'a pierdut; Văcă-
rescu traduse încă odată, trei luni de-a rândul. A doua traducere
o publică, la 1861, cu învoirea autorului, N(icolae) P(reda)⁵. Despre
această a doua traducere a scris Al. Odobescu în studiul său
despre Văcărești.

De-aici înainte cronologia poezilor este fixată în *Colecție din
poeziile Dului marefăt I. Văcărescu (1848)*, dar numai în
vreo 25 de cazuri.

Și anume:

1817: Ce este'n mâna nu e minciună.

1818: Tipografia (Aprilie, 19), La pravila țării, Putna (Iulie,
9), Corb la corb nu scoate ochii.

1819: La deschiderea teatrului, La cișmeaua mea de la Văcă-
rești (August, 29).

¹ Eliade, în cuvântarea la moartea lui I. Văcărescu, p. 3—14. Amân-
două piesele s'au publicat în 1834.

² Locul citat.

³ Equilibru p. 81.

⁴ Catalogul manuscriselor Academiei de I. Bianu, I, p. 251 și 548.

⁵ București, tip. lui Helliade și asociații săi.

1821: Sfătuire și rugăciune, Bunavestire, Cântec românesc, Glasul poporului sub despotism.

1827: La clopotul de la biserică Colentinei (Sept.)

1829: Marșul românesc (la reînființarea miliiției).

1830: Lui aga Nicolache Ghica (Iunie, 18), La Milcov.

1834: Prieteșugul, Mitropolia Eșului (Veniamin), La frunte-spițul bisericii mitropoliei Eșului.

1835: Spătarului Mihalache Cantacuzino, Soției mele Nov., 25, Lui Ștefan Neagoe (Dec., 27).

1837: Lui Grigorie Alexandrescu (August, 24), La spitalul brâncovenesc.

1842: La cișmeaua sf. mitropoliei de lângă mon. Văcărești.

1843: Diplomă (Dedicăție lui G. Bibescu, ca autor al adresii Adunării, din Febr. 12, 1842).

Pentru a sfârși cu datele sigure, însemn că în 20 Aprilie 1830 s'a dat, în București, *Ceasul de seară*, piesă tradusă din A. Kotzebue; în carnavalul anului 1836 s'a dat *Grădinarul orb*, tradusă tot din A. Kotzebue¹; și că după Aprilie 1846 apărură *Bertrand și Raton* tradusă din Scribe; și *Dragostea din copilărie*; iar în 1847 apără *Napoleon la Schönbrunn și la Sta. Elena*, dramă istorică. În total: opt piese!

La 1830, în broșura *Poesii alese din ale Marelui Logofăt I Văcărescu* se găsesc tipărite — dintre poezile necronologizate până aici: *Simpatiq*, *Minutul întâmnezeit*, *Adevărata iubire*, *Caleidoscopul*, *O întâmplare*, *Elegii*, *Inchinăciune de nelegiuți și Alegorie*.

Toate poezile acestea ieșiră — în broșură — în timpul în care, în *Curierul românesc*, apăreau la 1830, *Bacii: Lună nouă*, *Floarea*, *Eho și Triumful*². Bacii (Sărutările) sănt povestirea unor sirete furturi de dulci momente³.

Ușor de datat mai este o serie de poezii, care sănt reflexe din viață și societatea poetului, toate strânse în *Epigrafe și Epitafe*. Ele privesc aceea societate aleasă în care I. Văcărescu era totdeauna bine văzut: Gr. Ghica-Voda, banul Grigorie Brâncoveanu, ep. Ilarion-Argeș, mitrop. Grigorie, Ralița Caragea, Eliza Bălăceanu

¹ Dat și în Iași, 19 Ianuarie 1840.

² Cele două dintâi se găsesc la p. 153 și 188. La p. 192 se anunță broșura. La p. 200 și 248 se găsesc cei doi Bacii din urmă.

³ La scrierea acestei lectii nu am putut controlă câțiva ani din *Curierul românesc*; câteva date cronologice, puține, de tipar, se vor mai adăuga la cele indicate.

sau Maria Grant sănt persoane pe lângă care o dată exactă, când exactă când aproximativă, se poate stabili. Însă poeziiile acestea sănt măruntișuri, care nu caracterizează De aceea nu stăruesc asupra acestor cronologii.

Aceasta este cronologia scrierilor.

Cronologia publicării, care nu-i de aceeași valoare, se poate înmulți cu câteva date:

1829, 7/19 Iunie apără, în *Curierul românesc*, sonetul *Pacea*, în foileton, cu un comentar. Este o improvizație rece, seacă¹.

21 Iunie (3 Iulie), tot acolo, apare *Ceasornicul îndreptat*, poezie veche de cel puțin zece ani!

16/28 August apare: *Plecarea*, canțonetă amoroasă, tr. după Metastasio.

Din nefericire nedatare au rămas tocmai poeziiile cele mai importante din punct de vedere al evoluției autorului. Voiu aruncă, totuși, câtevă idei relative la această chestiune.

Dacă ne călăuzim de datarea *Primăverii amorului*, și — deși sănt puține — de știrile despre felul tineresc al vieții poetului, printre cele mai vechi poezii putem așeză aproape toată poezia erotică, simțită și scrisă în felul lui C. Conachi, *subt aceleiasi influențe grecești*, vechi sau nouă, și apusene, pe care mai cu de amănuntul le voiu desvoltă când voi vorbi despre C. Conachi. În volumul de la 1848 poeziiile acestea sănt răspândite în diferite capitole compuse fără să aibă la bază vreun principiu: *Nepregăndite* (*Imprompte*), *Viorele* (!), *Canțonete*, poeziiile putând să fie însă, trecute dintr-o despărțire în alta fără nici o piedecă.

Poezia erotică: a dragostei fără un ideal mai înalt decât al plăcerii grațioase, poezia *nurului*, o impuneau Francezii; dar aceștia o creaseră sub influențe grecești, care la noi existau, în biblioteci particulare, în aceleasi forme care-i influențaseră și pe Francezi.

În privința aceasta manuscrisul Văcăreștilor (Nicolae și Iancu) cu numărul 1651, din colecționea Academiei, cuprinde indicații foarte caracteristice. Dintre ele voi expune numai câtevă.

Astfel modele franceze, de reținut, erau pentru I. Văcărescu:

Thèème est vive, elle est brillante...
Mais elle est bien impatiente;
Son oeil est toujours ébloui
Et son coeur toujours la tourmente.

¹ Reprodus în *Albina românească*, 1829, p. 31.

Titlul era *Thélème et Macare* (Conte)¹. Cam pe-aproape de scandal era *Les belles jambes*². Galanteriile Pandorei, soției necredincioase a lui Prometeu, erau cântate în Voltaire *L'origine des Métiers*³. Anecdote despre o Laïs care și-a pierdut amantul cel mai fidel; boschetul *chéri, tendre et discret asile*, sănt alte teme cântate în acel timp⁴.

Poetul Parny este citat⁵; citat este și Ovidiu, izvor antic al acestor fel de versuri; Delille, de câteva ori. Astfel secolul XVIII aduceă lui Văcărescu și literatură inferioară, dar și pe Delille!

Izvoarele italienești — mai mult Metastasio — erau alese cu același gust. Manuscrisul citat cuprinde probe caracteristice. De exemplu⁶: Dintr'un *atto* 2do al unei piese se copiază: *Forse un di conoscerete la mia fede, il mio candore. Scorgerete il vostro errore; ma quel pianto io non vedrò, fra l'ombre allor sarò.* Versurile acestea se prefac românește în:

Vei cunoaște dineoără
Că credință mă omoară
Si c'o inimă curată
Nu se lupt' aşa d'odată ...
S'eî vedea căt ai greșit.
Dar acea dulce căire
S'ale lacrămi cu măhnire
Să le văz n'oiu să apuc,
Fiindcă de grab' mă duc
Intre umbre să m'așază.

În manuscrisul 1651, la p. 59, se află copiate două versuri italienești: *il misero diletto — di sospirar per te.*

Versurile acestea sănt, însă, sfârșitul unei canconete din *Siroe* de Metastasio: Actul II, sc. 1, unde Laodice cântă:

Mi lagnerò tacendo
Del mio destino avaro;
Ma ch'io non t'ami, o caro,
Non lo sperar da me.

Crudele! in che t'offendo,
Se resto a questo petto
Il "misero diletto
Di sospirar per te?

Pe lângă aceste influențe ale poeziei amoroase franțuzești și italienești; a lui Ovid; manuscrisul citat mai descopere una, de-

¹ Pag. 53 a manuscrisului.

² Pag. 55.

³ Pag. 55 v.

⁴ Pag. 213 și 213 v.

⁵ Pag. 185.

⁶ Pagina 237 și 237 v.

spre care putem afirma că a avut și un efect *nățional*, de îndreptare mai serioasă a atenției Văcăreștilor spre poezia poporului românesc: Este pilda poeziei populare neo-grești, care tocmai începea să atragă luarea aminte a călătorilor. Cetind pe F. C. H. L. Pouqueville, Văcărescu s'a oprit la capitolul XXVII) despre cântecele și muzica Grecilor, rapsozi și romanți, dintre care își însemnează ca model¹:

Romance.

Mes yeux, versez des torrents de larmes;
 Y a-t-il dans le monde quelqu'autre plus accablé de peines que moi?
 O mon oiseau, t'as pitié de moi et ne me tyrannise pas,
 Tu guéris mon douleur toutes les fois que tu me parles.

In fondul tuturor influențelor acestora nu trebuie să se caute — cum se face câteodată — numai erotism sexual, ci și cultul frumuseții, fie de la noi — mai ales Văcăreștii îl aveau în mare grija — fie de-a lunga: Amintirea celebrei frumoase ducese de Devonshire, a cărei *Trecere a Sf. Gotthard* se cetea în traducerea lui Delille, este o dovedă. Niste versuri dedicate ducesei încep aşa:

Je veux chanter la beauté
 Eu vreau să cânt frumusețea.

Frumusețea și *grația*, mai ales *grația*, care este produsul estetic al veacului; acest produs este cercetat acum de esteticianii moderni cu toate mijloacele psihologiei serioase, care este semnul caracteristic al esteticei moderne.

Am ținut să arăt, la Văcărescu, izvoarele *documentate*. Dar sănt departe de-a crede că acestea au fost toate izvoarele lui. Au fost și altele, poate multe. Toate au asediat fantasia și inima poetilor noștri de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea și au determinat caracterul erotic al unei părți din poezia lor.

Deși Tânăr și iubești, I. Văcărescu a înlăturat acel strat de literatură pe care a cetit-o ca distracție, dar pe care a oprit-o la ușa literaturii. Literatura aceea sporește, de sigur, parfumul atmosferei; dar Văcărescu avea alte ideale, care nu jignesc. Vedeti, de ex., *Călătoria, Nemilostivei, Sufletul înfocat, La ochi, La o haină închisă până sus*² etc.

¹ *Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie et dans plusieurs autres parties de l'empire ottoman.* 1805. Paris. Pag. 351, 353, 385, citate de V.

² Colecție, p. 185, 189, 533, 541.

Ca probă citez numai câteva versuri din *Călătoria*:

Trist și jalnic, ca un cuc,
Singur sănt unde mă duc,
Inima, sufletul meu
Rămase, când plecau eu;
Departă de ce mi-e dor
Mii de morți pe ceas eu mor.

Din massă aceasta de influențe se înălțau, de sigur ca cele mai vechi — impuse încă de educația grecească de-acasă — Anacreon și Sappho. Pe Anacreon l-am văzut în lecția trecută; din Sappho¹ I. Văcărescu prinde impresiuni pe care le desvoaltă independent.

Din regiunea lui Anacreon vă citez încă numai două strofe, care se apropiie însă mai cu ușurință de Anacreonul modern al Greciei, de Hristopol²:

NIMFA și AMORUL.

145559
L'am legat! pociu fi semeață,
Căci, p' Amor căt rob il țiu,
Prin nespusa lui dulceață
Fericită am să fiu.
Il țiu! nu-l mai las să zboare,
Ii tau aripile lui;
Hrânindu-l — ast dor nu doare;
Vindecându-l — te răpui!

Sappho apare într'o prelucrare foarte liberă. Pentru ce I. Văcărescu a despărțit în două (I și II) o singură odă, celebrul tipet al morții trimis Agallis-ei, nu pricepe. În tot cazul prelucrarea nu-i demnă de original.

Tot de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea se îmbulzează spre noi acea idilă gessneriană și florianistă, în care o lume răscoaptă își vârsă dorul după o lume a virtuții, pe care nu era în stare să o reînființeze, și în care sentimentalitatea orășenească, enervată, râvnează la florile și boarea cîmpului și a pădurii. Idila o primi și I. Văcărescu, dar el fără sentimentalitate, fără tendințe de propagandă virtuoasă; o primi în imitaționi, ca de ex. în *Tirsis*, sau o naționalizează în *Primăvara amorului*.

Din *Tirsis* care-i un şiret dascăl de *Ars amandi* și ghidilitor cu vorba, citez:

In buză-ți, în dintișori
Ai miros de mii de flori;
Ochii-ți dulce strălucesc,
Piérseiele 'n sănu-ți cresc;

¹ Pag. 313.

² Pag. 325.

Ce vor aste frumușeți —
Vin la Tirsis să înveță.

Ai văzut p'o rămurea
Turturel cu turturea,
Bot în bot se sărutând
Să din pene des bătând?
Să acest secret nu-l știi — ?
L'affi, la Tirsis de vii!

Din același strat de la 1800—1810 trebuie să derivăm și câteva idei formulate epigramatic, care de ex. odată se joacă cu războiul grațios între sexe, ca în versurile care au găsit milă chiar și înaintea auto-da-fé-ului executat de Junimea în *Poesia română* de T. Maiorescu și în antologia anexată la acest studiu critic :

Căutătura-ți va războiu;
Zâmbirea-ți cere pace:
Să să mă 'mpac cu tine voiu;
Dar să mă bai — îmi place.

I. Văcărescu cunoștea prea multă literatură serioasă, ca să-i putem admite vreo lipsă gravă de chibzuială literară. Cine s'a adâncit, ca el, în *Faust* de Goethe a avut prilej să cugete mult asupra adevărătei poezii. Partea întâi din *Faust* apăruse la 1808. Văcărescu era încă în Viena. A putut auzi de el? L-a putut aduce cu sine? De sigur; dar când anume, nu știm. În tot cazul faptul că el interpretează greșit pasajul ce-l traduce din *Faust*, crezând că *Erdgeist*-ul lui Goethe, care-i o rază din tot *Geist*-ul dumnezeesc al lumii, poate fi *Dracul*, nu Spiritul pământului, arată o înțelegere foarte fragedă a lui Faust. Din cauza naivității acesteia de interpretare mă simt îndemnat să așez traducerea, deci cetirea lui Faust, într'o epocă mai naivă, mai tinerească:

Geist.

In Lebensfluten, im Tatensturm
Wall' ich auf und ab,
Webe hin und her!
Geburt und Grab,
Ein ewiges Meer,
Ein wechselnd Weben,
Ein glühend Leben.
So schaff' ich am sausenden Webstuhl der Zeit
Und wirke der Gottheit lebendiges Kleid.

La I. Văcărescu:

(Faust, I, 148—156).

Dracul

In valu vieții,
Furtuna faptei,

Schimb mii de soarte,
Teș cum îmi pare!
Naștere, moarte,
. (Lipsește!)¹

Pânză schimbată,
Viață 'nfocată.
Săz l'al cu zgomot
Războiu al vremii;
Eu gâtesc viu
Veșmânt Zerei.

Deslușirea că Faust îi era bine cunoscut lui Văcărescu explică, pentru mine, originea unei poezii de care s'a râs destul, de care nu trebuie să se râză. *Hexenküche* și *Walpurgisnacht* din Faust i-au dat lui Văcărescu curajul să încerce balada sa *Ielete* și să înceapă astfel balada fanstastică românească.

Dacă aceasta este drept și dacă îndoială nu poate încăpea că și din altă parte poezia populară sălă spre atenție, atunci ne putem permite să căutăm în aceste două regiuni îndemnul — germanic, din Goethe — spre *toată* balada lui națională: *Piază rea*, *Piază bună*. Însemn, însă, imediat că pentru el balada nu este acea povestire epică-lirică concentrată, serioasă, tragică, care este la Goethe, ci o povestire lătăreață, copiind realități care se pretează la superstiție.

Subt influența lui Goethe stă și forma din *Tânărul*, care cuprinde reflexiuni despre om:

Tânăr nu poate
Să biruiască
Relele toate etc.

Dincoace de-acèle influențe care aparțin limitei dintre cele două veacuri, XVIII și XIX, aş așeză câtevă lucrări dateate pe baza impresiei. Astfel:

Adevărul este o etică *in nuce*. Etica lui este cuprinsătoare. Eu cred că ea reflectea că discuțiile lojei masonice în care poetul avea un rol însemnat, căruia el îi fixă împreună cu alții direcția. *Adevărul* datează deci, după mine, de prin anii 1835—1840.

Dacă Sébastien Rhéal a fost bine informat², atunci versurile

La faptă bună
Puțini s'adună;
Mult pot puținii buni împreună

¹ Ar putea fi: *Mare eternă*. G. B. D.

² *Resurrection des peuples. La Roumanie renaissante*, Juillet, 1850, p. 11. Dintre Români cu Rhéal a fost în contact Eliade. S-ar putea ca Eliade să fie originea informației.

au fost scrise într'un surghiun, S. Rhéal zice: *emprisonné à „Câmpulung“*; adecă, real, după protestul contra preșidenției rusești a Adunării Obștești, în care într'adevăr puțini au protestat, dar mult au făcut!

Poezia în care se află acèle versuri este cuprinsă între alegorii și are titlul *Floarea la închisoare*¹. Floarea ar fi, atunci, poetul însuși, care a fost surghiunit la 1831, după protestul energetic din Adunarea Obștească. La Câmpulung!²

Dintre elegii două sănt ușor de datat: *Cununa lui Cârlova* a scris-o pe când poetul trăia (1830 ori 1831); mitologia grecească și răcește încă sentimentul necontestabil; *La moartea maicii mele* este din 1843; mitologia lipsește cu totul, câteva strofe sănt calde.

Dintre elegii mai amintesc *Simpatia*, o descripție idilică a raiului, în care *Amor și Psiche* se înțeleg pe veci, în care simpatia este însăși viață.

Odele nu sănt reușite: *Glasul lui Mihai Viteazul* este chiar o scoborîre. În *la intrarea Măriei sale ca Doamnă în capitală* (1845) este altă cădere, deși, ca Văcăresc, poetul eră cald pentru Văcăreasca măritată cu G. Bibescu, pe care-l laudă și în *Prințul cel bun*. Odele sănt capitolul cel mai slab din *Colecție*. Aceasta verifică temperamentul dovedit în caracteristică: Oda cere elan, vibrare; dar sentimentul lui Văcărescu nu se stârnează ușor.

Canțonetele formează capitolul cel mai bogat, deși a fost săracit de unele canțonete care sănt trecute în alte secții ale colecției. Cantitatea lor ne obligă să-l socotim canțonetist din predilecțiiune, adecă: ușor poet liric. Vreo unsprezece bucăți sănt traduceri, la care în trei rânduri Văcărescu dă câte un răspuns al său — semn că el eră un cetitor independent, critic; două sănt traduceri din Gentil Bernard (1710—1775), una din Muta din Porticci (deci după 1828), aria: *Amis, la matinée est belle*; una o derivăție din Catullus: Aceasta din urmă este cântecul despre care C. Bolliac a spus la 1845³: „Revoluția de la 1821 nu a scos alt glas din Ro-

¹ Colecție, p. 433.

² Surghiunirea la Câmpulung a confirmat-o I. C. Brătianu într'un discurs tînut la aniversarea de 25 de ani a fondării *Românului*, spunând că la scoborîrea lui Văcărescu din Câmpulung la Pitești, Piteștenii i-au ieșit în drum ca să vază boier mare umblând pe jos ca toți oamenii. „Am ieșit toți cu toți afară, ca să vedem un boier mare umblând ca poporul!“ (Brosura ocazională a banchetului, p. 115.)

³ În *Curierul rumânesc*, 1845, p. 376.

mâni decât: *Aideți, frați, să trăim bine!*¹. Despre acest cântec am vorbit eu în *Convorbiri literare*¹. Însă când am publicat notița din *Convorbiri*, îmi scăpase din vedere varianta *Bachic* din Iancu Văcărescu². Nu pot crede că acest cântec este de Văcărescu. Văcărescu avea la 1821 alte simțiri de formulat, nu cele din „cântecul fanariotic”. Eliade ar fi știut și-ar fi spus al cui este; Anton Pann, care se folosea de manuscrisele Văcăreștilor, nu l-ar numit cântec al zaverei. Greșala editorului din 1848 mi-o explică: Văcăreștilor li s-au atribuit și alte versuri, care s'auzeau în București, ca d. e. *Mă sfârșesc, amar mă doare* de C. Conachi. Vaillant îi atribuia lui Nicolae Văcărescu chiar și doina *Oltule, Oltețule, secați-ar păraele*³. I se va fi atribuit și cântecul acela! Sau: el îl va fi făcut *mai de mult* și zavergii și-l vor fi însușit la 1821? — Despre originea cântecului din Catullus ziceam că poate să fie și indirectă, prin poezia galantă, care se cetea mult în București. O imitație a poeziei lui Cattullus, găsesc acum în Parny, *Oeuvres complètes, l'an sept de la République*, p. 3:

A MES AMIS.

Rions, chantons, o mes amis!	N'importe de quelle manière.
Occupons-nous à ne rien faire.	Un jour il faudra nous courber.
Laissons murmurer le vulgaire,	Sur la main du Temps qui nous
Le plaisir est toujours permis.	presse;
Que notre existence légère	Mais jouissons dans la jeunesse.
S'évanouisse dans les yeux.	Et derobons à la viellesse
Vivons pour nous, soyons heureux	Tout ce qu'on peut lui dérober.

Parny (1753—1814) era cetit în București; doavadă este amintirea lui în manuscrisul văcărescan al Academiei, cu nr. 1651. Această amintire face probabilă ipoteza că acest cântec a trecut înainte de 1821 la Văcărescu și de la el, la 1821, la eteriștii români⁴.

¹ Anul 1902, p. 1045.² *Colecție*, 1848, p. 259.³ *La Romanie*, vol. III, p. 173—174.⁴ Forma în care A. Pann a popularizat poezia în *Spitalul amorului* este:

Bine este tot daună,	Veniți frați să trăim bine,
Să bem să ne ospătăm	Veselindu-ne'ntre noi,
Si cu toții din prenă,	Căci prea curând vremea vine,
Să rădem și să cântăm.	Cea'ncurcată cu nevoi.
Lasă lumea să vorbească,	Ne apasă, ne'ncovoiae
Strige, zbere, căt o vreă,	Cu mânia ei cea rea'
Gluma, jocul să trăiască,	Si de jocuri ne despaoie,
Woiu cu el a mă'ngropă.	Ne'nbraçă cu haina grea.

De bătrâni să ne ascundem,
Si să fugim căt putem,
Si necontentit să facem
Ce ne place, și ce vrem.

Cele câteva izvoare sigure descoper pentru poezia de amor a lui Văcărescu influențe din lirismul francez al secolului XVIII și lirismul operei de la începutul veacului XIX. Din aceste regiuni, de la acest nivel Văcărescu nu s'a înălțat mai sus: În această parte a operei sale *el este complet* omul *secolului XVIII*. Totuși, din când în când, *rare*, naturalul glas al muzei sale învinge galanteria sec. XVIII și ne dă versuri, ca idee, delicate, precum:

Căci, l'al luniei lin azur,
Bând icoana ta iubită
Mi-se plimbă prin prejur¹;

Și lirica franceză, și cea germană, galantă, dar și cea grecească, îi îmbiau basmul lui Endimion și al lunei, pe care Văcărescu îl povestește simplu:

Luna îl privi duios,
Se cobori la el jos;
Ciobânașu nu visă;
Ea în brațe-i se culcă...²

Încă un citat:

De-i simți odinioară
Adiere linișoară
Mângâind al tău obraz,
Să știi că împrejur-ți este
Suspînul meu, ce-ți dă veste
Că voinții-ți jertfă caz³.

Versurile acestea amoroase sănt greu de datat precis. I. Văcărescu s'a jucat mult timp cu genul acesta liric. Un prieten bun s'a însărcinat să-i tradeze obiceiul sau deprinderea ce păstrase chiar la vîrstă de 50 de ani! Prietenul era poetul Grigore Alexandrescu, care, întorcându-se dintr'o excursie în Oltenia, îl găsi pe Văcărescu, în 30 August 1842, într'o situație caracteristică pentru astfel de canțonetiști erotici⁴: „In sfârșit zărim pe I. Văcărescu, care amestecat în multimea ce privea cu gurile căscate o păcătoasă luminație, păreă a alergă după vreun vers percut sau după vreo copiliță de 16 anișori“. Din astfel de situații vor fi răsărit de pildă, cele patru versuri:

¹ Pag. 265.

² Pag. 217.

³ Pag. 195.

⁴ Ediția din 1863, p. II.

Căutătura-ți va războiu —,
Zimbirea-ți cere pace;
Si să mă împac cu tine voiu
Dar să mă bat îmi place!

Cel mai vechiu fundament al versurilor citate este — cred — Anacreon, către Batil¹:

Ochiu-ți negru fie aspru,
Dar ascunză și-o zimbire;
Ia asprimea dela Ares,
Iar zimbirea dela Kypriș —
Una spaimă să inspire
Și speranță ceealaltă.

Dintre epigrame, una:

Frumoasă, poetă!.. cusuru-i că tace:
Ea-și face obrazu, prin alți versuri face

este tradusă din Escouchard-Lebrun (1729—1807):

Églé, belle et poëte, a deux petits travers:
Elle fait son visage et ne fait pas ses vers.

Resumez: Iancu Văcărescu este un ecou prelungit al secolului XVIII. De câtevă ori el apare la începutul câtorvă direcții ale secolului XIX: ca poet patriotic în 1821; ca baladist pe la 1830; ca începător al poeziei filosofice pe la 1835; ca desvoltător al metri- cei românești, aşă cum Eliade îl descrie în prefața sa la Cursul de Poezie generală. Cu toată greutatea care caracterizează scrierea sa — și care indică o greutate de cugetare — el este în stare să formeze întregi bine rotunjite de idei și simțiri, care-l proptesc în literatură ca poet de merit, nu chiar ca „unul dintre cei mai interesanți clasici“, cum i s'a zis în prefața la ediția din Biblioteca românească enciclopedică Socec², dar, de sigur, de mare merit, cum această prefață, cu drept cuvânt, stăruie să se ţie. Eu constat cu plăcere că acea ediție Socec a început a face dreptate lui Iancu Văcărescu.

POSTSCRIPT.

I.

Inregistrez câtevă știri despre scrieri atribuite lui Văcărescu sau pierdute:

1. La 1830 M. Pastiescu, scriind în *Curierul rumânesc* (nrul 81) o revistă asupra literaturii românești, afirmă că pe lângă

¹ Traducerea lui Bonachi p. 129.

² No. 2, p. 78.

bucătile fugitive și pline de galanterie, I. Văcărescu a scris o poemă: *Vârstele amorului și comparație cu vârstele anului.* — Nu o cunosc.

2. La 1839 Raoul Perrin îi atribue, în *Coup d'oeil sur la Valachie*, Paris, p. 6, traduceri de rar merit din Lamartine și Victor Hugo. Nu le cunosc.

3. La 1840 Pons, în *Ungarn und die Walachei*, p. 145, îi atribue, din auzite, o remarcabilă imitație a psalmilor lui David.— Nu o cunosc.

4. Din anii 1840—1843 trebuie să fie o piesă, care în „anii trecuți” — adecă înainte de 1869, a fost cumpărată, ca manuscrift, la Paris: În piesa aceea I. Câmpineanu era acuzat că aspiră la domnie. Piesa s'a depus la Muzeul din București, afirmă I. Periețeanu-Buzeu într'un articol din *Traian*, 1869, p. 151.

II

Despre I. Văcărescu să se mai caute notițe, portrete etc. în: *Perseveranța*, 1868, nr-ul 27 și urm., de G. Zamfirol.

Le Journal de Bucarest din 1874, 17 Dec., portretul din 1828, rudele poetului, etc.

Peleșul din 1887.

Vieața nouă, vol. III, 182, de Kanner.

Curierul românesc, 1830, p. 138: I. Voinescu II despre șaradele lui Văcărescu.

Terra din 1868, p. 251 și 255, cu descrierea portretului din 1828.

BIOGRAFIE.

(Lecțune ținută în 10 Decembrie 1919).

Biografia lui Iancu Văcărescu este interesantă până în momentul în care, devenind funcționar juridic al statului, se liniștește și rămâne mai mult martor decât actor al evenimentelor la a căror punere în curs și el contribuise. În partea întâia a vieții sale tendințele istorice ale poporului se împletește cu zilele lui și zilele lui cu ele; în partea a doua el nu se mai agită, dar nici nu se desminte, ci sprijinește, prin simpla ființă de față, opera tinerețelor sale.

Iată, deci, ce cred necesar să cunoașteți din viața lui Iancu Văcărescu.

Anul nașterei nu este sigur. Eu cred însă, că Iancu Văcărescu s'a născut în anul 1792, nu la 1781, cum credea I. Ghica, nici la

1786, cum admisese d. Ovid Densusianu în bogatul său curs de istoria literaturii¹.

Dovada: În scrierea sa din 7 Iunie 1829, publicată în *Curierul românesc* de la 14/26 Iunie 1829, I. Văcărescu spune că la anul 1819 el era de 27 de ani. Deci calculăm: 1819—27=1792. Cifra se potrivește cu anii căsătoriei tatălui său Alexandru cu Elenco Dudeșcu: după N. Iorga, în *timpul războiului* de la 1787—1792².

În 1796 Elenco își părăsi bărbatul, de care se despărții definitiv la 17 Martie 1797.

Elenco, mama a lui Iancu, trebuie să fi fost o femeie cumină, strajnică³. Ea își crescă singură copiii; și-i crescă bine; din care cauză fiul, poetul, o cântă cald la moartea sa; iar scurt, rational în inscripția la portretul ei:

În viață te-ău purtat virtutea și credința.
Crescut-ai p'ai tăi fi ca însuși Providința.

Mama lui Iancu a murit în anul 1843. Un articol-necrolog din *Gazeta Transilvaniei*, din același an⁴, afirmă că ea ajunsese (în Ianuarie 1843) la vârsta de 67 de ani. Am aveă deci de calculat: 1843—67=1776; 1776 este anul nașterei. Născându-l pe Iancu la 1792, am aveă, mai departe, o Tânără mamă de: 1792 mai puțin 1776 de ani, adică de 16 ani, deci de-o vârstă perfect corespunzătoare obiceiurilor de pe-atunci de-a mărită cât mai de vreme fetele frumoase și bogate. La 16 ani, de la o astfel de mamă, Iancu a putut moșteni multă energie biologică.

Sororile lui Iancu Văcărescu au fost Maria și Safta (după N. Iorga), Maria și Eliza (după I. Eliade Rădulescu).

Relativ la energia biologică, unica bază a desvoltării fizice și, în special, cerebrale, observ, despre soră-sa Maria, măritată după C. Bălăceanu, că un ofițer englez, Charles Colville Falkland a cunoscut-o și a caracterizat-o în *Narrative of a visit to the courts of Russia and Sweden* (1832, London). Textul scriitorului englez a fost tradus în *Revista tinerimei române*⁵: „Una din aceste

¹ Stenografiat de H. Stahl, vol. I, p. 321. În cursul tipărit, d. O. D. admite 1791.

² *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, p. 486.

³ Vezi un exemplu în V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, 1800—1821, v. I 1897, p. 50—51.

⁴ Pag. 78.

⁵ 1899, p. 175.

cocoane eră încântătoare. Aveă o frumoasă figură clasică-grecească, cu genele arcate ca semiluna; ochii dulci, ce strălucesc ca cei de gazelă, păreau că se topesc; mâinile și brațele ca un model de statue; și frumosul ei bust acoperit cu o mică jachetă superbă, de catifea neagră, brodată cu aur. Numai pentru plăcerea de a o vedea face să vîlă atâtă drum dela Viena! Numele său este Maria Bălăceanu. Vorba îi este animată, cu maniere elegante, ca ale unei dame nobile¹.

Studiile din țară ale lui I. Văcărescu au fost cele obiceinuite și cunoscute. Apoi a plecat în streinătate.

De la studii, din Viena, I. Văcărescu s'a întors în 1810, adeca în vîrstă de 18 ani. La studii plecase, după N. Iorga², în 1804, fiind însotit de dascălul său Zaharia și de Costică Ioan Fălcoianu, alt Tânăr studios. În Viena I. Văcărescu a stat aşa dar *sase ani*³, de la 12 până la 18 ani.

Se afirmă că I. Văcărescu ar fi fost și la Pisa, la studii. Afirmațiunea nu mi se pare exactă. În tot cazul, *dacă* a fost, mult în Pisa *nu* a zăbovit.

În ce stare sufletească s'a întors Tânărul student de la Viena putem bănui dintr'un act publicat de V. A. Ureche: Trebuie să fi fost un zburdalnic; sau trebuie să fi fost îndrăsnet, pentru comandanțul oștirilor rusești, care se pregăteau să ne răpească Basarabia, să-l exileze din București la Buzeu, deci îndată după întoarcerea din streinătate. Actul nu permite să credem în vreo imprudență politică, dar nici nu o exclude⁴.

¹ Portretul acesta real nu seamănă cu figura neputinței poetice din *Bimbasa-Sava* de d. I. Peretz

² Locul citat, vol. II, p. 44. și în *Ist. lit. rom. în veacul XIX*, vol. I p. 30.

³ După Ion Ghica, *Scrisori către V. Alexandri*, (ed. 1887, p. 484); Iancu Văcărescu ar fi plecat la Viena deodată cu Alecu Filipescu, Drăjneanu, Dimitrie Ghica, Nicolae Ghica și Iancu Ghica, toți puși sub îngrijirea lui Colson.

⁴ Actul se află la V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800—1834. Tomul al XI-lea. București, 1900, p. 510:

Către Exelență Sa mai marele comandir al armiei Dunărei și al flotei de pe marea Neagră, Domnul admiral și cavaler Ciciacov.

De la întâiul Divan și comitet al principatului Valahiei.

Cu plecăciune facem arătare Excelenței Tale, că încă de când se află aici Glavnoie comadir Luminăția sa graf Cutuzof, din porunca Luminăției sale, s'au trimis în județul Buzeului Iancu Văcărescu, fiul Dumneaei cluceresei Dukeascăi, spre înțeleptia sa, pentru oareșicare pricini ale tinerețelor lui, și până acum se află petrecând tot la numitul județ; ci, fiindcă de atunci este trecută câteva vreme; și mama numitului, neavând alt fecior, să binevoești a se era numitul Iancu Văcărescu; și Divanul să aibă cin-

Imprudența politică a putut consta de ex. în vreo vorbă relativă la Napoleon I, care tocmai amenința Rusia, de ale cărui amenințări generalii ruși din principate aveau știri¹, de care auzeau, deci, și boierii. Iancu Văcărescu, sosit proaspăt din Apus, avea de sigur multe de spus acelor boieri.

Altfel, dacă nu admitem imprudența politică, supt „oare să care pricini ale tinerețelor lui“ s-ar putea înțelege numai vreun scandal social, la care Cutuzof s-ar fi putut pretă, deoarece Rusul acesta era un mare nerușinat. Deși bătrân, îndată ce sosi în București, își luă amantă o fetiță de 14 ani, o d-ră (acum d-nă) Gulianu, o vară a Filipeștilor și trăi cu ea ca soț și soție; în jurul lui se întinseră aceleași rușini; Mme Guliano-Cutuzof exploata bănește situația sa de metresă: Pentru 3000 de galbeni vându slujba de caimacan al Olteniei; pe vărul său, Filipescu, îl făcă agă (șef de poliție) în București; etc. Iancu Văcărescu — un etician în naștere, spirit filosofic — va fi spus vreo vorbă aspră despre ticăloșiiile acestea — povestite interesant de generalul Langeron — și va fi fost surghiunit.

Când însă? Înainte de retragerea lui Cutuzof, căci grăjirea se cere de la amiralul Ciciagov, care a înlocuit pe Cutuzof. Acesta s'a retras, însă, în April 1812². Deci Văcărescu a fost surghiunit înainte de Aprilie 1812, poate în 1811, repede după întoarcerea din Viena.

Anii 1813—1816 sănt lipsiți de știri.

Numit apoi ispravnic de Târgoviște, I. Văcărescu, care dormea mult, și se gătea mult, care era îndrăgit de femei și vânători, nu-și prea văză de slujbă. Din pricina aceasta poetul a fost înlocuit la 1817³. Poetul se află tocmai în epoca în care o dragoste mare îl făcuse să cânte *Primăvara amorului*; isprăvnicia și poezia nu se împăcau⁴.

Inlocuirea la isprăvnicie l-a aruncat pe I. Văcărescu înapoi, în capitală. Aici, în anul următor, el avă prilej să intervînă în

stă poruncă de voie și slobozenie, ca să scrie isprăvnicilor dela Buzeu
pentru venirea sa aici. — 1812 Iunie 4.

Ignatie, mitropolit
Constantin viț președint
Barbu Văcărescu
Constantin Samurcaș vel. Vist.

¹ Langeron în memoriile sale, Hurmuzachi, Supl. I, t. III, p. 386.

² Langeron, loc. cit., p. 386.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* vol. I, p. 32-33.

⁴ Vezi *Colecție de poezii* 1848, p. 393. (Data: 9 Iulie 1818.)

chestiunea lui Gheorghe Lazăr, cu protectorii — la început neîncrezători — ai căruia el era înrudit. Fiind prin soră-sa Maria rudă cu banul Bălăceanu, Văcărescu mergea cu G. Lazăr la banul și amândoi deșteptară în el ambicia de-a întemeia, la Sf. Sava, școala de matematice, filosofie și teologie în limba română¹.

Relativ la anul 1821 știm sigur că Iancu Văcărescu, simpatizând cu Tudor Vladimirescu, a fugit, după intrarea Turcilor în București, la Brașov, unde fugiră toți naționaliștii vremii. Tradiția fugii lui a fost însemnată și de bâtrânelui loc.-col. D. Papazoglu². De atunci, din 1821, i-a rămas lui Văcărescu sabia lui Tudor, dăruită de el lui C. A. Rosetti, care o vându!³

In timpul acela, înainte de 1821, fiind cunoșător de limbi străine, Iancu Văcărescu fusese — după Const. Câmpineanu — logofăt de străini. În acest post îl numise Alexandru Suțu. În 24 Nov. 1822 fostul logofăt de străini se află încă în Transilvania⁴.

Brașovul a fost, la 1821, un loc de multă agitație politică. Colonia emigraților, ținuți în curent cu intențiile Turciei, Rusiei și Austriei, avea putință să judece în liniște ce avea de zis atunci și ce de făcut în viitor.

Despre Brașov ca punct de plecare al dezvoltării ulterioare a țării a vorbit un martor obiectiv, un om foarte „instruit”, cum îi zice, în amintirile sale, N. Cretulescu, care l-a cunoscut personal⁵: Este francezul Claude Coulin, care, după ce i-a slujit pe boierii din Ardeal, s'a întors în București și a făcut ca slujbaș corespondență franceză a postelniciiei. Acest Coulin ne spune, că la Brașov s'au făurit întâiele idei pentru binele țării⁶. Scritorii timpului simțeau asemeni: S. Marcovici, om cunoșător, de la 1822 datează temeiurile civilizației române⁷; iar I. Eliade Rădulescu, când își calculează consecvența sa de la 1847 și-o găsește de acord cu cea din 1837, 1827 și 1821⁸. Spre 1821 fugeau toți ochii îndată ce se cercetă originea faptelor săvârșite în urmă.

¹ Cuvântul *La înmormântarea răposatului Ioanne Văcărescul*, 1863.

² *Observatorul* lui G. Barițiu, a. V, p. 161.

³ *Familia* din 1872, p. 32.

⁴ *Hurmuzachi, Documente*, v. X, p. 190.

⁵ *Ateneul român*, 1894, p. 533.

⁶ „cependant l'on peut dire que c'est à Cronstadt que sont émanées les premières idées, de tout ce qui s'est fait par la suite de bien dans le pays”. Vezi și A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, 1910, vol. I, p. 133.

⁷ *Muzeul național*, 1837, p. 38.

⁸ *Biblioteca portativă. Critica*, p. VII.

I. Văcărescu se aflase în mijlocul discuțiilor despre viitor; în mintea lui de bărbat de 29 de ani ele s-au imprimat, de sigur, bine judecate.

Mai mult, se pare chiar că Văcăreștii se adunaseră mai strâns decât alți boeri împrejurul noilor idei. Cel puțin în hărțile Văcăreștilor s'a găsit un proiect de viitoare constituție: cu unirea țărilor, cu prinț strein german și trecut la ortodoxie, cu independența câști-gată de la Turci prin plătirea unei sume odată pentru totdeauna¹. Proiectul este anterior anului 1829, deci derivă din mișcările anului 1821. El se caracterizează mai ales prin ideea independenții țărilor române unite. Deci, luându-l în serios, spre independență trebuiau să întească și actele politice ale Văcăreștilor.

Iancu Văcărescu a și dovedit că iubea independența până la prețul jefiei.

Întorcându-se în țară, deocamdată, I. Văcărescu se dedică ocupației sale de mare logofăt al departamentului cauzelor streine. În această calitate eră să traducă diplomatului francez Ribeauville un discurs rostit în limba română, în 27 Ianuarie 1827². Dar de traducere nu a mai fost nevoie, deoarece se ținu alt discurs, franțuzesc.

Trecând printr'un războiu și o revoluție, fiind totdeauna printre boierii în contact cu politica externă și internă, fiind el însuși activ în astfel de treburi, Iancu Văcărescu eră, la 1828, un bărbat pregătit să înteleagă perfect ce eră să se petreacă în noul războiu care începea.

Războiul Rușilor cu Turcii (1828—1829) a fost primit de țară cu simpatie. Aproape toată lumea se apropiă de Ruși cu încredere. Iancu Văcărescu nu a făcut excepție, de voie, de nevoie, nu se știe. Ba el a primit chiar însărcinări delicate. Trecând generalul Dibici prin țară, Iancu Văcărescu, mare logofăt, însotit de episcopul Ilarion al Argeșului, îi ești întru întâmpinare, la Brăila³. În curând, însă, Iancu Văcărescu avea să-și schimbe și gândul, și fapta.

Aceasta s'a întâmplat când Adunarea obștească a țării s'a deschis (1831) sub o preșidenție rusească, nu a mitropolitului,

¹ A. D. Xenopol, *loc. cit.*, p. 137.

² Hurmuzachi, *Documente*, v. X, p. 399.

³ La 21 April. În 6 Maiu (24 April) cei doi delegați ai țării erau întorși la București (?). *Curierul românesc* din 1829, p. 21, col. 1. După același zi, p. 26 și 30 Văcărescu s'a întors, însă, abia la 27 în București. Dibici întârziase trecând abia în 24 peste Dunăre.

care de drept trebuia să prezideze. Iancu Văcărescu a protestat energetic contra acestui abuz muscălesc, tendonțios, cu scopuri îndepărivate, dar precise¹.

Relativ la acest an: 1831, Ion Ghica povestește în *Scrisori către V. Alecsandri*²: Boerii bâtrâni cari încălzeau opoziția contra regulamentului erau: banul Barbu Văcărescu, banul Constantin Bălăceanu și chiar fostul domn Grigore Ghica. Dar cel mai înfocat opozant era Iancu Văcărescu.

Însuși Iancu Văcărescu i-a povestit lui Bois le Comte, diplomatului francez, despre protestul său. Ridicându-se în Adunare el spuse cu tărie: că în toate timpurile noi, Românilor, am avut dreptul autonom să ne facem legi, noi *singuri*; că dacă compatriotii săi ar fi de-o părere cu dânsul, ei nu le-ar primi de la nimeni, nici din mâinile cele mai prietenești și mai puțin *suspecte*, nici chiar din mâinile lui Dumnezeu, — cine-ar fi putut exprimă mai energetic, mai iperbolic neîncrederea în Rusia?; că, oricum, Adunarea nu poate vota decât subt prezidenția mitropolitului — prezidenție națională, tradițională, legală; că, în sfârșit, exilarea mitropolitului Grigorie a fost o violentare a părerilor Adunării, un act de terorism³.

Gen. Kisselef, președintele Adunării, va fi simțit greu lovitura aceasta curajoasă, care contestă Rusiei locul și legalitatea operei care se săvârșea supt conducerea sa interesată. I. Văcărescu fu ridicat, chiar din Adunare și dus în exil, la episcopia de Argeș, zic unii (Zossima), la moșia Moțăeni (plaiul Dâmboviței), zic alții (Ghica), sau la Câmpulung (vezi lecția anteroară). Acolo I. Văcărescu a fost oprit până după confirmarea regulamentului organic⁴.

Faptul s'a produs: Eliade, care știa de pregătirea lui, nu l-a împiedecat. Rezultatul a fost că trei deputați — numai trei — nu au subscris regulamentul: Bâtrânul Bălăceanu, Const. Câmpineanul și Hrisoscoleu. Ioan Văcărescu a propus că cei trei boieri naționaliști să fie canonizați ca sfinți⁵.

Și acum vine I. Ghica și spune că, după arestarea lui Văcărescu, Eliade a comunicat lui Kisselef tot complotul; că socrul său,

¹ Despre acest fapt vezi: I. Eliade Rădulescu, *Le protectorat du czar*, p. 22.

² Ediția 1887, p. 483—489.

³ Hûrmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 386 cuprinde textul francez al lui Bois le Comte.

⁴ Gr. Zossima, *Trecutul și actuala situație* (1884), p. 3.

⁵ F. Colson *Dé l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*. Paris, 1839, p. 47.

Mavros, un agent servil al Rusiei, a făcut ancheta,¹ în cursul căreia Eliade confirmă existența conjurațiuniei². În *Scrisori* către Alecsandri, I. Ghica povestise *mai altfel*: Eliade informase de mai înainte încă pe Kisselef, care ar fi așteptat, deci, faptul; îl informase chiar zi cu zi, ceas cu ceas — ca și cum un astfel de simplu complot ar fi ținut zile multe; și că confruntarea s'a făcut, la Kisselef, între Eliade și Văcărescu!³

Eliade însuși susține că toată înscenarea aceasta este o calomnie. Si în cuvântarea ținută chiar la înmormântarea lui Văcărescu (1863) el avu curajul să o califice astfel. Eram „prea june atunci — scrie Eliade — și ca admirator unui asemenea heroism a cătă să am și eu parte în suferințele persecuțiunii ce urmărează pe oricine ar fi profesat sau admirat asemenea fapte patriotice. Unii muriră. Tu, Ioane, fuși exilat, eu fuiu calomniat. Acum, în momentul acesta, ești înaintea lui Dumnezeu și a tot Adevărului pe față. Dumnezeu, Tu și calomniatorii mei însuși știi tot adevărul inocenței mele. Calomniatorii mei n'au fost decât însuși carnelicii tăi și sateliții și instrumentele lor“.

Exilul lui I. Văcărescu a durat șase luni, serie Bois le Comte, care-l socotea, fie zis în treacăt, pe poet mai mult om original, decât matur la judecată (1834)⁴.

Toate atitudinile din acest timp ale lui I. Văcărescu, ni-l înfățișază ca bărbat dedicat *românismului* integral, nu numai politic. Dacă era vorba de teatru, el se oferea — la 1830 — ca împreună cu Const. Golescu și cu aga C. Cantacuzino să controleze zidirea unui teatru pentru care se făcuse o colectă; — dacă era vorba de poezie, consumă să-și publice întâia sa broșură cu versuri, la care era gata să adaoge și un portret⁵; dacă era vorba de orfo-

¹ Acest Mavros nu mintea niciodată ?!

² Spuse astfel lui A. D. Xenopol, care le tipări în *Arhiva* de la Iași, vol. II, p. 559—560, fără nici un control din parte-și.

³ Ion Ghica și I. Eliade Rădulescu au fost toată viața dușmani aprigi. Originea dușmaniei lor, la care vom reveni, nu sunt clarificate. Probabil este însă că Gr. Alecsandrescu, a cărui dușmanie cu Eliade începe la 1838, a avut un rol în această fatală afacere. La 1845 Ghica și Eliade se vorbeau de rău strajnic. De aceea întreb: I. Ghica va fi povestind fidel despre Eliade? Si Eliade nu va fi exagerat de loc în proza sa frанcea, în scrisorile sale intime, în poemul comic *Tandalida*?

⁴ Vezi, la sfârșitul lecțiuniei, excursul despre N. Mavros

⁵ N. Iorga, în *Memoriile Academiei* (Secția literară, S. II, XXVIII, p. 262, 265).

grafie, el de mult, și mai de curând de la 1829¹, cerea literele strămoșești, adecaț latine, care lui Kissellef îi erau nesuferite și despre care acesta zicea că introducerea lor este începutul catolizării Românilor! Dacă eră vorba de toată înălțarea morală a poporului, I. Văcărescu tipărește în 1830 versuri clare și demne²:

Ah, d'am putea-ne dobândi
Sîi cât' avem perduite!
Atunci ce duhuri n'ar gândi,
Ce guri ar mai fi mute?

Atunci și acest corb sărman.
Iar acvila s'ar face.
S'orice Român ar fi Roman
Mare 'n războiu și 'n pace.

Iancu Văcărescu luase deci, în acest timp, proporțiile Românilui reprezentativ.

Tocmai acum I. Văcărescu primi un post în magistratura țării. Postul s'a dat, pentru ca să se mai domolească, — aşa i s'a spus lui Bois le Comte³. Se poate ca acea intenție să fi existat. Aceeași părere a exprimat-o și D. Bolintineanu, la 1856⁴, care adaugă că fiind exilat la țară s'a amorezat, s'a însurat și s'a cumințit, devinând mai mult decât moderat, înhămând, adecaț, muza sa le carul politicei rusești până în momentul în care congresul de Paris a sfârșit protectoratul țarului. Însă eu cred că o notiță pierdută prin *Curierul rumânesc*⁵ explică mai firesc primirea unui post bine onorat. În acest timp marele negustor din Brașov Rudolf Jipa pune un sechestrul asigurător pe moșia Văcărești a lui Iancu Văcărescu! De când îi eră dator lui Jipa — poate dela 1821 — cât îi era dator, nu știu. Oricum, sechestrul descopere clar situația financiară reală a poetului. Magistratura a fost, cred eu, un refugiu, o scăpare⁶.

Potolinu-se de nevoie, la suprafață, I. Văcărescu continuă a rămâneă același om în taină. El devine membru al lojei masonice a lui I. Câmpineanu — la ea vom reveni încă vorbind despre I. Eliade — și lucrează pentru cultură și o politică constituțională, liberală, în Muntenia și Moldova, mai ales între anii 1836—1839.

¹ *Curierul rumânesc* 1829, p. 70, 88. I. Eliade *Equilibru*, p. 62, Hurmuzachi, *Documente* v. XVII, p. 354.

² *Curierul rumânesc* din 26 Ianuarie, 1830, p. 365—366.

³ Hurmuzachi *Documente*, XVII, p. 386.

⁴ În *Les principautés roumaines*, 1856, p. 102.

⁵ Din 1831, p. 256.

⁶ Despre slujba lui vezi *Curierul* din 1833, p. 176, 265.

La slujba sa I. Văcărescu nu ținea cu orice preț. Afacerea cam stringentă cu Rudolf Jipa nu a putut dura ani de-arândul; va fi fost terminată, când, în Septembrie 1836, se luau măsuri ca magistratura țării să se moralizeze, căci era tare imorală și neglijată.

În 1836 Al. Ghica, aflându-se în inspecție la Slatina, n'a găsit nici un magistrat la post și i-a destituit pe toți, deodată. Dacă erau boieri lenesi!

Episcopul Buzeului își îngăduișe să meargă prea departe. Luând jurământul judecătorilor, conform regulamentului organic, el nu s'a mulțumit cu cuvântul de cinste al lor, ci — a anatemizat de pe acum pe toți cei ce se vor lăsă a fi coruși!¹

Văcărescu, care era președintele vremelnicescului divan, își detine protest, dimisiunea!

În anul 1837, în August, I. Văcărescu a făcut o călătorie la Iași² și, de sigur, și la Pașcani, de unde era soția sa, o Cantacuzino. Pe-atunci călătoriile la Moldova nu erau lucru obișnuit. Când se făceau, erau rodnice pentru unitatea morală a țărilor.

Peste câțiva ani Iancu Văcărescu, membrul lojei masonice, boier mare, intră în viața politică deschisă, alegându-se deputat în Decembrie 1841³. Acum era vorba de răsturnarea Domnului Al. Ghica; și Iancu Văcărescu avea aspirații serioase la tronul țării. După consulul francez Billecocq, sorti buni mai aveau — în Noemvrie 1842 — George Filipescu, Constantin Ghica, Emanuil Băleanu, B. Știrbey, G. Bibescu, Constantin Suțu⁴. Lupta nu era usoară. Reuși G. Bibescu; și în loc să fie Domn, I. Văcărescu trebuia să se mulțumească a fi numai rudă cu Domnul, care, după un amoral divorț scandalos, luă de soție pe frumoasa Marițica Văcărescu, pe care o despărții de C. Ghica.

În timpul acesta, 1843, moare mama lui Văcărescu⁵.

Iancu Văcărescu rămăsese activ în domeniul literaturii. Când, la 1844, se întemeiează *Asociația literară* — concomitent cu secreta *Frăție* politică, a tinerilor — el a fost ales președinte al Asociației, secretari fiind I. Voinescu II, maiorul, și Nicolae Bălcescu⁶. În co-

¹ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 646 și X, p. 478.

² V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, I, p. 367. Însă și *Albina românească* din 1837, nr. 60,

³ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, 830.

⁴ Hurmuzachi, I. c., 913.

⁵ *Curierul rumânesc*, 1843, p. 12.

⁶ Despre concomitanță, I. Ghica, *Scrisori* (1887), p. 697. Altfel, toate publicațiile vremii. În special *Anul 1848 în principatele române*, I, p. 49.

mitet mai lucrau: C. G. Filipescu, St. Golescu, Gr. Alecsandrescu. Societatea cuprindeă pe toți aleșii literaturii române locuitori în București, afară de Eliade și de amicii acestuia¹.

Anul 1848 îl găsi pe I. Văcărescu membru la înalta curte². Ca magistrat influent el a putut ușură situația unora din revoluționari rămași în țară.

Iancu Văcărescu a murit în anul 1863, în 3 Martie. A fost îngropat Marti, în 5 Martie³.

POSTSCRIPT

EXCURS DESPRE GEN. N. MAVROS.

(Adaos ulterior la lecțunea a III-a)

Dacă nu ar fi chiar Ion Ghica acuzatorul lui Eliade, neplăcutul și nelămuritul incident povestit mai sus la p. 31 ar fi trecut fără să se țină seamă de el. I. Ghica l-a povestit lui A. D. Xenopol; acesta l-a scris, l-a crezut. Însă noi nu putem trece ușor pe lângă aceste fapte.

I. Ghica a crezut pe N. Mavros, care i-a fost socru. Dar dacă el a radiat și asupra socrului cevă din dragostea pentru excelenta sa soție, aceasta nu ne poate împiedeca să-l înfățișăm pe socrul său cum eră în realitate.

Grecul N. Mavros eră un fel de aventuier, ne informează consulul francez Billecocq⁴. Eră cetățean rusesc. Eră și unul dintre delapidatorii pe care gen. Kiseleff i-a tratat foarte sever⁵. Această informație se trimitea ministrului de externe al Franței în timpul în care N. Mavros jucă un deosebit rol de intrigant în răsturnarea lui Al. Ghica-Vodă, pe care Rusia îl răsturnă.

Pentru Rusia Mavros eră un — agent istet, activ, devotat, și — ce eră mai ales de preț — se amestecă în toate, în țara aceea ro-

¹ O parte din procesele verbale ale Asociației, păstrate de C. A. Rosetti, apoi de Vintilă Rosetti, s'au publicat în *Românul literar* al lui Caion. Manuscriptul aparține acum Academiei.

² *Almanachul statului*, 1848, p. 89; 1-50, p. 89.

³ Vezi *Românul* din 4 și 5 Martie 1863; *Buciumul*, 9 Martie 1863, p. 81, col. 3.

⁴ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 879.

⁵ après avoir été corrigé de la main et du pied même du général Kiselleff, comme délapidateur (Billecocq). Loc. cit., tot p. 879! Despre negustorii lui Mavros împreună cu generalul Zass, în Oltenia, 1811, a vorbit gen. Langston în *Documente* (Hurmuzachi), Supl. 1, t. III, p. 357.

mânească pe care o strivea împreună cu generalii ruși¹. Ca șef al cancelariei președintelui plenipotențiar (1831) el a fost, deci, trimis la Poartă, să prezinte rezultatul reformei, al cărei fruct era Regulamentul organic, și să obțină aprobarea lui din partea Turciei².

La 1833 Moldovenii înduioșați de a lui Mavros «neadormită privighere și durelnică sârguință», cer să i se sporească leafa!³

În 1834, în 10 Iulie, Mihaiu Sturza, căutând probabil un sprijin venal, stăruia să-l ducă la Iași; și-l cerea de la Minczaky⁴.

N. Mavros se fereă, ca de foc, de orice ar fi putut să-i zgudue situația acordată de stăpânii-i puternici. Când, în 1839 (Maiu), Mihaiu Sturza al Moldovei îi ceră, prin G. A. Mano, anumite servicii, de sigur politice, Mano răspunse Domnului moldovean că din partea lui Mavros nu-i poate promîte nimic, deoarece acesta este acum bogat — deci nu mai are nicio nevoie corupătoare —, iar antecedentele îl silesce a păstră lucrurile aşă cum sănt până ce se va retrage din afaceri, adecă până la capătul carierei⁵.

Totuși Mihaiu Sturza îi dase lui Mavros (Sept. 1838), chip drept mulțumită pentru combaterea ciumei, licență de-a exportă, cu profitul cuvenit, 1000 de chile de cereale!⁶ În Maiu îl ungeau prealabil pentru serviciul de cerut în August—Septembrie!

La 1837 și 1838, când opoziția națională din Adunarea obștească a Munteniei era în toiul său, acest îndrăsneț Fanariot rusifcat, se învârtea pe lângă Vodă, excitându-l contra opoziției și îndemnându-l să nu-i facă concesiuni⁷, să nu facă pace. Colaboratorul său la aceste intrigi era alt grec, C. Soutzo, cumnatul său, adjutanțul lui Vodă, secretarul intim al acestuia. Ce taină va mai fi rămas — taină pentru Mavros? Acesta era pe după toate culisele. În fund mai apără — apare chiar din rapoartele consulare franceze — și o femeie⁸; și rudele ei. Apar deci toate nemeriicile acelei epoci desgustătoare.

In 8 Maiu 1838 Domnul chemă la palat pe toți miniștrii și

¹ Loc. cit., XVII, p. 387.

² Loc. cit., p. 258.

³ *Analele parlamentare* vol. III (Moldova), p. 438 Vezi și vol. IV. (Moldova), p. 344.

⁴ Al. A. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza*. Paris, 1907, p. 323.

⁵ Hurm., *Documente*, Suplemental 1, vol. VI, p. 41.

⁶ Loc. cit., XVII., p. 714.

⁷ Loc. cit., p. 678, unde se zice: *ils seraient*, (Mavros și alții) *heureux de voir la désunion se perpétuer entre les Valaques*.

⁸ Loc. cit., p. 686.

cățivă boieri fruntași. Dar, spre mirarea lor, în sală apărù și N. Mavros, care nu avea ce căuta acolo. Venise să cetească, el, o scrisoare a lui Rucman din Stambul, trimisă prin Aristarchi, agentul muntean, reșinut în carantina de la Giurgiu¹. Însă comentarul este ușor: El luă ori strângă mai bine frâu în mâni. Dar în 7 Mai 1838 consulul francez scrisese: Mă tem, că Mavros joacă un joc ipocrit, cu intenția să compromită pe Vodă².

Din tot ce se aude din rapoartele diplomaticice reiese tot mai lămurit că Mavros era un Mephistofeles și un ticălos. De aceea și consulul francez se miră de puțină influenței lui, de alergarea tuturora la ajutorul lui, deși el se bucură de puțină stimă în București, deși lumea îl indică, prin retragerea stimei, ca nedemn³.

Din Aprilie 1841 Mavros s'a ocupat *necontentit* cu răsturnarea lui Al. Ghica, cu trădarea lui. În acèle zile, grele pentru Ghica, Mavros a lucrat într'adevăr aşă, ca un consul francez să-l poată numi și trădător (*traître*) și nemernic (*ignominieux*). El, acolitul palatului, el, rudă a Curții, el a furnizat datele pentru firmanul de destituire al Domnului!⁴. Un călău care șade la masa din urmă cu victimă ce-o va sugrumată!

Însă Eliade era un *amic* al Ghiculeștilor și un sprijinitor. De ce nu ar fi natural, să admitem că Mavros a voit să-l compromită *calomniindu-l*? Ce ușor era aceasta pentru un mișel de Fanariot! Între Eliade și Mavros — eu aleg, instinctiv și iute, pe Eliade.

Dacă faptele acestuia nu sănt, nici ele, totdeauna clare, cauza este, cred eu, tot Vodă. Amicul său Eliade *execută* ce i se cereă, cum i se cereă; și nu el eră de vină, dacă lucrurile ieșiau pe dos.

Să-l mai urmărim, însă, pe Mavros.

La 1848—1849 Mavros a fost, iarăși, demn de trecutul său. Prefăcându-se că regretă ocupațiunea turco-rusă, el spunea (în Ianuarie, 1849) totuși lui Ségur, consulului francez, că ea trebuie să fie 4—5 ani, și lăsă a se înțelege că mai bine ar fi ca țările române să fie unite, independente, însă cu un Vodă rusesc: cu gine-

¹ Loc. cit., XVII., p. 703.

² Loc. cit., p. 702: *Je crains que ce Mavros ne joue ici un rôle d'hypocrisie et ne cherche à compromettre le Prince, vis-à-vis de puissances qui lui portent de l'intérêt.*

³ — et il a du crédit sur l'esprit du Prince, peut-être plutôt par la crainte, qu'il inspire, que par tout autre sentiment. Cet homme est peu estimé à Bucharest, mais comme il touche un traitement considérable et qu'il a de l'influence, chacun court chez lui.

⁴ Loc. cit., XVII., p. 911.

rele țarului! Când Ségur i-a observat lui Mavros că unirea este bună însă și cu Basarabia, Fanariotul a fost foarte încurcat (*embarrassé*). Si acum consulul francez, altul, îl caracterizează pe Mavros ca unul din cei mai activi agenți ai Petersburgului¹.

Când nu-și gândeau, ca Vodă, pe ginerele țarului, Mavros se gândeau la o rudă, la unul dintre cei mai nevrednici boieri ce i-a avut țara, la caimacenul C. Cantacuzino².

Despre ideea unirii Rușii informaseră și pe G. Bibescu și pe B. Știrbei. Bibescu însuși i-a spus aceasta lui Eliade, înainte de izbucnirea revoluției: Eră o făgăduială Românilor *partizani* și săi regatul unit, independent. Din simplul fapt că Știrbei vorbea mai rezervat, — de la el Eliade auzi același zvon, însă numai prin alții — conchid că dulcea sforicică rusească trecea și prin alte guri, nu numai prin a lui C. Cantacuzino³.

Și, să nu se uite, îmbătrânitul în răutăți eră acum și mai influent. Alături cu gen. Dannenberg și d-na Duhamel, Mavros făcea mare politică antiturcească (Sept. 1849); el era în curent cu toate ideile de la Petersburg, cu toate voințele și sentimentele țarului. Și, de mult ce ne iubeau, susțineau consecvent că trupele rusești, din principate, nu pot părăsi țara, pentru că Rusia trebuie să rămăie, prin acest mijloc, în centrul chestiunii orientale⁴.

Acest om fatal a fost unul din duhurile cele mai rele ale țării. Să nu-i mai permitem ca din groapa-i de strigoiu să mai calomnieze pe unul dintre Români care au întemeiat România modernă!

Mavros a murit în 23 Martie 1868, în vîrstă de 90 de ani⁵. El se născuse deci la anul 1778. *Trompetă Carpaților*, afirmă că el s'a născut și a crescut în țară⁶. D-na Mavros, o Suțu, soacra lui Ion Ghica, s'a născut la Constantinopol, era Fanariotă. La 1821 familia ei fugi în Basarabia, unde țarul Alexandru I. îi dăruia o moșie. Mavros a cunoscut-o la Odessa, a luat-o de soție și a

¹ Loc. cit., XVIII, p. 97–98.

² Loc. cit., p. 129. Vezi și *Anul 1848 în principatele române*, vol. I, 573.

³ Eliad, *Scrisori din exil*, p. 378. Despre C. Cantacuzino și candidatura lui la domnie vezi și *Corespondența lui Știrbei*, publicată de N. Iorga, vol. II, p. 9.

⁴ Loc. cit., XVIII, p. 279.

⁵ *Le Pays roumain*, 1868, nr. 17; și *Trompetă Carpaților*, 1868, p. 2469.

⁶ 1865, p. 150.

adus-o la Bucureşti. La 1882 trăia încă, în vîrstă de 82 de ani. Se născuse deci la 1800¹.

D-na I. Ghica era soră cu mama d-nei D. A. Sturdza, care era fiica d-lui I. A. Cantacuzino, fost ministru de justiţie şi cununat cu Ion Ghica.

¹ *La Roumanie illustrée*, 1882, p. 94.

I. ELIADE RĂDULESCUL

BIOGRAFIE: 1802—1818.

(Lecție ținută la 23 Decembrie 1919).

*Dedicată universalului duh
care este N. Iorga, un ve-
suv sufletesc, ca și Eliade.*

I.

Încep astăzi cursul despre I. Eliade Rădulescul, căruia de mult toată lumea îi zice *părintele literaturii românești*. Cu mai multă dreptate decât în acest caz nimănui nu i s'a dăt acest titlu, care însemnează: producție, călăuzire și tutelare reușită; producție și călăuzire, pentru care o vecinică recunoștință îi este asigurată. Totuși, el a fost contestat; Eliade a avut mulți prieteni buni, dar și dușmani mari¹: Cincizeci de ani el a fost mereu în mijlocul vieții națiunii sale; cincizeci de ani a dus-o pe căi bune și — uneori — rele; cincizeci de ani a răscolit mereu suflelele, care au reacționat și au vorbit și ele. Astfel I. Eliade Rădulescul este o parte bună din istoria țării sale, o parte fără de care evoluțunea țării nici nu s-ar înțelege, o parte despre care trebuie să se vorbească cu respect, mai ales, și cu tot răgazul cuvenit. A trece repede peste o viață atât de deosebită și o operă atât de bogată ar fi o neprincipere, de care eu nu sănăt capabil.

Să ne punem, deci, astăzi întâia întrebare: De unde apare miraculosul Tânăr, și cum crește el până în momentul în care începe a influență, ca profesor public, sufletul tinerimei națiunii sale?

Zavistia meschină a încercat să facă din Eliade un Grec².

¹ Aceeași părere în D. Bolintineanu, *Călătorii la România din Macedonia*, 1863, p. 10—12.

² De ex. M. B.*** în *L'Autriche, la Turquie et les Moldo-Valaques*. Paris, 1856, p. 85: „aussi Héliade, tourmenté par l'idée d'être le fils d'un brave et honnête épicer, Figariot, cherche à faire oublier son origine, en s'adonnant à l'étude des belles-lettres“ (!).

Noi, însă, vom crede totdeauna, cu preacînstitul D. Bolintineanu, că Eliade a fost: „Român din Târgoviște, dintr'o familie *veche*, redusă, ca toti boierii de neam, la moștenirea carieră a vieții câmpene”¹. Vom crede ca și Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica, și publicistul sincer, care, confirmând pe D. Bolintineanu, spune că Eliade este „copil esit dintr'un *sat*, cu săracia drept moștenire și cu muza sa drept viitor”. Om „ieșit din *popor*” îl numește și Stefan Golescu².

Satul copilăriei sale i-a lăsat lui Eliade impresii puternice. Tânărul de tot, deși desgustat, Eliade, care în supărarea sa dorise odată să fie îngropat în — Asia, scria, totuși, bine despre satul românesc³: „Nu urăsc țara, nu urăsc locuitorii satelor; însă tot ce e de orașe îmi insuflă spaimă”.

Satul său a fost Gârbovenii sau Slujitorii din plasa Grindul Făgărașului, din județul Ialomița⁴. Timpul de viețuire acolo cu întreruperi: 1810 – 1814.

Gârbovenii Ialomiței au avut asupra desvoltării *literare* a lui Eliade o influență care nu poate fi trecută cu vederea. Imprejurul satului moșiei se aflau stâne de păstori, cari știau cete și scrisul și tiparul. La acești păstori Eliade a descoperit: *Alexandria*, pe Arghir și *Elena*, pe *Esop*, *Floarea darurilor*, *Poarta pocăinței*, a căror cetire copilul de doisprezece ani o asculta cu interes. Mai mult decât scriserile citate îl impresionă, însă, *Pogorârea Maicei Domnului la iad*, care-i aprindează fantazia: Acolo se pedepseau răii și se recompensau bunii; acolo se vedeau chinurile sgârciilor, etc. etc. Scriserile acestea îl impresionă pe Eliade atât de mult, încât, adeseori, povestindu-și și cele auzite, părează că vorbește cu «dușii după lume», cum îi ziceau ai casei⁵. Impresiunile acestea se aşterneau peste altele, mai vechi, tot religioase, și îndreptau energetic fantazia

¹ *Albină Pindului*, vol. I, p. 193. O rudă din acest neam de boieri mici, modești, pare a fi fost slugerul Nicolae Rădulescul, de ale căruia vânzări îngrijește I. Eliad (*Curierul românesc*, 1836, p. 437). Unchiu, de pe mamă era Racotă, ai cărui fiți (verii lui) au fost, în 1848, aderanți devotați ai lui Eliade. Moșia fraților Racotă era Ștorobâneasa din jud. Teleorman.

² C. D. Aricescu, *Corespondență secretă și acte inedite ale capilor revoluționari români de la 1848*, br. III, p. 48. Vezi și mărturisirea ruedelor în *Le Journal de Bucarest*, 1873, no. 276, p. 3.

³ Scris la 26 Mai 1856.

⁴ Diverse II, (în *Pace și Însoțire*), p. 219—226. Eliade și-aduce aminte de „primul schimb prin sate ce s'a făcut prin bani”, prin cărciumari.

⁵ Introducerea la *Infernul* lui Dante (1880), p. 235.

lui Eliade spre zări metafizice, mistice, la care el a și ajuns destul de timpuriu¹. Așa prin anul 1814.

Acesta era, deci, satul lui; satul copilăriei lui despre care vorbă P. Ghica; însă, de născut, nu se născuse acolo, ci în Târgoviște; și anume: în 6 Ianuarie 1802².

Fericit loc Târgoviștea! Din ea, din jurul, din zarea ei apar spiritele cele mari ale regenerării limbistice, literare și, până la o limită, chiar politice: Văcărești, Eliade, Cârlova, Alexandrescu, Brătianu. Observarea s'a făcut de mult³.

Tatăl lui Eliade, *Ilie Rădulescu*, a fost numit căpitan de poteră la 1810. Va fi fost din seria de la Ianuarie, despre care scrie V. A. Ureche în istoria sa⁴.

Căpitanul de poteră era dator a străjui poporul căpitaniei de oameni răi, de hoți, de tâlhari, de borfași, el trebuia să-i prință, să-i aducă la ispravnicii de județ, care, la nevoie, îi trimitea la spătărie. De obicei, spătarii, polcovnicii, căpitanii își cumpărau posturile și se despăgubeau din dări aruncate asupra țăranilor. Tatăl lui Eliade va fi făcut excepție?

Pe atunci, fiind copil, Eliade însuși căză odată în mâinile hoților, din care scapă, însă, teafăr⁵.

N. Russo (Locusteanu) ne servește despre tatăl lui Eliade încă o informație. Între 1806 și 1812 el ar fi comandat, în calitate de colonel de 6 districte, mai mult de cinci mii de dorobanți, la Călărași și Siliстра. Se știe, că Rușii reclamară atunci ajutorul tuturor Românilor pricetuți la arme. În răzbăciul rusesc din 1806—1812 a luptat și Tudor Vladimirescu. Domnul Ipsilante atunci căpătase de la Ruși dreptul de a da grade în armata pământeană, de la porușnic până la general. Dar, anume, cine l-a numit pe Ilie Rădulescul, nu am putut află.

Slujbele lui Ilie Rădulescul îi cereau multă inteligență. Neputul său, I. I. Heliade Rădulescu, ne informează, din tradiție fa-

¹ În amintirile din *Curier de ambe sexe* Eliade adaoge și scrierile *Epistolă ce a căzut din cer*, *Vieața sfîntului Alecsie, omul lui Dumnezeu* (un manuscris pe care-l învăță pe din afară), *Vieața părintelui Macarie Avestița fata Satanei*.

² Data exactă o să fiul lui Eliade, în *Noul currier de ambe sexe*, 1894, p. 310. În acest sens este de corectat: Eliade însuși, care, afirmând, în 1851, Oct., că este de 50 de ani, ne face să conchidem la anul de naștere 1801 (*Scrisori din exil*, p. 143).

³ I. Ghica către V. Alexandri, *Scrisori* (1887), p. 671.

⁴ V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800 II, p. 276.

⁵ *Souvenirs*, p. 21.

Din timpul ciumei lui Caragea (Iulie 1813—1814) Eliade povestește despre părinții săi un fapt care-i arată pe amândoi creștini buni și în fapte, nu numai în vorbe: „Eram copil; și părinții mei încă de mai nainte, din timpul resbelului Muscalilor, dideseră ospitalitate la una din familiile de Bulgari refugiate la noi de frica Turcilor. Copiii bulgari, născuți în casa noastră, crescând împreună cu mine, își făceau jocurile din preună cu mine. și când, după ducerea Muscalilor, veni Caragea cu ciuma din preuă, bietul Bulgar cu femeia lui, rămași în casa părinților mei, *trăgându-ne noi la fară*, muriră amândoi de ciumă; și din pietatea părintelui meu fură îngropăți în grădina noastră, ca să nu-i dea pe mâna ciocilor. Acolo, până astăzi, se repaosă oasele lor; și copiii lor fură crescuți și căpătuși de părinții mei”¹.

Părinții lui Eliade au murit, amândoi, în același an: 1829, de molimă. Deodată cu ei au murit și doi frați².

Mama lui Eliade, moartă în vîrstă de 32 de ani, se născuse, deci, la 1797. Dacă tatăl lui Eliade, a fost „colonel” în 1806—1812, atunci acesta trebuie să fi fost mult mai bătrân decât mama.

Dacă trebuie să-l credem pe el — iar mărturisirile lui nu se contrazic, deci par că trebuie să-l credem — Eliade era un copil viu, activ, îndrăzneț; un tip motoriu, ca tatăl său poate. Fantasia-i era sprintenă, memoria bună, chiar foarte bună: ce vedea, ce auzia, ținea bine minte; ce-l interesă, el imită imediat, impulsiv, ca, de pildă, pe comedianții dulapului din Cișmigiu³. Declamațiunile lui, din copilărie, asemeni descoperi fantazie și trebuința de mișcare, întrupând icoana fantaziei și producând gesticulațiunea vie, pe care Eliade o avea. La aceste însușiri se adauge și o sensibilitate pe care copilul nu o putea stăpâni; grație ei, scenele produse de el erau zgomotoase, alarmante. Eram rău, când plângeam, zice el odată; sculam vecinii în picioare.

Scoala grecească începătoare era, pe atunci, o caricatură și un chin. De acest chin l-a scăpat pe Eliade caracterul său devreme bine definit.

Un dascăl, Alexe, trebuia să-l învețe grecește, octoihul și psaltirea. Copilul care nu înțelegea însă nimic, fugi de la școală;

¹ *Equilibru*, p. 384.

² *Hurmuzachi. Documente*, XVII, p. 197.

³ *Curier de ambe sexe*, vol. II, p. 117.

iar rândașului care-l luă în spate, să-l ducă înapoi la Alexe, copilul iritabil îi trase ghionturi și picioare¹.

Intr'acest timp, într'o Duminecă, Eliade aude pe un fecior sau vizită cetind, în poarta bisericii Crețulescului din București, *Alexandria*. Ascultă multă lume. Ascultă și Eliade până la sfârșit Venind acasă, copilul luă doi lei și își cumpără carteia cea plină de minuni. Un Oltean îi desluși slovele; iar el desluși înțelesul mai departe, supt dudul din via grădinii; în patru zile ceti toată *Alexandria*. Firește că în acele patru zile nu a mai dat de loc pe la școala dascălului Alexe.

Dacă-l credem pe el, Eliade era, atunci, de 9 ani; în anul 1811, toamna, pe când se dărăceau inul.

Ducându-l iarăși la școală, cu de-a sila, moș Măinea încasă pumnii despre care am amintit. Dascălul Alexe îl bătu bine pe Eliade și îl puse iarăși la *Psaltire*. Plin de ură elevul continuă, totuși până la ciuma lui Caragea, când familia fugă din București, la țară.

La Slujitori cunoscu pe păstorii despre care am povestit și cărțile aduse din Ardeal, de unde erau ei². Ei veniau la curte; și copilul se ducea la ei, la stână.

Aproape un an a fost atunci slobod, scrie Eliade. Adeca până în 1813, cum ar reieși din povestirea lui Eliade. Nu, căci fuga din București a trebuit să aibă loc după izbucnirea ciumei; ciuma a izbucnit, însă, la 10 Iulie 1813³; deci — până în 1814.

Intre Iulie 1813 și cel mult Iulie 1814 Eliade cunoscu acum și pe *Arghir-ul* lui Barac. Despre această carte îi dăm lui cuvântul: „Când văzuiu însă pe Arghir, eram în ceruri de bucurie. Învățaiu mai într'o săptămână cântarea întâia, Mă încurcă însă că nu știa nimeni să-mi spue ce este *muză*; într'un cuvânt eram de minune în casă, când mă auzea fetele⁴ spuindu-le pe din afară în stihuri *Istoria frumosului Arghir și a prea frumoasei Elene*. Când ziceam: „*Hop! Hop! la a mea iubită*“, aveam și biciu în mână; plesneam cu dânsul și săream în sus, dar mi-era necaz de ce n'are și biciul meu puterea acea de farmec“.

¹ *Noul Curier*, p. 311.

² *Curier de ambe sexe*, II, ed. 2 p. 119.

³ V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, tomul X, partea B. (1902) p. 43.

⁴ Surorile.

Pe Arghir, până la bătrânete, Eliade îl cită oricând, din memorie, cu o fidelitate care surprindează pe amicii săi¹.

Ca să fie și mai aproape de popor, Eliade, care învățase acum multă slovă cirilică, țineă, de-atunci, de copil, și „cetirea în biserică satului“.

Mi-l închipuiu băiat frumușel, energetic, un Tânăr apostol de 13—14 ani. Astfel direcția religioasă a spiritului său, direcția mamei sale, se consolidă.

După înscăurarea ciumei, familia lui Eliade se întoarce în București. Dascălul Alexe murise. Iar faima desemnă ca bun dascăl pe un călugăr de la Sfântul Niculai, Părintele Naum.

Eliade dă despre el aceste știri: Eră Român; știă elenică; și puse în mâni cartea lui Papazoe ori Polizoe: *Istoria sfântă*; iar dascălul îi traduceă din grecește în românește și din românește în grecește. „Din ziua aceea nu-mi mai fu urită carte“². La Naum el învăță: *Istoria sfântă*, gramatică, *Xrisosora*, *Esop*².

Principiul de-a învăță prin versiuni și retroversiuni eră al lui Naum Râmniceanu. Până pe la 1814—1818 Naum își scrise în introducerea sa în gramatică. Pe Papa Zoe îl întrebuiță acest Naum. Călugăr eră; eră și sărac; trebuia să dea lecții. Așa îl descrie pe Naum Râmniceanu răposatul C. Erbiceanu în monografia sa din Analele Academiei Române. Nicolae Iorga a avut, deci, drept să conchidă, că I. Eliade a fost elevul lui Naum Râmniceanu, care eră un dascăl bun și un dușman al Fanarioșilor. Erbiceanu a întâlnit, în manuscrisele lui Naum, chiar numele Eliade, dar nu precizează: care? când?

Cât timp a învățat cu Naum, nu se poate hotărî exact. Mult timp, în tot cazul, nu a învățat, deoarece încă în 1815 (toamna?) elevul a trecut la școala grecească de la Schitul Măgureanul, unde a rămas până la venirea lui G. Lazar, în 1818³.

¹ Vezi de ex. *Scrisori din exil*, p. 678. Arghir era carteau tuturor. Ion Ghica ne spune că el îl asculta de logofătul Matache și că l-a citit de câteva ori. *Scrisori către Alexandri*, p. 266. Privitor la comerțul scrierilor din Ardeal vezi și V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, IV, p. 209 — cum veneau fără vamă; legătura librărească o făcu, la 1823. Tieri din Sibiu, pe care C. Golescu l-a chemat să completeze „casinul literar“ cu cărți de tot soiul.

² Toate acestea după povestirea din *Curierul de ambe sexe*, vol. II, ed. 2, p. 120. O notă rea i se dă Grecului Polizoi, chiar institutor la Curte, în Hurmuzachi, *Documente*, XV, p. 674.

³ După C. Erbiceanu, *Biserica ortodoxă*, în 1814 Naum a fost la Sfântogora (vol. XIII, p. 217), iar în 1816 a plecat la Neamțu, la Paisie (p. 26—32). Deci pentru Eliade ar rămânea numai anul 1815, iar vîrstă ar fi 13 ani. — Naum Râmniceanul fusese elevul faimosului Lambru Fotiadu, pe care-l laudă mult. C. Erbiceanu, în *Biserica ortodoxă*, XII, p. 437, și XIII, p. 665, 668.

Pe când studiă la școala grecească a Schitului Măgureanu, Eliade avu un moment de înălțare națională, despre care biografiile lui nu pomenesc pentru că știrea este prea bine ascunsă în *Curierul de ambe sexe*¹, în literile mici cu care este culeasă scrisoarea lui Eliade către Petracă Poenarul. Fiind amândoi „studenți“, cetiră acolo și pe Petru Maior, despre începutul Românilor în Dacia, istoria care îmbogățea pe Români cu știința originei lor și cu mândria viitorului lor. Efectul acestei cetiri a fost enorm; a fost atât de enorm, încât, mai târziu, Eliade începând să creză că atunci mâna Domnului s'a întins spre ei și i-a chemat pe calea mântuirii.

Mă întreb: De unde Petru Maior în mânila lui Eliade și Poenaru? Văd două direcții. Una: Fostul profesor al lui Eliade, Naum, cunoșteau pe Petru Maior, pe care l-a analizat în manuscrisele sale², fără să-l admită în întregime. Eliade l-a putut vedea la Naum. Alta: P. Maior venea de la Buda. Îl aducea Carcalechi. Boierii cumpărau, iar unii, d. ex. Gr. Băleanu, împărteau cărțile cumpărate. P. Maior, în mâna unor elevi, a putut fi un dar al unui binevoitor matur³.

Școalei grecești superioare Eliade i-a păstrat o recunoaștere nedesmințită, deși batjocura că este — *vlah*, acolo i se aruncase⁴; deși „supt Caragea și A. Suțu, ca student, a suferit pe toată ziua, din preună cu conșcolarii sei, înjurie și batjocurile copiilor de fanarioți“, cum mărturisește el însuși⁵.

Cei trei ani de studii în școala grecească de la Măgureanu reprezintă, într'adevăr, o muncă serioasă de cetire în filosofie și poeție Grecei antice; acei ani au lăsat urme neșterse în conștiința psihică a lui Eliade.

Se pare că, dintre dascălii greci, idealul cel mai apropiat

¹ Vol. II, ed. 2, p. 238.

² C. Erbiceanu, în *Viața și activitatea literară a protosingelului N. R.*, 1900, p. 41—42. (Publicație academică).

³ Textul citat mai sus din Eliade este următorul:

„Ți-aduci aminte care era adunările junetei noastre. Idealul nostru era limba Românului; traiul lui într'o viață potrivită cu viața națiilor civilisate adică într'o viață cu adevarat evangelică. Ți-aduci aminte, când a eșit *Istoria pentru începutul Românilor* a fericitului Petru Maior, o citiam împreună și căte idei frumoase, deși copilărești, se frământă în capetele noastre? ce închipuiri ne făceam a lăsă vedea aievea visările noastre. Au trecut acei timpi și nu doresc dintr' înșii decât acea nevinovăție a junetei și fericirea care mi-o mărgineam în foarte puține dobândiri.“ C. a. S. II, (2), 238.

⁴ *Cuvânt la înmormântarea lui I. Văcărescu*, 1863 p. 21.

⁵ În *Legalitatea* (1866), No. 7.

fusese Lambru Photiade din Ianina, un naționalist, în sensul lui Rigas, sosit în București la 1795. Elevi ai lui au fost: succesorul lui, Neofit Duca, una dintre icoanele lui Eliade, un reprezentant al unui curent limbistic popular, Gr. Brâncoveanul, C. Câmpineanu, Nestor, distinsul țăran boierit¹. În același curent naționalist, ca și Lambru, trăia și lucră și Veniamin de la Mitilene, pe care, la școala din București, l-a adus Vodă Caragea.

Veniamin era director în anul în care Eliade se înscriise la școala de la Măgureanu. Acolo Eliade, Veniamin și Duca au trăit împreună până la 1818, când din cauza dușmăniei dintre Veniamin și Duca, acesta fu bătut de elevii lui Veniamin, iar Veniamin expulsat pe temeiul unui raport al lui Grigore Brâncoveanu².

Pe când Lazăr venea sau venise, un scandal mare compromitea, aşadar, școala grecească. Elevii români fugiră „de la Veniamin la Lazăr“, cum se exprimă, într'un loc, Eliade.

Din școala grecească, către Lazăr, Eliade venea cu calități determinante. El cunoșteau acum bine filosofia și poezia grecească; aceasta îi lăsase în inimă chiar ghimpele săngeros al pismei: De ce să nu avem și noi poezie, care să ne cânte credința și neamul? Deprinderile logice: fixarea noțiunilor și alegerea vorbelor, care le-acoper mai exact, îl înarmaseră cu o bună putere de distincție, cu un mod de cercetare, care, la el, este aproape o obsesiune: A porni totdeauna de la definiție³. Discuțiunile limbistice aprige, dintre aderenții curentului grec arhaizator și curentul limbii populare îi desvoltaseră, de sigur, și lui teoria limbii literare. Tot din școala greacă a luat Eliade contact cu filosofia franceză modernă; și anume cu Tracy și Condillac, pe care s'a simțit dator a-l ceti și traduce ca pedagog și a-l *imitat*, luându-l drept model pentru gramatica sa. Gramatica sa Eliade o începă la 1820; deci la doi ani după părăsirea școalei grecești: Ideile, de-acolo și de-aici, erau vecine, în timp și spațiu. De la Veniamin la G. Lazăr Eliade trecu, cred eu, bine înarmat sufletește; atât de bine încât, uitând întrigile, certele și pedantismul lor, el le aduce laudă că, prin talentele lor, „din geniuri și talente scoteau bărbăți de stat și creatori unei literatură“. Si făcând aluzie la sine, Eliade continua⁴:

¹ *Equilibru*, p. 44.

² C. Litzica, în *Manuscrisele grecești*, Mem. Ac. Rom., Seria II, t. XXIII, p. 17.

³ Vezi d. e. *Scrisori*, p. 188; *Diverse*, vol. II, p. 41, 156; *Equilibru*, passim. etc. etc.

⁴ Prefața la Bălăcescu, p. 73–74.

„Acei creatori începură a cere și a-și pune toate puterile spre a forma o literatură română națională și a pune, în locul limbilor, *științele* în limba patriei prin școale”¹.

La bâtrânețe Eliade se socotea încă tot dator acelei școale grecești: Intervenind, la 1869, pentru admiterea reprezentărilor unei trupe grecești, Eliade este influențat de aducerea-aminte a dascălilor săi greci².

De la Veniamin la Lazăr Eliade venea, însă, și ca dușman al fanariotismului. Conșcolarii lui, T. Paladi și I. Măinescul, erau și ei aceiași tinerești și promițători dușmani³. Fenomenul era, se pare, general. La G. Lazăr ei veneau aşadar după ce rupeau toate podurile din urmă, veneau ca la cea din urmă oprire, care era, însă, începutul unui drum cu totul nou.

Eliade era, atunci, de 16 ani: Ce Tânăr și, totuși, ce bogat sufletește!

Împrejurul lui G. Lazăr se adunaseră: Cernovodeanu, Crăsnaru, G. Cristurian, Darvari, un oarecare Dănică (*Revista nouă*, I, p. 427), Drăghiceanu Mihail (Biografia lui, de Virgil N. Drăghiceanu, *Intemeierea școalelor din România*, 1914, p. 7), Eliade, Gh. Ioanide, I. Măinescu, Melinescu, Merișescu, Nănescu, Orăscu, T. Paladi, I. Palama, I. Pandeli, Gr. Pleșoianu (*Bibl. românească*, 1829, fasc. IV, p. 35), Poenaru (de multe ori), Eufr. Poteca (mai rar), Sc. Rosetti, Ștefanopol, Tomescu, Tell Alecsandru, tatăl lui Cristian Tell, generalul, și alții. *Povățitorul*, pretinsa operă a lui Lazăr, spune că afară de studenți respectabili, ca cei citați, mai ascultau, de sigur nu regulat, scriitori din cancelării, câțiva negustori, ca Tell, și chiar prăvăliași. Despre toți tinerii aceștia Simion Marcovici spune⁴ că «deocamdată se mirară și ei că înțelegea mai bine în limba lor orice învățatură».

In sensul manifestului său⁵, școala lui G. Lazăr avea să fie: o școală primară, un gimnaziu fără limbi, deci un fel de școală civilă, după care urmă o bifurcație într'un fel de academie științifică și seminar; încoronarea învățăturilor o da filosofia.

¹ Școala clasicismului grec îl mulțămisse și pe P. Poenar, care, mai târziu, vorbă despre vestitul Lambru, virtuosul Vardalah, venerabilul Duca. Discursul din Iulie 1843, în *Foaia pentru minte*, p. 244.

² *Trompeta Carpaților*, 1869, p. 3062.

³ *Bibilele*, p. 65.

⁴ În prefața la *Gil Blas*, p. VIII.

⁵ *Convorbiri literare*, vol. XXX, p. 1138.

Cu acest instrument, cam fraged, Lazăr voia să deschidă o «epohie noao»; aceasta era să fie «izvorul tămăduirii» aduse de el „neamului împărătesc”-roman, care trebuiă să-și recâștige «treapta cea pierdută a cinstii strămoșești». Deși era fraged instrumentul, G. Lazăr reuși.

G. Lazăr a propus matematici, inginerie și filosofie, practic, bine, cu entuziasm. „Catedra lui semănă cu un amvon. Vedeă cineva cum i se bate pieptul. Cu mâni pline în orice ocazie aruncă semințele românismului și naționalității”¹.

Românismul lui Lazăr era chiar dacoromânism, ne asigură Eliade². Și dacă la el era dacoromânism *limpezit*, la prietenii lui din Ardeal, nu va fi fost măcar o bănuială³?

Antifanariotismul de-atunci era deci o curățire a drumului pe care națiunea trebuiă să meargă — departe!

Opera științifică și politică a lui Lazăr și Eliade nu trebuie înțeleasă ca o dușmănie oarbă contra oricărui grecism. Din contră! Eliade ne-a informat că G. Lazăr nu înțelegea să „exileze din țeară limba elenă și clasicitatea”; și că, prin urmare, el nu a căutat să îzgonească din sufletele alergate la dânsul clasicismul agonisit în școala grecească⁴.

De altă parte tot atâtă de sigur este că înclinările literare ale elevilor săi, G. Lazăr nu le-a favorizat. Cel puțin Eliade afirmă, la același loc, că el, Lazăr, „cunoștința naturei unui triunghiu nu o da pe toate poezile din lume”. Din acest text trebuie să conchid că chestiunea: clacism sau realism? se discutase; că valorile științei și literaturei fuseseră cumpănite; și că G. Lazăr nu a încurajat pe Eliade în încercările literare la care tocmai se dedă. Conchid, deci, că în școala lui Lazăr, Eliade nu a putut să continue studiile literare, care rămâneau în grija sa proprie, ci numai cele matematice și filosofice, pentru a căror completare el și colegii săi părăsiseră veseli școala lui Veniamin.

„Când a venit George Lazăr, tot era degenerație și amorteașă”, scrie Eliade la 1839⁵. Când a plecat, țara suferise revoluția lui Tudor Vladimirescu, se trezise și pornea acum spre bunul său viitor.

¹ Tell, în *Familia*, I, p. 121. Filosofia kantiană o confirmă și Virgil Drăghicean, *op. cit.*, p. 7.

² Despre ideea unirii: *Elle a été propagée en Valachie par Georges Lazăr*. În *Mémoires*, p. 241.

³ Aron, P. Maior, Dr. Molnar. Vezi *Familia*, I, 22.

⁴ Vezi prefața din 20 Aprilie 1860 la poezile lui Bălăcescu, p. 74.

⁵ *Curierul românesc*, p. 256.

În lecția următoare vom vedea cum Eliade devine una din forțele mari ale pornirii spre bine.

POSTSCRIPT.

Mediul de educație al personalității fiind totdeauna interesant, adăog aici două citate din Eliade: întâiul despre satele sale, la 1810—1814; al doilea despre școala grecească.

I.

Satul lui Eliade.

„Când eram copil între anii 1810—1814, eram mai mult cu părinții miei în județul Ialomiței, în plasa Grindului Făgărașului, în satul Gârbovii sau Slujitorii.

„Acolo, ca în toate satele României, fiecare familie travaliă, laboră și producează cele necesare, grâne, legume etc. În casă avea omul și pânea și mămăliga, și vaca și găina și râmătorul și prin urmare și carne și oul și laptele și untul și brânza; lâna o cumăpără pe produse; inul și cânepa le avea din câmp; în casă, acestea se prepară, se torcează, se țesează, se croiază, se cosează și de la tată până la prunc și argat toți avea din casă, și cămașe, și ițari, și călțumi, și zăbun, și dimie, și zeghe, și ipingează și velință, până la cele mai frumoase scoarțe sau tapete, și ștergar, și mahramă, și ie, și fotă, și sorț etc. Adesea vedeam lume multă ducându-se din toate părțile și adunându-se spre biserică, unde era un umbrar. Toți se duceau acolo, pentru că din casă și din gură în gură se da de știre, că a venit Grecul — și cu grec se înțelegează neguțătorul fără a fi grec de nație. Acolo neguțătorul ce venea cu o căruță cu trei cai și adesea și cu câte un car cu boi, acolo subțiri umbrar, întindea rogojine și velințe sau scoarțe și își întindea marfa. Malotele cu săngeap, tivilichii, scurteice, cojoace, brâne, zăbune, căciule, cisme, iminei, opince, pantofi, conduri, papuci; stofe, ca maniță, irbichir, ghermesit, shamalagează, cutnie, stambe, tistimele, bazmale, până la florant, atlaz, pelea-dracului și până la stofă belicoasă și până la stofe sarasir. Mai avea grecul sau neguțătorul mătase de tot felul până la mătasă turungie, fluturi pentru ie, ace de cusut sau cu gămălie, căror în partea locului le zicează spigle, flori cu șic, beteală, cordele, țopii, mărgenele, colane, paftale, brătăre, cercei, oglinde în niște cutioare de tinichea cu care se puteau duce la horă cu dânsеле în buzunar sau în brâu și altele

mai mari pentru casă; mai avea grecul de român până și niște minunate cosmetice, ca dres, suliman, rumeneală pe niște foite de hârtie și câte minuni toate.

„Când lumea ajungea acolo, începea târgul.

— Ce ceri pe acele acestea?

— Atâtea ouă.

— Ce ceri pe floarea sau pe oglinda asta?

— O găină.

— Ce ceri pe stamba sau stofa asta?

— Câte o găină sau două sau trei... pe cot.

— Ce ceri pe cojocul acesta?

— Un vițel.

— Ce ceri pe maloteaua asta?

— O vacă, etc. etc.

„Târgul sau schimbul se făcea pe orice, pe purcei, pe grâu, porumb, meiu, unt, pe orice putea produce satul și avea fiecare familie de prisos.

„Grecul pe produse își schimbă sau vindeă marfa și toate acèle produse le încarcă în căruță desertată de marfă și în carul alăturat și pleca din sat cu o scortă de vite mari și mici, ce urmă după cară, cu cușce pline de pasări de tot felul și venea cu dânsale la București a le schimbă pe bani și banii pe altă marfă.

„Astfel satul prin travaliu producea cele necesarie în casă și prin produse își procură de la grec câte nu putea produce satul, fără să aibă necesitate de samsarlâcul banilor. De bani nu avea necesitate decât spre a-și plăti birul, a-i pune la gâtul fetelor și femeilor în salbe și a-i îngropă când avea de prisos. Tot prin produse și bucate se plătea și când se făcea vreo casă la meșterii zidari și dulgheri și ferari, prin mălaiu și porumb își potcoveau caii, își ferică carul, etc. Prin mălaiu și altele se plătea lăutarii la nuntă și la horă“.

(Din *Diverse*, VI, p. 226—228).

II.

Scoala grecească.

„Până la mișcarea lui Tudor Vladimirescu nația română se afla într-o stare mai de inerție, de somnolență; impulsia o didese mai dinainte încă, de la 1816, Georgiu Lazăr, însă foarte debilă, ca de la un om particular și persecutat. După mișcarea lui Vladi-

mirescul, școalele hellenice, și din cauza unor cuvinte politice ce venea de la Constantinopole, și din ura ce însuflaseră Românilor Fanarioții, se desființază. Mai nainte, pe când există acèle școale, *pe când limba hellenică făcea educația Românilor*, instrucția nu putea fi populară, pentru că nu putea străbate prin toate stările societății; stările neavute nu puteau ajunge la clasile gimnasiale și din fiii celor cu mijloace spre a cultivă literele, puțini rămâneau care să reiasă până la ultima clasă cu spor, încât să poată trece de erudit. Aceasta cuprindeă într'âNSELE modеле mari: și de stil, și de idei sănătoase, și de morală, și de cristianism; și, prin urmare, elevii acestei școale, în loc de-a îndreptă lumea prin declamațiuni grotesci ca ale celor necultivați, din contră, însuflă stiri și respect. Prin urmare, *până la 1832, până când erau în actualitate și vigoare elevii acelor școale*, putem zice că mai toată lumea la noi se află în starea primitivă și patriarhală, (de vom scoate lepra ciocoiască introdusă și lătită prin școala specială fanariotă). Elevii, ieșind din școalele clasice, cu intrarea lor în lume, cătă să intre spre a face *praxis*, cum se zicea, în școala fanariotă, căreia România îi zicea: ciocoiască; și acesta era singurul aluat de corupție în acea stare primitivă care provineă și din cauza metodelor scolastice ale pedantismului vechiu din partea dascălilor, și din raritatea geniu lui, talentului sau aptitudinii în literatură din partea elevilor. Prin urmare multul rămâneau neîmpărtășit de binefacerile culturii, rămâneau ignorant; și ignoranța are aceeași rădăcină literară cu *inocența*. Partea cea mai mare a națiunii era nevoie a se ocupa cu agricultura și cu puținele meserii necesare societății; iar micul număr ce termină studiile de pe atunci, însuși pentru că erau aceștia puțini, de aceea află și îndată loc în funcțiunile publice și înaintă repede. Aceștia, pe lângă raritatea lor, mai unea și niște calități ce li se altoiseră, ca să zicem aşa, din studiul clasicității. Limbile hellenice și latine, sau școala clasică, erau, pot zice, *până la 1828 sau până la 1832*, în starea primitivă; însă aceasta nu este nici condiția, nici destinația omului sau a societății... Eram în adevăr, iar o mai zic, în starea primitivă; însă spinii și pălămidă, buturugele groase ale Fanariotismului cam umpluseră câmpii morali și politici ai României. Cultura dar cătă a se începe mai întâi de la a se curăță tot ce era părăsit, pernicios sau împedicător culturei, încât mișcarea să opere înainte, nu înapoi.

Înainte s'a mers, după Eliade, de la 1816 până la 1828,

înainte în direcția realistă și a științelor matematice, inginerestii, arhitecturale cu Lazăr; *înainte* cu Eliade, în aceeași direcție — scăzută însă — și în direcția limbii române, care, însușindu-se repede, lăsa timp pentru studiile serioase. Școala regulamentului organic a schimbat direcția; și cu direcția schimbată Eliade nu s'a împăcat niciodată¹.

BIOGRAFIE: 1818—1828.

(Lecția ținută în 29 Decembrie 1919).

II.

La 1858, examinându-și retrospectiv viața sa de luptător neobosit, Eliade și-o împarte însuși în *trei* epoci, pe care le putem luă ca bază a lecțiunilor²:

1. *Luptă literară*, în care, zice el, n'avuiu de inimici decât despotismul de sus al pedanților ... și anarchia ignoranților, care, neînvățând nimic, vreau să treacă de autori: Slavonismul se servea cu amândouă aceste extremități.

2. *Luptă politică*, în care începuiu cu: «Urăsc tirania, mi-e frică de anarhie»; și în care nu avuiu de inimic decât pe impilațorii de «nații și de individe» deoparte, și pe turburătorii de meserie, de alta.

3. *Luptă religioasă* va desemna tot asemenea: d'o parte despotismul teocapililor (precupeți de Dumnezeu) și al fariseilor; iar de alta pe sceptici, voltaire-iști și atei.

Firește politică și misticism Eliade a făcut și în epoca sa precumpărător literară; în epoca sa politică a continuat să se preocupe și de literatură și a devenit și teolog; iar în a treia epocă, cea mai regretabilă, a teologiei sale, nu a părăsit total nici literatura, nici politica.

Totuși, *grosso modo*, împărțirea lui reproduce realitatea.

Pe noi ne interesează mai ales epoca întâia: cea literară, pe care, însă, nu o putem despărți de activitatea lui Eliade în domeniul *pedagogiei*, din care, în parte, crește literatura sa; din care, întreagă, reiese gramatica, marele, eroicul îndemn spre alcătuirea limbii literare moderne.

¹ Vezi marea nota adăosă în ediția a 2-a a *Curierului de ambe sexe*, vol. III, p. 317—322.

² Vezi *Biblicele*, Paris, 1858, p. 65—81. Aici citez p. 81.

Ca elev al lui G. Lazăr, pe Eliade nu trebuie să ni-l închipuim ca pe un spirit fără originalitate, care primește a jură în cîvântul maestrului; Eliade era un Tânăr independent; de aceea ne spune el, de „multe ori“ l-a ascultat pe G. Lazăr „și cu acea *antipatie* ce există de la elevul nebunatic către maestrul său : Ne bu-niile elevilor de talent sănt, de obiceiu, actele lor de independentă¹.

De-ar fi fost *numai* nebunatic, nu și un spirit promițător, G Lazăr nu l-ar fi ales, în curând, colaborator al său.

Așadar, Eliade, fostul elev al lui Neofit Duca, Ghenadie și Vardalach², care-l învățaseră o grecească perfectă, veni la G. Lazăr să sfârșască, la el, *matematicele* și *științele*³. Studentul retoricei grecești și al poeziei grecești se scoborî acum pe pământ. El studiè și filosofie, de sigur puțină, de sigur Kantiană⁴. La școala grecească el studiase pe Condillac, despre care știm că a fost „studiu copilăriei“ sale: și pe Tracy, a cărui *Ideologie* i-o propusese, în aceeași școală, profesorul Iatropol⁵. La G. Lazăr Eliade avu acum prilej să compare filosofia franceză cu cea germană, de pe urma căreia G. Lazăr devenise un dușman al lui Condillac.

De la o vreme elevul deveni ajutorul profesorului său: Eliade propuse gramatică, aritmetică și geometrie. Mai târziu, rămânând el singur profesor la Sf. Sava, propuse și alte materii.

Ajutorul lui G. Lazăr, Eliade deveni de pe la 1820. Proba este necesară: Despre gramatica sa Eliade ne spune că a început-o în 1820⁶; aceasta însemnează că încă de la 1820 el a început să „scoată din mijlocul haosului glotic“ din acea epocă, elementele limbei, cum se exprimă el în *Biblice*⁷. Abia sosit la Lazăr, după abia doi ani, el propunea deci, ca ajutor al maestrului, după manuscript, gramatica limbei românești⁸. O confirmare, deși nu directă, a afirmărilor citate mai sus, privitoare la anul 1820, o văd și în altă vorbă a lui Eliade. În 1866 el a afirmat, adeă,

¹ Prefața la poeziiile lui Bălăcescu, p. 76.

² Biblicele, p. 75.

³ *Mémoires*, p. V.

⁴ Vezi articolul meu, *Canticii români*, în „Semănătorul“.

⁵ I. Eliade, *Biblioteca portativă*, Literatura. Critica. Bacurești, 1860, p. 12

⁶ Biblioteca portativă; *Critica*, p. 9, 27, 31.

⁷ Pag. 65.

⁸ Cursurile lui G. Lazăr fuseseră aprobată în 10 și 15 Dec. 1817. — Eforia școlară, alcătuită la 2 Martie 1818, se compunea din Grigore Ghica, ban; lordache Golescul, log.; Alexandru Filipescul log.; Mitropolitul Nec-tarie; postelnicul Al. Mavrocordat și log. C. Bălăceanu.

într'un ziar¹, că la 1820 „întâia dată a pus mâna pe peană, ca să scrie patrie și naționalitate“. Vorba aș interpretă-o astfel: De la 1818 până la 1820 el a luptat contra Fanarioșilor; la 1820, trecând, ca bărbat conducător, în tabăra „patriei“, el a început a scrie despre limba care era icoana ei cea mai aleasă.

G. Lazăr însuși căpătă, în 6 Martie 1818, ordin să propună: Aritmetică, Geometria teoretică și practică, Gheomesia practică, și Geografia istoricească, pe harte. Aprobându-i-se aceste materii în 24 Martie, G. Lazăr va fi început lecțiile în Aprilie 1818².

Cine va fi fost ajutorul sau ajutoarele lui G. Lazăr până la 1820, când admitem cu siguranță ca ajutor pe Eliade, nu se vede clar. Sigur este că el își alegea colegii, că el conducea. Pentru geografie își întovărășise pe Eufrosin Poteca³, deci înainte de 1820, când Poteca pleacă în streinătate. Pentru limba latină apropiase pe Erdeli, care — judecând după activitatea lui literară din 1818 — pare a fi fost *întâiul* colaborator al lui Lazăr⁴.

Familia lui Eliade l-ar fi voit altceva, numai dascăl nu. Dascălul, pe-atunci, nu „însemnă subject public“, scrie Eliade la 1840⁵; a fi fost dascăl într'o curte boierească tot mai însemnat ceva, dar și atunci era tot „jupân dascăle“. El însă, Tânărul independent, cum l-am cunoscut, nu putea să devie „omul cutăruia“; se făcu, deci, dascăl public; se aruncă de „bunăvoie“ în mijlocul „fostelor ruine din Sf. Sava“, în foame, în frig și în dispreț⁶; un copil sărac, un dascăl sărac, spulberat ca de un crivăț în ruine, în „mijlocul altor copii mai nevinovați decât dânsul, dar setoși de învățătură“, cum completează el aiurea⁷. Acesta era apostolatul, care nu-i plăcea familiei, care, odată, mai bine l-ar fi văzut și încercase să-l facă — negustor!

Ca succesor al lui G. Lazăr, de la 1822 încocace, Eliade a promis: Gramatică (de sigur, în continuare), Geografie politică și astronomică, Aritmetică, Algebră, Geometrie, Trigonometrie (după Fran-

¹ Legalitatea, No. 4.

² Leafa, pe an, era 3500 taleri. În *Con vorbiri literare*, XII, p. 307, Eliade spune că avea, pe lună, 50 lei.

³ G. Dem. Teodorescu, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, vol. II, p. 1–28; Poteca în traducerea lui Ainechie, p. 363.

⁴ Erdelyi era fiul unui negustor transilvănean, așezat în București.

⁵ *Foaea pentru minte*, 1841, p. 380: *Pentru opinie*.

⁶ *Curierul românesc*, 1840, p. 134.

⁷ *Curierul de ambe sexe*, ed. 2, II, p. 63.

coeur), Istorie, Botanică, Logică¹; Stilistică². Eră firesc : Clasele se înmulțeau din an în an; le înmulțea chiar noul Domn român Grigore Ghica, cum ne asigură Eliade însuși în panegiricul său, maestrul trebuiă să ia asupră-și sarcinele pentru care alt om potrivit, destoinic nu se găsează. Iar într'un timp el a fost chiar *singur*, singurel în ruinele Sfântului Sava³!

După Eliade, la vreo doi ani abia, veni — tot după spusa lui Eliade — I. Popp, ca profesor de gramatică; iar Teodor Paladi, la clasele începătoare, ca dascăl după metodul lancasterian.

Cei din urmă sosiră, din streinătate, Enfrosin Poteca, C. Moroianu D. Marcovici⁴.

Astfel, cu încetul, gruparea lui Lazăr fu înlocuită, în epoca de restaurare, care începe în vara anului 1822, cu *gruparea lui Eliade*, care nu i-a fost cu nimic mai prejos. Din contră, gruparea aceasta avu norocul să-și văză secerișul copt, pe când Lazăr, suprimat de revoluția de la 1821, a putut numai să presimțească ce va fi Canaanul românesc până la marginile căruia el condusese pe Români pe drumul culturei, iar Tudor Vladimirescu pe drumul politicei sociale.

Ați observat că despre Eliade în anul 1821 nu am zis nimic. Trebuie să mă întorc deci înapoi.

În total, anul 1821 i-a lăsat lui Eliade impresia că el a început o criză lungă ce «va aduce sau întremarea sau moartea», zicea el, mai târziu, la 1869⁵. Între 1869 și 1821 se așezaseră, însă, decepțiile care îi colorau, retrospectiv impresiile.

Anul 1821 este un an obscur în viața lui Eliade. Despre acest an găsim, la el, numai aluzii, nu mărturisiri clare: Anul 1821 l-a găsit elev și tovarăș al lui G. Lazăr. Însă G. Lazăr era aderentul lui Tudor Vladimirescu. Nici nu se putea să nu fie. Lazăr era un bărbat, un naționalist, un entuziast; iar scena, în care la Sibiuu, într-o grădină, el impiedecă un discurs în cinstea monarhului său austriac, pentru ca apoi, să strige: *Trăiască Napoleon I!* ni-l descopere și ca gânditor politic curajos. Curajos va fi fost și la 1821. De aceea Eliade scrie, că din cauza aderării la mișcarea lui Tudor a fost persecutat G. Lazăr⁶.

¹ El însuși, în *Mémoires*, p. V.

² *Biblicele*, p. 65; Biblioteca Portativă: *Critica*, 1860, p. 9.

³ V. A. Ureche, *Istoria școalelor* I, p. 189.

⁴ *Equilibru*, p. 77.

⁵ *Elemente de istorie*, p. 251.

⁶ *Curs întregu de poesie generale*, vol. III, p. 36. Lazăr fortificase, după cererea lui Tudor, Cotrocenii. „De atunci dată și persecuția asupra lui“.

La Tudor trecuse și dascălul P. Poenaru, amicul său, amic și al lui G. Lazăr; la Tudor trecuseră și elevii lui Lazăr; și — Eliade nu? De sigur și el! Pentru că toți erau contra Fanarioților.

Eliade a fost sau nu silit să părăsească Bucureștii? Se pare că da. Căci, în același panegiric al lui Grigore Ghica, citat mai sus¹, Eliade amintește de acel timp în care „goniți și împrăștiați în pământ strein *mâncam* pâinea *noastră* înmuiată în lacrămi”. Că a fugit și el, reiese și din alte descrieri². Va fi fugit, deci deodată cu toată lumea, în Martie³, când bărbați, femei, copii fugeau în trist exod.

De altă parte, alte descrieri fac impresia că Eliade trebuie să se fi întors îndată ce a putut. La sosirea lui Gr. Ghica — boier încă — în București; în timpul plecării lui Gr. Ghica la Constantinopol, în vara anului 1822, Eliade a fost, aşa se pare, în București⁴.

Un text dintr-un raport al consulului francez Hugo ne permite să conchidem și la cauza care l-a adus înapoi: Îl chemă misiu-nea sa de dascăl al redeșteptării. Din același text reiese că a trebuit să facă apel la streini, pentruca cel puțin el să fie admis în colegiul pustiit. Anume consulul raportează despre devastarea Sf-lui Sava, pe care boierii voiau să-l stârpească și în care cu mare greu ei se înduplecă să admită *un* dascăl român, în 1823⁵. Cine putea să fie acest dascăl — odată singur-singurel la Sf. Sava — dacă nu Eliade, despre care izvoarele românești și el însuși afirmă că nu din 1823, ci din 1822 chiar a reînceput școala, la care avea să slujască încă *șase* ani⁶.

¹ Pag. 16.

² „De căte ori văz astfel de mode rococo, mi-aduc aminte de fuga de zaveră în Brașov, și returnarea de acolo. Fiecare venea cu căte o modă din Brașov, și prin urmare și fetele, pe lângă altele, veniseră și cu zulufi de borangic. Borangicul este mai ieftin decât pârul, precum și mai ieftină ignoranța decât știința; și din abondanță mare de zulufi ajunsese bietele fete niște caricature. Puțin îmi păsă de altele, căt de cele ce îmi erau consângi; le tot ziceam cu binele să nu se tot încarce atâtă, până când și eu, în copilăria mea, le-am jumulit într'o zi de toți zulufii și le-am saturat de moda Brașovului”. (În *Biblioteca portativă: Critica*).

³ Hurmuzachi, *Documente*, XVI, p. 1036.

⁴ Vezi descrierile din *Culegere din Scriserile lui E.*, 1836. p. 17. În Septembrie 1822 era cu siguranță în București.

⁵ — et ce n'est que sur les vives représentations d'un agent étranger, qu'on a promis de réserver, sur une si ample dotation, une chétive pitance de 3 à 400 piastres annuellement, pour payer *un maître* d'école Valaque. (Notă din 10 Mai 1823 a lui Hugo către Chateaubriand).

⁶ Eliade în *Convorbiri literare*, XII, 307.

Din April 1824 până în April 1825 leafa lui Eliade a fost de 1200 lei¹, ca și a colegului său Răducan Măinescu.

La 1825 colegiul stricat din timpul Grecilor și al revoluției, mai ales, s'a „prefăcut după trebuința claselor de învățătură și a profesorilor», cum ne informează I. Genilie². Eliade a prezidat această refacere, care-l va fi bucurat strajnic. Cu progresul extern al zidirii, progresau și clasele; în Iunie 1825 veniră ca dascăli E. Poteca, Costache Moroianu, Ioan Popp³. Lefile se urcară⁴: Din April 1825 până în 1826 Eliade a avut leafa de 1500 lei, pe când E. Poteca, cel pregătit în streinătate, avea suma — îndoită!

Intcalez aici un moment critic, despre care nu știi ce să zici: Dacă se întâmplă *altfel*, eră să fie mai bine? În 1824 eră căt p'aci ca Eliade să fie trimis în streinătate. Bursierii statului îl cereau pe el, ori pe Petrache Poenaru, pe Ionuță Kinopsi ori pe Gheorghe al Ișlicăresei ori pe Dănică, nu însă pe Gheorgache al lui Tanase Boiangiul, care totuși a mers la Paris în locul lui Pandeli, sinucisul⁵. Băiatul lui Tanase Boiangiul eră Grec. El plecă la Paris, de unde se întoarse însă ca om fără de folos pentru patria care-i dase o bursă scumpă. Acum își zicea, la 1829, George Atanasiad; traduceă în limba grecească *Contractul* lui Rousseau; și se pregătea să treacă în — Grecia⁶! Eliade s'ar fi întors în țara lui, și cum încă? Cine poate bănui ce-ar fi făcut din el Parisul anilor 1825—1828? Cu ce ne-ar fi venit el de lângă tinerii Lamartine și Hugo? Insă, în lipsa lui, cine ar fi scris gramatica românească? Să lăsăm vorba despre ce ar fi fost sau ar fi putut să fie; să fim mulțumiți că Eliade a rămas — profesor la Sf. Sava!

Ca profesor, Eliade pare a fi fost foarte vesel, glumeț, „În școală nu poți să fii cu Românul prea serios“⁷. „O glumă amestecată în observație făcea mai mult decât o regulă posacă și plină de o rece erudiție“⁸. În privința aceasta Eliade se socotea una cu neamul său, de a cărui „ironie naivă și foarte românească“ el vorbea totdeauna cu laudă⁹. Însușirea aceasta, a lui Eliade, străbate și în operele sale, în care, după o vorbă a lui Odobescu, și el Ro-

¹ V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*, vol. I, p. 111.

² In *Almanahul Statului* pe anul 1837, p. 208.

³ V. A. Ureche, *I. c.*, p. 113.

⁴ Ion Bianu, în *Revista nouă*, vol. I, p. 427.

⁵ *Curierul românesc*, 1829, p. 6.

⁶ *Equilibru*, p. 17.

⁷ *Curier de ambe sexe*, I, p. 239.

⁸ *Fabule*, a. p. 122.

mânul reprezentativ, „știe să se joace aşă de vesel cu arma ironiei“¹. Elementul școlăresc, asupra căruia Eliade și colegii săi trebuiau să întindă civilizația modernă, era devotat; însă o parte era de sigur incultă, barbară, ca și capitala. Revoluția sălbătăcise lumea. Ca probă se citează abuzul, anterior încă, cu Vifleimul Copiii de școală se însoțeau cu oameni mari, cu arme, cu tobe cu surle și cu cântece lumești, pentru a colindă orașul²; coindatării se băteau, furau se omorau chiar! Stările acestea dăinuiră mult. Eliade sfârșișe de mult profesoratul său; și elevii erau încă aproape aceiași. Probă: In anul 1837 Ioan Maiorescu îi descrie pe elevi într-o revistă a lui Petrache Poenaru³: „Cea mai mare (cauză) ce împiedecă înaintarea în creșterea tinerimei fără nici o îndoială este grozava stricăciune a nărvurilor în Patria noastră, care-și ia începutul în capitale, de aici trece, ba a trecut, la orașele cele mici, în urmă își înfige veninata sa limbă până și în țaran“⁴. In același an, în aceeași revistă, Petrache Poenaru afirmă, într-un discurs, că „cu cât părinții se află într-o poziție a societății mai înaltă, cu atât au mai multe slugi și cu atât — mai rele nărvuri dobândesc copiii lor“. De aceea, pentru școală, P. Poenaru cerea să se adauge numărul stipendiștilor care veneau din familii sărace⁵.

O explicare a stării acesteia se poate găsi și în lăuntrul școalei. Vechia școală grecească, după care se orientă și școala veche românească, era adeseori barbară: Injurăturile, bicele, tipetele copiilor erau aspectul obicinuit⁶. Uneori strengăriile elevilor erau călăuzite chiar de dascălii lor, cari strengăreau împreună — în 1822⁷.

În acest mediu în care o parte de elevi erau, fără îndoială, și buni și inteligenți, Eliade aruncă afară idealismul său, crența sa, patriotismul său: Liniște se faceă treptat; din 1822 înainte în Sf. Sava răsună zilnic, mișcătoare, caldă, *Cântarea dimineții*⁸;

¹ *Revista română*, 1861, vol. I, p. 482.

² Vezi de exemplu, V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800, vol. V, p. 110 (Relativ la 1819). Pentru anul 1821, vezi scrierea lui Recordon, p. 108—114, care-i califică pe elevi ca nesupuși.

³ *Muzeu național*, p. 70.

⁴ Surprinzătoare este informația generalului Chr. Tell că la 1821 să trăiască cu pușca asupra lui Lazar și că atentatorul a fost chiar un elev al lui! Vezi comunicările lui A. Papuș-Ilarian, în *Familia*, anul I.

⁵ Pagina 40.

⁶ Descrierile lui Gr. Pleșoianu, lui Eliade etc.

⁷ Hurmuzachi, *Documente*, X, p. 514.

⁸ *Equilibru*, p. 233, în notă.

despre ale cărei puternice impresii, Tânziu, raportă N. Rucăreanu¹; și ale cărei idei elevii cei buni ai lui Eliade le duseră în toată țara. Dacă Eliade a cântat:

Din slava strămoșască
De am căzut, ne înalță;

elevul său, Gr. Pleșoianu, imitând pe maestrul său, traducând pe Fenelon, zicea c' o face pentru a contribui să „ne întoarcem odată în mărirea vestiilor noștri strămoși din care am căzut”².

A trebuit să fie o generație de pseudopedagogi, pentru că idealismul *Cântării* să fie înlocuit cu copilărosul:

Rataplan, rataplan
Acuma ora sună
În clas de a intră³ etc.

Toată lupta culturală a lui Eliade nu ar fi fost cu puțină fără protecțunea activă a Domnului și a boierilor, a cărorva boieri aleși.

Domn era acum același Grigore Ghica, care fusese membru al Eforiei școlare care a admis ca G. Lazăr să devie dascăl românesc la Sf. Sava. Protejând pe Eliade, Domnul — sosit în București din 13/25 Septembrie 1822 — proteja opera la al cărei început bucurios colaborase. Protecția lui trebuie să fi fost de mare preț, deoarece Eliade își aduce mereu aminte de ea, de meritele Domnului și mereu îl laudă pe acesta: Gr. Ghica a pus, zice Eliade (în 1840), „piatra cea dintâi a temeliei școalelor în limba patriei”⁴; subt Gr. Ghica Eliade a putut să lucreze în libertate pentru cultura limbii și pentru dezșteptare⁵; de la 1822 până la 1866 am avut o neîntreruptă epocă de progres⁶. Pe Eliade Grigore Ghica îl vedea foarte bine, povestește elevul lui Eliade, N. Russo: îl vedea aşa de bine, încât el, Eliade, putea să-i recomande Domnului pe marele boier Constantin Golescu!

În fondul atitudinei prietenoase a Domnului licărește, — pentru mine cel puțin —, ca izvor al atitudinei, impresia călduroasă

¹ În *Muzeu național*, p. 253 (Nr-ul din 23 Sept.).

² Prefața la *Telemac*, p. I-II

³ Prefața la Ed. Laboulaye, *Partitul liberal*, București, 1867, p. XX. Rataplanul lui V. A. Ureche se poate găsi în *Colecțiunea de cântece a lui Cartu. Cântarea dimineații* a fost cântată după muzica lui Esse, care tocmai trecuse prin București, cu soția sa, o cântăreață. V. A. Ureche *Istoria școalelor*, I, p. 186 și 221.

⁴ *Curierul românesc*, 1840, p. 132.

⁵ *Legalitatea* Nr-ul 7.

⁶ L. c., N-rul 7. (Discursul de la 1 Maiu 1866).

pe care Eliade i-a făcut-o Domnului la înălțarea în scaun. Plin de „nădejde de un viitor mai fericit“, Eliade venise atunci înaintea lui, și în fața unei „numeroase și prea cinstite adunări“ îl salutase ca restaurator al patriei¹. Va fi vorbit cuminte și fierbinte tânărul de douăzeci de ani, care, din fuga sa, se întorsese să-și reia locul de la Sf. Sava. Va fi mulțumit simplu și hotărât Gr. Ghica, care simplu vorbea și care, apoi, se ținu de cuvânt.

Față cu Gr. Ghica Eliade își permitea, câte odată, chiar și mici îndrăzneli. Continuând un obiceiu vechiu, după care un dascăl cu cățivă elevii mergea la Vodă să-i ureze de Sf. Vasile ori de Paști, să-i ţie un *engcomion*, Eliade l-a ținut odată chiar în fața divanului și vorbi, în epoca aceea a chiverniselilor, despre *virtute*. „Văzù însă că eră o marfă ce nu se treceă“².

In astfel de împrejurări sumbre: în revoluție, în mijlocul streinilor cruzi și al molimilor posomorâtoare, în nesiguranța zilei de mâne, Eliade lucră la făurirea unei viitoare falange de profesori și literați — pe care o și alcătuia — la înălțarea prin ei a țării întregi și la întemeierea literaturii moderne.

În timpul celor şase ani de profesorat la Sf. Sava Eliade a lucrat gramatica limbei române, a tradus pe Lamartine și a pregătit „gramatica poesiei“, un manual de poetică.

Dar lucrările acestea Eliade le-a trimis în lume abia după ce amicii literari și, poate politici, le-au criticat și aprobat. Lucrările lui sănt deci expresia unei grupări intelectuale, care eră identică cu toată intelectualitatea bucureșteană, întrunită într-o *societate*, despre care trebuie să vorbim mai amănunțit.

Statutele Societății literare (pe față) și politice (în taină) întemeiate la 1827, de C. Golescu și I. Eliade Rădulescu, aveau un singur articol politic: reforma sau reînoirea instituțiilor țării; restul programei vorbea numai despre școale, traduceri literare, teatru național, despre monopolul tipografiei și o viitoare gazetă românească (sau de mai multe?). Pentruca numai atâta să se poată face, trebuia să se lucreze, la 1827, pe tăcute, în taină!

C. Golescu fusese membru al societății-literare și mai mult politice-secrete de la Brașov, din a. 1821. Literatura de la Brașov chiar, nu este cunoscută. La Brașov boierii mai mult au petrecut,

¹ Panegiricul lui Gr. Ghica în *Culegere din scrisoarele lui I. Eliad*. București, 1836, p. 14.

² Eliad, *Biblioteca portativă, Critica*, 1860 p. 10.

decât au lucrat¹. Însă politică făcuseră. Date fiind numele comunicate de Eliade, nu încape îndoială că politica lor avea și o latură naționalistă², fără a încetă să fie deplin conservatoare.

Întors din streinătate C. Golescu se întâlnește cu Eliade. Amândoi constată că au aceleași tendințe și se unesc, acum, în Societatea lor literară.

În sănul acestei societăți „se formă o opinie națională asupra celor necesare acestor popoli“ (Eliade): Societatea aceasta apăsă, astfel, asupra hotărîrei lui Gr. Ghica de a numi un comitet al reformei politice — un merit politic. Ea apăsă, de sigur, și asupra hotărîrii ca clasele și profesorii de la Sf. Sava să se sporească și ca Oltenia să fie atrasă în sfera culturii școlare românești — un merit cultural. Societatea ascultă gramatica lui Eliade, traducerile lui, le critică și decise ea în unele chestiuni, cum reiese din dedicația gramaticei — un merit literar³.

In toamna anului 1827 Eliade fugă, de frica ciumentei, la Golești⁴. In primăvara anului 1828 el pleacă de aici, la Sibiu, ca să-și tipărească gramatica. In timpul acesta Eliade îl învață pe Florian Aron, la Golești, metodul lancasterian, după care trebuiă să se propună în școală care se înființă la Golești. Ca să colaboreze în aşa măsură la întemeierea unei școale, Eliade trebuie să fi stat mai mult timp la moșia amicului său. Eu cred că de-acolo Eliade a plecat direct la Sibiu, având în pungă suma (boierească) necesară la tipărirea gramaticei. Suma i-o dase „d-lui coconul Scarlat Roset“, elevul lui G. Lazăr.

Eliade era încă în Sibiu, când Muscalii intrară în țară, în Muntenia, în București. In București Muscalii ajunseră în 12 Mai 1828. Deci în luna Maiu Eliade se află în Sibiu, unde, până la acea dată, stătuse aşadar numai două-trei luni.

¹ Vezi descrierea lui N. Soutzo (printul!) în memoriile sale scrise în limba franceză.

² In societate erau: Nicolae Văcărescul, Grigore Băleanul, Constantin Câmpineanul (viitorul om de încredere al lui Grig. Ghica-Vodă), ep. Ilarion Argeș, Emanuil Băleanu, Emanuil Florescu, R. Voinescul, Constantin Golescul, Ioan Câmpineanul.

³ Societatea secretă mai crescu, în 1827, cu un singur membru, Stanciu Căpățineanul. Secretul nu a fost, deci productiv. Mai ales că C. Golescu murî curând, — în Oct. 1830. — De aceea nu înțelegem pentru ce Eliade face caz de „secretul“ acesta, care va fi fost, în realitate, o simplă înțelegere intimă între el și C. Golescu și care nu ar fi avut nevoie nici de jurnalul teatral în fața altarului, al lui St. Căpățineanul, la Golești, unde triumvirii s-au întâlnit la 1827. (*Equilibru*, p. 78)!

⁴ *Equilibru*, p. 78.

De la Sibiu Eliade a trecut la Craiova — unde a văzut cum un țăran, torturat de zilele de beilic, ucideă, lângă biserică Obredeanului, pe cătana caimacăniei care voia să-l mai ţie încă la muncă —; iar de la Craiova la Râmnicul-Vâlciu¹; și apoi, prin Pitești-Golești, fără îndoială, direct la București.

GRAMATICA DE LA 1828.

(Lecție finită în 29 și 30 Decembrie 1919).

Gramatica lui Eliade a fost o operă salvatoare². Concretizând cu succes multe, îndelungate tendințe de a da limbii românești o formă în stare să intre victorios în literatură, cu consumțământul tuturor literaților contemporani într'adevăr chemați, gramatica lui Eliade a fost un triumf al aşteptărilor și o satisfacție a orgoliului național care-l aştepta. Sosind într'un timp în care spiritul național, trezit mai de mult, fusese împins înainte de impetuozitatea sinceră a lui G. Lazăr și de țărăneasca intransigență a lui Tudor Vladimirescu, gramatica încărcată de același duh național răsună departe, ca ecoul din vale în vale. Având curajul de a-și desvălui conștiința valorii sale fără falsa sau dreapta modestie, care de obiceiu caracterizează începuturile literare, ea se impuse cum un stăpân tare se impune casnicilor săi. Ajutând și nevoia învățăturii practice a rândurilor acestora de elevi cari se aflau într'o școală românească și în curând în mai multe, gramatica birușă repede în Muntenia, nu și în Moldova, unde abia o luptă deosebită o impuse provincialiștilor îndărătnicii în graiul lor, care avea însă, și el, frumusețile sale.

Se deschisese școala lui Lazăr. Dușmanii, greci și români, mișunau împrejurul ei: I se contestă putința de-a funcționa *con-testându-i-se limbii românești* putința de-a exprima *idei superioare*. Trebuie, deci, să se formeze o limbă capabilă să exprime *contenutul culturii superioare contemporane, științifice și literare*: Aceasta era soluția căutată.

1. Soluțunea găsită de Eliade în *gramatica* sa era căutată chiar de mult, de la lenăchiță Văcărescu; în timpul lui Eliade o căuta paralel feluri și scriitori. Norocul și talentul i-au rezervat-o lui.

¹ *Curier de ambe sexe*, vol. II, (ed. 2), p. 70.

² Titlul: *Gramatică românească* de I. Eliad. Data la tipar cu cheltuiala d. coconului Scarlat Roset.

Să vă demonstrez, deci, mai întâiu *tendințele epocei*, ideile mediului literar.

A. De departe, în Moldova, Alexandru Beldimanu se plângеа, chinuit, în prefața lui *Numa Pompilie* (1820): „Nenumăratele greutăți ce am întâmpinat, glasul obștii că iaste cu neputință a scrie într-o limbă necanonisită, mă aduseră la deznađăduire“. Așа, despre partea *gramaticei!* Despre partea *dicționarului* dăm exemplul lui Daniil Scavinschi, pe care C. Negrucci îl lăudă, chiar în *Curierul de ambe sexe*, că a eliminat sistematic cuvintele streine, „lucru strein (= straniul) și nou într'o epocă când era de bun gust a împestriță limba“¹. Iar cât despre *ortografie*, citez pe umilul Prale, care, pe la 1821, începuse a-și scrie *Psaltirea simplificând ortografia* pe care, în prefața psaltirei, Dr. V. Popp o găseа (1827) cu „mai puține litere și cu mai sigură pronunție“.

B. În Muntenia întâlnim aceleași opiniuri: În cler, la boieri, la literați. Din cler: Kir Grigorie, episcop de Argeș, se plânge în prefața *Logicei* (1826) că-i este greu a scrie filosofie, pentrucă „sărăcia zicerilor și a numirilor“ ne ține pe loc²; iar Chesarie al Buzeului încearcă, însă cu îndoiecli, a împământeni (1825) vorbe ca: *orizont, monument, patrie*³. Dintre boieri: Grigore Băleanul și alții lucrau pe la 1821 la un *dicționar român*⁴; George Golescul făcea, tot pe-atunci aceeași lucrare, în timp ce lucră și la *gramatica sa*⁵. Cu greutățile limbei se luptă și Constantin Golescu, amicul lui Eliade, care — întâlnind, în drumurile sale, *statue și cascade* — chibzuiă mult cum să le numească pe românește; „ar fi trebuit să zăbovească ceasuri, socotindu-se de unde s-ar cuveni să le întrebuițeze“; și așа, neavând curaj, se simți silit a lăsă limba română și a scrie jurnalul călătoriei sale iarăși în grecește! Aceasta, înainte de 1828. Ideea de-a trece peste îndoileile lui C. Golescu și a luă ce ne trebuiește din limba latină, cum va cere Eliade, îi licări și lui Ianache Papazoglu care, folosind (1825) cuvântul *propriu*, crede că trebuie să-I motiveze: „nici crez a fi deocamdată alt cuvânt pă rumânie curat“. În sfârșit, literați: Mămuleanul (în *Caracteruri*, 1825) se plânge că nimeni nu a moștenit râvna lui Ienă-

¹ Vol. II, ed. 2, p. 50.

² V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 115.

³ Traian, ziarul lui B. P. Hasdeu, p. 204.

⁴ Eliade, *Equilibru*, p. 75.

⁵ Equilibru, p. 77. Însă mai amănunțit în scrierea colegului Dr. N. Bănescu, *Iordache Golescu*, 1910.

chiță Văcărescu; repetă că am întârziat cu desvoltarea limbei; și — privitor la terminii trebuincioși — cere să-i luăm din latinește, pentrucă „vremea le va face cunoscute de obște în neam”; dar să luăm numai ce va fi de lipsă¹.

Conchid: Toate mințile luminate ale păturei culte cereau aşadar reforma limbii, prin înbogățirea ei cu vorbe trebuincioase nouei culturi care ne atingea și prin „canonisirea” gramaticală. și anume nu în București numai, ci și aiurea.

Dintre toți acești buni Români ai timpului Eliade se înalță cu un cap, cu două mai sus, și după o muncă serioasă, îndemnată, de sigur zilnic, de acel dor al mediului său, de stăruința și visul acestui mediu, el întrupă gramatica sa. Fluturând-o de-asupra capetelor uimite, ar fi putut să o declare steag al lor, prapor al lor, ar fi putut zice: *Heureka!*, și ar fi putut încheia: Acum părăsiți confesiunile și nesiguranțele, și veniți după mine!

2. Am spus undeva că Eliade o început să-și scrie gramatica sa la 1820. Deși aiurea² el spune că a început-o în 1818, eu nu-l cred, cum nu-l cred nici, când, altădată, iarăși, afirmă că a scris-o în 1823³.

În sprijinul anului 1820 aduc aici și expunerea sa de la 1847, din *Curierul românesc*⁴. El ar fi fost, zice el, de 19 ani, aceasta ar face: 1821, când însă școala nici nu a funcționat, deci în 1821 nici nu era cu puțință să înceapă; elevii lui erau „de toată clasa și toată vîrstă”: aceasta indică *începuturile* școalei; el era un jude neexperimentat: după 1821 nu s-ar fi putut zice aceasta despre Eliade, căruia în 1822 i se predă chiar direcția școalei; pe-atunci el dădeă, firește, numai „o urzire, un ce neperfect, o nomenclatură dibuită, nesigură, efemeră”: aceasta m'ar face să cred că limpedele Condillac a intervenit abia la 1820, ca să-l clarifice pe Tânărul autor român, care se supuse acum, cererilor „unei gramicice *universale*, unei gramicice filosofice”. Cuvintele: *universal* și *filosofic* îl indică pe Condillac, precum vom vedea și mai la vale⁵.

Sușinând deci, ca dată a începerii gramicicei anul 1820 și considerând tendințele arătate mai sus, putem acum afirma că

¹ Paginile 55—56; 58—59; 62.

² În *Biblice*, p. XII.

³ *Lyrice*, p. XLIII.

⁴ Pagina 151. La 1860 repetită, cu anul 1820, de trei ori, în *Critica*, p. 9, 27, 31.

⁵ La anul 1820 ne duce și *C. R.*, 1840, p. 133: „*Opt ani*“ etc.

Eliade a fost printre cei dintâi cari au simțit dorul epocei sale după o „canonisire“ a limbii românești.

Dar în același timp, 1820—1828, Eliade a lucrat și: aritmetică, algebra, geometria și trigonometria, după Francoeur; o geografie politică, una astronomică; și reguli de compoziție și stil: Mult, foarte mult pentru un singur om.

În contra acestei opere *întregi* se vociferă din cauza *ortografiei*, în care se îmbrăcă fraza nouă, terminul nou¹; dar Eliade tăcând să făcă, până când vorbi în prefața gramaticei, în care, însă, a putut vorbi de sus, ca un biruitor.

3. Planul gramaticei lui Eliade este următorul :

Grammatică românească.

Dedicație III—IV.

Prefață V—XXXIV.

Grammatică românească.

Ce este grammatică și în cîte se-împarte? (1—8).

Cap' I. Pentru Substantiv'. (9—18).

Cap' II. Pentru Pronume. (18—21).

Cap' III. Pentru Adjectiv'. (22—32).

Cap' IV. Pentru Articolū (32—37).

Cap' V. Pentru Verbū (37—67).

Cap' VI. Pentru Partitipie (68).

Cap' VII. Pentru Prepoziții (68—70).

Cap' VIII. Pentru Adverbū (70—71).

Cap' IX. Pentru Conjugativ'. (71).

Cap' X. Pentru Interecție (72).

Partea a doa.

Syntacs.

Cap' I. Syntacsul' Substantivului (73—74).

Cap' II. „ Pronumelui (75—77).

Cap' III. Concordență Adjectivelor cu Substantivele (78—82).

Cap' IV. Syntacsul Articolului (83—84).

Cap' V. „ Verbului (84—96).

Cap' VI. „ Partitipi (97—99).

Cap' VII. „ Prepozițiilor (99—109).

¹ *Bibilele*, p. 65.

Cap' VIII. Syntacsul Adverbuluī (110—111).

Cap' IX. „, Conjugativuluī (112—115).

Cap' X. Pentru Interecție sau Syntacsul ei (115).

Cap' XI. Deprindere asupra Analysului grămmăticesc (116—123).

Partea a treia.

1. Pentru Construcție (124—126).

2. Deprindere asupra Construcții (126—128).

Partea a patra.

1. Pentru Propoziții (129—140).

2. Deprindere asupra Analysului loghicesc (141—146).

Partea a cincea.

Cap' I. Ce este Ortografi'a (147—149).

Cap' II. Pentru Litere, Relați'a și Pronunția lor' (149—154).

Cap' III. Întrebuițarea Literilor' celorū mari (154—155).

Cap' IV. Pentru Syllabe (155—157).

Cap' V. Pentru Semnele zicerilor' sau Prosodie (157—159).

Cap' VI. Pentru Punctuație (160—166).

Caracteristica generală a gramaticei s'a dat, mai în urmă, în monografia lui Lazăr Șâineanu, despre Eliade ca gramatic și filolog (1892)¹. Vă rog a ceta acolo ce eu nu voesc să repeștesc aici.

Eu voiu vorbi, deci, numai despre influențele suferite de Eliade, despre izvoarele sale și despre efectul gramaticei.

4. Claritatea cugetării gramaticale eliadiste eu o deriv mai ales din studiul lui Condillac, din care două-trei capitole transpar în toate scrierile lui Eliade, nu numai în prefată gramaticei.

Eliade, adeseori, și-a numit gramatica sa gramatică filosofică. Si anume: din cauza influenței lui Condillac, a filosofului francez, de care el își da seamă că îl influențase serios.

Condillac venise la noi prin Grecia. Grecii studiau de mult la universitățile din Apus și aduceau de-acolo idei nouă. Grecii care se opreau în Italia aduceau, de curând, influența abatului Francisc Soave, pe care, la 1804 ori 1806, Gr. Constanta îl și traduse în grecește. Soave era moralist, metafizician și logician; dar în filosofia lui se află și o gramatică generală. Toată opera lui Soave se răzimă însă pe Locke și pe Condillac. Traducerea

¹ Ioan Eliad Rădulescu ca gramatic și filolog. București 1892.

Iui Constanta aveă patru volume. După ea a propus, în București, Vardalachos, logica¹!

Grecii care treceau dincolo de Italia, în Franța, se întâlneau cu filosofia lui Destutt de Tracy, ale cărui *Éléments d'ideologie* (Paris, 1817, ediția a 3-a!), cuprindeau, în a doua parte, și o gramatică și cu filosofia lui Condillac. Pe Condillac (Logica) îl traduse în grecescă Daniil Filipide, încă din anul 1800.

Influența lui d'Alembert și Condillac o primi și Catargi, tot grec, care, din îndemnul lor, se hotărî să prețuiască limba populară, limba vorbită. Catargi găsi imitatori în Constanta, cel numit mai sus, în Filipide, Mesiodax, Christopol, Rigas². Firește, Grecii bătrâni erau furioși, că acești literați părăsesc scumpa lor gramatică veche. Spre supărarea lor cea mai mare, un apostol al curențului nou se încubă chiar și în internatul de la Curu-Ceșme (Constantinopol) unde intrusul Proios, elev al Italienilor, își atrase multă scârbă din partea bătrânilor conservatori. Dar elevii lui Proios ceteau cu plăcere pe Christopol, pe Soave-Constanta și pe Filipide³.

Așadar Condillac ne veni în țară mai întâi prin Greci; el ne venea ca un protector al limbii vorbite, al clarităților și înțelegerilor logice neîndoioelnice.

Românii îl traduseră deci și ei pe Condillac. Astfel marele ban Grigore Băleanu „a făcut să se traducă“ pentru Români o carte *Cum trebuie să se folosească din istorie un stăpânitor*, pe care filosoful o scrisese pentru prințul de Parma. Cartea era să fie o povăță celor ce „se tărăsc după ideile părintilor și strămoșilor“; era să fie „darul cel mai mare care poate să facă un patriot nației sale“, ziceă, de sigur, Eliade în *Curierul românesc*⁴. Eliade însuși ne spune că și el a tradus *Logica* lui Condillac⁵.

Adus de valul grecesc, Condillac a debărcat, deci, și la noi; și a devenit un autor cetit cu multă dragoste. Eliade îi cefi și gramică, care cuprinde o analiză limpede a raportului între cugere-tare și limbă, o analiză deplin lămuritoare pentru Eliade.

De aici se derivă, așadar, numirea de gramatică *filosofică*, ce i-o dă mereu Eliade.

¹ Despre Soave-Constanta, vezi C. Iken, *Leukothea*, vol. II, p. 81—82

² *Leukothea*, II, 11 și 12.

³ Loc. cit., I, p. 237—245.

⁴ 1829, 10/22 Mai, p. 37.

⁵ V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. IV, p. 475. — I. Eliade în *Con vorbiri literare*, XII, p. 307.

Titlul lucrării lui Codillac este: *Grammaire dans laquelle on considère le langage comme un instrument qui n'est pas moins nécessaire pour penser que pour communiquer nos pensées.*

Gramatica lui Condillac — căreia autorul i-a pus în față un rezumat de psihologie — începe, din capul locului, din *Avertissement*, cu accentuarea terminilor *tehnici*, o chestiune, care, la Eliade, revine mereu, mereu: terminii tehnici, în arte, nu sănt de folos decât dacă sănt absolut necesari¹. Ideea *simplificării* terminilor este, deci, dată și de Condillac.

Ca și Condillac, Eliade împarte graiul, adecă arătarea ideilor, în pantomimă (Condillac: *gestes*), vorbire, scriere.

Condillac trece apoi la analiza formării limbilor — altă problemă, pe care Eliade o reia mereu. Pentru Condillac vorbele sănt semne *arbitrare* ale ideilor; colecțiunea vorbelor este limba². *Arbitrarul* acesta explică aproape toată opera lexică a lui Eliade. Discutând, adeseori, mai multe forme existente, ivite pentru aceeași idee, Eliade se pronunță pentru una sau pentru alta; aduce motive; dar uneori motivul este voința sa — aşă simte *el*, aşă vede *el!* — numai ea: Dacă arbitrul este îngăduit, ca la Condillac, pentru ce lumea n'ar primi ce le propune *el?*

Născute din trebuințe *ocazionale*, limbile s'au făcut treptat, s'au sistematizat; și în fiecare creier în creștere se sistemează din nou. Paralel cu sistemul ideilor se desvoală sistemul cuvintelor care le fixează³. Omul care câștigă cunoștințe, are nevoie și de „creșterea“ limbei sale⁴.

La ideea nouă cuvântul nou — deci *care* cuvânt nou? — aceasta fusese și întrebarea lui Iorgovici — cine știe dacă acesta nu l-a cunoscut pe Condillac, în Franța, unde Iorgovici se află în timpul revoluției?! — aceasta a fost întrebarea de fiecare zi a lui Eliade.

Acste simple principii domnesc în toate limbile; gramatica acestora este, aşadar, o gramatică *generală*, care se poate aplică — și limbei românești. Gramatica *specială* privește numai particularitățile: 1) de vedere; 2) de exprimare. La particularități Eliade era foarte atent; ele îndreptățeau hotărîrea lui de a alege, a *rumânî* etc.

¹ Ediția 1782, p. 4.

² Pagina 12—13.

³ «*c'est donc dans le système de nos idées, qu'il faut chercher le système des langues*». Pagina 17.

⁴ — „*de même lorsque les hommes aquierent des connaissances, il leur faut une langue plus étendue*“. Pagina 18.

Privind la capitolul al II-lea al lui Condillac, putem zice că el cuprinde aproape toate ideile fundamentale pe care Eliade le-a aplicat apoi limbei românești, dându-le o desvoltare bogată.

Felul cum Eliade descrie creațunea limbei sale științifice și poetice, în scrisoarea de la 1836, cătră C. Negrucci, este cea mai lîmpede aplicație la capitolul lui Condillac. Scrisoarea aceea este unicul izvor din care se vede cum a lucrat Eliade, ca un argintar închis în chilia sa, în fața unei ferestre care să-i dea razele soarelui, alegând, ciocănind, cioplind ce trebuia să încânte lumea. Fereastra și lumina i-o dăruiseră Condillac și Iorgovici. Muncitorul foarte intelligent, inventiv, pasionat, conștient de mărimea faptei ce săvârșească, era *el, el singur*.

De la Condillac i-a mai rămas lui Eliade încă un mijloc, de-a se lămuriri și pe sine și pe alții, pe care țin să-l pomenesc anume: Este revenirea la natură, la creațunea naturală, după care să se orienteze aceea a lumii vorbitoare, a scriitorului.

Eliade: „Filosofia a zis în totdeauna și mai vârtos în zilele noastre, că tot lucrul să-și aibă numele său... Adevărat că filosofia cea adevărată o dobândim privind la *natură, logica limbilor și a gramaticei*, privind la *copil* când începe a vorbi“¹... Vorbind despre creațunea naturală, Eliade admite — și el — ca prim izvor *imitația*, citând, desvoltat chiar, exemplul lui Condillac: *tată, papă, apă*, care la Condillac este, însă, numai *papa*². Apoi, ca al doilea izvor, Eliade admite convenția, care la Condillac este graiul grupelor sociale, pe care-l primim cum l-au desvoltat ele în meserii, în arte.

O cercetare mai amănunțită a lui Condillac și Eliade ar dovezi că și în cursul gramaticei însăși se găsesc asemănări. De exemplu: la Eliade pronumele „sânt și ele un fel de substantive“; Condillac: „Nous avons vu que **je, tu, vous, nous** sont des substantifs, consacrés à un usage particulier...“ La Eliade articolele „sânt și ele un fel de adjective“; Condillac: *Les adjectifs... modifient... Or l'article concourt à modifier. C'est donc un adjectif, et on peut le définir, un nom adjectif, qui etc.*

Afirmățunea lui Eliade că, lucrând la gramatica sa, s'a sprijinit pe Condillac, este dovedită exactă.

5. Raportul său cu izvoarele românești ale gramaticei sale

¹ *Curier de ambe sexe*, I, 338.

² *Grammaire*, p. 37 și Prefața gramaticei lui Eliade.

Eliade l-a caracterizat, la 1847, vorbind astfel¹: „S'au scos timpuri din *haosul cel vechiu* al unor *gramatice scrise din casă*, după *școale vechi*, și nepuse în lucrare“. Adecă nici timpurile conjugării nu mai sănt dictate de la birou, ci sănt ascultate din graiul „pus în lucrare“, real. Aceasta s'a făcut, însă, în tot cursul gramaticei. Acesta era principiul său cel mai simțit. Însă eu, aici, nu pot expune amănunțit deosebirile dintre Eliade și fiecare izvor al său. Eu nu fac istoria filologiei române, ci istorie literară. De aceea pot fi iertat, să dau numai o caracteristică generală despre raportul lui Eliade cu izvoarele sale.

Izvoarele gramaticale rumânești, „știute“ de el, au fost următoarele²:

1. a lui Samuil Clain, care „*a cunoscut și-a scris forte bine limba românească*“ (Viena, 1780);
2. a marelui ban Ioan Văcărescul (Râmnic, 1787), care-i „cel dintâi în țara românească ce a deschis drumul Rumânilor spre cultură limbii“³;
3. a lui Ioan Molnar, românește cu nemțește (Viena, 1788);
4. a lui Radu Tempian (Sibiu, 1797);
5. a lui George Șincai, cu litere latinești (Buda, 1805);
6. a lui Anton de Marchi, românește cu nemțește (Cernăuți, 1810);
7. a lui Mihail Boiagi, gramatica macedo-românească, cu litere latinești (Viena, 1813);
8. a lui Constantin Diaconovici Loga din Arad, (Buda, 1822);
9. a lui Andreas Klimens, românește cu nemțește (Buda, 1823) și
10. a lui Ioan Aleksi cu litere latinești (Viena, 1826).

Afară de aceste gramatici Eliade mai citează

1. pe Petru Maior, tratatul despre ortografia românească și dialogul pentru începutul limbii românești (vezi Dicsionerul de la Buda, 1825);
2. pe Paul Iorgovici, Observările tipărite la Buda;
3. pe Nicolae Maniu, Ortoepia latinească, românească, nemțească și ungurească o „*carte folosităre*“, care-a „*stricat rândul slovelor*“, scriind mai întâi slovele mai lesne de scris, apoi cele mai grele și în sfârșit diftongii, și de aceea a trebuit să sufere de-

¹ C. R., 1847, p. 158, 159. În *Critica* (1860) la p. 19.

² Prefața, p. XVIII, XXX și XXXI. Prefața a fost scrisă în Sibiu, după ce corpul gramaticei fusese tipărit.

³ „Tatăl gramaticii noastre“, ii zice *Curierul românesc* din a. 1839, p. 327.

faimarea că-i „raționalist și ateu”, căci doară nu înzadar se zise se „Eu sănăt alfa și omega”¹!

Izvoarele gramaticale românești ale lui Eliade au fost contestate de Lazăr Șăineanu², care afirmă: „El (Eliade) citează, în treacăt, și pe *gramaticii școalei ardeleni*, dar influența lor asupra lui Eliad cade într-o epocă posterioară publicării gramaticei sale”. Să fie adevărat? Ori, scriind astfel, L. Șăineanu se făcea numai ecoul unei sportive înclinări literare, pe-atunci destul de vii în București, că *nu* din Ardeal a venit cutare idee, că și înainte de G. Lazăr au fost școli românești (însă de ce fel?!), că Ardealul este greou *etc.*? Mi se pare că d. L. Schein-Șăineanu făcea chiar bucurios acel sport. Se însinuă, deci, ideea că, scriind prefața în Sibiu, Eliade, cunoscându-i de curând, i-a citat și pe Ardeleni, în treacăt!

D-lui Lazăr Schein-Șăineanu îi scăpase textul din care reiese, că încă din școala grecească, dinainte de 1818, Eliade cetea pe *Petru Maior*, de care se entuziasmă³. Ii scăpase și textul, că „de la 1822”, împreună cu *Tichindeal* strigă „până astăzi” — adecă timp de 36 de ani: „Unit sau neunit, una săntem noi toți Români; aceeași origină, aceeași limbă și același Dumnezeu avem”⁴. Îi scăpase, poate, și regretul său cel mare că *P. Iorgovici* — pe care-l cunoscuse — este aproape necunoscut în principate⁵, indicând astfel mulțumirea sa, mândria sa că îl cunoaște. La 1839 Eliade arăta chiar însuși ce părți din Iorgovici l-au influențat pe el mai ales⁶: „Metodul însă cum îl dă el a se cultivă limba și a se îmbogăți, frumoasele și folositoarele observații asupra limbii sănăt și vor fi totdeauna vrednice de cinste și de urmat”. El le urmase! Iar cât despre *G. Sincai*, *P. Maior* și *S. Clain*, în total, deci despre școala lor latinizătoare-ardelenească, nimeni nu s'a pronunțat mai cald decât Eliade. Să-i cinstim morți, zise el odată, pentru ca prin cinstirea lor să învățăm a cinsti și pe cei vii — aluzie la

¹ Aceasta insultă i se aruncase și lui Eliade, 1822, când a tipărit tabele lanchastrice cu ortografie simplificată.

² In *Ioan Eliad Rădulescu ca gramatic și filolog*, București, 1892, p. 11.

³ „Ti-aduci aminte”, scria Eliade lui P. Poenar, „când a ieșit *Istoria pentru începătorul Românilor* a fericitului Petru Maior, cum o ceteam împreună, și câte idei frumoase deși copilărești, se frâmantau în capetele noastre”? *Curier de ambe sexe*, vol. II, ed. 2, p. 238.

⁴ *Naționalul* din 1858, p. 381.

⁵ *Curier de ambe sexe*, v. II, ed. 2, p. 79.

⁶ *Curierul românesc*, 1839, p. 209.

sine, continuatorul¹; iar aiurea²: „Mai bine preferă a se rătăci că Maiorii, Clainii și Șincaii decât a se arăta nerecunosător acestor bărbați“. Acest mare respect al lui Eliade izbucnì odată, la 1868, într'o formă clasică. A. Papiu-Ilarian cetise, în Academie, biografia lui G. Șincai. Terminând, Eliade, președintele se ridică și zise: „Domnilor, astăzi e ziua cea mare în care se eterniză memoria lui Georgiu Șincai, unul dintre cei mai mari Români, martir al românismului. Să trăiască România!“ Insă aşă vorbește numai sufletul care a simțit adânc influența adoratului său — Șincai!

Nu este, deci, greșit și nedrept să se creză că acea lungă listă de Ardeleni, citată în prefața gramaticei, a fost tipărită din auz, nu de un *vechiu* cetitor atent, entuziast?

De la Ardeleni Eliade a primit orientarea energetică spre latinitate; de la ei a primit convingerea că numai limba latină și limbile românice pot fi izvor de creștere a limbii românești; de la ei și-a întărit și curajul de-a simplifică ortografia.

La 1870 Eliade a publicat o lucrare ortografică³. În ea el invocă, predecesori pentru principiile sale, pe Clain, Șincai, Körösi, Budai, Maior. Este o întoarcere la cetiri din tinerețe. Înainte de 1828, însă Eliade fusese ceva mai rezervat, mai critic. Deoarece, în prefață⁴, el zice: „Aici îndrăsnesc a vorbi pentru frații noștri din Transilvania și Banat, cari sănt vrednici de toată lauda pentru ostenelile și silința ce pun pentru literatura românească. Pentru ortografie însă, care voesc să o introducă scriind cu *litere latinești*, bine ar fi fost să urmeze duhului *italienesc*, adecă a scri după cum vorbim“; adecă nu după „derivație“, cum adaoge mai la vale. Eliade era, la 1828, fonetist; nu ținea la etimologii; dar *cetise* pe etimologiști.

În raza foneticiei îl țineau discuțiile filologice ale Grecilor, despre care am vorbit; îl ținea dragostea viului graiu cules din gura poporului cu care Eliade stase mult de vorbă; îl ținea literatura bisericicească, de la Mateiu-Vodă încoace, pe care el o cetea acasă, însă și în bibliotecele de la Cernica și Căldurășani, pe care le cercetă⁵; îl ținea acel neîntrecut bun simț pe care îl lămurise

¹ *Curier de ambe sexe*, vol I, ed 2, p. 399.

² Loc. cit., vol IV. Vezi și îndemnul la cetirea lor în prefața ediției lui Tichindeal, p. XII.

³ *Principii de ortografie*.

⁴ Pagina XVI.

⁵ *Biblicele*, p. III—IV.

filosofia lui Condillac, îl ținea și autoritatea lui Ienăchiță¹; îl țineau amicii lui, cari se străduiau alături cu el, George Golescu și Iancu Văcărescu: gramatica-manuscript, a lui G. Golescu, Eliade o citează la pagina 66 a gramaticei sale, unde trimită la deslușirile lui despre verbe.

Privind la acest cald fel de a cunoaște tot ce s'a scris despre limba românească, toată literatura acestei limbi, mi se pare că am dreptate să afirm că Eliade era o putere mare de entuziasm și de muncă, că el se simțea un erou creator și că în amintirea acelor opinii reușite, pe care numai el le facea, trebuie căutată originea psihologică a mândriei sale de mai apoi, a repetatei afirmații că el ne-a făurit limba ce-o scriem.

Intre Ardeleni cel mai simpatic i-a fost, lui Eliade, P. Iorgovici, pe care, la 1839, l-a și repro dus în întregime². Trei ani mai înainte Eliade i se închinase lui Iorgovici, numindu-l „întâiul și vrednicul de vecinică pomenire literator român³“, căruia în cazul de față, ii contestă însă vorba *ziditor*, pe care Eliade ar fi înlocuit-o cu *creator* sau, mai bine, cu vreun derivat nedescoperit, încă, din „*facerea lumiei*“. Dacă Eliade propune să ne împrumutăm de la maica noastră (latina) și de la surorile noastre, spre această hotărîre l-a purtat mai ales Iorgovici⁴. Cum limbile se adaog prin științe, prin terminii tehnici, Eliade discută mereu; discutase și Iorgovici, care citează doar alte științe: Logica, Fizica etc.

6. Ideea simplificării ortografiei și chiar încercările de simplificare sănt mai vechi decât gramatica lui Eliade.

Însă simplificările lui au făcut sensație; și de la 1822 ele au prinseră discuțiile capetelor strâmte ale bogoslovorilor bucureșteni. Sensația o produsese întâia foaie a tabletelor lancasteriene tipărite de Eliade și de Daniil Tomescu, în tipografia de la Cișmeaua lui Mavrogheni⁵: În acèle tablete apăruse ortografia „dracului“, ziceau ortodoxii, de a căror înoptare a minții și azi ne mirăm încă. De atunci deci, de la 1822, începuse lupta sa, pornită tot din Sf. Sava.

Societatea literară de la 1827 a pus mult temeu pe aceleăși

¹ Afirmația vechiului V. Gr. Pop, din *Conspectul* său, faimos odată, p. 72: că gramatica lui Eliade este o simplă *refacere* a lui Ienăchiță Văcărescu a fost o probă de ignoranță a lui Pop.

² *Curierul românesc*, p. 209—212. De la 10 Aprilie înainte.

³ *Gazeta teatrului național*, 1836, p. 104.

⁴ Eliade, p. XXVII; Iorgovici, p. 86.

⁵ *Biblicele*, p. 65.

trebuie ale elevilor, de la care pornise și Eliade; s'au scos literale, „ca să nu facă greutate nevinovaților prunci“¹.

Sprijinul societății Eliade îl citează cu recunoștință. Le-a „go-nit o soțietate întreagă“, notează el², adăogând imediat că „glasul soțietății este glasul *norodului*“.

Și el și societatea nu curățiseră, însă, tot ce merită să cadă. La a doua ediție Eliade era hotărât, să mai curețe³. Insă principiul se descoperise, se practicase.

Principiul îl citez exact⁴.

„Inlesnirea sau greutatea acestui meșteșug“ stă în felurimile de sunete și literă ce o limbă are, și în felurimile de litere ce arătă tot un sunet: și asupra acestui pricină după urmă, noi în Orthografi'a noastră, de mai avem puțină greutate, trebuie să rămânem îndatorați domnitoarei prejudecăți și credinții deșarte, ce cu mare luptă și osteneală ne apără și ne păstrează acest prețuit, și vrednic de cinstea lucrului, o greutate zic, de foarte mare și nepovestită folos, care ne poate face atât de înțelepti și bine credincioși cu cît ne am putea deosebi de cei lățăi, cînd numai aceasta o vom ști.“

„Să punem că această prejudicată împotrivinduse tot mereu cu mare muncă, va osteni o dată și nu va mai putea răsufla; atunci fiește care literă la noi nu ar avea de cît numai unu și propriu al său sunet sau glas; și aşa, ca să formăm un Symbol, singur'a pronunție a limbii noastre este care să ne învețe, ca să 'l scrim' de osebit, și ca săi păzim oare care reguli ce etimologî'a lui le cere; aceasta o păstrează în sine, și în tăcere ne arată partea cea din tîiu“.

Principiul era fonetic: *un sunet, un semn: obscur rămâneă adaosul „etimologic“.*

De la 33 de cirilice Eliade porni spre cele 24 strămoșești; i, o și u nu se mai scriseră în câte două feluri; dar y rămase, ca în: syllabă, tyrannie; grecescul tită pieră ca strein cu totul Românilor; se scrise cs și ps; în loc de u mut se puse un semn: ' ; etc.

Indemnul ortografic al gramicicei a fost răsturnător. Dar lumea rezistă energetic. Totuși: La 21 August 1831 stăpânirea po-runci ca slovile să fie românești, iar nu streine, scrise în rând, ca

¹ Pagina 150.

² Pagina VI.

³ Pagina XIV.

⁴ Paginile 147—166: *Pentru ortografie; principiul*, la p. 148.

la tipar, nu aruncate în etaje¹. Eliade însuși revine mereu la chestiune; de ex. în 1839, de câteva ori². În 1839—1840 Eliade constată, anume, că și în școale ortografia variă strânjic³. Lumea auzi cuvântul; și în 1844 (2 Martie) profesorii ieșeni hotărîră să-și unifice ortografia⁴. Dar tocmai acum Eliade, italienizatorul, încărcă iarăși buchile⁵. Indemnul fusese tare, însă, precum vedetă, timpul definitiv întârziă și din vina vechiului simplificator. Oscilările continuă. La 1856 (15 Martie) se introduc în școale literele latinești; dar — la ministerul de războiu, Al. Golescu aduce înapoi, în 1859, literele chirilice⁶.

Eliade însuși se va ocupa, din nou, cu ortografia în Academie, la 1867, cerând, ca și la 1828, să se fixeze întâi gramatica, apoi ortografia (11/23 August). În timpul acesta Eliade nu mai conduce însă, nu mai poate să conducă, nici nu avea drept să mai conducă⁷.

Dacă Eliade ar fi stăruit neabătut asupra principiului fonetic de la 1828, autoritatea lui l-ar fi impus și urmașilor mai repede, mai neclintit; și astăzi, răsfoind gazetele și revistele vechi nu am avea neplăcerea să trecem cu ochii peste tot felul de discuții ortografice fără nici o rațiune.

7. Gramatica lui Eliade și-a făcut loc pe două drumuri: prin școală și literatură.

Prin școală: Petrache Poenaru, directorul școalelor, a constatat — la 1832 — că gramatica lui Eliade învăță pe tineri „cu înlesnire a-și regulă ideile și expresiile în limba părintească”⁸. Un pedagog bun, profesorul Ioan Popp, pe care însuși Eliade l-a apreciat, ca profesor la Sf. Sava, de pe la 1825, a dat o prescurtare a gramicicei lui Eliade, în 1835, pentru începători. Este: *Gramatică rumânească, tipărită cu cheltuiala din casa școalelor publice și priimittă în clasurile de începători. București. In tipografie lui*

¹ Revista română, 1862, p. 462.

² C. R., p. 85, 206, 286.

³ Dacia literară, 1840, p. 236, luă notă de constatare.

⁴ Foaea pentru minte, 1844, p. 156.

⁵ C. R., 1847, p. 12.

⁶ Dâmbovița, anul I, p. 324.

⁷ Mângâierea lui în *Principii de ortografie*, p. 19, că ortografia lui (oricare) i-au adoptat-o I. D. Negulici, N. R. Locusteanul, I. Răureanul, N. Rucăreanul, C. Canella (Vocabular), Ștefănescu (o aritmetică de școală primară), C. Demetriade (Curs de declamație) etc., este o naivitate. Astfel de scriitori nu fixează ortograffii autoritare!

⁸ V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 189.

*Eliad. 1835*¹. Ca manuscript, în Craiova și Slatina, pătrunse dinainte de 1828.

Relativ la timpul când se va fi învățat gramatica lui Eliade, în Craiova, Gr. Pleșoianu indică, în prefața la *Aneta și Luben* (p. 28—30), că gramatica se predă în şase luni; după aceea începeau științele; apoi urmă limba grecească, italiană, franceză. Va fi fost tot aşa, exact aşa, în școala lui?

În *Ardeal* gramatica lui Eliade și prescurtarea lui I. Popp au pătruns mai puțin și mai târziu. De aceea G. Bariț se plângea² că „gramaticele cele mai nouă și mai bune a DD. Eliad și Pop din București abia ne sănt cunoscute din nume“, nouă Ardelenilor³. Aici ideile lui Eliade pătrunseră, deci, mai ales prin polemicele literare, pe care *Foaia pentru minte* le întreținea cu atâtă pasiune, încât, pe la 1838, și literați, și public ii cereau redacției să mai încezeze cu filologia și să facă o revistă mai populară⁴.

În țara *Bucovinei* prefața de la 1828 a fost reprodusă abia la 1850, în *Bucovina* fraților Hurmuzachi, care se ocupă foarte mult de problemele limbistice ale nației noastre⁵.

Aceasta a îndemnat și pe *Zimbrul* din Iași să-i dea atenție⁶ (gazeta din Iași imitase și în alte privințe pe cea din Cernăuți). De altfel atenția *Zimbrului* venea târziu, după a lui C. Negrucci și G. Săulescu, care discutaseră gramatica lui Eliade între 1836 și 1840 cu multă pasiune.

Prin literatură: Scriitorii români din București, cari aproape toți erau și membri, împreună cu eforii lor, ai Societății literare (1827—1828) luaseră personal parte la discuția gramaticei. Ei au susținut-o, în urmă, și în scrierile lor. Citez, în această privință, numai pe Simion Marcovici, care în prefața traducerei lui *Gil Blas* (1837) vorbește despre ideile gramaticei, numindu-le idei „foarte firești și foarte simple“.

Mai mult decât oricine le-a susținut Eliade însuși, începând

¹ Anonim! Însă pe I. Popp îl numesc, ca autor, catalogul Bibliotecii centrale; și al librariilor bucureșteni de pe la 1838.

² *Foaia literară*, 1838, p. 7.

³ Întâia amintire a gramaticei la noi, se găsește în Stefan P. Niagoe, *Calendariu romanesku pe Anu-l de la Cristos 1829*. În Buda, pagina 112. Niagoe este caligraful care a trecut apoi la București, unde a fost slujbaș la postelnicie, amic al lui Iancu Văcărescu etc.

⁴ *Curier de ambe sexe*, II, ed. 2, p. 67.

⁵ Pagina 105.

⁶ 1851, p. 363.

în 1836, în scrisorile către C. Negrucci¹ în *Curierul românesc*; în *Curierul de ambe sexe*; în polemicele sale neobosite, în care și apără creațiunea sa. Paralel cu scrisorile către C. Negrucci mergează corecțura, în sensul său, a *Henriadei* traduse de V. Pogor moldovenesc; mergează reproducerea unei bucăți din *Albina românească* și adnotarea ei limbistică în *Curierul românesc*, la care răspunse aspru G. Săulescu².

În Moldova tendințele care nu-i luceau lui Alexandru Beldiman le reluase, la 1829, *Albina* lui Asachi, Asachi în întregime³. Dar monstruositățile *Albinei* par azi niște formațiuni fosiliare: *șeselunia* (=semestru) *corposurile, istorisire pentru morți* (=necrolog) etc. (1831). Doi ani mai târziu un anonim ia notă despre ideea Bucureștenilor — adecață a lui Eliade! — de a forma din toate „dialectele“ românești o limbă românească generală; dar *Albinei*, (Suplimentul la nr. din 7 Ianuarie 1833/1834) ideea î se pare „mai că neputincioasă“; admite însă limbă bisericească ca model general, — exact ca Eliade; admite terminii tehnici pentru științe și meșteșuguri, — exact ca Eliade; deci admite — pe Eliade, în principiu, făcând rezerve numai în amănunte. În timpul acesta C. Negrucci părăsește aproape toate rezervele, devineă bucuros elevul lui Eliade pe care îl întrebă când de una, când de alta și se constituă, în Moldova, soldat al unității limbii literare, cerute destul de impetuos de amicii săi din Muntenia.

„Domnul meu“ — îi scriea Eliade lui C. Negrucci — „de voești a primi de bază a scrie cu litere limba română, iar nu muntenescă sau moldovenească... atunci trebuie a ne aduce aminte că nu săntem numai noi Români; trebuie a lepăda egoismul; trebuie a cercetă limba în general, a o avea de dascăl și a fi tălmaci ai cuvintelor și consecințelor ei; și nimic de la noi, decât o clasificare și o înregistrare a vorbelor, cum și un fel de expoziție asemenei unui artist cunosător de tablouri prețioase în amestec și

¹ Se pot găsi și în *Convorbiri literare*, 1878, p. 305, 375 și 417; 1879, p. 77, 363. Data lor a fost 27 Iulie și 15 Oct. 1836; 3 Martie 1837; 28 Aprilie 1839.

² *Foaia penitru minte* din Ardeal reproducă toată polemica în 1839 (30 Iulie) p. 245; (15 Oct.) p. 329; (22 Oct.) p. 337 etc. — Alte indicații, la N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*.

³ *Albina românească* (1829) vorbea în *Inștiințare* despre datoria de a aduce limbă vorbită de mai mult de patru milioane de Români la gradul deplinirei.

fără orânduială, ce aşezându-le după regulă și după prețul lor, le arată amatorilor¹.

Nimeni nu putea pricepe, pe atunci, pe Eliade mai bine decât C. Negrucci. În curând M. Kogălniceanu se va asociă la opera aceasta; în curând, după 1840, abia va mai fi de nevoie să se certe lumea pentru o idee biruitoare. Bâtrânul Bălșucă putea să tot strige în adunare (1842) că se strică limba², *limba înaintă și în Moldova spre formele de astăzi*. Ea începă să intre și în administrație: În 1844 Anastasie Panul, președintele tribunalului din Iași, duce lupta cu vechii termeni „varvari“ judecătoreschi și publică chiar glosarul său, care voiă să ne scape de vorbe ca: *cinovnic, piser* etc.³. În 1847 prințul N. Suțu cerează, și el, o limbă românească bună în justiție⁴. Între cei doi ani cități, 1844 și 1847, Alecu Russo vorbește încă despre „moldovenie“, dar numai în fața abuzului lui Tr. Laurian; el însuși, în stilul său, nu mai este Moldovean curat.

Pe drumul către unitate, deschis de gramatica și polemicile lui Eliade, eram acum chiar departe.

În Ardeal efectele operei lui Eliade se desvoltau paralel, dar mai domol. Ardealului îi lipsea un Negrucci! Însă principiile lui Eliade erau bine susținute. G. Bariț, însuși declară că consimte cu un anonim (T. Cipariu), care în *Foaia literară* făcuse lui Eliade parte de lauda că este cel mai aproape de adevăr⁵. Peste cinci ani, *Foaea*⁶ revineă admîșând metodul lui Eliade de-a „îmbogățî limba mai mult din sine, prin compuneri și derivații“, pentru că astfel să avem nevoie de cât mai puține cuvinte streine. În 1847 Eliade avea chiar un succes deosebit: *Curierul de ambe sexe* fu se pentru *Organulu luminărei* o încurajare ca să introducă cuvinte latinești și terminațiuni; lumea protestă; atunci *Organulu* se hotărî să lămurească de ce scrie astăzi; și — astfel începă o faimosă cercetare *Principia de limba și scriptură*⁷. Indemnul latinist, primit de Eliade din Ardeal, se întorcează iar în Ardeal, ca să sprijinească chiar pe T. Cipariu!

¹ *Converbiri literare*, vol. XV, p. 349.

² Th. Codrescu, în *Arhiva de la Iași*, vol. II, p. 343.

³ *Gazeta de Transilvania*, 1844, p. 347.

⁴ Tot acolo, 1847, p. 394.

⁵ *Foaea pentru minte*, 1838, 10 Dec.

⁶ 1843, p. 407.

⁷ *Organulu* era redactat de T. Cipariu, I. I. Mány și A. Pumne. Pentru știrile date vezi p. 8 și 16.

In *Muntenia* sta de strajă însuși Eliade. Trei generații au scris ca el în gramatică, afirmă cu mândrie el, la 1859¹. Cele trei generații trăiseră. Însă, cu interes toate polemicile maestrului: și cea de la 1830, din *Repede aruncătură de ochi*, și cele de la 1835/36 din *Gazeta teatrului național* și din *Curiere*, și cea de la 1839, cu *Pământeanul*², care — cu toată opunerea lui — admitea totuși, ca și Eliade, că fonetica trebuie să decidă mai mult decât etimologia.

Văzând șovăirile unui Petre Înlesnitoru și opunerile unor sciitori talentați, dar aderenți ai limbei slavonite — ai *slavei*, nu ai *gloriei*, cum se exprimă Eliade — acesta socotă la 1839, că o nouă ediție a gramicetei ar fi oportună, transcrisă în litere latinești, adecă „strămoșești”³. Publicația trebuia să continue îndemnurile vechi, spre bine, căci bine de tot încă nu eră, nici după Eliade⁴.

Perfectă-neperfectă, Eliade se mândrează, însă, cu ea. Momentul acesta este caracteristic. Nu pot să-l las nerelevat. Pe când italienismul fierbea încă în el — acel *Paralelismu* care i-a devenit fatal, care avea să-i răstoarne propria sa operă trecută — Eliade se lăudă cu trecutul. Avea, ca Ianus, două fețe, două vederi; dar una nu știa de ceealaltă. El mergea spre absurdități, dar cu trecutul se lăudă⁵: „Acestă limbă, astfel cum se scrie astăzi, de cei cari o cunosc, este a mea; din cărțile acestea, din care se încheie mică literatură a acestui principat trei părți sănt ale mele, scrise de mine sau tipărite cu averea mea, cu averea copiilor”... Pe-atunci Eliade începă a vorbi și despre geniul limbistic, care vine din veac în veac⁶; de-atunci ideea aceasta nici nu-l mai părăsi: despre geniu el va vorbi iarăși, la 1868, în *Curs întregu de poesie*⁷; că el ne-a dat limba, ne-o va spune și în prefața la traducerea lui Dante⁸.

Vorbind, la 1854, despre opera această mare limbistică, literară, despre toate opintirile lui Eliade de-a ne curăți limba de elemente streine, de-a o româniză popular și bisericiste, D. Bolintineanu, care deschise ochii săi critici și estetici la 1840—1842, ne spune că

¹ *Biblicele*, p. 66.

² Iulie, 31. №. 9. Articolul lui Petre Inlesnitoru.

³ *Curierul românesc*, 1839, p. 206.

⁴ *Curierul de ambe sexe*, vol. II, ed. 2, p. 247, 252.

⁵ *Curierul românesc*, 1840, p. 133.

⁶ *Curierul de ambe sexe*, vol. II, p. 284—285.

⁷ Paginile XXVIII—XXXII.

⁸ Pagina 239.

opera aceasta îi câștigase lui Eliade o popularitate imensă; și că polemicile ce-au urmat au contribuit cu deplin succes la *răsturnarea slavismului din limbă*¹.

Veni însă exagerarea; veni *Paralelismu* cu limba italiană; Eliade deviă. Totuși vechea direcție eliadistă persistă în lumea ce-o îmbrățișase cald. Din acest punct de vedere foarte interesant este un act oficial de la 1847, al epitropiei învățăturilor publice, care susțineă energetic limba bisericească și admiteă neologismul „numai la lipsă de cuvinte”².

Pentru desvoltarea ulterioară a limbii lui Eliade și a filologiei sale se va cefi *Paralelismu* din 1842 și *Critica de la 1847*, în care el însuși își critică gramatica sa, în *Curierul românesc*, reproducă în volumul de la 1860 al Bibliotecii portative.

Dar acum V. Alecsandri umpluse de versuri și proză *Propășirea*, Gr. Alexandrescu era la ediția sa din 1847, D. Bolintineanu era un adorator al lui Alecsandri. Peste Eliade cel de-acum se trecuse înainte, păstrându-se, însă, tot drumul lui *cel de la 1828!*

8. O lature frumoasă a gramaticei lui Eliade a fost patriotismul ei cald, încrezător.

Din antagonismul față de Fanarioți, din îndemnurile mânoioase, răzvrătite ale lui G. Lazăr, Eliade își alcătuise un patriotism foarte viu. El devenise un apostol. Apostolatul îl practică și prin gramatică. Închipuiți-vă o frază ca aceea citată mai jos scrisă pe o tablă neagră și explicată întâi ca înțeles, înainte de-a se explică sintaxa sau formele gramaticale. Va fi fost frig în ruinele Sf. Sava; în astfel de lecții, în inimi, se făcea de sigur căldură.

Îată exemplul:

*Strămoș'i noștri ne ați lăsat' destule și ne imitate ecsempluri, cărora nenorociți noi căci nu le urmăm*³.

Patriotismul învăluitoră opera.

,O dreptate Sfîntă și vecinică, Tu fiucă a cerului și maică a fericiriei, însوește pretutindenea voile și faptele Rumînilor, ca

¹ *Les principautés roumaines*, p. 51.

² Actul are Nr-ul 182; el se găsește în *Buletin oficial*, 1847, No. 40; relativ la tipărirea cărților școlastice. „Fiindcă în limba română altă literatură până acum nu este mai statonnică, de obicei primită, decât cea bisericească, se vor întrebuința în tâlmăcire tot acèle cuvinte, care se află în cărțile bisericești, iar neologismul nu este iertat a se întrebuința decât numai la lipsă de cuvinte științifice sau tehnice, care nu pot fi înțelepte cu cărțile bisericești”. Vezi și *Gazeta de Transilvania*, 1847, p. 179.

³ Pagina 133.

fericindu'ř să simță și ei o dată că fără tine nici cel a tot'-puternic' nu ar putea să cîrmuiască lumea¹.

Patriotismul acesta al lui Eliade nu eră un patriotism naiv, precum se crede. Eliade știă, ca și noi, astăzi, că între limbă și nație și — rassă chiar, este o legătură minunată.

A înăltă limbă însemnă a înăltă neamul. A îngrijii de caracterul cugetării naționale, însemnă a înăltă rassa. De la 1822 Eliade căută, deci, în limbă „haracterul cugetării naționale”; și spunea²: „Limba a fiește căruia norod este în oareșicare chip arătarea și oglinda vieții sale celii înțelegătoare”. Eliade priveă chiar mai adânc; rassa, care se manifestă și în limbă, eră, pentru el, produsul clipei, cum reiese din p. XII. a prefeței.

Cred că aceste păreri au fost influențate de Montesquieu, care era foarte popular în cercul literar de la Sf. Sava³.

9. Pentru a caracteriză, scurt și drastic, timpul în care grămatica lui Eliade se arătă lumii, ca un soare, voiu cită numai două fapte.

Întâiul: Neamul a cărui limbă Eliade o ridică în cinste era economicește atât de oropsit, încât un consul francez scria despre el, chiar în 1828, că dacă granițele nu ar fi închise, el și-ar părăsi țara lăsând între ele numai boieri și Greci⁴.

Al doilea: Grecii mureau de ciudă, că poporul crește în cinste, că progresul școlar crește. Unul (cel puțin) chiar muri: Era la Iași, la 1 Ianuarie 1828, la deschiderea școalelor. Un egumen grec intră în sală, văzut și începând a blestemă. Turburat ieși din sala în care încolțea viitorul dărâmător de streini, mai bolborosi cevă și căzut lovit de apoplexie, la pământ⁵.

In astfel de țară, între astfel de oameni, se ivea grămatica lui Eliade!

Când vorba este de merite trecute, timpului de față înclinat să creză că și în trecut va fi fost bine — ca acum — trebuie să i se aducă aminte, că meritul din trecut trebuie măsurat în raport cu stările lui.

Așa l-am măsurat — și în acest capitol — pe Eliadé.

¹ Pagina 2 și 7.

² În *Curierul românesc*, 1829, p. 226.

³ Gramatica lui Eliade se vindea în Ardeal cu 1 fl. 36 cruceri, spune *Biblioteca românească* a lui Carcalechi (Buda) vol. II, p. 56.

⁴ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 79.

⁵ *Calendarul pentru Români* (Iași), 1861, p. 138.

POSTSCRIPT.

I.

*EXCURS DESPRE „FILOLOGIA“ LUI I. ELIADE RĂDULESCU
DE LA 1828 PÂNĂ LA 1840.*

Dintre lucrările filologice ale lui Eliade, după gramatica de la 1828, una a atras mai cu seamă atenția lumii și opoziția literaților: *Paralelismu între dialectele romanu și italianu sau forma ori gramatica aquestoru doē dialecte. Bucuresci 1841.* Este scrierea marcantă între două epoci literare ale poetului, dintre care întâia fusese românească, iar a doua începea a-și înstreină limbă, adecă: a și-o *italieniză*.

Ideea *italiană* este veche în literatura românească. Veacul al XVIII-lea o cunoaște. Eliade o moștenește. Și o duce până la exagerarea care o ucide definitiv: Un serviciu negativ se făcă limbei române.

La 1828 Eliade vorbea despre *paralelismul* limbilor *românice*, în prefața gramicicei¹. Pe Italieni îi lăudă pentru ortografie², care era fonetică. Către 1839 Eliade nu mai gândează ca la 1828: Foneticismul nu-i mai convineă fără rezerve, deoarece în cazul foneticismului extrem, am avea atâtea limbi câte sate³. Încă un pas scurt și *Paralelismu între limba română și italiană* apără în perioadă III-lea al *Curierului de ambe sexe*, nr-ul 1 și urm.

Efectul a fost ciudat. Lumea a protestat. Versul: *Când va resbumbă ultima trombă*, se cită, în București, cu zimbete miloase. Eliade, însă, persistă. Mai târziu el susțină că, persistând, avu și un scop *politic*, pe care „nu-l putea exprimă atunci“. Scopul era anti-slav. Puțini îl urmară, ca de ex. N. Rucăreanu⁴; puțini îl apără, ca de ex. *Gazeta Transilvaniei*, care scria, la 1845⁵; „Mulți oarbe că cetind după *ortografia italo-română*, dar să ne aducem aminte, că pe când am învățat a ceti cu oricare slove, am bâlbăit cu toții mai întâiu, apoi cu încetul ne-am dedat“. Ni se cerea, să ne dedăm și cu *paralelismul*!

Fondul operei sănt: câteva dicționare de cuvinte, grupate pe

¹ Pagina XXXII.

² Paginile IX, XIV, XVI.

³ C. R., 1839, p. 110—112, 283.

⁴ În *24 ore ale unei femei simțibile sau o mare lecție*, 1843, prefață p. VI.

⁵ Pagina 8.

unități de materii (de ex. obiecte de hrana, gradele de înrudire etc.) sau categorii gramaticale (verbi, adverbi etc.), pe care Eliade le comentează în note extinse.

In notele sale nu rămâne, însă, filolog, ci după obiceiu, se întinde, în dreapta și în stânga, la felurite chestiuni dintre care voiu deosebì una: influența franceză, pe care o combatе cu energie.

Influența aceasta se simtează în viața politică, în complotul de la 1840, în literatură. Conservatorul Eliade se opuneă liberalismului francez în fond; dar și instrumentului cu care acesta ne venea: limbei franceze. „Limba franțozească ne-a stricat *limba, capetele, obiceiurile, religia*, pentru că puțini din căti o învăță își bat capul cu autorii clasici; și romanțele cele mai nerușinoase se văd în mâinile tinerilor. Aceasta o știu de la mine, pentru că la vîrsta de 19 ani mă învăță franțozește cavalerul de Faublas, și poate aceasta va fi pricina de nici n'am prea învățat aşă bine franțozește“¹ — „Să ferească Dumnezeu lumea de creștinul sau de ovreul turcit! cum să ferească Dumnezeu și pe biata țara noastră, de a se înmulții întrînsa României franțoziți!, căci atunci nu vom avea revoluții, ci rebelii, tâlhării, înjungheri, biserici resturnate“².

Intorcând Franței spatele, Eliade trebuia să întoarcă cuivă față: Italia! Căci fără o limbă romanică, școalele nu puteau să rămâne. Si de școale era vorba. Eliade a și cerut introducerea limbii italiene în școalele secundare.

După ce Eliade s'a adâncit tot mai mult în convingerea că italienismul său este drumul cel drept spre „vera“ literatură românească, s'a apucat, ca din senin, să-și refacă vechea poezie, să o strice și să o publice chiar paralel cu cea nouă! Niciodată un autor nu s'a criticat pe sine mai aspru decât Eliade, care se compara cu — sine însuși³.

In questea se avîntă din gotica turrană
Religiosul sunet în aerul desert.
S'arrestă căllétorul, și rustica campană
Cu-al dillei uet face un mysticu, sănt concert.
(Pag. 5).

In față, ca la 1826:

Religiosul sunet, curmând astă tăcere,
In aer se revarsă din turnul goticesc,
Pe căllétor oprește; și tuciul câmpenesc
Ne 'nsuflă 'n locul zilei o săntă mânăgiere.

¹ Paralelismu, p. 44.

² Pag. 45.

³ In *Curs integrul de poesie generale*. București, 1868, t. I.

Al doilea citat ar fi de prisos.

Eliade credeă că și în dosul acestor inspirații ale sale este cevâ superior: geniul rassei. Sfârșind opera, convins că a făcut o operă cu care să se poată mândri, iarăși salvatoare, el o încheie cu un text într'adevăr avântat despre „geniul cel vechiu al Romei strămutat din generație în generație și, ca un înger tutelar, nepărăsind pe Român nici în cele mai de pe urmă zile ale întunecimiei lui, nici atunci, când el, orb de tot, parcăru voî din sine să părăsească tot ce a fost strămoșesc și să se arunce în abîmul uitării, spre a se stinge cu totul din registrul națiilor. E destul, Române, deschide ochii, caută împrejurul tău, întrebă-ți inima, cercetează costumele tale, auzi limba ta, întrebă-te ce ești, și geniul pe care până acum n'ai vrut să-l mai cunoști și l-ai împins, geniul acesta ce a fost nedeslipit în limba ta... acest geniu îți va spune că sufletul, inima, săngele tău sănt romane, îți va arăta că ești nepot și al Brăților, al Catonilor, și al Marcilor Aurelii, al lui Pavel apostolul și al Traianilor și te va învăță a jertfi tot pentru interesul și binele public, a fi virtuos, bland și filosof, a cunoaște pe Dumnezeu și a împinge din hotarele patriei tale pe tot vrășmașul ce va cugetă a-ți luă cele strămoșești și a te face strein la căminul tău!“...

Paralelismul lui Eliade era, aşadar, gândit ca un fel de mijloc de-a desvoltă spiritul *roman* în Român, de-a latiniză țara. Soartea nu l-a ajutat; căci tocmai atunci națiunea producea, în Moldova, literatură care trebuia să învingă cu ușurință „filologia“ tendonțioasă a lui Eliade.

Socotesc inutil a discută amănuntele Paralelismului: După roadele lui să-l judecați!

II.

PSIHOLOGIA GRAMATICALĂ ȘI LITERARĂ.

Modul cum Eliade a lucrat la alcătuirea limbii *sale* literare este psihologic este atât de interesant, încât țin să-l arăt cu propriile sale mărturisiri.

Textul fundamental, ce-l reproduc, s'a publicat în *Convorbiri literare*, anul XII, 1 Decembrie 1878. Din el reiese că principiile conduceătoare ale lui Eliade nu erau numai logice sau naționale, ci și estetice.

¹ Pag. 156—157.

„Până a nu intră a-mi da și eu părerea la câte cu dreptate mă întrebî, voi să arăt că o limbă cu cât se lucrează cu atâtă se cultivă, se regulează și se desăvârșește, legiuindu-se fiecare *termin* și fiecare *fras* cum să se zică și cum să se scrie.

„Prin urmare, limba noastră, când am început să o scrim, mai întâi *mi-am croit o sistemă*, potrivită, după a mea părere, pe *natura și înșușirile ei*.

„Mai întâi am scris foarte urât, ca fiecare *începător fără model*, fără ajutor, fără tovarăș carele să-mi sprijine a mea părere în părerea lumii. *Singur* a trebuit să mă lupt cu prejudecățile și obiceiurile care de multe ori trebuie să le respecte cineva, pentru că și de sănt mai totdeauna nedrepte, dar sănt bătrâne, sănt înrădăcinate și sănt puternice! Pretutindene la început poate să mă vază cineva un scriitor care începe, care nu are încă experiență și prin a căruia pană abia a trecut încă câteva verbe și câteva fraze ale limbei întregi. M'am silit însă totdeauna a nu ieși din sistema mea. De multe ori iară un scriitor încercat poate să mă vază că, scriind, am vrut să fiu înțeles și prin urmare *am respectat verbele și frazele cele vechi* și obicinuite sub forma în care se află, care deși vicioase, da însă să înțeleagă cetitorului ceea ce s'a gândit scriitorul.

„Sistema mea a fost ca să poată cineva aduce limba în stare pe căt se poate a exprimă tot ce se gândește fie în materie fizică, fie morală, fie politică, fie religioasă. Pe drumul acesta am vrut să *am de povăță*, de se va putea, *dreptul cuvânt, armonia și energia*; și sau pe *câte trele* să le întrebuițez *deodată*, sau, după întâmplări, să aleg pe cea mai preferabilă și mai potrivită cu împrejurarea.

„*Dreptul cuvânt* mă povățuiă ca toate zicerile cele nouă, să mă silesc a le *rumâni* după cum le-a grecit, latinit, italienit... Grecii, Romanii, Italienii,

„*Armonia* (pe căt a putut să fie primitoare urechea mea de armonie, sau, după a mea crezare, m'a făcut să mă deprind mai mult sau puțin cu sonuri mai blânci și mai aspre), armonia, zic, cerea că, în această pravilă de a rumâni zicerile, să nu uit și drepturile ei ce în toate veacurile și în toate locurile le-au avut, de a i se face adecă totdeauna scutire din pravilă când a ei ureche delicată este rănită de asprimea întâlnișului celui urât.

„*Energia* eară, având de cea d'intâi împuternicire dreptul cuvânt, își perde toată puterea, când e silită a se târzi zăbovindu-se de lungimea zicerilor, că să ajungă la a să țintă. Atunci e măreață,

e sublimă, când, purtând adevărul pe brațele sale cele nervoase, se răpede ca fulgerul din gura oratorului și merge de tună în urechile ascultătorilor. O limbă polisilabă mă socoteam că nu poate să aibă acea destoinicie și putere ca una ale căreia ziceri sănt scurte, lesne de pronunțat și cu îmbelșugare în fiecare rând. Limba noastră, după cea grecească, este cea mai polisilabă din căte cunosc și totdeauna m'am silit întru aceea ce s-au putut a o scăpă de acea întindere leneșă și de acèle terminații, care ni le-au dat streinii ce învățau rău și urât limba noastră. Si la zicerile cele nouă ce le-am întrebuițat am fost stăpân a le da ori nu orice formă voiu voi (stăpân zic pe mine, iar nu în opinia lumii).

„Cu această sistemă, croită după a mea părere, fără să silesc pe nimeni, ca s'o primească, am urmat drumul meu.

„Mai întâi am vrut să-mi fac *terminii* ce îmi trebuiau și nu am întreprins un dicționar, căci scopul meu nu era ca să vin, nechemat de nimeni și să mă fac legiuitor după al meu capris, al unei limbi pe care nu o cunoșteam decât, în general, de la părintii miei, care o învățaseră și m'au învățat și pe mine mecanicește.

„Mai întâi am vrut să-mi fac și să-mi hotărăsc mie o limbă prin care să-mi exprim și să-mi înțeleg aceea ce gândeam; am vrut să-mi fac vocabularul terminilor tehnici, și ca să pot să dau peste dânsii *m'am apucat a traduce din științe*; am început întâi de la gramatică și nu, iară, ca să mă fac legiuitorul limbei, ci ca să am prilej a trece prin tipii limbei, și ca să-mi puiu pe vocabularul meu *terminii cei noi grammaticali* și să-mi formezi limba gramaticei. Pe urmă am făcut sau am cules o geografie politică și matematică, am tradus cursul de matematică al lui Francoeur, logica lui Condillac, câteva lecții de literatură sau de poetică și retorică și celelalte. Prin urmare, eu am trebuit vrând și nevrând a trece prin toți terminii trebuincioși în acèle științe sau arte, a-i boteză într'un fel bine sau rău și a-mi îmbogății vocabularul¹.

Mărturisirea sună grandios!

¹ In 1836 Eliade spunea că ar putea să înceapă scrierea dicționarului Conv. lit., v. XII, p. 313.

CURIERUL ROMÂNESC ȘI CURIERUL DE AMBE SEXE.

(Lecție ținută în 9 Februarie 1920).

Dominului Ion Bianu.

I.

Despre originea *Curierului românesc* a vorbit Eliade în 1829, înștiințând publicul la 8/20 April; apoi în 1839¹; și aiurea, alte dăți.

Înainte de-a apărea, glumeții se întrebau, dacă „va cuprinde în sine înștiințări din lumea ceîlaltă”². Glumeții erau pesimisti vremei. Dușmanii pe față ai gazetăriei, însă, „au stat ca o stavilă, ca să-l opreasca și poate că tot mai stau fiind pricina de s'au întârziat până acum”³. Despre infamia aceasta a dușmanilor publicisticei Eliade nu vorbea bucuros, „să nu mai știe și alții”⁴. Dar, în sfârșit, *Curierul* ieși în 8/20 Aprilie 1829, fiind cenzurat de Minciaky⁵.

Întâile numere ale *Curierului* s-au tipărit la Sf. Mitropolie; dar mitropolia s'a închis din cauza molimei; gazeta și-a tras teascul de-acolo și s'a mutat, în Maiu 1829.

Abonamentele se primiseră la tipografie, unde redactorii I. Eliade și Costache Moroiu se aflau în fiecare Joi și Duminecă, de la 12 ceasuri până la 7⁶. Abonenții erau cam răi de plată⁷. Erau și puțini.

Începutul nu promitea multe mulțamiri; totuși, Eliade nu desperă; dar Moroiu se retrase curând din afacere.

Cui ar crede că la 1829, subt Ruși, nu se putea lucra și pentru libertate, îi putem afirma că se înșala. Minciaky înșuși cenzură *Curierul*; totuși, în ziar se putea vorbi din capul locului despre: „sentimentul sfânt”, care este iubirea de patrie; S. Marcovici putea să tipărească o descriere amănunțită a unui ideal politic al monarhiei constituționale; se putea pomeni și recomandă traducerea — grecească — a Contractului social de Rousseau; și — mai presus de toate — se putea raporta amănunțit despre alcătuirea Greciei moderne, se puteau tipări (traduse!) cuvântările oratorilor greci din adunarea de la Argos; se puteau tipări cuvântări

¹ C. R., p. 657. Vezi și *Dacia literară*, (1840) p. 1–3.

² C. R., 1829, p. 3.

³ C. R., 1829, p. 13.

⁴ C. R., 1829, p. 26 (relație despre *Albina românească*).

⁵ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 186.

⁶ C. R., 1829, p. 8.

⁷ Tot acolo, p. 32.

(scurte) ținute în țară, de boieri patrioți; se putea lăudă vitejia pandurilor oltenești. Din *totalitatea aceasta* de știri, fapte și idei se alcătuia un *current*, care era al propăsirii și al demnității. Tinerimea, puțină pe atunci, de la Paris felicită pe Eliade; și avea motive bune, să-l felicite.

Și când te gândești că acest ideal, exprimat sfios, îl mijloceaui țării vânzători soioși, ca băcanii; ori profesori tot atâtă de sfioși și puțini, la cari se abona *Curierul*; ori cărăușii prahoveni, care duceau gazeta la Brașov, s'o cetească și Ardelenii¹! Despre efectul obținut în Blaj, între 1833 și 1836, s'a vorbit de ex. în *Familia*².

Generalul Kiselef întrebuiță *Curierul* și pentru moralizarea țării. Slujbașii scoși din funcțiuni apărău cu numele: Medelenicerul Măinescu, ispravnicii Petrache Obedeanul, serdarul, și Alecu Popescu, slugerul; comisul Scarlat Bărcănescu, slugerul Dincă Cuțarida, hoț de proviant la 1831, sau Iordache Corlătescu; și Costache Păltineanu, pungașul de la Buzău, din anul 1836³, etc. *Curierul* mătură, astfel, administrația de abuzuri și incapacitate și faceă loc — îndreptării sociale!

Când C. Aristia scrise imnul său la Grecia, *Curierul* îl puse în vânzare, la redacție (1820). Când *Albina românească* exclamă: „Câte caracteruri frumoase n'au scos la lumină învierea Greciei!”, *Curierul* reproducea, iar lumea înțelegea.

Se indicau drumuri nouă, fețe politice nouă.

Era, pe-atunci, prin Martie 1830.

În Martie 1830 *Curierul* a publicat, însă, *Ruinurile Târgoviștii* de V. Cârlova. În poezia aceasta izbucneă original sufetul generațiunei tinere, care se concentra pe lângă idealul național și – Eliade.

Alte vremuri, alte cântece! Sufletul națiunii prindea aripi; zbură spre viitorul ei.

Literații se bucurară îndată de tot sprijinul *Curierului*: Acesta nu le tipărează numai cărțile, ci le mijlocea și abonamentele⁴!

În 1831, când *Curierul* publică *Imnul pentru holera*⁵, cu ru-

¹ Despre aceste G. Bariț, în *Observatorul*, 1879, No. 48. (Articolul despre A. Mureșan).

² *Familia*, 1876, p. 61.

³ Vezi de ex. pentru Cuțarida, *Curierul* din 1831, p. 374; iar pentru Păltineanu, fiul pitărilor Ioan P., anul 1836, p. 144.

⁴ 1830, p. 346.

⁵ 2 Iulie, p. 173.

găciunile lui Eliade, *Curierul* însuși, înainte de a se vinde, se afumă, el întâiu, „ca să lipsească orice bănuială“. Banii primiți la tejgheaua tipografiei treceau printr'un vas cu oțet.

Prin Decembrie 1832, însă, obosise și Eliade. Si se gândeau serios să dispară și poate să apară mai târziu, sub alt nume¹.

Ca să aveți și o idee, — necompletă, firește — despre izvoarele de informație ale *Curierului* începător, vă citez (traduse) câteva titluri de ziare întrebuităte în 1833: Observatorul austriac, Jurnalul de Frankfurt, Monitorul otoman, Gazeta universală a Bavariei, Jurnalul de Sf. Petersburg, Albina rusească, Nuvelistul, Jurnalul cunoștințelor folositoare. Știrile veneau, aşadar, din Nord, din Vest, din Est, din toate părțile: *Curierul* era, de sigur, bine informat.

În anul 1833 *Curierul* devine mult mai literar. Schimbarea aceasta coincide cu întemeierea *Societății filarmonice*, care a dat un mare îndemn lucrărilor literare, dintre care unele s-au publicat în *Curier*².

Cu toate acestea diplomatului Bois le Comte i se spuse și el raportă, în 1834, în celebrul său raport general despre țările românești, că *Curierul* politic are numai 200 de abonați, iar adausul literar — 50! Națiunea noastră simpatiză încă mult cu ignoranță. Astfel se întâmplă ca în 1833 *Curierul* să înceze vreo două luni³; și ca în 1835 să-și întrerupă iarăși aparația.

În acest an, văzându-se greul, o „societate“ îi sare *Curierului* în ajutor și face un apel cerând publicului cel puțin 300 de prenumeranți⁴. Societatea aceasta o alcătuiau câțiva amici vechi ai lui Eliade, foștii lui colegi: P. Poenarul, S. Marcovici, Fl. Aron și, firește, Eliade⁵. Acum, în sfârșit, gazeta avea și un secretar de redacție: Al. Maximovici, profesor la Sf. Sava⁶.

La *Curier* se adaose și *Muzeu național*, de care îngrijea Fl. Aron, care se abona deodată cu *Curierul* și care se trimetea gratis abonaților *Curierului*⁷.

¹ *Albina românească*, 1832, p. 405.

² Abonamentul costă, acum, în București 4 împăratești și 6 lei; în provincie 4 împ. și 12 lei. *C. R.*, 1833, v. 4.

³ V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*, I. p. 248. După *Curier* chiar (1833, p. 129) gazeta nu a apărut, fiindcă Eliade a fost la băi de la 9 Iulie până la 10 August; n'a apărut „din lipsa unui om, care să poată a-i împlini locul“.

⁴ *C. R.*, 1836, p. 1.

⁵ *Gazeta teatrului național*, p. 109. La *Muzeu* au colaborat și I. Ghenie și Alexe Marin.

⁶ *C. R.*, 1836, p. 229.

⁷ *C. R.*, 1837, p. 100. Se abona la profesorii școalelor naționale în districte; și la Sf. Sava.

În 1837 „societatea“ se destrămă; *Cantorul de avis*, care se tipărează la Eliade, se mută în tipografia proprie; iar Walbaum începă *România* (1838), pe care o redactă Fl. Aron și G. Hill. *Muzeu național* dispără; locul i-l luă *Buletinul oficial*¹.

Schimbările acestea nu slăbesc, însă, puterea de rezistență a lui Eliade, pe care, în 1838, i-o recunoaște chiar *Cantorul de avis*, care-l părăsise².

Pivind înapoi la acest timp, Eliade se plângează sau, mai exact, constată, în 1840, că, pentru *Curier*, vreme de 11 ani nu a primit nici un ajutor³. Publicul eră tot rece, deși, poate, nu chiar atât cât afirmă, către Bariț, Fl. Aron într-o scrisoare⁴.

Apariția *Daciei literare* (1840) a fost pentru Eliade un stimulent nou. *Curierul*, ca să poată fi la nivel, devine iarăși mai literar. Literatura lui se desfășură și în el, și în *Curierul de ambe sexe*, deodată.

După destituirea lui Al. Ghica, deci sub G. Bibescu-Vodă — căruia și Eliade îi încină un vers, ca aproape toți ceilalți poeți din București — Eliade primă (1844), deodată cu toți colegii săi gazetari din capitală, un ajutor. Dar pe G. Bibescu *Curierul* l-a servit mai puțin decât pe Al. Ghica. De aceea când, în ajunul revoluției de la 1848, *Curierul* fu suprimat, s'a și zis că a fost „ucis de comisarul țarului cu mâna Bibesculu“⁵.

Curierul a fost suprimat tocmai când Eliade se pregătează pentru o operă mare: *Biblioteca universală*. El fusese în streinătate, ca să aducă, de la Lipsa, cele trebuincioase pentru începutul bibliotecii; din cauza aceasta *Curierul* nu a putut să apară câteva luni, astfel că anul 1847 începă abia la 25 Iunie.

Ironic el enunță că nu se va ocupa de politică, „nu că doară este oprit de cinevă, ci, fiindcă este Român, își spune singur păcatul“. Revoluția era la orizont; venea și fără amestecul lui în politică.

Mie-mi este drag Eliade, care duce cu pagubă o gazetă, de la care nici un scriitor al vremei nu a lipsit, prin care s'au re-

¹ C. R., 1837, p. 200. Afară de tip, Walbaum era și un Teodor Walbaum, turnator de litere, mort în 1836 (*Muzeu*, p. 128).

² *Cantor de avis*, 1838, p. 147.

³ C. R., 1840, p. 134.

⁴ Corespondență lui Bariț, la Academia, I, p. 144.

⁵ Despre ajutorul dat de G. Bibescu a scris *Gazeta Transilvaniei* din Maiu, 1845.

vărsat în poporul românesc o mulțime de cunoștințe și de îndemnuri, care trebuia, totuși, să se umilească câteodată, pentru ca, după aceea, să poată face aceleași bune servicii.

După douăzeci de ani de muncă el se stinse cu un strigăt la care vom reveni — contra tiraniei și contra anarhiei. Cine bagă bine de seamă, simte că din primul an, din 1829, Tânărul Eliade lucrase astfel ca cele două cuvinte să poată fi programul lui la maturitate¹.

Despre *Curierul românesc* mai am de făcut o observare, care nu privește politica, sociologia sau tehnica lui, ci limba. Dacă ne-aducem aminte de golul culturii noastre literare la 1829, de precumpărarea vechei ignoranțe, ne putem întchipui ce va fi însemnat fiecare număr din această gazetă, în acel timp. Dar nu-i nevoie a ne întchipui; avem martori, cari vorbesc mai deslușit decât întchipuirea. *Curierul românesc* însemnă o revoluționare stilistică, care se repetă mereu, cu fiecare număr. Ne-o spune aceasta N. Rucăreanu într'o scriere de la 1843². Citez fără comentar: „Când s-au ivit la noi cele dintâi foi ale *Curierului românesc*, într'o limbă mai bună, cevă mai curăță de mulțimea streinismilor și barbarismelor cu care era înțesată, o Doamne!, îmi aduc aminte, ce șiroaie de dispreț și de blasfeme curgea peste acèle foi cu limbă-le cu tot, din gurile noastre!”, însă mulțumită cerului, ele au curs, s-au prăvălit în abizul ignoranței și al vanității, și limba și-a urmat drumul ei. *Încet, încet* am început și noi, chiar ăștia cari strigam împotriva ei, a ne obicinuți cu dânsa; *am început a o vorbi, a o scrie* și încă cevă mai mult...“ Limba *Curierului* schimbă limba societății, pe care o trăgea după sine spre o epocă de *puritate* stilistică. Căzând des picătura de apă găurea piatra ignoranței și a streinismului³.

¹ Pe Eliade, până la 1842, *Curierul românesc* l-ar fi costat an de an câte 200 până la 300 de galbeni (*Curierul*, an. 1842, p. 369—370). La 1848 însă, pentru închiderea tiparului, i s'a dat despăgubiri (în 15 Iulie), 600 de galbeni ori, după C. D. Aricescu, *Corespondențe* etc. I, p. 84: 18900 lei. Despre desființarea de la 1859 compară ziarul *Dâmbovița*, 1860, p. 69 și 71.

² În *24 de ore ale unei femei simțibile sau o mare lecție*, de Constance de S. (Traducere) 1843. În prefată, p. IV.

³ *Curierul românesc* revenea din când în când la făgăduielile sale limbistice. De ex. în 1842, p. 11, când afirmă, că „nici o vorbă din căte se cuprind în cunoștințele veacului nostru nu va rămâne nedeslușită“.

II

Problema gramaticală și stilistică, care se lămurea și se rezolvă treptat prin *Curierul românesc*, a fost discutată, în el, și teoretic, din când în când. Uneori chiar viu. Dar mai cumpănat problema a fost tratată în *Curierul de ambe sexe*, care se întemeiează cu un bun gând: al unei lecturi usoare pentru femei, și se termină cu altul: cu lecturi grele pentru bărbați serioși. Printre aceste lecturi număr și discuțiunile despre limbă.

Voiu vorbi, deci, întâiul despre acestea; apoi voiu da și un scurt istoric al *Curierului de ambe sexe*.

Chestiunile de limbă, în acest Curier, Eliade le-a tratat în scrisori către C. Negrucci, G. Barițiu și alții. Forma epistolei îi convinează lui Eliade, fiindcă ea lăsă deplină libertate mișcării viaței și cugetării sale. Dar le-a tratat și în câteva articole, precum și în marea disertație *Paralelismu*.

Din capul locului Eliade a susținut alcătuirea unei *limbi românești generale*¹. De aceea el urmărează cu atenție vorba scrisă și vorbită a tuturor țărilor românești, și, la prilejuri, discută *deosebirile*, pentru ca să aleagă, pentru limba literară, pe cele mai corespunzătoare firei limbii. Eliade știa cum vorbește nația, cum zice cărțile populare, ce spun cele bisericești; cum scriu cancelariile. Materialul discuțiunilor lui era, deci, bogat.

Un exemplu: Răfuindu-se cu un pseudonim — care era, aşa cred, Gr. Alecsandrescu — Eliade refuză, în primul volum, formele: *au* făcut în loc de *a* făcut și *făcătoriu* în loc de *făcător*.

Argumentarea lui era: „Noi Muntenii sau Români din Tara românească totdăuna în vorbă, din moși din strămoși am zis: *a* mers, *a* venit, *a* vorbit, și acest *a* întâiași dată a figurat, în scris, în gramatica ce am publicat-o la anul 1828. D-l Urziceanul zice că Transilvanii, Ungureni, Bănățenii vorbesc: *au* mers, *au* venit, *au* vorbit, când persoana este de număr singular. Dar mi se pare că se amăgește, pentrucă nici un Român simplu, din norod nu vorbește cu *au*, ci sau cu *a*, sau cu *o*; noi zicem: *a* mers și cei de peste Carpați și Moldovenii: *o* mers. În cărțile bisericești însă pre-tutindeni și pentru amândouă numerele se vede *au*; și de aci, toți cății au învățat carte, adeca: țârcovnicii, popii, logofeții de cei cu călimăriile la brâu au început a imita și în vorbă și a rosti lătăreți: *au* mers, *au* venit, în loc de: *a* mers, *a* venit sau *o* mers, *o* venit“.

¹ Vol. I, ed. 2, p. 355, 336, etc.

Eliade nu prea știă cum au pronunțat Românii¹ limba latinească; el însuși o spune; fonetică lui nu eră istorică, ci practică, a uzului, a bunului simț. De aceea argumentările lui nu trec peste limitele cunoștințelor practice și literare. La Latini, el nici nu căută gramatică: aceasta se află în poporul nostru; la Latini, la nevoie, căută numai dicționar². În tot cazul, el despot, care să poruncească altuia sistemul său, nu eră.

Culegând, deci, din graiul tuturor Românilor, cari au fost, între ei, într'o vecinică și vie comunicație și din limba cărților bisericesti, formele bune, frumoase, sonore, regulate, norocite, Eliade alcătuia limba generală care *exista*, căci el nu recunoaște dialecte³; dialect eră, pentru el, numai limba macedoneană și istriană, care încă i se păreau foarte apropiate. El eră aşadar un luptător pentru unitatea limbei.

Unitatea limbei de azi! Anume: Contemplând împărțirea stilistilor români în trei partide: *regaliști* (= ruginiți arhaizatori), *radicali* (= puriști) și *juste-milieu*, care scriu ca să înțeleagă cetitorul modern, Eliade⁴ se pronunță pentru aceștia. Aceștia se scutură de trecut și întesc treptat spre purismul viitorului, la care, însă, nu săntem încă ajunși, spre care nu trebuie să împingem forțat.

Dar pe când scriă acestea, el intrase în epoca sa de italicizare. Eră consecvent? De sigur, *nu*.

Oricum, *Curierul de ambe sexe* a ținut la suprafață discuția despre limbă și a provocat discuții în toate provinciile românești. Centrul discuției fiind ideea de unitate a limbei literare, discuțiile au servit bine procesului de unificare literară. Acest merit nu se poate elimină din viața *Curierului de ambe sexe* între 1836 și 1846.

Trec acum la istoricul *Curierului de ambe sexe*.

Originea *Curierului de ambe sexe* este aceasta: *Curierul românesc* trebuia să se concentreze în „noutăți“ cerute de lume; iar *Gazeta teatrului național*, revista anterioară a lui Eliade, dispără cu nr-ul 13. În locul acesteia apără *Curierul de ambe sexe*, la început hotărît să publice foi pe seama bărbaților și foi pe seama femeilor, și pentru ei și pentru ele, câte odată pe lună. Noua revistă, fără să aibă mulți abonați, dar având destui cetitori,

¹ C. d. a. s., II (ed. 2.) p. 33.

² Loc. cit.

³ Loc. cit., p. 339.

⁴ În vol. IV, ed. 2, p. 316.

dură de la 1836 până la 1847. Când Eliade părăsi țara, la 1848, Cazacii intrară, ca niște sălbatici, și în localul tipografiei, unde găsiră mai multe sute de exemplare¹.

Așadar timp de un deceniu *Curierul de ambe sexe* fu o lectură de valoare².

Nr-ul întâiu din *periodul I* trebuie să fi ieșit târziu în 1836, deoarece nr-ul al doilea *Curierul românesc* îl anunță tocmai în 22 Iulie 1837³. Numărul cel din urmă al periodului s'a publicat la sfârșitul anului 1838. Până la mijlocul lui Ianuarie redacția putea să ofere volumul I legat într'un tom, fără figuri de modă (ilustrații pentru cocoanele cetitoare), care nu mai trebuiau și cu prețul de 20 de Lei⁴.

În cursul anului 1838 revista a încetat odată din pricina lipsei de tipografi. De aceea nr-ul 14 și 15 s'a publicat deodată cu numărul din 15 April al *Curierului românesc*⁵.

Făgăduiala că revista va fi o continuare a *Gazetei teatrului național* nu s'a ținut, deoarece despre teatru se vorbește foarte puțin. În schimb se discută pe larg chestiunea femeii și a culturii feminine, dându-se povești de tot felul, dovedindu-se că Eliade împrumută puncte de vedere de la G. Sand, oferind femeilor povestiri despre femei, de vreo două ori chiar foarte serioase (Sand, *Scrisori la Marcia*). Pe lângă femei apare chestiunea creșterii copiilor și chestiunea familiei. Se dau însă și articole de literatură superioară: I. Eliade, apoi C. Negruzzi, G. Crupenschi; cu cei doi scriitori venea la el Moldova cea mai bună. Însă în 1840 era să apară *Dacia literară* de la Iași; C. Negruzzi era să fie unul din colaboratorii principali ai *Daciei*; revista lui Eliade perdeă, deși nu era încă părăsită.

La sfârșitul lui Ianuarie 1839 se trimisese abonaților numărul 1 din *periodul al doilea*⁶. În 8 Februarie se trimisese numărul 2⁷, care cuprindeă *Potopul* lui C. Negruzzi. În 30 April *Foaea pentru minte* putea să reproducă scrisoarea lui Eliade către Negruzzi din

¹ Prefața la ediția a II-a, 1862.

² În 1836 abonamentele din provincie le-au făcut ocârmuiorii județelor.

³ C. R., p. 100. Din nr-ul 1 *Foaea pentru minte* reproduce abia în 1838 (August) *Logodnică brasiliiană*; apoi *Șalul negru* etc.

⁴ C. R., 1839, p. 32 și 56.

⁵ C. R., 15 April 1838.

⁶ C. R., 1839, p. 56.

⁷ C. R., p. 80.

numărul 3 al *Curierului de ambe sexe*¹. Revista ieșea, deci, destul de regulat. Totuși, periodul al doilea se sfârși abia în Martie 1840 (înainte de 21, ale lunei)². Cauza unei întreruperi scurte fusese lipsa de lucrători și litere; trebuind să tipărească *Almanahul* pe 1839, o cărticică elegantă-prețioasă, *Curierul de ambe sexe* făcă o pauză între nr-ul 1 și 2³. Abonații *Curierului de ambe sexe* nu s-au supărat, firește, deoarece lor acel *Almanahul literar* li s'a împărțit gratuit⁴.

Anul al doilea al revistei avu aceleași preocupări și aceiași colaboratori. Eliade și-aduse de astă dată aminte de N. Văcărescu și de propria copilărie; și se ocupă mult cu filologia românească, având, ca centru de preocupare pe Iorgovici.

Până în anul al treilea cetitorii se sporiseră. Redacția însăși constată că revista trebuie să devină și mai serioasă. Figurile de modă fură eliminate; iar prețul scăză. Se publicără acum și articole de filosofie, morală, politică (traduceri).

Periodul al patrulea începe în anul 1842; la sfârșitul lui Decembrie; și publică îndată o lucrare filologică de Gr. Papodopol, profesorul Dorei d'Istria, contra căruia I. Maiorescu se ridică în *Foaea pentru minte*⁵. Deși colaborează D. Bolintineanu, Donici, Alecsandri (reprodus), revista pleacă, cu Eliade, spre italianizarea proclamată de-acum doi ani. La 7 Ianuarie 1843 eșise nr-ul 13 al periodului. La 1 Maiu 1844 periodul al patrulea era terminat⁶.

In sfârșit *periodul al cincilea* întinde interesul cetitorului până la un curs de istoria literaturii grecești, tradus din vreo opt scriitori francezi; un capitol despre Tasso, originalul imitat în *Mihaida*, este tipărit aici. În 4 Ianuarie 1845 era apărut numărul cu viața lui Eliad⁷. La 2 Martie 1845 nr-ul 3 încă nu ieșise⁸. În 25 Martie 1846 era apărut n-rul 8. Periodul V s'a terminat la 1 Octombrie 1846, când Curierul românesc invită la abonament pentru alt perioadă⁹. In periodul V Eliade popularizează, ca mijloc de sinteză a va-

¹ *Foaea*, p. 140 și urm.

² *C. R.*, 1840, p. 98.

³ *Foaea*, reproduse pe *Daniil Scavinschi*, de Negrucci, la 24 Martie.

⁴ Vândându-se separat, neabonaților, *Almanahul* costă patru lei. *Curierul românesc*, 1839, p. 56. Tot în *C. R.*, 1839, p. 209 Eliade ne spune că alții erau cetitorii *C. R.*, și alții ai *C. de ambe sexe*.

⁵ La 1843, 15 Martie și urm.

⁶ *C. R.*, 1844, p. 136.

⁷ *Gazeta Transilvaniei*, 1845, p. 8.

⁸ *Curierul românesc*, 1845, p. 65.

⁹ Pagina 304.

riatelor cunoștințe date în cei zece ani trecuți, *istoriz civilizațiuniei de Guizot*.

Curierul de ambe sexe avusese și o tendință ortografică: Curierul trebuiă să treacă treptat de la literele chirilice la cele latinești. Din 17 Mai 1844 Eliade anunțase pe C. Negrucci, că — după ce simplificase literile — va trece la litere exclusiv latinești¹. Pentru aceasta, Eliade aduse literă nouă și curată. Din Noemvrie 1844 schimbarea se făcă². *Vestitorul românesc* din București se supără; însă *Gazeta Transilvaniei*³ luă apărarea literei latinești. Schimbările treptate deprinseseră pe cetitori cu literă latinească, atât de bună încât chiar abonații cerură ca periodul al V-lea să se publice numai cu aceste litere. Astfel *Curierul de ambe sexe* a contribuit mult și la răsturnarea chirilicișmului de care multă lume încă nu se rușină de loc — probă: tipăriturile unor scriitori ca Gr. Alexandrescu (ediția din 1847), V. Alecsandri (1853) etc., etc. Trecerea la literele latine mai avu și alt efect bun: La periodul al V-lea se abonară chiar și din «părțile cele mai depărtate ale Europei», care urmăreau chestiunea originei noastre și se interesă de aspectele ce le luă la noi. În total abonații la textul cu litere latine erau peste 600, dintre care numai în București 367⁴.

Încă o observare. Déoarece Félix Colson înregistra, în 1839, poate cu multă satisfacție, faptul că ziarul și revista lui Eliade au puțini cetitori⁵, însemnă aici că, cel puțin la urmă, *Curierul de ambe sexe* mai avea: în *Transilvania* 38, Craiova 32, Târgu-Jiului 30, Brăila 27, Iași 21, Câmpulung și Pitești câte 15, Giurgiu 11, T.-Severin 9, Rușii de Vede 6, Ploëști și Călărași câte 5, Focșani, Buzău, Râmnicul-Vâlciu câte 4, Telega 2, Oltenița și Caracal câte 1. Națiunea noastră nu a fost niciodată prea avidă după lecturi. De aceea Eliade avea dreptate să se întrebe, în anul al doilea al *Curierului de ambe sexe* p. 381: „Când a mânca cineva, vreodată, pâine cu autorlăcul, unde se vorbește limba românească, afară numai dacă nu va fi hotărît a se face și cărător?“.

Dacă apreciem *Curierul de ambe sexe* din punct de vedere literar superior, el nu poate fi așezat printre publicațiile de întâia mână. Câteva poezii de: Eliade, de Negrucci, de Bolintineanu se

¹ *Arhiva (Iași)* vol. VII, p. 100—101.

² *Curierul românesc*, p. 340.

³ 1845, p. 92.

⁴ *Curierul românesc*, 1845, p. 65.

⁵ In *De l'état* etc. In anul I—IV: 150—200 spunea și Eliade.

vor ceta totdeauna; o parte din proza lui Negrucci și fragmente din a lui Eliade asemenei. Încolo, numai istoricul va trece cu evlavie peste paginele care însemnau supremul bine, până ce *Dacia literară* și *Propășirea* demonstrară că literatura a trecut, la 1840 și 1844, peste Eliade, mai sus de Eliade.

POSTSCRIPT.

EXCURS BIBLIOGRAFIC

Socotesc folositor să dau aici bibliografia *Curierului de ambe sexe*, care nu se găsește oriunde. Firește dau numai titlurile bucăților mai de sămătă.

Periodul I (1836—1839) cuprinde de Eliade:

1. **Versuri:** Pruncul și bâtrânelul (Imitație).
Imn la dragoste (1838 Ianuarie 11, după cutremur).
La un poet exilat.
Epitafe (Printul Nicolae Gr. Ghica, † 1837). (Pe ușa spitalului brâncovenesc).
Rugăciunea pruncului (Imitație din Lamartine). X
2. **Proză Literară:** Viețea Mumuleanului.
Critică literară asupra fabulei *Vulpea, calul și lupul*, (de Gr. Alexandrescu).
Scrisori către C. Negrucci (filologice).
3. **Teatru:** Sârbătoare câmpenească (pentru 30 August 1838).
4. **Traduceri din:** G. Sand, Eckermann (Conversații cu Goethe), St. Marc-Girardin (J. J. Rousseau), Bulwer (Eug. Aram).
- Colaboratori:**
 1. C. Negrucci: Șalul negru; Dervișul; Aprodul Purice; Cum am învățat românește; Zoe.
 2. G. Crupenski: Crucea, de Lamartine; Bolnavul, de Chenier; Femeia frumuoșă.
 3. S. Marcovici: Despre istoria patriei. X

Periodul II (1838—1840), de Eliade:

1. **Versuri:** Ingratul.
Cântarea Dracilor în ajunul potopului.
2. **Proză:** Dispozițiile și încercările mele de poezie.
Nicolae Văcărescu.
Câteva cugetări asupra educației publice.
D. Sarsailă autorul, morala autorilor.
Scrisori către C. Negrucci (filologice), către *Foaea p. minte* (despre Urziceanul), către P. Poenaru.
Reprezentarea tragediei *Saul* (de Aristia).
Pseudonimele.

Colaboratori. C. Negrucci: Potopul; La Maria; Daniil Scavinschi.

Periodul III (1840—1842), de Eliade:

1. **Versuri:** Visul (fragment).
Căderea Dracilor.
2. **Proză:** Paralelismu între dialectul român și italian.
3. **Traduceri din:** E. Legouvé, Al. Dumas, Cervantes.
- Colaboratori.** C. Negrucci: Alexandru Lapușneanu; Scene contemporane (reproduse din *Dacia literară*). X

Periodul IV: (1842—1844), de Eliade:

1. **Versuri:** La Rodolfo.
Balada Sburătorul.
20 Decembrie 1843.
 2. **Proză:** Literații romani (Stilistică literară).
 3. **Traduceri din:** Balzac (Fiziologia căsătoriei), Chateaubriand (Martirii), Bulwer (Rienzi), Dante (Profetile).
- Colaboratori:** Gr. Papadopol: Disertație pregătită la dicționarul românesc, latinesc, cîlinesc.
D. Bolintineanu: O fată tânără pe patul morții.
V. Alecsandri, Baba Cloanța etc, A. Donici, C Negri (Re-produceri).

Periodul V de Eliade:

1. **Poezie:** Fragment epic (cântul I și cântul II).
2. **Traduceri din:** Byron, Sappho, Tassō, A. Dumas; Psalmi, Solomon.

LITERATURA RUSOFILĂ ȘI ANTIRUSEASCĂ.

(1829—1830).

(Lecție ținută în 10 Februarie 1920).

Ocupațiunea și administrația rusească a țărilor românești a ținut din vara anului 1828 până în vară anului 1834, când s-au numit noi domni români. În timpul acesta nu se putea lucra liber. Totuși se putea gândi, se putea scrie.

Din punct de vedere *biografi*: rețin câteva știri mai însemnate.

Eliade era acum tipograf. Profesoratul îl lăsase amicilor și elevilor săi. Tipografia îi aducea, de sigur, venituri; dar el le și cheltuia tipărină literatura sa și a tinerilor.

Deoarece și despre Eliade ca tipograf s'au spus lucruri ne-exacte, să ne oprim puțin la chestiunea tipografiei, care a fost, până la 1848, baza existenței sale materiale și morale.

Cumpărarea unei tipografii, pe-atunci, a fost un fapt enorm. A fost o fericire că a cumpărat-o — Eliade. Arta tipografiei românești era într'o stare tristă. Se chemau, d. ex., la Iași, în 1804, lucrători streini; se duceau, de la 1807 la 1817, în streinătate, cărțile de-a căror tipărire urgentă era nevoie¹. Pentru a înlesni tiparul, Dr. C. Caracaș, stolnicul Răducan Clinceanu și slugerul Dumitru Topliceanu cerură învoire să facă tipografie, cu monopol pe 20 de ani, alături având numai tipografia Mitropoliei și a episcopiei din Râmnic². D. Topliceanu era un fost judecător³. Tip-

¹ V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, IV, 138, 207—208.

² Loc. cit., 208.

³ Loc. cit., II, 120 și 273.

grafia se află afară de bariera căllii Mogoșoaiei¹, la Cișmeaua de astăzi, lângă Muzeul etnografic.

Curierul românesc a închegat munca tipografiei, care luă, din ce în ce, tot mai multă consistență. Literatura o întărî și mai mult. Lucrătorii nu-i mai lipseau. Într'un timp lucrără, ca zețari, chiar un Florian Aron și Dionisie, episcopul Buzelorui².

Eliade nu a cerut și nu a obținut nici o prelungire a monopolului; de aceea, la 1834, Bois le Comte constată, în București, numai două tipografii: una a Mitropoliei și alta a lui Eliade, — din cauza monopolului — *un témoignage et une cause de l'état arriérée du pays* — al cărei monopol va expiră abia în 1837³.

C. A. Rosetti — el însuși tipograf, împreună cu Winterhalder — au criticat și tipografia lui Eliade. Incassă, poate, mai puțin decât acesta? C. A. Rosetti afirmă că Eliade, având monopolul, luă prețuri mari; că subt Kiseleff a tipărit *Buletinul* și toate hărțile Statului; că, subt Bibescu, bibliotecile mănăstirești erau silită să-i cumpere traducerile — o silă, pe care, într-o țară care nu cetea, dacă a fost, eu o aprobat din toată inima — și că, prin urmare Eliade nu a putut păgubi ca tipograf⁴. Toate obiecțiile pătimășului C. A. Rosetti sănt unilaterale sau neseroioase.

Monopolul sau privilegiul lui Eliade era expirat în 1838. Atunci, este drept, se înființără, una după alta, șase tipografii, dintre care una la Brăila, alta în Craiova, iar celelalte în București, unde mai existau și două litografii (Walbaum, din 1827; și contele Scarlat Rosetti, din 1840)⁵. Toate tipografiile acestea tipăreau pe an cam 3700 de coale în câte 500—1000 de exemplare, după calculul consulului Negebauer.

Faptele erau cunoscute întregei lumi. Eliade îi spunea clar că, la 1829, se tipărează mai ieftin în streinătate, deși se adăugeau cheltuieli de drum și întreținere⁶. Că publicațiile guvernului îi dau prea mult de lucru, spunea el însuși⁷; dar tocmai aceasta îl silea

¹ *Equilibru*, p. 78.

² *Esarcu*, în cuvântul funebru la moartea lui Eliade.

³ Actul de fundare și privilegiul de la 1817 l-a publicat V. A. Ureche, *Istoria Românilor. Ultimii Domni fanarioți*. București 1908, p. 102—105.

⁴ *Scrisori din județe*, II, 35—36.

⁵ J. G. Negebauer, *Beschreibung der Fürstentümer Moldau und Wallachien*, 1848 p. 272.

⁶ *Curier românesc*, 1829, p. 75.

⁷ L. c., 1830, p. 270.

pe Eliade să desvoalte tipografia, ca să satisfacă și literatura Astfel se făcă că în 1834 Eliade să aibă și litografie; și ca în 1836 să ocupe în tipografie 6 zețari și 8 tipăritori, având 4 teascuri de tipărit¹; din aceeași cauză înainte de 1836, în 1835, se comandasări lui Teodor Walbaum din Lipsca litere de tipar, stenografi, martișe pentru *Muzeul național*, revistă menită științelor naturale, agriculturii, meșteșugurilor²; de aceea, la 1846, Eliade întreprinde călătoria la Lipsca, ca să aducă 5 teascuri de fier și câteva măji de litere, pentru ca să poată tipări *Biblioteca universală*³. Eliade era acum arhivar al Statului.

În munca aceasta profesională să nu fie decât — interes?

Așadar din știrile de mai sus reiese: Eliade avea un *privilegiu*, care-i asigură un venit suficient pentru un traiu bun. Dar C. A. Rosetti nu trebuia să uite că pentru acest venit el muncă greu; că acest venit i-a lăsat timpul *liber* să scrie mereu, să tipărească acea multă literatură care *nu* se vindeă cum se vând astăzi scrierile românești. Nu putem cere: să fi renunțat *el* la un privilegiu obținut de alții și cumpărat de el împreună cu tipografia, adeca să-i cerem și munca ce-a săvârșit-o, și sărăcia sau martiriul cultural! Însă cruzimea fanarioticească a lui C. A. Rosetti nu cunoștea margini.

Să ne întoarcem la viața lui Eliade.

Eliade tipograf, literat și gazetar atrăgea atenția în alt chip, decât ca simplu profesor. Cei dintâi cari îl salutară mai sincer au fost tinerii de la Paris, nouă la număr⁴. Salutul lor, fără să știe ei, era o lovitură dată dușmanilor din țară, pe care Eliade îi viză din întâiul său articol, pe care-i denunță și mai târziu că-i tălmăceau rău articolele⁵. I se trimiteau și scrisori anonime, amenințătoare! Scrisorile și amenințările veneau, de sigur, de la cei izbiți de sentință de la pagina 50, unde se zicea:

„Atâtă numai zic, că până când *nu* va fi dărâmată cu totul sistema politicească în care ne aflăm și în care slujbă se numește chiverniseală și până când *nu* vom finaliza stâlpii cei dintâi ai societății asupra temeliilor celor mari pe care și-au întemeiat Europa întreagă fericirea sa: până atunci și jurăminte vor fi zadarnice,

¹ *Almanahul Statului*, 1836, p. 155.

² *Muzeul național*, p. 128.

³ *Foaie pentru minte*, 1847, p. 8.

⁴ *Curierul românesc*, 4 Oct. 1829.

⁵ *C. R.*, 1829, p. 88—89.

căci tot omul ce vei întâlni, nu va fi decât un înșelător vânzător și călcător de jurământ. Aceasta o știu mulți din pătire¹.

Cu Parisul Eliade era în corespondență. Eu nu mă îndoiesc că scrisese și bursierilor acum întorși: E. Poteca, C. Moroiu etc., dar acum, în 1829, îi scria lui P. Poenaru, fostul coleg din școala grecească, din revoluție².

Munca la *Curier*, împreună cu C. Moroiu, îi va fi fost plăcută; dar Moroiul se retrase în Aprilie 1829³, lăsându-i lui Eliade singur o povară destul de grea. În Iulie îi muriră părinții și doi frați⁴; lovitura-l zgudui de sigur.

Curând după aceea Eliade se îmbolnăvi: Înainte de 4/16 Aprilie, deci în Martie, 1830 fusese bolnav trei săptămâni⁴; iar în 16 Nov. 1830 el se plângea, în *Curier*⁵, că și-a perdit sănătatea. Putem bănui că vreo șapte-opt luni Eliade a fost, în 1830, bolnăvicios. Și totuși, își făcă datoria către familie, gazetă, literatură, țară!

Relațiile aduse de afacerile sale tipografice îl puseseră (1830 – 1832) în contact cu Sibiul, unde-și trimitea gazeta, cu Pesta, unde corespondenții săi erau Carcalechi și Durmuzi, cu Brașovul, unde corespondenți erau frații Pană⁶.

Din Dec. 1833 Eliade primi să editeze și *Buletinul oficial* al țării, pe care-l duse până la 1847, când Buletinul trecu la fostul său corespondent: Carcalechi⁷! Un client sigur, mai mult. Ca redactor al *Buletinului* el era însă împiecat al Postelniciei!

Epoca își schimbă pasul. Rușii erau pe plecate: Din 25 Februarie 1833 *Curierul* lui Eliade aflase că se vor numi *domni români*⁸!

Bucuria lui ne-o putem închipui!

Și acum să cercetăm literatura scrisă de Eliade în acest timp. Toată, nu; căci nu toată are valoare; dar aceea care a mișcat pe contemporani sau a avut influență asupra desvoltării literare a României. Este destulă și aceasta! Și o voi cercetă amănuntit, căci am intenția să lămuresc, din viața lui Eliade, definitiv împrejurări lăsate prea mult timp nelămurite.

¹ C. R., 1829, 13 Nov.

² C. R., p. 122.

³ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, 197.

⁴ N. Iorga, în *Analele Academiei*, Secț. lit., S. II, vol. XXVIII, p. 263.

⁵ Pag. 279.

⁶ N. Iorga, *loc. cit.*

⁷ *Gazeta Transilvaniei*, 1847, p. 19.

⁸ C. R., 1833, p. 338 (Nr. 83).

I.

VERSURI.

Întâia chestiune mare a fost, în tot cursul vieții lui Eliade, oda la campania rusească, oda *rusofilă*.

Din *Oda la campania rusească*, mult timp, lui Eliade i s'a făcut o grea vină despre care adversarii politici strigă mereu că în vecii vecilor nu este de iertat.

Fapta a fost politică, aceasta este sigur. Cele 11 strofe ale lui Eliade i s'au oferit generalului Dibici, care le-a primit cu plăcere¹. De ce lui Dibici? Câteva zile înainte de a i se oferi, după o slujbă de Sf. Mihaiu, generalul vorbise cu boierimea și-i spusese acesteia că Țarul nu va băgă sabia în teacă, până ce nu va liberă pe toți coreligionarii săi! Vorbele generalului produseseră *mare entuziasm printre boierii tineri*, observă exact consulul francez², care trimite, la Paris, chiar traducerea odee.

Printre tineri era și Eliade, om de 26—27 de ani, un „începător în poezie” — cum își zice el în *Equilibru*³, — vorbind, relativ la „început”, exact: Lui Eliade încă nu-i răsărise sensul poeziei mari; el era încă dincoace de linia înălțării poetice a vieții însăși, a vrednicilor vieții.

Eliade se scuză exact și bine: Pe-atunci „tot Românul numea pe Muscali frați”; și oameni, pe cari „îi stimă în județele sale erau cu totul devotați Muscalilor”; „impulsia” rusofilă era generală⁴. Generalizarea impulsiei se explică ușor. Din Aprilie 1828 gen. Wittgenstein, intrând în țară, făgăduise că va aduce țării dreptăți nouă și fericire; din Maiu Țarul, Iliniștitor, comunicase lui Kiseleff că *nu* va uni țările române cu Rusia⁵. Iar lumea noastră credea și se încredea orbiș. Pentru Adunarea obștească Kiseleff rămânea deci numai „părinte și regenerator” al patriei; el nu pregătea nici o subjugare.

Versurile lui Eliade erau deci *versurile țării*; lui Dibici, care se află la Burgas — de unde, mulțumind, răsunse în 25 Decembrie 1829 — oda i se trimese ca un „semn de recunoaștere din partea tuturor Românilor”⁶:

¹ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 232.

² Hurmuzachi, XVII, 122.

³ Pag. 69.

⁴ *Equilibru*, p. 69.

⁵ Al. Papadopol Calimah, în *Analele Academiei*, S. II., t. IX, p. 72.

⁶ *Albina românească*, 1830, p. 13.

Crucea iarăși luminează
 Pe vechiul său drag pământ;
 Semiluna se'nfruntează
 Aproape d'al său mormânt.
 Creștinul iarăși trăește
 În locul cel părintesc;
 Ismail fricos grabește
 În pustiul arăbesc.
 Triste noroade și umilită
 A voastre drepturi de ani răpite
 Acuma iarăși le dobândiți!¹

A tuturor eră oda!

G. Asachi din Moldova era rusofil: recetii d. ex. versurile lui la anul 1830! Mitropolitul Veniamin era rusofil în aşa grad, încât dărui lui Wittgenstein — „erou” rusesc, căci toți generalii rusești erau eroi — chiar ceasornicul lui Ștefan cel Mare, cel lăcrat de Petru Hiler din Nürnberg². Întâiul scriitor laic și întâiul scriitor religios al Moldovei erau, deci, mari rusofili.

În Muntenia, un Ciocârdia cântă *Recunoștința Valahiei*³. S-ar zice, un necunoscut. Însă Eufrosin Poteca, vorbind la „blagoslovenia oastei pământești”, era convins că Nicolae I adusese „la desăvârșire” (!) și țara românească⁴; idee, pe care o repeatează, în 1832, în *Enhiridicon*. Însă Iordache Golescu, văzându-se acum (1831) în veacul de fier, este sigur că acest veac va aduce pe cel de aur, pe care-l deschide generalul Kiseleff⁵. Însă I. Văcărescu, poetul, este soțul țării cătră Dibici, care vine să treacă Dunărea⁶. Literații Munteniei, bisericești și mireni sănătădeci, și ei, toți rusofili.

Rusofil era și literatul și bărbatul politic cu care Eliade avea legături mai intime: Constantin Golescu. C. Golescu a ținut la o aniversare a înfrângerii lui Napoleon la Moscova un discurs cum altul mai rusofil nici că se poate închipui⁷. Generalului-erou Geismar C. Golescu îi prezintă o sabie scumpă, la 1 Faur 1830. C. Golescu avea, însă, mare autoritate. Si de aceea trebuie să-l credem pe Eliade, când el pe C. Golescu ni-l arată ca inspirator al odei⁸: „O sănătă dator tatălui Goleștilor, în copilăria mea, oda

¹ *Meditații poetice*, 1830, p. 103.

² *Calendarul pentru anul 1855*. Buciumul român, 1855, p. 12—13.

³ C. R., 1829, p. 263—266.

⁴ C. R., 1831, 22 Nov. în suplement.

⁵ Discurs, în *Albina românească*, 1832, p. 2.

⁶ C. R., 1829, p. 21.

⁷ C. R., 1829, 25 Dec.; p. 315—316.

⁸ *Scrisori*, p. 386.

dintr-o epocă când tații lor (Goleștilor) jură pentru *nași-bratu* (știu pe Dinicu Golescu!) și când Magherul și Tell se băteau d'alătura Muscalilor în contra Turcilor".

Pătimâșul C. A. Rosetti a învinuit mai aspru decât oricine pe Eliade pentru oda sa, deși Rosetti știu că fusese a fărtii și oarecum dictată de Dinicu Golescu.

„Astăzi nu-mi pare rău că am făcut acea odă la 1828“, afirmă Eliade în *Equilibru*¹. Astăzi — el era la capătul unei lupte îndelungate contra Rusiei; toată viața lui — desmintise oda.

Dar încă de-atunci Eliade simțiase echivocul în care el nu intrase chiar cu toată inima. Îndemnat de aceiași amici, el scrise încă o odă, asupra păcei de la Adrianopol².

Oda aceasta este demnă. Félix Colson, dușmanul lui Eliade, a aşezat-o alături cu *O noapte pe ruinele Târgoviștei* și cu *Visul*³, I. A. Vaillant i-a admirat-o⁴.

Titlul este: *Odă asupra aniversării de 2 Septembrie 1829*. În această odă poetul își rezervă demnitatea sa, acum bănuitoare:

Vezi c'ale mele cânturi în veci nu lingușesc.

Simțind tot mai clar intențiile Rusiei, Eliade se desmetici; să vorbească limpede nu putea, nu avea curajul; deci, după obiceiul vremii, își luă refugiu la fabulă și scrise, după La Fontaine, *Corbul și vulpea*, în care cântărețul semnifică România, al cărei simbol era atunci corbul: *Acesta păță jocul*⁵.

Decât, un atac în fabulă era să-l doară pe Kiseleff?!

Văzând, treptat că bănuielile sale se adeveresc, Eliade începă, chiar îndată după *odele sale*, lupta contra Slavilor în general, contra Rusiei în special, prin scrierea sa *Răpede aruncătură de ochi asupra originii și limbii Românilor*, care a fost o sensație a epocii.

Eliade în raport cu Rușii, în 1829 și 1830, simbolizează deci: întâiun moment de generală amăgire; apoi altul de reculegere individuală, care este și rămâne determinantă pentru antirusismul din viitor⁶.

¹ Pagina 69.

² *Culegere din scriserile lui I. Eliad*, 1836, p. 67.

³ În *De l'état etc.*, 1839, p. 180.

⁴ *La Romanie*, vol. III, p. 164.

⁵ *Biblioteca portativă*, LXV, 1860, p. 168—169.

⁶ Singurul dușman constant și fanatic al Rușilor fusese Mitropolitul Grigorie. Vezi *Analele parlamentare*, 1831—32, II p. 269; și Hurmuzachi, *Documente*, Supl. 1, t. IV, p. 340.

II.

PROZĂ.

Pornind de la latinismul vechiu și latinitatea modernă, ca izvoare de îmbogățire a limbii, Eliade își crescă mereu dragostea pentru latinitate.

Când, la 1829—1830, Rușii încercau să ne înfățișeze lumei ca Slavi, Eliade sări ca mușcat de șarpe și scrise acea *Răpede aruncătură de ochii asupra limbii și începutului Românilor*, în care — se întoarce iarăși la ideea că limba latină este izvorul de renaștere a limbii române.

Răpede aruncătură etc. începe cu argumentarea că Români nu sânt *Slavi*, ci *Romani*¹.

Dacă mamele ar fi fost Slavone, ele nu i-ar fi învățat pe copii să zică: pâine (*panis*), foc *focus*), bou (*bos*), etc. ci altfel. „Puținele vorbe slavonești nu schimbă nici natura Românului, nici țesătura limbii lui, al căreia mehanism este tot acela cu al surorilor ei: italiana, franceza și c.: formarea cazurilor, verburile auxiliare, conjugarea verburilor, timpii compuși, infinitivele, partișipile trecute, toate dovedesc aceeași *urzeală* cu a limbilor de sus”². Vorbele streine, împrumutate, nu dovedesc nimic. Este drept: „A fost odată o vreme, când limba românească, desbrăcată de toată podoba ei, goală, sfâșiată, a rămas ca un scheletru. De aici a început iară a se hrăni, a prinde putere, a împrumută câte o haină strină și a venit în starea în care se află astăzi, când nu mai aşteaptă decât îndemânică și învățăți meșteri, ca să o împodobescă”³.

Repedea privire peste limbă așeză, deci, energetic contrastul *slav-latin*. Însă, fiind sărăcirea prin veacuri a limbii, Eliade se întreabă, apoi, dacă limba noastră „poate arăta toate ideile ce sânt astăzi cunoscute în lumea cea civilizată”. Firește, nu. Deci, de aici înainte, „cu cât se vor înmulți cunoștințele noastre, cu atâtă și limba se va îmbogății“. Dar, din ce izvoare?

Din limba de obște, ce-o avem, să „cârmim“ vorbele și să botezăm lucrurile? Aceasta nu se poate totdeauna. Căci, dacă în

¹ Citez după *Culegere din scriserile lui I. Eliad*, 1836.

² Pagina 35—36.

³ Pagina 36. Ca argument pentru latinitatea noastră Eliade aduce și numele zilelor săptămânii; serbarea Joilor din luna sămănăturiilor după Paști; ghiciturile și jocurile din seara către anul nou; jocul călușarilor; numărarea; semnele de pe răboj: I, II etc.

loc de persoană ar rămâneă să se zică *obraz*, atunci pronumele personal ar fi pronume *obraznic* și *personalitatea* ar deveni *obrăznice!* *Logica* ar fi *Cuvintelnică*, etc. Ar fi și de râs¹. Dacă se scoate cevă din formele vechi, paralel, analogic, de ce nu? Ca de ex. în cuvintele, pe-atunci nouă: *localitate*, *local*, *înaintare*, *înapoiere*, *râsare*, *concretățean*, *compatriot*, *compătimire*, *opac*.

„Pentru aceasta“ — adecă pentru derivarea din primitive și reîntoarcerea la primitive când avem încă derivatele — „*cu cinstă recomand scrierea răposatului Iorgovici*, tipărită în veacul trecut între 1790 și 1800“, adăgo Eliade confirmând încă odată influența școalei ardelenesti asupra sa².

În sfârșit Eliade discută mijlocul împrumutării. În această privință Eliade susține, ca și în gramatică, rumânirea vorbelor streine zicând: *patriotism*, nu *patriotismos*; *zil* sau *zel*, nu *zilos*; tot astfel: *calitate*, *ocazie*, *recomandație*, *formalitate*; *punct*, *centru* etc. Tot vorbe vechi, curente azi, dar atunci, la 1830, proaspete, tinere.

În sensul latinist și românizator arătat, discuția cuprinde și verbele, substantivele feminine, adjectivele (se propune: *politic* în loc de *politicesc*; apoi *diplomatic*, *organic*, *moral* etc.).

Fără să stăruie sau să explice, Eliade atrage atenția și asupra sunetelor (el zice: litere!) de preferit și asupra esteticei cuvântului scurt: *morminte*, nu *mormânturi*; *jurăminte*, *așezăminte*, *regulamente*.

Repede aruncătură de ochiu era aşadar o scriere care — păstrând principiile grămaticei — împingeă înainte spre eliminarea din limbă a streinismelor lexice și morfologice, spre creșterea conștiinței romanității noastre.

Firește, bogoslovii slavofili și rusofili se simțeau loviți și protestau. Eliade se îndărâncea însă foarte ușor. Atacul totdeauna îl îndărjea. Si bine a fost că a fost atacat și silit, astfel, să revie la idei a căror imprimare și al căror triumf avea încă nevoie de repetiri multe și energice.

Din tot ce Eliade a scris mai târziu despre *Repede aruncătură* reiese că la scrierea ei autorul se află într-o stare de revoltă contra unei perfide încercări de-a ne falsifică originea, de-a ne înfățișă ca Slavi buni de adus jertfă Rusiei. Totdeauna Eliade s'a arătat mulțumit de efectul scrierii, pe care am putea-o numi *manifestul antislav al lui Eliade*.

¹ Antislavismul evident al exemplilor este satiric, înveselitor.

² Pagina 43.

Căteva observări încă sănt menite să arate legătura *Rapedea priviri* cu mișcarea literară a vremii.

Lucrarea aceasta Eliade și-o anunțase din 1829: „— într'o deosebită disertație voi arăta ce este limba“.

Până la 1829 lupta lui Eliade se purtase aiurea, la Buda și Viena și Halle, ca urmare a luptei lui Petru Maior. Sava Tekeli scrisese la 1824 contra Românilor, D. Bojinca răspunse la 1825 și 1827; iar D. Bojinca era și redactorul *Bibliotecei românești* din Buda, care se cetea în București, al cărei abonat era Eliade. Eliade se asociă *acestei* mișcări, fără să spună. Dar dacă nu a spus-o el, a spus-o elevul său N. Rucăreanu¹. Rucăreanu amintește anume disputele de la Buda, dintre Români și Slavi (Serbi, Croați, Dalmăți, zice el); disputele li se păreau întărâtate Bucureștenilor; atunci Eliade „fără a se preocupă d'acèle dispute sau a face cea mai mică aluziune la ele, scrie și publică o mică broșură intitulată *O răpede etc*“. Deci cu *Răpedea privire* Eliade se asociă la lupta generală a Românilor contra Slavilor².

Eliade își da perfect seamă de fapta sa. El tăinui censorului textul, sau nu i-l arăta complet; din cauza aceasta era să fie surghiunit³. Cum a scăpat de surghiunul acela, nu știn.

Eu cred în primejdia surghiunului, deoarece gen. Kiseleff însuși aprobase propaganda contra căreia Eliade se ridicase și, chiar din jurul lui, se porunceau scrieri care să susțină „slavismul“ nostru. Poruncile acestea Eliade le-a cunoscut întâmplător, după moartea lui Dinicu Golescu, zice el, deci după 5 Oct. 1830, printr'un căpitan M...y însărcinat să scrie în acel sens. În istoria regenerației Eliade spune că Kiseleff a fost furios pe broșura sa; și că B. Știrbei cunoștea ordinul de exil. Amănuntele sănt prea pozitive; ele nu lasă îndoieri⁴.

III.

ADAOSUL LITERAL.

Astăzi de otele la Ruși și la Greci și de Răpedea privire asupra limbii nimeni nu mai știe. Însă de traducerile din Lamartine — știe! Traducerile au apărut cu întâiul număr al revistei *Adaosul literal*. Ce era acest Adaos?

¹ In *Statua lui Heliaide*, p. 49.

² *Albina* din Iași a reprodus pe Eliade în Mai 1832.

³ *Equilibru*, 69.

⁴ Vezi p. IX—XI. din *Mémoires*.

Abia începuse bine *Curierul*, și Eliade se convinse că bucăți mai întinse, în *Curier*, nu poate publică. El simți că o revistă literară este necesară, o numi *Adaos literal* la *Curier*¹, și-i trase, ca de obiceiu, un program larg — programele lui Eliade nu au fost niciodată altfel.

Pentru ca „să însufle gustul cetății prin deosebite povestiri morale“ el promitea: povestea tatălui bun, mamei bune, bărbatului bun, femeiei bune; o alegere din nopțile lui Iung; orientări despre educație; știință popularizată; note despre agricultură și meșteșuguri; și — literatură românească, „multe bucăți și poezii ce vor sluji de pildă spre desăvârșirea stilului și a gustului“; istoria patriei pe scurt. Eră să fie, aşadar, o revistă *encyclopedică*.

Eliade adaoare² că *Adaosul* se adresează tuturor Românilor: Transilvănenilor, Bucovinenilor, Basarabenilor, Moldovenilor, deoarece el va împărtăși „ideile și cugetările tuturor Românilor“.

Firește, toată programa nu a fost realizată. Dar cât a realizat, a fost o înaintare, o punere de probleme, care interesau publicul sau la care el trebuia să fie interesat.

Adaosul literal sosea ca un berbec roman înaintea unui mur al unei cetăți dușmane: să spargă indiferența față de literatura românească. Intr'adecă literatura se izbea — cum voiu arăta odată, amănunțit, aiurea — de o lipsă de pricepere desnădăjduitoare; se izbea și de încăpățânarea ruginiștilor cărturari vechi cari înțelegeau să li se dea literatură logofetească sau cel mult grecească. De aceea, reluând tonul polemic al prefeței la *Gramatică* (1828, Eliade arde satiric nesimțirea și încăpățânarea publicului de-atunci. Cum? Iată³:

„Mai știu un fel de oameni!.. Ei când le intră din nenorocire în mână vreo carte de astea de ale *pricopsiștilor* din ziua de astăzi, numai de cât se supără și necazul, poate că credești, că le este pentru că nu știu acea știință și meșteșug, sau cum ar face ca să le învețe? Nu, ci scriitorul este de vină, el trebuie să fie sau vr' un Nemțou sau Ungurean de nu scrie românește (adecă de nu se gândește tot pentru lucrurile ce se gândește multimea). *Logofătu* nostru știe toate. Și cum s'ar putea să nu știe și ce este în acea carte când n'ar fi scrisă... Cum să fie scrisă? Știu și eu cum, iacă cum au scris până acum tata și moșu și au trăit.

¹ 1830, la început.

² *Curier*, 1830, p. 224.

³ Din prefată la *Regu'ile sau Gramatica poeziei*, 1831, p. IV—VI.

„Să îndrăznească cineva a îi zice că nu știe limba grame-
ticei sau a poeziei sau altceva, în acel minut vrednic de priveliște,
când trântește cartea din mână cu desprețuire, începe a face volte
prin casă, scoate batista cea afânată din săn și cu un braț îngânat
și arcuit își șterge fruntea, umflă mustățile și suflă pe nas și
pe urmă scoate mătăniile ca să-și arate mărimea; atunci să-i atingă
cineva iubirea de sine, că nu știe toate, când el este *omul cutăruia*
și al trebii scl., scl... Apoi atunci să vezi ce cununi se gătesc neno-
rocițiilor acelora ce asudează întru a tâlmăci și a tipări cărti din
însuși neaverea lor! Atunci răsplătire plină de mulțumire și mân-
gâere a neobositelor lor ostenele!

„Foarte lesne de deslegat este acum ghicitura *pentruce nu*
se înmulțesc cărțile în limba românească și pentruce prin urmare
literatura și moralul nu sănt vorbe românești; pentruce râvna spre
bine este amortită și acolo unde se infierbântă iarashi înghiată;
pentruce *cărțile care s'au tipărit stau neîmpărțite* și acelea care
s'au împărțit în loc de mânăgieri au pricinuit amărăciune scriito-
rilor săi.

„Cine este Rumân adevărat și iubește luminarea și îndrep-
tarea neamului, crez că nu se va mână de acest portret ce am
vrut să zugrăvesc, ci va căută adevărul, va cercetă chipul și de
în se va părea că îi mai lipsesc câteva fețe ca să semene cu ori-
ginalul, va mai adăogă și îl va îndreptă“.

Când își pornea *Adaosul*, Eliade declară că 200 de abonați
îi sănt deajuns. Se pare, însă, că nici pe aceștia nu i-a avut¹.

Dar *înainte* — a mers!

Partea I-a ieșise la 14 Decembrie 1830, când *Curierul ro-*
mânesc o anunță². Erau meditațiile lui *Lamartine*.

Partea II-a a fost regulele sau gramatica poeziei (1831)³.

Partea III-a au fost nopțile lui Jung.

Partea IV-a Bărbatul cel bun și femeia` cea bună, povestiri.

Lunar cetitorul își primea adaosul său, pentru care plăteă pe
an 50 Lei, dacă era abonat și la *Curier*; altfel 60 de Lei⁴. Sau:
trei sorocoveți pe lună.

Adaosul literar mijloci Românilor poezia lui Lamartine și
poetica lui Boileau.

¹ Loc. cit., p. VII.

² Pagina 303.

³ De la Februarie, 1831, *înainte*. *Curierul* din 5 Februarie, p. 37.

⁴ Vezi și *Equilibru*, p. 79.

Cu aceste lucrări ne vom ocupa în altă lecție; cercetarea lor face un capitol de literatură comparată; dar cercetarea luminează mult anii literari 1830—1832.

BOILEAU ȘI LAMARTINE.

(Lecție ținută în 24 Februarie 1920).

I.

D-lui Dr. Iacobovici, rector în 1923.

BOILEAU SAU GRAMATICA POEZIEI.

Un om pornit la drum ca Eliade nu se mai oprește: Idealul îl duce înainte, în sus. Triumful cel mai mare îl aşteptă în anul 1828, în care el avea să publice gramatica sa. Literatul, poetul, se desvoltau alături.

Întâiul, despre poet.

Versuri scrisele Eliade încă din anul 1818, la deschiderea școalei lui G. Lazăr. Versurile acelea n-au fost mai reușite decât cele scrise, mai apoi, la moartea mamei sale.

Liricile lui Atanasie Hristopol, logofătul român și poetul neogrec al grației amoroase, îl făcuse să simță inferioritatea puterii sale de invenție și îi „tăiară tot cheful de a mai face versuri de capul său“, cum zice el însuși în amintirile sale. Întors, astfel, la conștiința modestiei, Eliade se hotărî să învețe pe alți poeți pe dearostul și să-i traducă. Într-o vară traduse pe A Hristopol. Însă din *Liricele* traduse ni s'a păstrat numai una, destul de stângace. Eră în 1819, atunci¹. La 1820 Brașoveanul Carcalechi, care trecuse prin București, luă cu sine traducerea, ca să o tipărească la Buda. Eliade însuși este însă mulțumit că nu s'a tipărit: „Din mila lui Dumnezeu s'au pierdut acèle traducții“.

Anii 1821 și 1822 nu erau ani de versuit. Dar în 1823 muza lui Eliade se reîntoarse în sărăcăcioasa-i odaie, să-l lumineze pe frunte. El cântă iarashi.

Din Franța cursese în țară, încă din veacul al XVIII-lea, o literatură cuceritoare. Dacă țara de-atunci ne-o putem închipui ca o monotonă pânză cenușie, locurile rare, în care acea literatură se cetea și influență, răsar din pânză, ca niște rare colori vii, care

¹ Errata: în *Curier de ambe sexe*, vol. II., p. 122—123.

încălzesc privirea. Intunericul fusese altfel rărit, când ici, când colo, de spiritul francez. Eliade adună curentul și-l condensează în traducerile sale, în imitările sale, în tot avântul ce-l dă, el, în curând poeziei române.

Inainte de-a călcă, însă, mai departe, socotesc că este locul să rectific o părere greșită relativă la cunoștința limbei franceze, din care Eliade traducea.

Pe la 1829 un document diplomatic spunea despre Eliade că nu știa franțuzește¹. Aceasta nu poate fi adevărat. La 1820, când Eliade a început să-și scrie gramatica sa, el știa destulă franțuzească, ca să poată întrebuiță izvoare franceze. La 1821, ne spune tot el, învăță încă franțuzește cetind, acum, pe — Cavalerul de Faublas². Iar doi ani mai târziu el începea traducerile din Lamartine, pe care, de la 1823, le cetea societății literare, căreia-i cetea, în același timp, și gramatica sa, aşa cum o propunea la Sf. Sava, aşa cum o gândeau cu ajutorul lui Condillac, care pe-a sa, călăuza lui Eliade, și-o tipărise la 1782³. Așadar nu va fi vorbit fluent Eliade, la 1829, când îl descriea consulul francez, dar franțuzește Eliade știă.

Alături de traducerile din Lamartine și de sfioasele sale imitațiuni, Eliade da publicului român, literaturii române și *lămuriri critice*.

Despre acestea voiu vorbi mai întâi.

Orientările critice ale lui Eliade, pe la 1823, erau clasice. „De pe la 1822“ el traducea *Arta poetică* a lui Boileau⁴, căreia, însă, aiurea îi înseamnă data 1823⁵. Va fi început-o în 1822, va fi terminat-o în 1823.

Arta poetică nu este, însă, completă. Eliade a eliminat din ea mai mult decât s-ar fi cuvenit lui Boileau: Eliade a tradus numai cântecul întâi și nici acela întreg, ci prescurtat.

Se pare că Eliade s'a simțit dator să ţie seamă de puțina cultură literară a publicului său. De ce i-ar fi pomenit, deci, acestui public despre Malherbe?; el zice simplu: *Unul* (vers 17); de

¹ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 221.

² *Curier de ambe sexe*, vol. III., p. 44.

³ *Cours d'étude pour l'instruction du Prince de Parme*. Tome Premier. *La Grammaire*. Aux deux-ponts 1782.

⁴ *Equilibru*, p. 154.

⁵ *Lyrice*, p. LXXXV.

ce despre Racan?; îi zice: *Altul* (v. 18); și Tabarin, Marot, Brébeuf (v. 79—100) erau cuvinte goale pentru boieri; Eliade a eliminat din balastul erudit, păstrând, uneori în rezumat, ideile.

Vreo 10—12 versuri, le-a tradus din cântecul al III-lea, v. 47 și urm., pe care, ca să dau și o probă, le tanscriu în forma ce-o au la 1830 în *Gramatica poeziei*¹:

Lucruri ce nu se pot crede nărătați la privitorii;
Căci și cele-adevărate nu se cred de multe ori.
O minune ce-i absurdă nu mă poate mulțămî.
Duhul din căte nu crede nimic nu poate simfi.
Povestirea să ne-arate ce nu-i vrednic de văzut:
Ochii, văzându-l în faptă, mai mult l-ar fi priceput.
Dar sănăt lucruri ce se cade de vedere-a depărta.
Auzului meșteșugul se cuvine-a le păstră.
Încurcarea totădâuna, din scenă 'n scenă crescând,
Desfacă-se cu 'nlesnire la sfârșitul-i ajungând.
Niciodată nu se simte duhul aşă viu impuns,
Decât numai la vr'un lucru în intriga 'n tain' ascuns,
Când d'odată schimbă toate adevarul cunoscut,
Dă la toate altă față, chip altu neprevăzut.

Gramatica poeziei este tratată aproape în același fel tot pentru cei ce „nu înțeleg nimic“ și totuși trebuiau aduși să înțeleagă cevă.

— Dar când citești chinezește, Domnule, sau altă limbă care n'ai învățat, înțelegi?

— Acum să mai fac o întrebare²? Învățat-ai sau știi Domnia ta limba Poeziei.

Ba nu.

Apoi iată, Domnule, pricina pentru ce nu înțelegi.

Iată pentru ce eră nevoie de mica Gramatică. Pentru a izgoni ignoranța literară, pentru a arăta lumii că există o poezie superioară versurilor „logofetilor“, pe care Eliade îi batjocorește adeseori; pentru a înzestră chiar țara mai cultă cu criterii literare care lipseau cu desăvârsire³.

¹ Titlul complet: *Regulile sau gramatica poeziei*. Traduse în rumânește de I. Eliade. 1831. București.

² Eliade punea semnul întrebării la începutul propoziției întrebătoare.

³ Relativ la lipsa de criterii, Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*. A Paris, 1824, p. 117, scria: „Lorsque quelques boïars peuvent parler couramment, quoique imparfaitement, d'un ou de deux auteurs anciens ou célèbres, ou faire un petit nombre de mauvais vers rimant tant bien que mal, ils prennent le titre de littérateurs et de poëtes, et leurs concitoyens étonnés les considèrent comme des hommes capables ou des génies supérieurs. Un goût décidé et précoce pour le savoir et la littérature n'y reçoit point d'encouragement“ — Ca probă de lipsa criteriilor literare, chiar mai târziu, citez numai pe vornicul Iordache Golescul, care, în *Băgări de seamă asupra canoanelor grămaticești* (București, 1840), recomandă Gramatica poeziei de Eliade ca *ultim* cuvânt al științei literare!

Am totuși impresia că, pentru timpul său, această lucrare tot a rămas încărcată cu prea multă erudiție.

Scurta analiză ce urmează ne va încrește despre aceasta.

Introducere (p. 1—7) se ocupă, ca și Marmontel, cu noțiunile: *Duh, geniu, gust și talent*, un capitol de estetică.

Capitolul *Pentru poezie* (p. 8—18) începe, cu ideea, veche în țară, că poezia este cel mai vechi din meșteșugurile duhului; apoi eliminând câteva pagini, Eliade traduce din Marmontel, capitolul *Poëtie*, adăogând câte cevă de la sine, ca de ex. ideea despre logofeii români care fac versuri proaste și „se văd în multe cărți tipărite“ (p. 13).

Poezia epică (p. 19—28) i-o furnizează Voltaire², cu eliminarea, însă, a câtorva nume și idei care nu i-ar privi pe Români: Lusiadele, Calderon, Congrève, Aracana!; cu mici adăugiri de colorit național, ca: *telele, ursitorile*; dacă Voltaire lasă Henriada să vorbească singură pentru sine, Eliade nu o lasă, ci-și tipărește, despre ea, părerea sa — nefavorabilă.

Eliade scrie:

„Pentru Henriada vom zice numai două vorbe. Această poemă s'a tradus în toate limbile, s'a tipărit de 50 ori până acum în Franță; poezia ei este bogată și armonioasă, sujetul nobil și bine ales, simțimenturile vrednice de mirare, descrierile pompoase și stilul model de perfecție; dar cu toate acestea, nu poate cineva să o cetească d'a rândul și de la un căpătâiu până la altul; fapta este rece și fără interes, și autorul și-a făcut singur judecata, zicând: o poemă, oricât de desăvârșită va fi, dacă nu atinge, este neplăcută în toată vremea și în tot locul“³. Însă Ienăchiță Văcărescu, în băgările sale de seamă gramaticesti, scrisese: „Nu se poate uită lesne de cătră cei ce au cetit nici dulceața Enriadii, ce a alcătuit în limba galicească filozoful Voltaire“. De la Ienăchiță până la Eliade epopeea filozofului scăzuse în preț și la Români⁴.

În *Poezia dramatică* (p. 29—34) Eliade combată pe criticii lui Boileau, care a regulat:

¹ Eu citez Tomul III, p. 189—195 din ediția de la 1857: *Eléments de littérature par Marmontel*, Paris, Didot frères.

² *Essai sur la poésie épique*.

³ În capitolul I al essai-ului: „— et un poème parfait d'ailleurs, s'il ne touchait point, serait insipide en tout temps et en tout pays“.

⁴ Pe Voltaire, Eliade îl iscălește numai *Vr. Altfel*, îl compromitea pe Eliade?

Într'un loc ş'o zi o faptă singură până 'n sfârşit,
În teatru să se joace şi să-l ţie împlinit,

întrebuiştând pe Voltaire, numit „Domnul Vr“ (p. 30), prefaţa la Edip.

Poezia didactică (p. 35—38) are ca izvor tot pe Marmontel¹, cu o împărţire care nu se află în Marmontel, poate a lui Eliade, poate din alt izvor.

Şi *Poezia descriptivă* (p. 39—43) este din Marmontel².

Poezia lirică (p. 44—51) este capitolul care, pentru Eliade, personal, avea cea mai intimă însemnatate. O descriptie din Italia dă pilda extazierii poetice, la care Eliade era înclinat şi despre care Marmontel³ nu vorbeşte. Restul prescurtează însă pe Marmontel.

Eliade scrie despre lirism aşă:

„Când aude cineva, în Italia, un improvizator gătindu-se asupra clavisenului, mai întâiu să se lase a i se aprinde *toate vinele* prin săltările cele armonioase ale instrumentului; şi după ce *toate organele simțimentului* şi *ale cugetării* sănt în mişcare, să cânte versuri care el improvede asupra unui sujet dat, să se *însufleze cîntând*, însuşi să iuiească mişcarea ariii asupra căria compune şi să producă atunci idei, îndrăzniri, simțimenturi, încă şi câte odată şi semne de poezie şi de elocvenţie îndestul de lungă, care într'un lucru mai cu gîndire nu e destoinic a le naşte; să cază în sfârşit într'o neputinţă asemenea cu aceea a Pitonisii, atunci cunoaşte cineva *însufleştirea* şi *entuziasmul poetilor* celor vechi şi de odată se cuprinde de mirare şi de milă: de mirare, căci vede acest (fermic) delir poetic în faţă, în vreme ce îl socotea nevrednic de crezut şi fabulos: şi de milă, văzând că această *mare putere a naturii* este întrebuişta la un joc de nimic...“

Undeva, în *Equilibru*, Eliade mărturiseşte că unul dintre oracolele literare ale *Societăţii Filarmonice* era Laharpe⁴. Vorbind la 1860 despre satiră, tot în *Equilibru*, Eliade trimite încă tot la Laharpe⁵. Laharpe îl satisfăcuse din 1830, când îl extrase

¹ Vol. I, p. 464—465.

² Vol. III, p. 441—442.

³ Vol. II, p. 336—338.

⁴ Pag. 86.

⁵ Pagina 189.

în *Poezie satirică*, p. 49—51, în gramatica poeziei. Textul original se află în *Lycée*¹; Eliade și-a permis câteva eliziuni neînsemnate și adaosul că părerea lui Laharpe despre Luciliu se poate aplică oricărui poet satiric.

Din capitolul despre *Poezie pastorală* (p. 52—56), luat din Marmontel² transcriu o drăguță traducere, care merită să fie scoasă din cărticica-i de mult dată uitării:

Câinele meu, pe verdeață,
Eri, veni pe lângă tine;
Tu, cu toagul lovindu'l,
Stiuși a 'l goni prea bine.
Dar pe câinele lui, crudo,
Când pe urmăți il zărești,
Te întorci, il chemi pe nume.
Nu, tu nu mă mai iubești!

Originalul :

L'autre jour sur l'herbette
Mon chien vient te flatter ;
D'un coup de ta houlette
Tu sus bien l'écartier.
Mais quand le sien, cruelle,
Par hasard suit tes pas,
Par son nom tu l'appelle.
Non, tu ne m'aimes pas.

Capitolele: *Fabula sau apoloogul* (p. 57—59), după Marmontel și *Poezii fugitive* (p. 60—62), între care se numără: elegia, epigrama, epitaful, încheie cărticica, *întâiul manual de poetică* în limba românească.

În capitolele arătate se găsește o bogătie de fapte și idei, care erau, cu siguranță, de-asupra nivelului publicului cetitor. Puțini erau, deci, interesați la această activitate critică: boieri, profesori, studenți. Dar ea a fost necesară; a folosit mult; nu numai lui lordache Golescu.

Paralel cu aceste studii de critică a veacului XVIII, Eliade, al cărui suflet poetic și religios era croit din material asemănător cu al lui Lamartine, îl traducea pe acest poet începător al altui veac poetic, și fără să-și pună nici-o întrebare despre putința ca estetică veacului XVIII și a lui Lamartine să meargă alături.

Câtiva timp Eliade a mai întrebuințat încă estetica lui Boileau. Apărând, de ex., traducerea lui *Saul*, de C. Aristia, din

¹ *Lycée ou cours de littérature ancienne et moderne*; par I. F. Laharpe. A Paris. An. VII. Tome second, p. 132—134.

² Vol. II, p. 7—16.

Alfieri, Eliade citează pe Boileau, în *Curier de ambe sexe*¹, ce-i drept, numai cu vorba: *Un sot* etc. Părăsindu-l treptat — îl izginea Lamartine — la 1868, Eliade chiar îl combate pe Boileau².

Despre gramatica poeziei *Curierul* lui Eliade a vorbit în 15 Februarie 1831, prevăzând că va fi «în oarecare chip neînteleasă». La 22 Februarie apăruse. Prefața se anexă și la Curier, ca suplement și ca indemn comercial!

II.

TRADUCERILE DIN LAMARTINE.

Lamartine este un capitol enorm în literatura românească: Tot veacul XIX este plin de el; însă, *începutul* l-a făcut I. Eliade Rădulescul. Îl voiu expune amănunțit.

Repetez. De la *începutul* anului 1827 și până la sfârșitul anului 1828 a funcționat în București aşa zisa *Societate literară*, despre al cărei rost cultural Eliade a vorbit complet în *Equilibru*³! În aceasta societate se aflau, ca membri, mai toți boierii din capitală, printre ei toți frații Domnului Gr. Ghica: Mihaiu, Alexandru și Constantin. Adunările se țineau în casa lui Constantin Golescu, acolo unde astăzi este palatul regal. În casa *aceea, acelor* boieri, li-se cetiră întâiaile traduceri din *Lamartine*; și anume: *Desnădăjduirea, Provedința la om, Lacul, Ruga de seară*, în mai multe ședințe, de-arândul. „Căți trăesc din acei membri și își aduc aminte de acèle serate, pot spune *mulțumirea generală* ce produceau acèle poezii, ce pentru *prima oară* învederă Românilor de cât ar fi capabilă limba română, condamnată până atunci d'a fi limba celor ziși *vlahi sau mojici*“⁴.

Noua suflare literară de *acolo* se porni. Firește, cei dintâi care auziră bine și sosiră îndată, ca să-l însوțească pe Eliade pe drumul cel nou, fură poeții. Din cei legați bine cu trecutul — și cu lipsa de talent — veni *Barbu Paris Mămuleanul*, care luă cunoștința de *Meditații și Armonii*; ne spune chiar Eliade⁵. Din

¹ Vol. II, ed. 2, p. 283.

² *Curs întreg de poesie generale* v. II, p. 7, 32, 35.

³ Pagina 77.

⁴ Loc. cit., p. 78.

⁵ *Curier de ambe sexe*, I, p. 90.

cei ce însăși căuta drumuri nouă veni Jancu Văcărescu cu Casa de fară a lui Delamartin¹, nu cred că și cu alte traduceri cum informă, la 1839, un Francez, care făcea probabil confuzie între Văcărescu și Eliade². Sprinten de tot veni V. Cărlova, a cărui Inserare îndată a fost recunoscută ca un eșou din Lamartine³. Când s'a crezut că Ioan Maiorescu ar combate toată literatura franceză, N. Rucăreanu îl întrebă de sus, dacă nu vrea cumva ca țara să rămâie la Arghiriță, Leonat și Risipirea Ierusalimului, și să fugă de Homer, Alfieri, Byron și — Lamartine?! Eră la 1838, acum. De pe la 1831—32 tineretul începuse a se adună îmrejurul colonelului I. Câmpineanu, către care avea să vie și Gr. Alexandrescu, alt lamartineist, și în cercul lui Câmpineanu se cetea: Béranger, Lamartine, Hugo⁴. Astfel, repede, se lătează lamartineismul căruia cele mai distinse spirite i se închinaseră, după Eliade, cu acesta alătura.

Pe Eliade îl captivase, înainte de toate, tinerețea melancolică a poeziei lui Lamartine; spirit religios, adânc religios, cum eră, Eliade se încântă și de Armonit, ca și de Meditații; îl numi pe Lamartine David al creștinătății și se grăbi să traducă, slabod și nici de cum robește, Imnul noptii⁵.

¹ În Colecție etc., 1848, la p. 163.

² Raoul Perrin, Coup d'oeil sur la Valachie, Paris, 1839 p. 6.

³ Curierul românesc, 1830, p. 127.

⁴ Ion Ghica în Scrisori catră Alexandri, 1887, p. 661. Vezi și p. 710.

⁵ Curierul românesc din 19 Martie 1831. Pentru a caracteriza pe Eliade, reproduc în notă, darea de seamă din acest număr al Curierului (p. 63): „Nu sănt necunoscute Românilor meditatii poetice de d. A. de la Martin Adaosul literelor al Curierului românesc au făcut pe mulți să guste dulcețile acestor poeme pline de tinerețe și melanholie măngâitoare; prinț însele poetul și-a căstigat cununa nemuritoare și numele său va fi cu drag recomandat tuturor veacurilor; însă nu mai puțin efet (ispravă) au făcut și Armoniile sale poetice și religioase, ce de curând s'au publicat. Gazetele neîncetă vorbesc de dânsele și se întrec a înfrumuseță coloanele sale cu aceste poeme cântate în tira creștinăscă. Prin ele poetul întocmai ca vulturul își ia zborul cu îndrâzneață până la soreasca înălțime a atot puterniciei Dumnezei. Acolo el își imoae aripile sale în jăratul slav mucenicilor și ținuși drumul său prin strălucita cărare a laptelui creștini nătății, se coboară prin scara lui Iacob și vine să stropească și să încâlzească pământul cel amărât în înghețul patimilor. Vulturul după aceasta numai decât se schimbă în pelecan, carele în zborul său își descrie niște cercuri pe d'asupra lacului cel de lacrami al durerii, ale căroru line și undoase legănături ating ţărmurile cele vestește și pe urmă se analisesc în niște tonuri plângeroase de îngropare. Templurile lui Israîl au răsunat de mare cuvînță și de sărbătorie prin psalmii proorocului și împăratului. Aceste armonii religioase răsună într'un templu mult mai mare, în care poetul cântă și în care el își face rugăciunea de seară în meditațiile sale Asculătătorii din aromirea lor cea dulce se deșteaptă pătrunși de focul pocăinții și nu întârzie cu o inimă de a numi pe cântărețul lor David al creștinătății”.

Pe Eliade îl mai captivase realismul sentimental al lui Lamartine. Se simțea, ziceă Eliade, că poetul a „cunoscut pe oameni“, pe care îi descria ca om, care se cunoștea și ii cunoștea. Din acest punct de vedere Eliade rămăsese uimit de *Desnădăjduire*, unde s-au descris lucruri văzute și simțite de el însuși; nu și de *Provedința la om*, în care Lamartine descria „închipuiri“, simțiri de fantazie¹.

Este firesc, să credem că încă de la începutul cetirilor din *Societatea literară* Eliade a propagat convingerile citate, pe care le-a scris cu atâtă scurțime a vorbei; și că a făcut curent.

Acum aş dori să pot arăta precis când a fost tradus Lamartine. Preciziunea nu-i perfectă, însă.

In *Curs întreg de poesie generale*² Eliade indică următoarea cronologie:

	Tradusă:	Prefăcută:
1. <i>Singurătatea</i> :	1826	1847
2. <i>Suvenirul</i> :	1826	1847 (sau 1848?)
3. <i>Sera</i> :	1828	1847 (sau 1848?)
4. <i>Desnădăjduirea</i> :	(1827 sau 1828?)	
5. <i>Provedința la om</i> :	1827 (sau 1828?)	1847
6. <i>Lacul</i> :	1829 (sau 1827?)	1847
7. <i>Rugăciunea de seară</i>	1828, Martie 12 Sub Carpați (sau 1827)	1849, Sept. 21. Sub Carpați (sau Sept. 17)
8. <i>Toamna</i> :	1830, Martie 25	1849, Sept. 25.
9. <i>Resboiul</i> :	1829	1860
10. <i>Pruncul și bătrânul</i> :	1836	—
11. <i>Ruga Pruncului</i> :	1836	—

¹ Textul se află în *Gazeta teatrului național*, 1835/36, p. 39: „De Lamartine scriind *Desnădăjduirea*, vede cineva întreagă natura și pe omul desnădăduit în toată turbarea și cărtirea împotriva soartei și a Dumnezei însăși, pentru că și de nu va fi venit și el însuși de multe ori în acea stare de desnădăduit; dar i-a fost lesne unui geniu ca dânsul să descrie pe omenire și patimile ei, pentru că a fost însuși om și pentru că a cunoscut condeilul și silințele bietului om până unde se poate a arăta atotputernicia și îngrijirea Creatorului, și a imită pe căt se poate o limbă prin care să exprimă Dumnezeirea. Nimeni însă nu vede jocul, vioiciunea și natura ce poate vedea în desnădăjduire și prin urmare nu simte același interes, care îl încearcă în cea dintâi cântare. Trebuie să fie cineva cu totul credincios și cu întreagă supunere religioasă întru necercetare, ca să poată a se mândri iar nu a se îndupla că.

² 1868.

12. *Hymn la durere*: 1837 —

13. *Poetul murind*: 1831 1866 (?!)

Cronologia traducerilor lui Eliade nu este sigură? El însuși a comunicat date deosebite. Din tabloul de mai sus, datele din parențeze sănt luate din ziarul *Legalitatea*, în care le-a reprodus Eliade însuși. Având, însă, în vedere că la ziare se corectează mai superficial, aş prefera datele din *Cursul* pe care, la tipar, î-l-a supraveghiat însuși Eliade, mai deaproape probabil.

Cele nouă poezii: *Lacul — Războiul* s'au tipărit, la 1830, în: *Meditații poetice dintrale lui A. de la Martin. Traduse și alăturate cu alte bucăți originale prin D. I. Eliaa. 1830.* Paginile 3—78. Gata de tipar acest volum eră încă din 1829 iulie 22 (3 August), când *Curierul românesc* (p. 130) îl anunță ca bun de tipar. Ca probă de reclamă *Curierul* a publicat *Suvenirul*¹.

În Transilvania Lamartine a pătruns cu volumul din 1830, dar puțin; mai mult a pătruns prin *Foaia literară* (1838, No. 5, 29 Ianuarie), p. 33 (*Suvenirul*), p. 41, No. 6 (Pruncul și bâtrânel); la 26 Oct. (*Singurătatea*); și prin continuarea ei *Foaea pentru minte* (1838). În *Foaie literară* se daseră informații și despre *Societatea literară* din București.

Privitor la iimbă traducerilor din Lamartine, avem de spus următoarele: Eliade însuși era mândru de succesul său. Vorbind despre arta sa, anume despre traducerea *Imnului nopții*, el scria, la 1831², că „Românii se pot făli cu mlădiera și armonia limbei lor celii sonore, care poate că până acum nu le-au fost cunoscută”. Limba noastră da, prin el, „destulă dovedă a putinții și destoinicie limbei, care, dimpreună cu renașterea nației se desvoltă și ea, și cu înîndrăzneală își arată a cui fiică este și ce surori are”. Amicii literari ai lui Eliade, scriitorii vremii, erau de aceeași părere. De pildă: Simeon S. Marcovici³. După S. Marcovici, în *Seara* a „învitat întru noi lira lui Apolon”; *Lacul* este tradus cu „toată îscusința geniului său”; în *Singurătatea* era admirabilă

¹ O litografie a manuscriptului *Suvenirului* se află în suplementul *Curierului*, 19 (31) iulie 1829. I se dau, deci, toate onorurile cuvenite! Războiul s'a publicat la 25 Oct. 1829, p. 243—246.

La 22 iulie 1829 (p. 130) Eliad anunță un volum, în care să intre Lamartine, Boileau și Gramatica poeziei — și elogiiile sale, costând zece lei. La 25 Oct. 1829 vorbește numai despre poezii, păstrând prețul de zece lei.

Volumul, Nr-ul 1 din *Adaos literal*, a apărut prin Oct. 1830.

² În *Curierul românesc*, p. 64.

³ În *Curs de retorică* București, 1834, p. 54, 64, 143, 199.

„armonia“; iar *Suvenirul* este „poezia cea mai patetică cu care limba românească se poate făli“. Cetind astfel de păreri, credem că entuziasmul provocat de traducerile lui Eliade trebuie să fi fost nemărginit.

Acest entuziasm se răcește târziu de tot. La 1860 încă, Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica, vorbește bine despre Eliade¹, care este o inteligență vastă, fertilă, cu concepții mari, caracter original, bizar, imposibil, dar are, în Lamartine, un stil „curgător și facil, limbă pură, elegantă“. Ba G. Bengescu, mult mai încoace², se arată convins că Eliade a reușit să „treacă în limba noastră toată dulceața și toată melancolia poetică a originalului“.

În prelungirea sa, către noi, admirația a scăzut, firește, total. La stilul lui Eliade, astăzi nu se mai întoarce nimeni din cei ce au trecut pe la Eminescu și Coșbuc.

Poezia lui Lamartine a avut o influență serioasă asupra lui Eliade, înțeleg: asupra poeziei lui Eliade. A spus-o el însuși, la 1836, în *Gazeta teatrului național*. Aici a explicat Eliade cum în *Serafimul și cheruvimul* și în *Visul* a introdus realitatea vieții sale, după pilda lui Lamartine. Despre *Vis* Eliade mărturisește: „În sfârșit am luat hotărîrea a o săvârșiri într'un chip potrivit cu religia noastră și literatura Europei“. Literatura Europei pentru noi era, însă, atunci Lamartine.

Afară de *Serafim* și *Vis*, supt influența lui Lamartine mai stătură elegiile sale originale apărute deodată cu *Meditațiile poetice* de la 1830: *Trecutul și Dragele mele umbre*, pe care le-am citat în lectia întâia despre Eliade.

Înainte de-a vorbi despre acèle poezii ale lui Eliade, care au fost scrise după studiul și traducerea lui Lamartine, vreau să înregistrez, însă, încă o constatare privitoare la efectul traducerilor lui Eliade și a direcției indicate prin ele.

Lamartineismul lui Eliade a impresionat, aşadar, adânc pe Români.

Impresiunea a caracterizat-o Dimitrie Bolintineanu, care începe a scrie la câțiva ani după săvârșirea operei eliadiste. „Acesta cântece — traduse! — încânt pe Români“³. Spiritul religios, care inspirase pe marele poet francez avu răsunet în

¹ În romanul *Un boiem român*, publicat în *Naționalul*, la p. 290.

² *Convorbiri literare*, t. XXI. p. 955.

³ Vezi Albina Pindului, I, p. 90.

societatea de-atunci, adăugă D. Bolintineanu, care mai știe că această școală a născut pe Alexandrescu, un grădiniș imitator al lui Lamartine. Era o schimbare enormă de văz, de simț poetic.

Cu ajutorul lui Lamartine se hotărî, astfel, și moartea unei școale vechi, care stăruia încă inertă asupra țării: a celei grecești. Tot D. Bolintineanu scrie: „Poezia clasică greacă fuse uitată; și se adoptă poezia plângândă după malurile Senei”.

Cu ajutorul lui Lamartine Eliade răsturnă, aşadar, încă un rest din cultura fanariotismului pentru ca, în curând, și el să fie răsturnat de poeții cari, pornind tot de la Lamartine și apucând pe drumul lui Câlova și Alexandrescu, deveniră naționali și originali cu desăvârșire.

POSTSCRIPT.

EXCURS DESPRE LIMBA TRADUCERILOR DIN LAMARTINE.

Precum și-a alcătuit limba sa științifică, așa și formă Eliade și limba sa poetică; și remarcabilă este, la el, plecarea de la ideea că și pentru épopee, și pentru odă, și pentru elegie, Biblia poate oferi stilul necesar; biblicismul este un fel de celulă poetică.

Limba poetică Eliade a încercat-o și-a alcătuit-o tot prin traduceri; și s'a convins că limba noastră poate fi indicată la înălțimea ideilor lamartiniane și bironiane; deci, că ea poate deveni instrument al unei literaturi moderne. El scrise:

„După ce dară mi-am format limba științelor sau a duhului, am vrut pe urmă să pășesc și la limba înimii sau a simțimântului. Fără să ies din sistema ce mi-am propus, din tipii ce mi-i orânduiam în gramatică, fără să mă abat din drumul literaturii cei sfinte sau bisericești, în care se exprimă așa de frumos și așa de înțeles, prin cele mai multe tonuri, simțimintele cele mai finale și mai tinere, entuziasmul cel mai viu și patimile cele mai dureroase ale cântărilor lui Moisi, ale psalmilor, ale elegiilor lui Irimia și ale prorocilor tuturor, și în care poate cineva află limba epopeei, a odee și a elegiei; fără să mă abat din toate aceste, fără să stric limba cea legiuină odată de moșii noștri, ci numai după drumul și metodul lor să îndeplinim lipsele ce ei n'au avut vreme a îndeplini, așecă întru aceea ce atingează de limba științelor, a literaturii cei nouă și a ideilor ce lumea a dobândit de atunci încoace; mi-am pus înainte a traduce ceva

din autorii cei mai vestiți noi; mi-am ales, după a mea aplecare pe de Lamartine și Byron; am vrut să văz pe cât se mlădiță limba și cât este destoinică să exprime acèle idei aşă de frumoase, înalte și pline de patimă. Limba am aflat-o destoinică, căci ea mi-a fost învățătorul și ea singură m'a povățuit cum trebuie să o mâiu; și cine o va ascultă, cine nu va ieși din regulele prescrise ale naturei ei, va ajunge în scurtă vreme de parte, căci fără a se rătăci merge deadreptul, fără să se abată niciodată. Destoinicia ei am văzut-o; am văzut-o mai destoinică decât pe cea franțuzească, că este croită de la începutul ei să fie limba, dacă nu a cugetării și a simțimintului, încai a cuvântului și a înțelegерii. Vorbele-i lipsesc și frazele; urzirea sau scheletul ei este mare, e elegant, e nobil. Energia nu-i lipsește, armonia se simte pretutindeni și când va să fi zugrav, vezi însăși natura".

Totuși s-au făcut și rezerve. Scriitorul ardelean I. V. Rusu d. ex. credeă că carminele lui în multe locuri vor fi mai plăcute ca *Singurătatea* d. Eliad, despre care afirmă că nu se prea poate înțelege¹. Într'adevăr *Singurătatea* are multe greutăți stilistice, multe accente greșite. *Suvenirul* este incomparabil mai neted, clar, înțeles; și metrul este mai corect. Clară este și *Seara*; mai greoiaie sănt *Lacul* și *Desnădăjduirea*.

Dacă Eliade triumfă, de ex., în versul.

Și șerpuind se pierde în depărtat ascuns
(*Il serpente et s'enfonce en un lointain obscur*),

el se supune limbei franceze în:

Nu e nimic d'amestic între pământ și mine
(*Il n'est rien de commun entre le terre et moi*);
sau și în:

Ce? tu voiești legii-mi să faci compărare
Cu legea ta.

Terminii cari nu au rămas în limbă, pe de-a'ntregul sau în forma lui Eliade sănt mulți. Voiu cită numai câțivă: *fruntos*, *seninos*, *intristácos*, *grozávos*, *undos*, *vâjos* (trostnetul), *plágeros* (glasul), *grozávos*, *adjective* în *os*, derivație propusă în gramatică; *umedat* (pământul); fulgerul cel *scânteind*; *murmurit* (câmpul); unda ce *flufuește*; etc.

Vorbe ca acestea compun uneori câte-un vers deplin indigest, ca de ex.:

¹ Corespondența lui Barbu, la Academie, vol. IX, p. 328.

Aste apăsătoare și muginđe rele
Intru virtuți toate se vor întralta.

Inălțarea limbii literare spre frumusețile cu care săntem deprinși astăzi, a dus pe un drum pietros, de care cercetătorii adeseori se miră, pătrunzându-se de respect pentru ceice au netezit calea.

BIOGRAFIE: 1834—1842.

(Lecția ținută în 28 Februarie 1920).

Alexandru Ghica a domnit de la 1834 Iulie 18 (30) până la 14 (26) Octombrie 1842, adecă opt ani și câtevă luni. În domnia aceasta țara a cules roadele păcei de la Adrianopol, de pe urma căreia avere a națională crescă și făcă posibilă o desvoltare îmbucurătoare, și economică și culturală. Când Al. Ghica a plecat din țară, visteria conținea o mare rezervă de bani, vreo 8,000 000 lei pe care i-a consumat G. Bibescu, succesorul. Pentru cultură se lucră foarte mult; dar cu deosebire pentru țărănimile ale cărei școale primare Al. Ghica se îngrijă cu mult succes. Școalele acestea, multe, multe, au fost închise la 1848, pentru ca să se deschidă iarăși, mult mai puține, abia la 1857! Eliade simțea progresul și sprijinează guvernul care-l înaintă.

În politica mare a țării, supt Al. Ghica, Eliade se amestecă numai din când în când. Amestecul lui a fost zgomotos, cu urmări. De aceea înainte de a trece mai departe cu povestirea desvoltării lui literare, voi stăru înasupra *momentelor politice mari*, la care Eliade se asociă sau în care a fost complicat.

Al. Ghica atârnă politicește de Rusia. Altul ar fi atârnat ca și el: dar pe tron, acum, *el* eră; deci el atârnă; deci contra lui trebuiau să se îndrepteze atacurile *antirusești* ale opoziției naționale, în ale cărei rânduri se găseau, de sigur, Românii cei mai inteligenți și cei mai demni din acel timp.

Opoziția o conduceau cățivă boieri cari, pentru a strângă mai bine rândurile, intemeiară a *Societatea filarmonică* — ca loc de întâlniri fățișe, — culturală, literară; și o loje.

În fondul *Societății filarmonice* era loja masonică.

Tradiția masonică, în București, trece dincolo de 1800, în secolul XVIII¹. Refativ la anul 1811 vezi *Analele Academiei Ro-*

¹ Vezi broșura lui I. Chendi, Despre începutul ziaristicei românești și izvoarele citate acolo.

*mâne*¹. După tradiția familiei Eliade, G. Lazăr era mason; și Lazăr l-a introdus pe Eliade în tainele masoneriei. Această mișcare veche ar explică și secretul societăților de la 1821 și 1827. De altă parte se zice, însă, că pe Eliade, în 1833—1835, l-ar fi introdus în loje Dr. Alcibiad Tavernier. Despre loja de la 1835 a scris „soțul” C. Boliac — de sigur el — în *Buciumul*². Șefii erau în acest timp I. Câmpineanu, marele maestru, Grigore Cantacuzino (tatăl „Nababului”) și Iancu Roset³. Lămuriri prețioase despre Iancu Roset („Mirabeau”!) a dat tot C. Boliac⁴.

Izvoarele citate sănăt suficiente, ca să ne întemeieze convințerea că *Societatea filarmonică* acoperează numai, cu o distinsă suprafață culturală, o acțiune, în fond, politică și națională. De aceea, în izvoare se și face adeseori confuzie între loje și filarmonică; unele știri se încurcă; dar, la urma urmelor, ele tot una sănăt, tot *acelorași* oameni li se atribue și meritul luptei politice, și meritul luptei literare⁵.

Loja elaborase o constituție, pe care șefii o subscriseră în fruntea celorlați membri. Constituția cerea: Unirea țărilor; domn ereditar; cameră; magistratură inamovibilă; egalitatea tuturor Românilor înaintea legilor; emanciparea Țiganilor; contribuțiu generală; învățământ gratuit; serviciu militar general; minister responsabil, judecat la nevoie de tribunale; și vot universal⁶; și, cândva — unirea tuturor Românilor⁷.

Vorbind despre *Filarmonică* Felix Colson, secretarul intim al lui I. Câmpineanu, ca și I. Ghica, nepotul acestuia, îl scot pe Câmpineanu factor principal al întemeierii societății culturale⁸.

¹ Seria II, t. XXXII, p. 146.

² 1857, No. 4, p. 13, col. 3.

³ Vezi Felix Colson, *De l'état etc.*, 1839, p. 91.

⁴ În *Trompetă Carpaților*, de la 19 iulie 1866.

⁵ Numele membrilor în Eliade, *Equilibru*, p. 79. Vezi și I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, 1887, p. 660.

⁶ F. Colson, *loc. cit.*, p. 122—125; 117.

⁷ Dacă G. Chițu are dreptate, când în 1868, 21 Dec. datează *Filarmonica* de acum 36 de ani, atunci începutul ei este din 1832 (Chițu, *Discursuri*, vol. I, p. 143). La anul 1832 ne duce și I. Eliade, cu amintirea din *Equilibru*, p. 64 (1848—16—1832!), unde el se numește „începătorul și fondatorul ei”. Aceasta ar explică și afirmația lui F. Colson (*De l'état*, p. 51) că opoziția din adunarea obștească, contra abuzurilor, a început prin 1833, ceea ce presupune existența unor înțelegeri anterioare, organizate. Dacă anul 1832 rămâne, data aceasta probează că opoziția contra Rusiei a început îndată după alcătuirea *Regulamentului organic*.

⁸ *Scrisori*, p. 632.

După Ghica, lui îi dătoresc Românilor cunoștința cu Racine, Corneille, Molière, Alfieri! Colson, mai puțin parțial, vorbește cel puțin de *ajutorul* lui Eliade și Aristia¹. Să fim, deci, îngăduiți să da crezământ altor martori, care nu ating mărimea politică a lui I. Câmpineanu — ea rămâne necontestată — dar care atrbuie lui Eliade fapta culturală, care trebuie să i se păstreze. În dedicația lui *Saul* (1836), încă trăind Câmpineanu ca șef al lojei și al *Filarmonicei*, C. Aristia scrie lui Eliade! „Tu, *fondator* al societății filarmonice, fondator al teatrului național“! — Iar într-o carte dedicată chiar lui Câmpineanul, C. Bolliac scrie: „Fondatorii aceștii Soțietăți sănt cunoscuți: pe cel mai aproape îngrijitor și ostenitor nu este de trebuință să vîl spuiu; numele lui este înscris în zidurile din Sfântul Sava, în fiește ce vorbă a limbii românești... în *Curierul românesc*... în teatru acesta național, în care a deschis un deosebit drum literaturii românești“².

Celce duceă *Filarmonica* era deci — I. Eliade!

Pentru Eliade *Filarmonica* trebuia să realizeze art. VI și VII din statutele de la 1827³. Apelul la înscriere apără în *Curier*. Lumea cea mai bună veni și jertfi⁴. Eliade fu și cassier și director. Numai decât se deschise o școală de declamație, ale cărei cursuri începură în 15 Ianuarie 1834, în casele pitarului Dincă Boerescu, în dosul Sf. Sava, peste drum de I. Câmpineanu; și continuă la Sf. Sava, de unde se mută și iarăși în case închiriate⁵. Despre deschiderea școalei de muzică, declamație și literatură Eforia a fost anunțată de Câmpineanu și Eliade, în 19 Ianuarie 1834⁶. Peste câțiva timp Eliade putea să-și țină acel brav *Cuvânt la eczamenul școalii filarmonice*, care expunea întâiile rezultate ale ostenelilor sale, ale lui C. Aristia, ale membrilor autori, ale elevilor și elevelor plini și pline de entuziasm⁷. În 27 Oct. 1835 se decide clădirea unui teatrul național⁸; în același an se cumpără, ca loc al clădirii, hanul Câmpineanului⁹; vreo

¹ De l'état, p. 178.

² Operile, p. 11.

³ Equilibru, p. 79; vezi și *Curierul românesc*, 1835, No. 77.

⁴ Până la 1 Sept. 1834 Eliade a dat 894 lei; până la 1 April 1835 alți 661 1/2 lei.

⁵ T. T. Burada în *Convorbiri literare*, t. XXIV, p. 11—12.

⁶ Vezi programul din *Curierul românesc*, 1834, 7 Ianuarie, nr-ul 71. (De Eliade).

⁷ Vezi cuvântul în *Culegere etc.* (1836), p. 5—13.

⁸ Equilibru, p. 83.

⁹ *Gazeta teatrului național*, (1836) p. 30.

cățiva boieri se însărcină să privegheze înălțarea clădirii. Trăducerile pieselor de reprezentat răsăreau ca din pământ. I. Eliade le corectă adeseori¹; dar mai ales când erau din Molière. Scurt: Faptele înaintării culturale păreau o avalanșă literară și artistică. Vă puteți închipui ce efect puternic trebue să fi produs ele în București și în țară; la Iași; și chiar și dincoace de munți în Ardeal!²

Efectul l-a descris, la 1836, C. Bolliac, într'o scrisoare către C. Negruzzi, căruia poetul bucureștean îi spunea că societatea a făcut în doi ani, fapte „gigandioase”; că vreo 90 de piese s-au scris și tradus; că în trei ani, grație Filarmonicei, țara a progresat cât în douăzeci de ani. Scrisoarea lui Bolliac este un imn în cinstea societății filarmonice³.

I. Eliade se putea mândri cu opera sa⁴.

Politica și literatura nu merg bine împreună: Motivele deosebirilor de vederi se înmulțesc; și sfada-i gata; sfada nu rămâne politică, ci sare și în domeniul literaturii. Ion Ghica i-a spus aşadar lui A. D. Xenopol⁵ că după ce lucrase cu Câmpineanul, Eliade a scris asupra lui satire, pentru care „fu făcut de Alecsandru Ghica poet al Curții“. Expresia „poet al Curții“ este o ironie, deoarece o slujbă de poet al Curții, ca în Anglia, nu există. Poet ce-a trecut și pe la Curte, da, Eliade a fost. Ne-o spune el însuși, în *Equilibru*, în *Scrisori*, aiurea, de multe ori. Dar la Curte îl duseră mișcările politice, despre care vom vorbi în data. Înainte de-a vorbi despre ele, vreau să însemn, însă, că satira lui Eliade aparține timpului în care I. Câmpineanul începuse să aspire la domnie. Însă pentru aspirațiile la domnie îl satirizase și Ioan Văcărescu într'o piesă⁶. Aspirațiile lui Câmpineanu le spirjini chiar loja, opozitia națională care crescuse din sânul loiei. Însă Eliade era un amic al lui Al. Ghica, și satira se explică, deci, foarte ușor. Iar satira puse între loje și Eliade răceală, ironii reciproce și chiar dispreț.

¹ *Biblicele*, p. 66.

² Despre ecoul ardelenesc al Filarmonicei vezi revista *Transilvania* din anul 1870, p. 142.

³ S'a publicat în *Convorbiri literare*, vol. XII.

⁴ Alte amănunte să se caute în Istoria teatrului român de D. Ollănescu-Ascanio și în a lui T. T. Burada.

⁵ *Arhiva* din Iași, II, 560. Vezi și C. A. Rosetti, *Scrieri din județe*, II, p. 30.

⁶ I. Periețeanu Buzeu, *Traian*, în 1869, p. 151.

In timpul acesta Eliade a fost învinovățit că s'a prefăcut în om al Curții, în curtean linguisitor.

Mă opresc un moment și la vorba aceasta, pentru a trece apoi la întâmplări mai serioase.

Vieața „de Curte“ a lui Eliade, pe lângă Vodă Al. Ghica, ar fi durat, zice el, vreo nouă luni¹. În timpul luptei politice 1836—1838, până la desnodământul fatal, da, vreo nouă; însă apropierile sănt mai vechi.

Încă din 30 August 1835 Eliade scrisese un *Prolog la serbarea numelui prea înălțatului nostru Domn Alecsandru D. Ghica*, în care se laudă fără gust pilda romană, strămoșească, ce trebuie urmată și „facerile de bine ale așezământurilor“ regulamentare (deci și fără deplină sinceritate). În 1838, în 4 Februarie Eliade reveni cu motive mai bune și preamări în *Imn la dragoste acțiunea de salvare a Domnului*, după cutremurul de la 11 Februarie². Tinând seamă de situația sa politică, poetul rezervă însă independența omului politic:

Nu mi-am plecat genunchii înveci spre linguisire
O știi însu'ți aceasta și Dumnezeul meu.
Mi-a fost urâtă Curtea cu a ei înnebușire
Dar Curtea este celul când este Dumnezeu.
Eu dragostea o laud³.

Caut cât pot mai adânc; aş voi să pot să dau dreptate naționaliștilor din acel timp; să-i găsesc lui Eliade vina: nu i-o găsesc! Spirit cumpătat, Eliade vedeă că practic *momentului* nu-i poate sluji cu opoziția exagerată și nu facă o astfel de opoziție. Este drept că de educațunea oțelitoare, pentru evenimentele viitoare, el nu se îngrijea: În această privință era un miop; tinerii din jurul Câmpineanului vedeaau mai departe!

Totuși, când Rusia îndrăznî prea mult, și Eliade și Domnul au fost cu tinerii, cu Câmpineanul, cu țara. Îndrăzneala constă în încercarea de a anulă, printr'o revizuire a regulamentului organic, autonomia țării

Despre acel moment greu din istoria țării conduse de Al. Ghica și despre Eliade, în legătură cu faptele zilei, iată ce se poate spune obiectiv.

¹ *Equilibru*, p. 98.

² În *Curierul românesc*; imnul s'a publicat și în traducere franceză.

³ Un liceist de la Sf. Sava, Donescu, mai târziu scriitorul unui manual de epistolografie, răspunse în *Cantor de avis*, p. 125.

Creațiunea regulamentului organic (19 Iunie 1829—1830 April 4) nu a fost niciodată învăluită în tainele ce uneori i se atribuie. *Curierul românesc* chiar putea să anunțe de exemplu că art. 26 al cap. I, despre alegerea Domnului, stârnise protestări¹; și că președintul Kisselef ceruse un avis special de la Petersburg. Întrucât aici ne interesează, în deosebi, familia viitorului Domn Al. Ghica, și acesta însuși, ea și el erau, de sigur, în currenț cu toate discuțiunile, pentru că boierii moldoveni din comisia regulamentului erau găzduiți la fratele viitorului Domn, la Mihail Ghica². Deci puțină de a fi zilnic în currenț cu tot o aveau. Afără de aceasta se știe că în 1830 frații Mihail și Alexandru Ghica erau membri ai Divanului Munteniei, deci oameni în currenț cu toate afacerile Munteniei.

Ce a fost, în sine și ca efecte, regulamentul, se poate află astăzi exact dintr-o carte bună, scrisă de d. I. C. Filitti și premiată de Academia Română³. Eu nu mă voi opri, deci, prea mult la el. Pe mine mă interesează, aici, numai părerile lui Eliade despre regulament și mișcările lui în cadrul acelei legiuiri.

Regulamentul avea, după Eliade, „multe lucruri bune, ca să vie — la câteva articole ce ne răpesc toate drepturile“⁴. El răsturnase despotismul legislativ, executiv și judiciar, concentrate într-o singură mâna; el așezase pe țaran într-o poziție mai sigură, decât înainte, deși nu bună; el deschise, de sigur, puțină de progres repede. De aceea, *comparându-l cu trecutul*, N. Soutzo afirmă că regulamentul organic fusese o revoluție în sens liberal, desăvârșită fără violență și fără cutremur. Părțile bune le-a recunoscut și Nicolae Bălcescu, chiar în revoluționara *Românie viitoare* (Paris, 1850). Totuși, — regulamentul organiză „statul ciocoiesc“, cum foarte exact scrise N. Bălcescu. Acest stat, bine asigurat în lăuntru, renunță, firește, la independența externă, care nu i-ar fi îngăduit mult timp viața ciocoiască, internă, ci i-ar fi răsturnat-o repede.

Continuând și desvoltând tradiția de la 1821, se formă deci îndată un partid național, care împingează spre reforme și care,

¹ C. R. 1831 din 27 Martie.

² Hurmuzachi, *Documente*, XVII, 205.

³ *Domniile române sub regulamentul organic 1834—1848*. București, 1915.

⁴ *Scrisori*, p. 16.

din capul locului, de la 1830, se gândeau la viitoarea *independență*, iar privitor la viața internă luă o atitudine critică. Eliade nu era activ în acest partid; el își vedea deocamdată de drum, ca cetățean liniștit.

Însă *tipograful* Eliade era de nevoie partidului boieresc, rusofil. Regulamentul trebuia tipărit. „Cu slobozenia stăpânirii, îndată după încheierea sa, este a se pune în tipar“, anunță gazeta lui Eliade, care deschideab abonament la tipăritura aceasta interesantă și folositoare¹. În April regulamentul, terminat, se copia; se copia și pentru tipar. Atunci l-a văzut deci și Eliade, care a comparat copia sa cu originalul².

Mai târziu Eliade a spus că, încă de-atunci, el a înțeles și a văzut că în regulament există un paragraf periculos³: „Când spuneam, la 1831, că Muscalii ne-au smuls autonomia cu un articol din regulament, nici cei mai patrioți nu mă credeau, până la 1836“; era vorba de acel paragraf adițional care, la 1836, a provocat furtuna din Adunarea obștească a țării. Cățiva ani Eliade a purtat cu sine un secret, pe care-l spunea — unor necredincioși.

B. Știrbei fusese „iscoditorul și alcătuitatorul regulamentului“, cum i se zicea spre placul său, până și în dedicății literare⁴. Știrbei fusese, deci, complicele sau tăinuitarul plastografului, care, după încheierea lucrărilor, introduse în original, articolul fatal. Eliade aşă credea și aşă ii și scrise chiar lui Știrbei, într-o scrisoare din 1851⁵.

A fost sau nu tocmai aşă, cine mai poate controlă acum exact? În tot cazul aşă se credea atunci, aşă credea Eliade. Puțin mai altfel arată lucrurile d. I. C. Filitti⁶, care atribue articolul adițional singurei voințe a Rusiei. Articolul hotără că orice modificări s'ar aduce regulamentului organic, ele să nu se poată înființa decât după o intr'adins deslegare din partea Porții și cu primirea Rusiei; adecă el desființă orice hotărîre autonomă a Adunării obștești a țării, care s'ar fi cârmuit astfel din Petersburg și Constantinopol.

¹ *Curierul românesc* din 26 April 1831, p. 108.

² *Equilibru*, p. 90.

³ *Scrisori*, p. 426.

⁴ De ex. Teodor Orășanu în dedicăția la *Incunjurarea Colchesterii*, București, 1843.

⁵ *Scrisori*, p. 114.

⁶ Loc. cit. p. 38 și urm., p. 53.

Aflându-se în Constantinopol, pentru investitură, Alexandru Ghica — Domn din 14 Oct. 1834 — primește propunerea Rușilor de a completa regulamentul cu introducerea în el a legilor votate de la 1830 până la 1834¹. Deși Domnul dorează sincer să se emancipeze de Ruși², învoiala aceea nu poate lăsa neîmplinită. Deși el vorbează tot sincer, despre dorința de emancipare, boierii nu-l credeau; boierii credeau că schimbările din regulament Al. Ghica, în interesul său, le cerează chiar mai stăruitor decât Mihaiu Sturza din Moldova³. Așa ne informează cel puțin consulul francez, care îl vedează și pe el, și pe șefii opoziției și-i cunoștează bine pe toți. Din astfel de neîncrederi reciproce conflictele politice răsar ușor.

În Iulie 1836 Adunarea alese o comisiune, care să cerceteze modificările a căror aprobare și încorporare în reg. org. se cerează. După I. C. Filitti membrii comisiunii erau: St. Bălăceanu, M. Băleanu, I. Câmpineanu, Iancu Roset și Al. Ghica. După Eliade⁴ boierul Al. Ghica lipsea; iar membri mai erau și: I. Otetelișanul, Grigore Cantacuzino și I. Filipescu. Erau, se pare și sfetnici binevoitori, dar importanți. La întâia lor ședință Eliade, știind despre ce va fi vorba, se infățișă și le expuse cazul acelui articol observat de el de mult. Cu fapta aceasta Eliade aprindează opoziția națională, care și fără el era destul de aprinsă. Protestul trebuia să fie, după Eliade, general: „Și Domnul trebui să fie aliatul boierimei în luptă⁵. Boierimea trimise pe Eliade la Vodă, să i propună o procedare hotărâtă în comun. Deși de mult nu-l mai văzuse pe Vodă, primi să meargă la el. Prin Eliade se puse la cale o întâlnire nocturnă în faimoasa grădină a lui Scufă. Deși Eliade tănuise lui Vodă că era un simplu trimis al boierilor, Vodă primi să vie. Vodă le ceru ca în Adunare să discute tot, fără a pomeni de acel articol, până ce cercetând vor da și de el. Și taina lui Eliade, și condiția aceasta îmi par greșeli de memorie; nelogice sănt în tot cazul, deoarece Vodă știa, chiar și după Eliade, că „de câteva zile vorba relativă la articolul în chestiune se cam întinsese în capitală“. Când articolul

¹ Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 487.

² Loc. cit., p. 491.

³ Loc. cit., p. 700. Părerile lui Al. Ghica despre reg. org. la paginile 611—616; Memorialul către ministerul rusesc.

⁴ *Équilibru*, p. 93.

⁵ *Équilibru*, p. 94.

ajunse în discuție, lupta începù; s'ar fi făcut deci pe voia lui Vodă, aşteptându-se momentul atacului. Că aşa a fost, pe când scria *Equilibru*, ar fi putut s'o constate încă doi martori care mai trăiau: B. Știrbei și C. Cantacuzino¹. Văzând aprinderea opozitiei, consulul rusesc, Rucman, ceru închiderea Adunării. Acum interveni iarăși Eliade: Eliade ar fi trebuit să comunice boierilor și să obție de la ei o soluție placidă, care ar fi constat în părăsirea Adunării, în descompletare; aceasta ar fi închis-o „de sine-le”; formal nu s'ar fi compromis nimeni²: „Precum ni s'a zis, aşa am făcut”. Dar în locul adreșei propuse de Eliade — și, de sigur prealabil aprobat de Vodă — boierii scriseră altai protestând energetic, direct, contra Rusiei. Nici la 1860 Eliade nu înțelegea de ce Adunarea nu a ascultat sfaturile Domnitorului³.

La capătul unei acțiuni comune luptătorii se desfăcără astăzi în două: într-o parte Domnul și opoziția într'altele. Urmarea fu că cele două partide se precizără: opoziția era *nățională*, guvernamentalii erau *rusoșili*, zice Colson, exagerând, ca aproape totdeauna.

Eliade nu servise pe nimeni *deplin*; toți se supărără pe el: Rusia, fiindcă-l simți dușman mai activ decât îl bănuia; familia Ghica, fiindcă îi compromisese șeful; amicii lui din opoziție — afară de I. Roset. Pe lângă aceste dureri se adaose cea mai mare: admiterea din poruncă suverană a tuturor modificărilor, contra cărori și Eliade luptase, admitere impusă în ziua de 9/21 Maiu 1838⁴. Despre amarul rămas în sufletul lui Eliade avem probe scrise de el însuși.

Amărăciunile politice îl înnecară tocmai când poetul ar fi putut înrâuri mai energetic dezvoltarea literaturii românești.

Anume: În anii 1836 și 1837 relațiunile lui Eliade cu literații români se înmulțiseră. G. Bariț și T. Cipariu îl cunoșteau, la 1836, în București⁵, unde veni și I. Maiorescu din Oltenia. Pe Moldoveni îi cercetă Eliade în Iași, în 1837, unde înainte de 9 Mai, petrecu câteva zile împreună cu amicul său C. Aristia⁶.

¹ *Equilibru*, p. 96.

² *Equilibru*, p. 97.

³ Atâtarea la împotrivire Domnul Al. Ghica o transmisese și prin Năsturel-Herescu, afirmă I. Ghica, în *Arhiva de la Iași*, II, p. 561.

⁴ I. C. Filitti, *loc. cit.*, p. 58.

⁵ Bariț în revista *Transilvania*, vol. V, p. 117.

⁶ *Albină românească* din 9 Maiu 1837, p. 157.

În timpul acesta *Foaia Duminecei* din Brașov se prefăcă în *Foaie literară* în care se simți efectul vizitei de la București din 1836, (de la 1 Ianuarie 1838), și în curând în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*; în timpul acesta se sporise și corespondența cu C. Negrucci și discuțiile cu literații moldoveni. În anii 1836—1837 Eliade era deci la apogeu ca *putere literară*.

Dacă Eliade s-ar fi dedicat atunci numai literaturii, el ar fi putut domina literatura mai mult timp decât a dominat-o în realitate; el și-ar fi putut execută cu putere încă tinerească *marele plan literar* făcut la 1836, și acest plan era o nădejde bună. Soarta îl duse pe alte drumuri. El se amestecă în politică și suferi loviturile pe care viața politică le dă fără cruce. Deceptia lui Eliade a fost mare.

La capătul luptei politice, în care se amestecă, el se simțea atât de obosit ori scârbit, încât, cam la un an de la umilierea politică a României, în 28 Aprilie 1839, el îi scria lui C. Negrucci, că în București nu mai intrase de patru luni, că stă retras la casa sa, în Târgul-de-afară¹. Numai cu Aristia și cu P. Poenarul se vedeă, când veneau ei la el. Iar în 29 August în 1839 el scria: „În zilele aceste numai poet nu sănăt...“². Si regretă chiar că este Român; ar fi preferit să fie Țigan!

Oricâtă nervoasă simțire i-am presupune lui Eliade, vorbele lui ne silesc să bănuim drept cauză și o luptă politică necruțătoare, ca de obiceiu cele din București. Aceasta l-a amarit.

Deodată cu dezastrul personal al lui Eliade, se prăpădă și *Societatea filarmonică*, reprezentanța colectivă a literaturii.

Centrul activ al lojei și al filarmonicei îl formau: I. Câmpineanul, I. Eliade, Gr. Cantacuzino, I. Voinescu II și patru membri pe care Eliade se ținu odată obligat de taina lojei să nu-i numească³. Bănuielile luptei se reflectă până în acest adânc al indemnurilor politice și literare. Neînțelegerile patrund să și acolo. Cățiva streini și un fanatic român adaosera motivele de vrajbă tocmai în timpul în care „guvernul căută prețete de a acuza societatea“⁴, deci după începerea opozitiei naționale.

¹ *Convorbiri literare*, XIII, p. 366.

² *Convorbiri literare*, XIV, p. 155.

³ *Equilibru*, p. 85. Cei patru erau: I. Văcărescu, I. Filipescu, I. Roset și Bălăceanu (După d. Filitti).

⁴ *Equilibru*, p. 86

Un scandal, în care un oarecare Dr. A. Tavernier avu un rol însemnat, trădă decăderea definitivă a *Filarmonicei*.

Acestea fapte se întâmplau pe la începutul anului 1839.

Deși intreruperile nu sănt plăcute, aici totuși trebuie să intrerup expunerea faptelor politice, ca să descriu un incident privitor la censura de atunci, în fond tot chestie politică, însă complicată cu personalități.

In timpul acesta — la 1839 — Eliade a avut o ceartă mare cu censorul N. Picolo.

Dacă censor este, el e dator să supravegheze, ziceă Eliade; el trebuie să aibă principii și instrucții; să fie drept, adeca, censura fiind o nedreptate: egal de nedrept cu toți; censorul nu are voie să favorizeze. Picolo favoriză. El ciuntează de ex. nevinovata *Melanholie* a lui C. Negruzzii, din *Almanah pe 1839*; dar lăsa să apară „o fabulă a lupului (de sigur: *Vulpea, calul și lupul* din Martie 1838!) și alta a *Puiilor corbului* (de sigur *Lebăda și puii corbului*), de Alexandrescu. De ce Negruzzii nu? și pentru ce Alexandrescu da? De ce, mai ales, să se mai îngăduie atacuri personale? Furios Eliade îi spuse lui Picolo vorbe foarte severe: „Mai șezi acum în capul censurei, mai ia o mie de lei pe lună în zădar, cere satisfacție, trântește-te de pământ și cere răzbunare, că eu iar îți dau palme. Să nu gândești că vei putea izbuti ceva; sănt hotărît cu orice preț a te pălmui la orice mișcare vei face asupră-mi“. Acestea erau vorbe de bărbat! Erau vorbe care, precum a zis Kogălniceanu (1855), „în veci se vor păstra în istoria presei noastre“¹.

In zadar Gr. Alexandrescu se plânge, în scrisoarea către I. Voinescu II, de articolul lui Eliade², care l-ar fi tălmăcind rău: Eliade tălmăcea exact; în fundul inimii sale Alexandrescu nici nu va fi fost supărat serios că i se tălmăcesc exact fabulele; Eliade dorează însă măsuri egale și își fixă libertatea sa după cea acordată altuia.

Palmele promise censorului au prefăcut afacerea într-o chestie de stat: S'au ocupat cu ea miniștrii și Vodă, care cerea

¹ Din scrisoarea lui Eliade de la 21 Dec. 1839 către C. Negruzzii (*Convorbiri literare*, XIX, p. 156—157), reiese că după *Apologia* sa, pe care sfatul administrativ ar fi lăsat-o baltă, Măria Sa Ghica-Vodă a cerut destituirea lui Picolo.

² Apărut în *Curierul românesc*, 1839. No. 165.

destituirea lui N. Picolo. Sfârșitul a fost că Picolo a plecat cu palmele rămase pe obrazul său de Grec obraznic, voluntar, hatârgiu.

Trecură câțiva ani în liniște. Ai fi crezut că Eliade nu se va mai întoarce la politică. La 1840, la 1842, Eliade apără iarăși. Și de ambele dări el apără ca apărător al Ghiculeștilor, la 1840 cu un pretext cultural-școlar, dar cu intenții politice, la 1842 cu intenții politice mărturisite.

Vom discuta întâi anul 1840, o lucrare din acest an, la care Eliade a revenit des și cu mulțamire; apoi anul 1842, care-i sfârșitul domniei lui Al. Ghica.

Complotul de la 1840 și 1842 au fost studiate bine de d. I. C. Filitti¹.

Scopul complotului de la 1840 a fost o revoluție care să răstoarne pe Domnul țării și guvernul. Dintre vinovați (13 însă), literați erau numai trei: N. Bălcescu, Eftimie Murgu și I. A. Vaillant, suspecți au fost C. Boliac, Gr. Alexandrescu. Ceilalți erau: 2 scriitori la departamentul visteriei, un fost praporgic, etc. Era o încercare de a realiza prin revoluție ideile lojei; se vorbea chiar de întronarea lui I. Câmpineanu. Complotul a fost descoperit ușor și suprmat sever.

De-atunci Al. Ghica avea motive să se teamă de orice umbră de complot. Complotul de la Brăila, în a căruia limpezire interveni și Eliade, a fost însă mai serios.

Complotul de la Brăila (1842) era bulgăresc și urmărește liberarea Bulgariei (!). Eliade s'a amestecat, sau mai exact a încercat să se amestece, afirmând lui Dr. A. Tavernier: 1. că Bulgarii ar trebui ajutați; 2. că atunci și în țară s-ar crea stări care ar repară nedreptățile². La interogatoriu, Eliade a negat denunțul lui Tavernier. Eu cred că Eliade a vorbit astăzi, dar cu alt scop, nu cu cel crezut de Tavernier. Ajutor Bulgarilor, ca să treacă în Turcia vreo 1000, nu putea să dea Eliade, ci altcineva, un puternic de pe urma ajutorului căruia s-ar fi putut schimbă mult în țară, dar în ce sens, nu se poate prevedea. Din faptul că Vodă Al. Ghica, înștiințat de denunțul lui Tavernier, acopere fapta lui Eliade,

¹ I. C. Filitti, *Turburări revoluționare în Tara-Românească între anii 1840–1843*, în Analele Academiei române, Seria II, tomul XXXIV (1912), p. 201 și urm.

² Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 850.

reiese că Vodă a știut de ea, că *lui* trebuia să-i servească Eliade îscodind pe Tavernier. Consulul frances bănuște că, date fiind greutățile cu care Al. Ghica tocmai luptă, el va fi căutat o diversiune la perplexitățile sale¹, voind să ocupe pe Ruși și Turci cu alte fapte mai grave decât răsturnarea domniei sale, la care se lucră.

Eliade, acuzat, a lămurit, într'adevăr, în *Curier*, la 11 Mai: că o societate secretă a lui nu există, deci revoluții el nu are cu cine să facă; și că el cinstește pe Domn ca Român, nu ca protector. Eliade mai bănuște, ori se face că bănuște, și originea calomniei lui Tavernier: pentru scrierea sa *Opinia* trebuia să fie „calomniat”. Articolul lui Eliade corespunde situației; și este, ori cum, o ieșire destul de iesusită din impas.

Aiuarea Eliade afirmă că Al. Ghica a bănuit că în Brăila lucră Rusia, și că acesta voia să descopere „machinațiunile moscovite”². În acest caz, Eliade ar fi avut rolul unui cercetaș domnesc, care pipăe, dacă nu se simte cumva și în capitală o mișcare analoagă, periculoasă Domniei. Că într'adevăr un consul rus, Dașcov, a lucrat în culisele complotului de la Brăila, cu scopul de-a răsturna pe Al. Ghica, ne arată N. Iorga³. Eliade a spus același lucru⁴: La 1842 se planuise să două revoluții, una în Brăila, alta în București; dar, atunci, aşa ceva nu se putea mișca — fără ca Rusia să nu stie!

Al. Ghica, om cu bune intenții, dar cu slabă voință, era încunjurat de oameni ai Rusiei: diplomații Aristarchi, Mavros; militarii Odobescu, Garbaski, Banow; marele spion Ioanides; jidauul Gramont, adjutanț și doctorul Meyer. Dincolo de linia aceasta încunjurătoare, Al. Ghica va fi căutat, prin Eliade, o informație sinceră.

In orice caz: Este sigur că la 1842 Eliade a lucrat ca Ghicaist; dar, ca de obiceiu, în astfel de lucruri, cam nătâng.

Al. Ghica nu s'a salvat. B. Știrbei și G. Bibescu intervină energetic în evenimente; Poarta nu mai întârzie și destituie pe Domn.

¹ Loc. cit., p. 865.

² Scrisori, p. 115.

³ *Memoriile Academiei*, Seria II, t. XXIX, p. 254; și *Studii și documente*, XI, p. 248.

⁴ In *Le protectorat du czar*, p. 26.

Când Al. Ghica a plecat din țară, Eliade, conștient poate, că prin nătângia sa a grăbit momentul căderii lui, i-a sărutat mâna; și Ghica „i-a dat-o ca la un câne”¹. Și la 1855, în București, Ghica l-a primit tot rău. Ghica era nedrept de astădată; vina fusese a lui; el nu trebuiă să-l presupună pe Eliade mai scusit decât era².

Pentru a termină lecția, revin, pe scurt, la o scriere a lui Eliade din acest timp.

Pe la 1840 spiritul liberal și național se infiltrase perfect în tinerime. Sf. Sava avea elevi-liberali, și chiar agitatori!³ Efectele franțuzismului cultural ieșeau, acum, la iveală, într'un mod neplăcut Rusiei, deci și Curții, deci și Eforiei școlare, în care, din Maiu 1838, prim-ector era alături cu Al. Filipescu și cu B. Știrbei chiar fratele Domnului, Mihail Ghica. Director al Eforiei era Petracche Poenaru, iar colaborator paharnicul I. Eliade, care funcționă ca un fel de inspector general al școalelor.

Eliade luă cuvântul și scrise — în 28 Aprilie 1840 — despre instrucția publică, în *Foaea pentru minte*⁴. Scrise sever, înfățișând ca rătăcită direcția dată școalelor în ultimul deceniu, socotind ca o confuzie limba care, ca și sistema didactică, nu prezintă nici o unitate. Privitor la limbile streine, Eliade se arătă indignat, că limba latină avea o singură catedră, iar limba italiană niciuna, deși această limbă este mai ușoară decât limba franceză, care se predă în opt clase. Eliade propunează chiar o gramatică comparativă a celor trei limbi: română, franceză și italiană. La aceste limbi se adăoguează: Filosofia, matematicile, fizica, chimia, drepturile, literatura înaltă (sau: critica autorilor),

¹ *Scrisori*, p. 565.

² Dr. Alcibiad Tavernier apare în România pe la 1830, modest, grobne tapisarisită (p. 244). La 1831 *Curierul* dă notițe despre el (p. 162), ca autor, acum, al unei broșuri despre holeră: Ceice se trataseră după metoda lui, se vindecaseră (p. 200 și 204). Reclama cea mai isteață! (Broșura costă 3 sfanți). Reclama i-o sporează notița (p. 162) că el fusese prin Egipt, Indii și Tataria, și că deci, se pricepea la holere. Curând după aceasta Dr. Tavernier se sfădi cu Eliade, cu care abia peste șase ani vorbi iarăși (Hurmuzachi, *Documente*, XVII, 855). Sfada aceea trebuie să se fi întâmplat în 1832. Deci în loja masonică Tavernier nu era un amic al lui Eliade; dar, probabil, nici inimic. În tot cazul martorul nu pare serios.

³ Consulul francez în Hurmuzachi, *Documente*, Supl. 1, t. IV, p. 502. Vezi și vol. XVII, p. 1053, relativ la aceiași elevi în anul 1845.

⁴ 1840, nr-ii 22, 23 și 24.

epntruca, în sfârșit, seriozitatea să se scoboare în capetele „clătinate“ ale tinerimei de la Sf. Sava.

Repețind, la 1860, scrierea de la 1840¹, Eliade confirmă tendința sa antiliberală de la 1840 prin citațiuni tot atât de anti-liberale, culese din *Paralelismu*. Acum, la 1860, Eliade spunea că până la 1840 școalele daseră numai: declamatori, pretendenți la chivernisele, perturbatori; semidocți, înfumurați, mincinoși etc.².

Îndreptându-o contra spiritului liberal, Eliade punea scrierea sa în serviciul politic al Domnului țării. Firește, tema fiind vastă, lucrarea se ocupă și cu alte idei, care nu erau politice, ci exclusiv pedagogice sau didactice.

Despre această *calitate bună* a lucrării voiu da o singură probă: Critica funcționarismului eră o notă a timpului. Până la regulament, dar și după el, funcționarul storcea poporul. Eră dulce a fi funcționar hoț! „Vrem fieștecare a fi nobil, cinstind numai rangurile și dregătoriile și nesocotind meșteșugurile și lucrarea pământului“, se plângă Mâmuleanu, la 1825 I. G. Gorjan, elevul lui Eliade, cerea la 1832 să se practice „mai mult negoțul, decât slujba cea politicească“. Penescu, profesorul Brăilei, om activ, interesant, cerea (1840) același lucru; iar *Dacia literară* a lui Mihail Kogălniceanu îl reproducea³ „Ocărimuirea trebuie să gândească serios la această problemă, care roade înima viitorului nostru, adecă a junimei noastre“. Eliade însuși se plângă de aceasta *cel puțin* de pe la 1836⁴. Eră o boală a vremii acel funcționarism pe care Eliade îl critică aspru la 1840.

În scrierea lui Eliade respiră, deci, și o tendință *realistă* a vremii, nu numai cea politică conservatoare.

La 1848, apreciind toată epoca, ale cărei momente principale le-am analizat, Eliade repețî vechea și dreapta convingere că amiciția pentru Al. Ghica și familia lui îi atrase multe îndușmăniri⁵. În deosebi îl dușmănează, ca politician, Félix Colson, de care Eliade se plângă că de când cu revoluțunea contra lui Al. Ghica, l-a „stâșiat“ totdeauna⁶. F. Colson eră un scriitor

¹ *Diverse*, II, p. 244.

² Loc. cit., p. 246.

³ Ed. I-a p. 447.

⁴ *Gazeta teatrului național* 1836, p. 4.

⁵ In *Mémoires*, p. XV. Vezi și *Scrisori*, p. 395

⁶ *Scrisori*, p. 449.

temut; scierile lui se ceteau bine; și trebuie să fi fost și exagerate, deoarece contra lor s'a protestat și după răsturnarea lui Al. Ghica¹.

Pentru a înțelege desăvârșit pe Eliade dintre anii 1836—1850 expunerea — cam lungă — a tentațiunilor sale politice supt Al. Ghica și a spiritului ce-l călăuzează pe el a fost necesară și meritată, căci atâtă oboseală merită acel părinte al literaturii, pe care mulți îl laudă, dar puțini îl citesc.

*PLANUL POETIC DE LA ANUL 1836.
BIBLICELE, EVANGELICELE, OMUL INDIVIDUAL.
(Lecție ținută în 1 Martie 1920).*

*Dr-ului Iuliu Hațeganu,
medicului, cu recunoștință.*

Supt influența lui Lamartine și — mult mai puțin — a lui Byron, Eliade găsi drumul spre adevărata poezie: spre poezia cuprinsului psihic *real*, care nu se împotrivează potențării prin realități observate și în alte suflete; și culese în înțelesul tipisării idealisătoare.

Influența s'a simțit imediat. Cântându-și părinții, în *Dragele mele umbre*, la care nu mai revin, și soția, în *Trecutul*, de la 1830 încă, Eliade a simțit că poezia propriilor sentimente adânci este adevărata poezie lirică, nu plăcutele jucării anacreontice ale lui Hristopol, cărora, cu câțiva ani mai înainte, le închinase munca unei traduceri de puțin folos. De la 1830 începând Eliade are valoare poetică. O voiu arătă întreagă, nu pentru a o reînviă întreagă, ci pentru a arăta ce bogăție de fermenti literari a semănat el în viața României.

Pentru a fixă bine punctul de pornire, arunc o privire *Trecutului*.

Trecutul cântă pe soția poetului², căreia-i spune cât de mult a iubit-o:

Un foc prin vine'mi curge, se varsă cu fiori.

Vremea nu va putea să stingă acest amor, care mereu își aduce aminte de sine însuși, de timpul când el nășteă și se mărturisea. Limba devine, este drept, cam ciudată, dar realitatea este caldă:

¹ Nouță statistică din *Almanahul Statului*, pe anul 1844, p. 48.

² *Meditații*, p. 81—88.

Și ochi noștri se-rătăcesc
Aprinși de flacări, se 'ntunecează,
Se las, s'ardică, se luminează,
Tot e tacere, toate vorbesc.

Eră tată, acum; ea eră mamă; aveau doi copii; erau fericiti.
Dar toate vor trece, căci toate trec; să ne înlesnim nevoia; să ne
gătim de ceasul sosirii!

„Ceasul sosirii“ indică orizontul religios de care poezia lui
nu se va despărți niciodată și pe care Lamartine îl-a eterizat, îm-
puținându-i ortodoxia cu care-l înzestrase viața sa.

Noua sa estetică trebuie să-l fi stimulat pe Eliade foarte pu-
ternic, deoarece ea deveni cauza și originea unui mare plan poetic
despre care vom vorbi acum. Ca să rodească, estetica lui lamar-
tinezizată avu nevoie de vreo pentru ani de meditații și încercări.

Despre planul său Eliade a vorbit imediat, în *Gazeta teatrului național*, zicând¹: „— m'aș fiină fericit să urmez și să de-
săvârșesc poemile ce mi-am propus și care își au o legătură
între sine, ca să facă un tot“. Planul eră gata; poemele, unele
concepute, altele așteptate, încă nescrise (1835/36).

Tot-ul poetic al lui Eliade eră să fie o colecțion de patru
volume de poezii².

1. *Volumul întâiul: Biblice*, din care Eliade citează *Căderea Dracilor*.

2. *Volumul al doilea: Evangelice*, dintre care numește
Cutremurul.

3. *Volumul al treilea: Patria sau Omul social*, dintre care
dă ca pilde: *Ruinele Târgoviștei, Mircea, Duelul Buzeștilor cu
hanul Tătarilor, Sburătorul, Mihaida*.

4. *Volumul al patrulea: Omul individual*, din care citează
Seraphimul și Heruvimul; Visul.

Volumul al patrulea al lui Eliade ar fi cuprins poezia lirică
în strictă legătură cu viața sa personală, mărturisirea lirică a vieții
sale; al treilea, poezia națională; întâiul și al doilea, poezia reli-
gioasă, către care inima îl atragea poate mai puternic decât către
toate celelalte. În vederea ei, nu a acestora, el se asternu *din nou*
pe studiul limbii din cele două testamente, care de mult îl stăpâneau.

¹ Pagina 43.

² *Biblicele*, 1858, p. 73.

Articolul de căpetenie prin care Eliade și-a mărturisit crezul său estetic s'a publicat în *Gazeta teatrului național* din Mai 1836 (No. 4, p. 38 și urm.)¹.

Lumea interpretă de la o vreme greșit poemele sale; Eliade hotărî să se explice, probabil mai ales fiindcă interpretările gresite îl atingeau personal și dureros.

A ști numai să scrii, nu-i lucru mare, credeă el; lucru mare este a scrie aşa ca „*sujetul să se poată aplică la tot omul, în tot locul și în tot veacul*”, ca și cel bun și cel rău să se regăsească, fie și parțial, în subiect. Înlăturând o interpretare tendențioasă — scoasă, de sigur, din evenimente recente — el afirmă că *Serafimul* etc. nu poate fi atins de acea interpretare, deoarece a fost publicat doar la — 1833! Cât despre a doua poemă: *Visul sau viața*, ea a fost interpretată și mai rău. Firește, în operele oricărui artist sau scriitor trebuie să se vază și oarecare asemănare cu viața sa; o afinitate cu faptele, întâmplările și patimile sale; și pe urmă? „Ce poate cineva să descrie sau să zugrăvească mai bine decât aceea ce cunoaște mai bine? Si iară ce poate să cunoască atât de bine ca *viața sa și faptele oamenilor* ce i-a cunoscut mai deaproape?” Probă: Lamartine în *Desnădăjuirea*, nu și în *Provedința la om!* De aceea *Desnădăjuirea* este vioie, firească și interesează.

Eliade scria deci conștient, era un verist, care generaliză și complică cu ce lumea îi oferise ca observare și spre alegere.

Scriind *Visul*, Eliade afirmă că a scris „viața omului în general; și din a tuturor oamenilor am cunoscut mai bine pe a mea”; am ales — continuă el — situații interesante și „mai potrivite cu întâmplările mele; și nu e de mirare a vedea cineva pe unde și oarecare asemănări cu viața mea”.

Deci: *Serafimul* este idealul său, este concentrarea frumuseții ce-a întâlnit în toată viața; iar în *Heruvim* se află mustrarea care l-a oprit de la fapta rea, care i-a venit sau i-ar fi putut veni de la părinți, învățători, soție, prieteni; dar toate sunt „iluzii” ce și le facu și le descrise.

Eliade este chiar încântat de modul cum a descris judecata bătrânului păcătos: „acea iasmă este arătată cu cea mai mare vociune; dar vina nu este a mea: este că mai mult am băut amarul

¹ Supt titlul: *Serafimul și Heruvimul și Visul*.

decât dulcele vieții, este că mai mulți spioni, vânzători și *ingrați* am văzut în viață decât oameni cinstiți, este că celor ce le-am făcut bine mi-au plătit cu cele mai negre și infame fapte“. Aceștia sănț ca toată lumea de azi: rea, plină de păcate, vrednică de ură.

Folosind și el un cuvânt des întrebuințat în filosofia pessimismului, Eliade îi zice vieții *vis*, dar vis urât, pe care rămâne hotărât să-l descrie încă, cum și-a propus, într'un tot de poezii. Pe acest drum „se va țineă de *adevăr* pe căt l-a cunoscut“, sfărșește Eliade accentuând încă odată verismul său.

Cui i-ar părea că Eliade nu era *deplin* conștient de însemnatatea esteticei sale, trebuie să-i atragem atenția asupra completării ce, involuntar, o dădeă contemporanilor săi în alte scrieri. D. ex. în *Reprezentarea tragediei Saul*¹, unde el vorbește clar, frumos, avântat despre poetul genial. Poetul genial nu e geniu „de florile mărului“, el zboară pe aripele-i de foc, își „culege ideile din regiile cerești, din adâncurile infernale“², etc., își dă „poemele sale afară, încântă, îmbărbătează, întinerește, desmiardă, subjugă pe compatrioții săi și pare că le zice: Acesta e metrul vostru, astfel de caracter și-a luat poezia noastră, pentru că este poezia mea; și eu sănț al vostru, *am ieșit dintre voi*, și pentru că eu sănț geniu“.

În timpul acesta Eliade găsește și expresiile cele mai clare despre misiunea sa în general, ca scriitor, ca scriitor conducător de nații.

„Limba noastră și nația are trebuință de scrieri; și atunci va înainta și una și alta, când fiecare scriitor, după ce își va dobândi cunoștințele trebuincioase la materia sa, își va simți întru *adevăr solia ce a primit de sus sau care și-a dat-o singur*. O creștere mai întâi pregătită spre o asemenea însărcinare nobilă, cunoștința limbei în care este să scrie cineva, *un chip de vedere a lucrurilor mai pre sus de al gloatei*, simțirea cu întregime a soliei sale, dorința îndeobște a binelui și de stârpirea răului: Aceste sănț câte se cer de la un scriitor care voiește a contribui spre regenerația unui popol al căruia el ambiciozează a se face autor“³.

Din tot ce v'am citit din Eliade, despre estetica sa, pe la anul 1835/36, reiese clar că, în acest timp, el avea o conștiență

¹ *Curier de ambe sexe*, vol. II, ed. 2, p. 277. Vezi și p. 281.

² Parcă vorbește despre Serafim și Heruvim!

³ *Curier de ambe sexe*, vol. II (ed. 2) p. 367: *Despre autori*.

înaltă despre misiunea sa ca poet al națiunii, despre ce poate și o deplină mulțumire cu direcția ce și-o găsise.

I.

BIBLICELE.

In *Biblice* respiră o desvoltare religioasă massivă: Familia sa, mai ales mama; cetirea cărților sfinte: David era poetul său de predilecție în prima tinerețe; cetirea continuă a literaturii religioase, pentru scopuri filologice¹; toate au făcut, ca scrierile lui Eliade să fie întipărite de multe idei biblice și evanghelice. Paralel cu cetirile, dar și cu viața sa, în sufletul poetului înflorî un misticism energetic. Rezultatele vieții sale îi întăreau tot mai mult credința în Dumnezeu, care devine identic cu evoluția, cu *progresul*, care cu scop pusește și răul în lume². „Si dacă Dumnezeu, din vîrstă în vîrstă, descopere omului, prin pățire, adevărul și cunoștința, crede: că omul ce va învăță binele este un organ al Provedinții, al lui Dumnezeu însuși, care te-a făcut și al căruia ochi te preveghează și te judecă“³. Textul acesta este contemporan cu concepția *Biblicelor*⁴.

Din aceste adâncuri de speculație și fantazare religioasă se ivă *Cântarea dracilor în ajunul potopului*⁴, despre care, însă, nu se poate spune nimic deosebit.

Mult mai importantă este *Căderea dracilor*.

Căderea dracilor a fost terminată la 7 Aprilie 1838⁵.

„Intr'însa cânt triumful Cuvântului“ explică Eliade în dedicăție; Cuvântul este născut din Duhul Adevărului; iar Duhul trebuie adorat deodată, ca și toată Treimea!

La locul Nemuririi stă Tatăl Vecinicul; la el se adună smeriți îngerii; Domnul, însotit de ei, colindă tăria; toată zarea se umple de slavă, de laudă. Un singur prinț — Arhanghelul — rămâne nemîșcat, stă mut, mușcă din buze; capul îi crapă și din el se naște Păcătuirea:

¹ *Biblicele*, p. 73.

² *Curier de ambe sexe*, a. II (ed. 2), p. 239.

³ Se află în a. I al *Curierului de ambe sexe*.

⁴ *Curierul românesc*, 1839, 11 iulie, p. 383.

⁵ S'a publicat însă abia în 6 Noem. 1840. — Vezi și *Curierul românesc* din 11 Noem., p. 380, care anunță publicarea.

La toți ea râde; ascuns fior
 Pe toți petrece. Ea tot zâmbește
 Pe toți salută, la toți se 'ntinde,
 Cu toți e blândă; ochi-i vorbesc
 Sîi cap și inimi la toți aprinde:
 Ard de placere, tremur, râvnesc.

Ispita îi prinde. Toți vreau să-și puie „reședința mai sus de tronul vecinic“; toți strigă: *Libertate!* Dar se scoală Impăratul și-i pedepsește. Ei cad mereu, nouă zile tot cad în iadul lor! De aici ei trimit în lume răul:

Ori-care biciu al lumii aicea se alege,
 Resboaiile civile aicea se dospesc.
 D'aicea screme iadul și printii făr-de-lege,
 Noroadele rebele aci se zămislesc.

Căderea dracilor a fost, de sigur, o placere a fantaziei și, simțirii eliadiste; dar în ea s'a furișat și o tendință politică, conservatoare, anti-liberală, pe care, în chip cu totul nesimpatic astăzi, poetul a motivat-o teologic este.

Tendința antiliberală a lui Eliade era, în acest timp, aşa de precumpăratoare încât nici în scrieri filologice nu și-o ținea în frâu. În *Paralelismu* de ex. el este sigur că franțoziții noștri sănt pericu-loși și că, înmulțindu-se ne vor aduce „rebelli, tâlhării, injungheri, bisericici resturnate“¹. Abia au trecut zece ani de când tinerii au făcut cunoștință cu abia „a treia parte“ din dicționarul francez și, adăgo el, „toți nu mai vorbesc decât de libertate, pe care, neînțelegându-o bine, o mărginesc într'un desfrâu și nesupunere la legi și la așezăminte“². Idei identice desvoltă, paralel, *Curierul românesc*, după care religia „domolise popoarele“, religia propagă supunerea către cei mari și așteptarea unei vieți fericite — firește, până se va îndură boierul! — căci aceasta era „adevărata civilizație“ a religiei, care mai înfrâtea „națiile“. *Curierul* era un reacționar religios³.

Căderea Dracilor era o poezie în care se revârsă setea de adorație a Tatălui-Dzeu; dar, ca de obiceiu, Eliade, prindea și câte un scop secundar, dacă-i cădea bine în drum⁴.

Căderea Dracilor fusese numai o parte din poemă „originală“ *Anatolida*, a căreia programă era „trasă încă din anul 1836“;

¹ Pagina 45.

² Pagina 46.

³ Vezi anul 1839, p. 185—187.

⁴ La 1861, G. Sion spunea în *Revista contemporană* a. II, p. 339 că poemul lui Eliade este o „alegorie, care astăzi nu se mai înțelege“. Sion nu înțelegea; dar alții, da.

publicarea *Căderei*, care era cântului I din *Anatolidă*, a fost o „încercare“, asupra căreia — nu se vede din ce motive — nu a insistat.

Ce-ar fi fost întreaga operă să văzut abia la 1868, căci abia după trezici de ani să intors Eliade la planul de la 1836¹; adeca tocmai când lumea se interesă foarte puțin de poezia religioasă.

Vă dau, totuși o idee despre ea.

Urmă, deci, ca al doilea cântec, un imn al creațiunii: lumina, firmamentul, apele, stelele, paserile, peștii, omul cântă Domnului imnul lor îndată după crearea lor. Din când în când vin grupe de versuri care atrag atenția asupra talentului poetic acoperit de lecturi și de meditațiuni prea sfinte; talentul transpare mai energetic, când poetul se regăsește în domeniul *umanității* sale.

Iată, ca mânăiere, câteva grupe.

Zice *Lumina*:

— E plin, plin este Cerul
De gloria-ți eternă; și peste tot splendoarea-ți
Prin mine se revarsă, suavă, lină, blândă.

Zice *Firmamentul*:

Mai sus decât Zenitul, mai jos decât Nadirul
Sub talpele-ți divine ai zis să fiu tărie
Si solidar cu toate. Chiematu-m'ai pe nume
Și Firmament mi-ai zis².

Cântecul al treilea este *Viața sau androginul*.

Motivul *Androginului* a apărut, la Eliade, întâia și cea din urmă dată în literatura română. Cel puțin eu nu-mi aduc aminte de a doua îndrăzneală de a-l închipui poeticește.

Basmul este vechiu. În *Ospățul* lui Plato l-a povestit Aristophanes, care știă că la începutul lumii erau trei sexe: masculin, feminin, androgin (sau hermafrodit)³. Plato i-a prelungit basmului viață. De la el l-au luat gnosticii, pentru care, în general, misterul era un deliciu de cercetare, căci multe taine lăsase Dumnezeu în lume, după gnostici; și multe explicări naive trebuia să găsească mitosofia lor. De la Plato și gnostici și de la I. Böhme, filosoficul ciobotar de la Görlitz, care împreună știința naturală cu metafizica

¹ Curs întreg de poesie generale, 1870, vol. II, p. 64.

² Imnul creațiunii (Lumina, Firmamentul etc.) Eliade l-a socotit vrednic să fie cetit la deschiderea Societății academice române, în 1/13 August 1869! T. Cipariu, în *Archiv*, p. 581 și 600.

³ În capitolele 14, 15 și 16.

religioasă (sec. XVI), l-au primit unele spirite romantice moderne, ca de pildă Fr. Baader, germanul: Baader era sigur că, înainte de facerea Erei, Adam era — androgin! Baader motivă să întîmpini-cesête teoria androgismului, care, după el, este „forma cea mai frumoasă și cea mai perfectă, în care omul se poate înfățișa“. Teoria androginului, în școala romantică germană, era, evident, o parte din teoria perfecțiunii umane, care, după Fr. Schlegel, nu poate să fie nici pur-masculină, nici pur-femenină¹.

Eliade l-a cunoscut, de sigur, din Plato și din gnostici — să nu se uite că Eliade era un mare cunoșcător al cărților sfintilor părinti cari au combătut pe gnostici și că această mare cunoștință î-o recunoaște, odată, chiar Cesar Bolliac, care era asemenei foarte învățat. Despre Fr. Baader și romanticii germani nu am găsit nici o urmă în Eliade. În tot cazul, faptul rămâne: Eliade trată în Androginul său o temă romantică.

Spre norocul său; deoarece în toată opera numai tema aceasta i-a procurat prilejuri de-a deveni într'adevăr poetic.

Așadar, androginul, întâiul om fu aşezat în paradis.

Ca un strein și singur, uimit, fără să știe
Nici cum, nici unde s'află, nici d'unde-ací venise,
Sta jos pe flori, pe iarba și răsuflând parfumul
In dulce reverie.
Se uită, vede lumea pe cât vederea-ajunge
Si 'n toate căte vede, nu știe să distingă
Departele de-aproape, distanța 'ntre obiecte ;
Se pipăie și simte sensațune duplă;
De pune la ochi mâna, el simte totodată.
Cu mâna și cu ochii. De își atinge fruntea,
Simțirea-i îndoită : și 'n degete, și 'n frunte.
De-si pipăie genunchii, asemenea simțire;
Asemenea cu pieptul, cu membrele lui toate.
De-atinge 'mprejur iarba, de ia în mână floarea,
Nu simte tot asemenei ca 'n prima pipăire:
Prin degete pricepe, nu însă și prin floare.
Ardică la cer capul ; și soarele î pare
Că 'n ochii săi străluce, și 'ntinde iară brațul,
Să ia soarele 'n mână. Ci sare în picioare,
Că soarele-i depare.
Asemenea cu munții, asemenei cu dumbrave,
Cu pomi, cu flori, cu fructe; voește să le-atingă,
Cum s'a atins pe sine, cum cele din pregiuru-i.
Se mișcă și cu pasul se 'ncearcă să le-ajungă,
Să măsore distanța cu-a tactului simțire.

¹ Alte amănunte se pot căuta în Ricarda Huch, *Blüthezeit der Romantik* (1899), p. 207—209; și *Ausbreitung und Verfall der Romantik* (1902), p. 58, 93; și în articolul lui O. F. Walzel, *Romantik, Neuromantik und Frauenfrage* în *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, Vol. CVII, p. 253—276.

Ca ochii la lumenă, aşă i se deschide
 La minte cugetarea; și 'ncepe a distinge
 Intre aci și-acolo, intre subiect și obiecte,
 Pe sinele său propriu din tot ce nu e sine.
 La inceput crezuse că toate erau într'insul.

El este om și n'are „oamă“, ca leul leoaică, ca turturelul soție.

Cu toate - acestea simte
 O voce interioară, misterioasă voce
 Și Tânără ce-i spune că nu e, nu e singur,
 Că poartă un alt sine în sinele său propriu,
 Că 'n sănul său viază, la inimă îi bate,
 Cum simte mama 'n sănu-și, când saltă embrionul.

De unde-aveă să știe ce saltă și s'agită
 În sănu-i, l'a sa coastă, de inimă aproape?!
 Nu știe, ci resimte că nu se află singur;
 Și 'n neastămpăr straniu dorințe-l închioară;
 Se 'mbrătișază singur; și amă cu ardoare
 Și nu știe ce amă¹.

Creatorul îi deschide pieptul și desprinde din el pe Eva.
 Plaga a fost profundă,

Sub mâna creațoare
 Se 'nchide 'ndată plaga, cum vine la loc apa,
 Când mâna se afundă sa ia din r'insa parte.

Și Eva este vieată.

Deschide la cer ochii,
 Se uită împregiuru-și; nu știe unde s'află,
 Nu știe d'unde vine. Se scoală în picioare,
 Se pipăe, tresare l'al degetelor carmen,
 Și 'n răpedea mișcare, în gestele-i naive
 I se resfiră părul; și părui atingând-o,
 O dulce 'nfiorare d'alungul o cuprinde.
 Din toate cîte vede, pe flori își pune ochii
 Și 'ncepe a culege, și pasa înainte
 Săltând din floare în floare.

Bătrânul poet par că întinereă cu subiectul său. Cu liniste de creator, cu căldura vorbei care iubește și respectă umanul, el construia o psihologie a întâiului bărbat, a întâiei femei și ră-mâneă poet, deși moralicește avea o rezervă, făcută aiurea: De ce a trebuit ca ea din el să iasă și neamul omenesc din feții lor, cari erau frați — incestuoși?

Cântecul al IV-lea, *Arboarele științei*, este plin de abstracțiuni și banalități, care ne lasă uimiți.

La 1838 opera ar fi fost încă cetită. Eliade era încă în stare să ducă lumea după sine, pe orice căi. La 1868 acel paradis al

¹ Amă = iubește!

înfluenței sale era pierdut — de mult. La 1838, în floarea vârstei, am fi căpătat de sigur mai multe daruri ca cele citate; la 1868 mărăcinișul înnecacă florile. La 1838 am fi avut și altă limbă. În tot cazul, însă, completarea de la 1868 ne arată, ca și *Cădereea*, că Eliade gândeau eroic, opere mari, opere ale căror margini poetice se 'ncolăceau cu marginile filosofiei.

II.

EVANGELICELE.

Evangelicele erau menite să preamărească fapta bună, oricine ar fi făcut-o. Cu atât mai bine, dacă fapta o săvârșeau bărbații aleși ai țării.

Cutremurul cântat de Eliade a început seara, la 8 ore și 50 minute, în 23 Ianuarie 1838. Domnul și boierii se aflau în teatru, la o reprezentare franceză. O spaimă mută-i cuprinse pe toți. Femeile înllemniseră până într'atât, încât nici nu puteau să strige. Teatrul, construit în lemn, trozneă lugubru. Lojile se goliră, dar în parterre mai rămaseră câțiva spectatori, înaintea cărora trupa continua jocul. Afară era frig: 11 grade supt zero. A doua zi București erau o jale; mai ales în regiunea Sfântului Gheorghe, al cărui han se prefăcuse într'o mare grămadă de ruine¹. Cutremurul acesta semănă, în efecte, cu cel de la 1802; cel de la 1802 prăpădise aproape tot Bucureștiul².

Eliade se impresionă adânc. În cutremur el simți pe Domnul din ceriu pedepsind creațura sa neascultătoare; cutremurul deveni, deci, un prilej de predică socială energetică: Pământul este greu, îl apasă nelegiurile, care trebuesc vindecate, zicea el³. Censorul deveni atent; și — tăie din versuri. Ca să fie evident ce nu putea suferi o slugă guvernamentală, ca censorul de-atunci, citez așezând în parenteze [...], modul cum poezia a fost completată, din memorie, în 1868.

Și lenea se'mbuibează și muncitorul gême,
Că ghiera nedreptății pe el a năpădit,
Din carnea lui s'âsie, stăpână p'a lui vreme,
Stăpână p'a lui pâine, pe viață'i mai cumplit.

¹ Hormuzachi, *Documente*, XVII, p. 688.

² Th. Thornton, *Etat actuel de la Turquie*, Paris, 1812, v. II, p. 455.

³ Cutremurul a apărut în *Almanach literar pe 1839*, p. 93–96. În *Curs întregu de poezie generale* (1868), I, p. 229.

*Biserica căzută, e surdă, s'apoi tace,
Săracu 'nzadar strigă: „o maică! ajutor!“
[E vitrigă-a lui mater¹; pământul n're pace]
Sberatul vinde oaia, când lupul e păstor*

Biserica :

— Odată mânăgâia
Pe tot cel care plângé ş'o turmă d'oi aleasă
La lumea credincioasă și un păstor vestează.

S'au dus acèle veacuri! [și *Antichrist domnește*.
Despot pe lumea 'ntreagă cu vearga sa de fer,
Alfarele distrugé, corumpe și sdrobește]
Şi țipete de sănge se 'nață pân' le cer.

Cerul se va redeschide și va face judecată :

Cuvântul va alege pe caprele din oi —

Iar oaia e *săracul* [ce laptele își smulge
Si 'și dă și a sa carne Cesarului spurcat]
Şi capra [e 'ngânfatul satrap care o smulge
Şi săngele i'l suge] când laptele-a secat.

Veți fi, săraci², d'a dreapta când va domni cuvântul;
Răbdăți că 'ntr'insul numai săracii vor trăi,
S'a voastră moștenire va fi atunci pământul
Răbdăți, *n'ardicați brațul*, că Pacea va domni.

Muncită, despicați brazda, hrăniți lenea ce zace;
Dați pâinea voi și vinul, le dați la căți le cer;
Că munca-vă sfîntită îndată se preface
În săngele și trupul al Domnului din cer.

Fariseii se vor duce :

S'au dus zilele noastre, zile de tânguire,
Zile de nedreptate, de vină, vicinii,
De vrăjbă, de răsboie, de săngiuri, de murire;
Şi va domni viață și morții vor fi vii.

In *Cutremurul* colcăie o sfântă mânie, care nu-i numai religioasă, ci și socială, și etică. *Conștient* socială: De vre-o șase ani Eliade studiase pe Fourier³; și atât ajunge ca să înțeleagi exact ce este proletarul. Nici poezia socială streină nu-i era streină lui Eliade. Un poet Tânăr, care tocmai își facea drum, C. Boliac, care este, la noi, întâiul reprezentant energetic al poeziei sociale, rămasă încântat de *Cutremurul*, în care unele strofe î se părură *sublime*⁴. Sublim este, într'adecă, curajul de-a aruncă în față unei lumi organizate pe temelia nedreptății vina și rușinea și nemernicia ei:

¹ *Mater* n'ar fi fost posibil în 1838.

² La 1868: Veți fi, d'a dreapta, popoli.

³ *Foaia pentru minte*, 1844, p. 315.

⁴ *Equilibru*, p. 157, 346. Vezi și *Scrisori*, p. 166, 239—242.

pământul n'are pace,
Să tacă biata oaie, când lupul e păstor.

Poetul ca acuzator al veacului său *românesc*; are tărie, are elan. Dar, altfel, versul se întoarce iarăși la banalitatea îndemnului spre — pace: „Răbdați, n'ardicați brațul, că pacea va domni”; va reveni cuvântul, cu glorie, cu tărie, gonind răutatea! Poetul vede și blastămă ca profeti; dar mângâierea lui devine teorie rece.

În *Evangelice* ar fi avut loc și *Imn la dragoste*, scris după *Cutremur*: imnul preamărește pe Vodă Al. Ghica, care a avut, atunci, o atitudine deosebită de creștinească cu locuitorii Bucureștilor¹:

Eu dragostea o laud, la dânsa cu mirare
Creștina mea trufie îmi plec și o măresc;
Cântând dragostea astăzi, e imn a mea cântare;
Și imnul meu e glasul Românilor obștesc.

Tot *Evangelicelor* le-aș atribui dedicația cătră C. Negrucci: *La un poet ecsilat*. Cele patru strofe inițiale nu lasă nici o îndoială că ea era gândită evangelicește. Poezia a fost scrisă deodată cu *Imn la dragoste*, alături de care s'a tipărit în același număr al *Curierului de ambe sexe*. Citez și de-aici începutul:

Aceasta este soarta acelui ce pășaște,
La templul nemurirei cu pas nemădios;
El merge înainte și 'n urma lui se naște
Și prinde aripi slava în drum vijălos.

Ti-e viforoasă calea! O mare de talazuri:
Și 'ntr'ânsa ai să 'ntimpini ispite, piedeci mii:
Dar ai de călăuză pe Domnul în năcazuri,
Ce morții înviază și judecă pe vii.

N'ai cugetat violene în pieptu-ți de Credință,
Nici ai vândut Cuvântul ce lume-a măntuit.
Ai spus ce e Românul, i-ai dat și lui ființă:
Dar cine ești, poete, tu nu te-ai socotit.

Tu nu ai văzut soarta ce pe ast neam gonește;
A ei mână prea lungă tu nu ai sărutat,
Nici ai zărit rânjirea ce zice că-i zimbește.
Fatalul, grozav zimbet de tot te-a înșălat.

III.

OMUL INDIVIDUAL.

Secția aceasta — care era să fie al patrulea volum — este secția în care estetica nouă a lui Eliade trebuia să se simță mai energetic.

¹ S'a publicat în *Curierul de ambe sexe*, v. I, p. 221—224.

Serafimul și heruvimul sau mângâierea conștiinței și mu-strarea cugetului are două părți.

In partea întâia, imnul, un portret fizic și moral, poate lăudă astfel și o femeie, nu numai un heruvim; iar descrierea omniprezenței ei este, de bună samă, de origine umană, apropiată: Eu cred că este soția lui. Ea este pretutindeni:

Sî 'n somnă-mi și aievea ființa-ți mă 'nsoțește;
Chipu-ți mi-e fașoriunde, în preajma mea el zboară:
Din soare se repede, din lună strâlucește.
După pământ se 'nalță, din ceruri se coboară.

Pe la fântâni m'așteaptă, cu unda se râsfrângă,
Cu frunza îmi șoțește, cu zefirul suspină,
Cu valea îmi răspunde, cu patima mea plânge,
Cu dealul se înalță, cu câmpul se alină.
Cu floarea se dă 'n leagăn, cu iarba undoiază;
Livadea îl arată, dumbrava 'l subtascunde;
În ziua și în noapte, la umbră și în rază
Nu e nălucă, 'mi spune, mă mângâe ori unde.

Mai depărtată de umanitate este partea a doua, heruvimul, în care se găsește și versul fără gust

Mulții tăi ochi priveghează,

Exaltarea poetică este, însă, aceeași:

Ca tunetul 'ti e glasul, ca fulgerul 'ti e fața!
Fulger în mine trece, când ochi'mi te 'ntâlnesc¹.

Serafimul și heruvimul s'a publicat, întâia oară, în 12 Noembrie 1833¹; deci concepția și scrierea cade între 1830, data întâiaei broșuri de traduceri din Lamartine și 1833. Este, se pare întâiul rod al novei estetice.

Visul este, fără îndoială, o creație interesantă. Visul este întâia poemă românească, în care filosofia și poezia încearcă împreună să înfățișeze viața omului în totalitatea ei simbolică. Până la Visul lui Eliade nici un poet român nu a conceput o filosofie emoțională a vieții. Visul are, însă, un defect: Nu se depărtează de ajuns de amânuntele vieții poetului; din cauza aceasta valoarea simbolică i s'a redus în opinia publică contemporană.

Visul se compune din 19 sonete; e întâiul ciclu de sonete românești. Sonetele au la bază o idee din copilărie; povestirea unui vis din literatura arabă, spus de mult, în familie, de un

¹ *Curierul românesc*, p. 230—231.

prieten al familiei. Eliade i-a dat, firește, alt sens, sensul *său*: Omul visează până ce se deșteaptă la marginea groapei.

Cel mai frumos sonet, unicul vrednic să trăiască în viitor, este I și XX, căci se repește: Omul este ajuns la groapă și vede, prea târziu, că a pierdut timpul, că nu și-a pus, la vreme, problemele care lămuresc și sfîntesc viața¹:

O altă auroră în sufletu-mi apare,
Rază necunoscută de alte lumi ziori²;
Deschis u-mi-s'au ochii și 'n ochii miei răsare
Ziua zilelor noastre, 'timpii netrecători.

Și secolii și viața-mi ca nopți se strecurără,
Și'ncovoiaiat pe groapă-mi o văz că s'a deschis,
Și-mi face loc printreinsa să trec peste hotără:
E poarta eternității; și mă deștept din vis!

Fruntea-mi albită toată către pământ se lasă,
Brațele-mi rezemate toagul meu apasă.
Iar sufletu-mi se 'ntoarnă și cată înapoi:

O zile!... sau ce nume vouă vi se cuvîne? —
Dar... ati trecut; ce trece, mai mult el nu mai vine:
Eră mai dinainte să vă întreb pe voi!

In cadrul sonetului care începe și încheie poemul, se desfășură povestirea vieții: Vieata fericită la părinți; vieata ca orfan supus nevoilor nevisate; fericirea unei căsătorii prin iubirea unei femei, trăind în belșug; drama unei gelozii stârnite de șovăirile femeii; drama o împacă moartea unui copil, care frângе și inima mamei; dar pacea veche nu mai revine; din toate a rămas în suflet o mizantropie bănuitoare:

Urâsem omenirea în căți și cunoscusem
Și mi-eră drag tot omul pe care nu-l văzusem.

Cele două versuri sănt ale sonetului XV. Cu acest sonet cuprinsul poemei începe a se înăltă. Se simte influența lui *Falkland* de Bulwer, care desvoltase, în prefată, aceeași estetică a povestirii sentimentelor provocate de peripețiile romanului, nu a tuturor peripețiilor analizate amănușit. Despre influența lui *Falkland* a vorbit Eliade însuși. Deci sentimentele bine spuse sănt mai ales intenția sonetelor influențate de Bulwer:

Nădejdea mă urâse, încât nici m'amăgea!

Vream să desfac cu lumea oricare legătură,
Să fiu slobod în toate, să fiu numai al meu;

¹ În *Culegere din scriserile lui Eliad* (1836), p. 73—90.

² Cetește; Zi-ori!

Dar mă țineă într'însa o singură făptură,
Ce-mi râsfrângă în lume pe însuși Dumnezeu.

Taina aceasta, vecinic, la om nu va fi zisă ;
În inima-mi zdorbită în flacări este scrisă,
Ce și a ei tărână în veci o va 'ncâlzi.

E scrisă într'o limbă, aci necunoscută,
Pe inima-mi ce gême și în vecie mută ;
Și singur numai mie mi-e dat a o cetei !

Pesimismul *Visului* este covârșitor. Ca Timon al lui Lucian sau mai bine al lui Shakespeare, poetul român „în toate eră rece“; și-ar fi putut fi rău, dacă nu i-ar fi fost silă să fie rău.

O lumină „sfântă“ i-aduce, în sfârșit, tălmăcirea, el vede adevărul, dar adevărul este o vicleană spaimă, „care din iad ieșise atât a-l amăgl“, și care-i când heruvimul, când serafimul dulce.

Desnădăjduirea lui Eliade a pricinuit-o, de sigur, amorul soției sale cu Gr. Alexandrescu. Nenorocirea a fost un prilej ca el să-si examineze toată existența, dacă ea mai are sau nu vreun înțeles. Răspunsul poetic din *Visul*, care a cules și simțiri văzute în alte suflete, s'a ridicat, firește, mult de-asupra întâmplării, pe care *Ingratul* n'a ascuns-o de loc : In Visul Eliade faceă o judecată poetică a sa, a ei, a lui, a omenirii din care cei trei erau o parte aleasă și de aceea, în cădere, doborâtoare groaznică a credinței în bine. Cu Visul lui Eliade pesimismul apare *întâia oară* într'o formă românească demnă de literatură.

Ingratul despre care am pomenit merită o explicare mai amănunțită. El ne dă prilej a vorbi și despre soția lui Eliade.

Despre soția lui Eliade s'a spus că era de origine greacă. Eu nu pot controlă².

Eră femeie frumoasă. Eliade a iubit-o nebun ; și nu a meritat ca „Greaca“ să slabească în credință cătră el. Eliade era și foarte gelos. Dacă eră loc să fie ! La 1839, în April 28, scriind lui Costache Negruzzì, el își mărturisește gelozia chinnuitoare³. Dar „a trecut de mult“ adaoge el. De mult ? De pe la 1832—1834, de pe vremea când o ispitișe pe ea Alecsandrescu. Vorba „de mult“ s'ar potrivи.

Din descrierile lui Eliade, din *Scrisori* (anul 1853) reiese că turburări în casnicia lor au fost și altele.

¹ Taina !

² Transilvania, an. V, 117.

³ Convorbiri literare, an. XIII, p. 364.

Maria E. Rădulescu a murit în luna Maiu 1870.¹ A fost îngropată la 21 Maiu, la mănăstirea Samurcășești.²

Dacă *Trompeta Carpaților* are dreptate, ea eră, la 1870, de 66 de ani; s'ar fi născut, deci, la 1814 și ar fi fost cu 12 ani mai tânără decât Eliade, căruia îi născu un băiat și patru fete.

Maria Eliade eră o femeie fără multă cultură, dar foarte inteligentă. O probă de modul cum — bine — scrie și ea se poate găsi în *Foaea pentru minte* din 2 August 1848³, unde ea descrie o manifestație ce i-au făcut-o Românilor ardeleni, când treceă, în 16 Iulie, 1848, spre Vălcele (Előpatak).

Maria Eliade eră, în timpul acesta, severă. Eliade, rămas singur, la Paris, se ademeni să facă curte — și se pare, cu succes — unei contese, căreia, mai înainte, îi făcuse curte — cu același succes — poetul moldovean M. A. Corradini. Printre emigrați s'au găsit binevoitori cari înștiințără despre aceasta pe Maria Eliade, care se află în insula Chio, internată și pensionară a Turcilor. Femeia avea tot dreptul să se supere. Când Eliade sosi în Chio, ea se răzbună chinuindu-l cu înfruntările, care uneori îl făceau să părăsească casa și să-și aline amarul plimbându-se și meditând subiecte mai liniștite, istorice, filosofice, printre ruinele din Chio.

În tinerețele lor, însă, Eliade își iubise femeia la nebunie. Fusese și Maria Eliade geloasă? Nu am nici-o știre; dar, se pare.

Puțin cochetă; cu urechea ascuțită, ca orice femeie, pentru câte-o șoaptă măgulitoare; poate chiar mai mult decât trebuie, a fost și ea: Dacă nu ar fi fost, Eliade n'ar fi socotit gelozia ca o tortură, care, din principiu, să împiedece pe bărbat de a se însură.

Tinăra femeie eră și fragedă — de sigur și la minte — când de ea se apropiă poetul Grigorie Alexandrescu prin ani 1833—1836. Când anume, nu se poate preciză. Gr. Alexandrescu locuia la ei; scăpăra de spirit; știu să exprime poetic sentimentele sale. Va fi ascultat, va fi glumit, până ce Eliade simți sau văză și sări ca mușcat de șerpe.

¹ *Românul*, 1870, p. 437.

² *Trompeta Carpaților*, 1870, Nr-ul 825.

³ Pag. 243—244.

Multe ar fi iertat creștinescul Eliade, dar încercarea unei seduceri a tinerei sale femei, n'o puteă iertă: Gonindu-l pe Gr. Alexandrescu din casa sa, și trimse, din urmă imprecațiunea *Ingratul*.

Dacă la baza *Ingratului* n'ar fi răscoala unui sentiment aşă de vrednic de respect, imprecațiunea ar părea crudă; exagerată este, dar exagerarea are rădăcini etice și esteticește rămâne în limite tolerabile. Este una din cele mai puternice expresiuni de ură și scârbă din câte cuprinde literatura românească.

*PLANUL POETIC DE LA 1836.
POEZIA NAȚIONALĂ.*

(Lecție ținută în 2 Martie 1920).

Partea națională a marelui plan poetic de la 1836 ar fi putut să aibă o influență serioasă, dacă ar fi apărut la timp. Dar întreg planul era numai în mintea lui Eliade; pe hârtie trecea din când în când, cu bucată. Se pare că așă îl și plănuise Eliade: să aștepte inspirațiile, să le scrie nesilit și la timp să le colecteze în volumul dedicat patriei. Urmarea a fost că poetul a scris puțin, dar bine. Ne vom ocupă, deci, astăzi numai cu două poezii: *O noapte pe ruinele Târgoviștei și Sburătorul*¹.

Poezia ruinelor s'a desvoltat, la noi, supt influența scrierii lui C. Fr. Chasseboeuf-Volney (1757—1820); cartea sa, care a fost cedită de Români cu sete, pentru liberalismul ce-l propagă: *Les ruines ou méditations sur les révolutions des empires*, o carte de filosofie a istoriei, publicată la 1791, a fost chiar tradusă și în Moldova, și în Muntenia. În Moldova a tradus-o poetul Ion Tăutul; manuscrisul acestui poet și politician talentat îl știă Mihail Kogălniceanu, la 1838, încă la loc sigur². În Muntenia l-a tradus, înainte de 1830, Stanciu Căpățineanu, elevul lui Eliade. Eliade îl cunoștea, de sigur, pe Volney.

Cel dintâi poet care s'a simțit îndemnat să vază lucrurile în felul lui Volney a fost V. Cârlova; în 30 Martie 1830, în primăvara literară a *Curierului românesc*, acesta ne aduse rodul acelei influențe: *Ruinurile Târgoviștei*.

Respectul lui Cârlova de ruinele

¹ Ora fiind scurtă și materia multă, la curs *Sburătorul* s'a analizat mai amănunțit.

² Alăuta din 1 Sept 1838.

Unde *tiranul* încă un pas n'a cutezat,
Căci la vederea voastră se simte spăimântat,

fusese exprimat de Volney cu aceleași cuvinte (în *Invocation*):
„*Vous épouvez les tyrans; vous empoisonnez d'une terreur secrète leurs jouissances impies*“.

Vorba *tiran* d. Eug. Lovinescu a socotit-o suficientă, ca să admită că, vorbind și el — în *Adio la Târgoviște* — despre tirani:

Si pe țărân'acea de care-odinioară
Se spăimântau tiranii de frică tremurând,

Gr. Alexandrescu ar fi primit de la Cârlova ideea și că, deci, poezia lui Alexandrescu este posterioară poeziei lui Cârlova! ¹ Nici vorbă! Gr. Alexandrescu îl cunoșteă tot atât de bine pe Volney, care *lui* i-a lăsat chiar mai multe urme decât lui Cârlova. De ex. Volney la Palmira, pe ruinele ei, își desvoală filosofia sa; *numai* la Alexandrescu se vorbește despre Palmira!

Figura păstorului trecător pe ruinele odată grandioase, o au amândoi poetii români; Cârlova intr'o comparație:

Si 'n tocmai cum păstorul ce umblă pre câmpii
La adăpost aleargă, când vede vijălii,
Așă și eu acuma în viscol de dureri
La voi, spre ușurință, cu striste viu păreri;

Alexandrescu, mai aproape de sensul lui Volney și fără privire la sine, scrie:

Pe monumente trece păstorul șuerând.

Volney scrisese: *les pâtres avaient retiré leurs chameaux* (Cap. I.) și *Les palais des rois sont devenus le repaire des fauves; les troupeaux parquent au seuil des temples...* (Cap. II.).

Ideea că, fugind de palate, poetii fug de stricăciune și că ruinele vechi dau glas înțelepciunii bâtrâne, că pentru mângâiere la ele trebuie să te retragi, o are și Volney (Cap. IV.).

Din Volney a trecut deci multă atmosferă și în Cârlova, și în Alexandrescu.

La Alexandrescu, Volney, cu toată atmosfera sa, se simte și în *Miezul noptii*, a cărui situație inițială este chiar situația inițială a lui Volney, la Palmira, noaptea, pe lună, după linistirea lumiei, cu înălțarea inimii spre gândiri mari; este situația

¹ E. Lovinescu, *Viața și opera lui Grigore Alexandrescu*, 1910, p. 73—74.

din capitolul întâiu al lui Volney. Alexandrescu a publicat *Miezul nopții* la 6 Martie 1832¹.

Volney domnește, deci, la noi prin anii 1830—1832.

O noapte pe ruinele Târgoviștei, de Eliade, s'a publicat la 1830. *En beaux vers*, în versuri frumoase, opină D. Bolintineanu, încă la 1854²; frumoase, ziceă dușmanul politic al lui Eliade, Felix Colson, care le traduse în limba franceză, în cartea sa de la 1839³.

La Eliade nici vorbă nu mai poate fi de Volney. Eliade începe lamartinește, cu un pastel bogat: fie care vers este o figură, un tablou:

Soarele peste dealuri mai strălucește încă,

Razele-i rubinoase vestesc al lui apus

Și seara, pânditoare subt fie care stâncă,

Cu 'ncet și 'ntinde umbra cutezătoare 'n sus.

Creștetul muntelui și apusul se salută; adie vântul; se varsă rouă; râul șoptește; cu o amintire crudă, repede, vechea cetățuie de pe deal îl mișcă dureros: o noapte săngeroasă s'a petrecut cândva în vechea cetățuie. Apoi pastelul își reia frumosul, linul mers: noaptea cade; vântul rece șueră prin mușchiul pietrelor; o mută înfiorare curge în desert. Cu cât tăceră crește, cu atât mai mult învie tot împrejurul: frunza șoptește, iarba vorbește cu mușchiul; zidul se lătește la spatele poetului, turnul se înalță mai sus.

Muntele al său creștet și 'nalță și privește
Linul cobor al zilei, tainicul ei sfînțit;
Și raza cea din urmă pe fruntea lui izbește
Ce mândră ţine față cu cerul cel roșit.

Vântul de seară suflă și frunza 'nfiorează;
Roa seninul varsă, verdeața renviind:
Dealurile 'ncunună, câmpia 'ncorunează;
Și râul p'a lui cale șoptește șarpuiind.

P'a dealului sprânceană, pe fruntea-i cea râpoasă,
O cetățuie veche, lăcaș religios,
Păstrează suvenirea d'o noapte săngeroasă,
Ce mult s'asemânează cu sănu-mi cel nopoios.

¹ *Curierul românesc*, No. 12.

² *Les principautés roumaines*, p. 51.

³ *De l'état*, etc., p. 33—35.

Asfel într'al mieu suflet se'nalt'a mea credință,
P'a patimilor râpă ca monument s'a pus,
S'i mi ține șovăinda, clătită mea ființă
L'a vieții-mi viforoase prea liniștit apus.

Soarele-acum sfîrșește și noaptea nainteaază,
Cu'ncetu'și cărmuește carul cel aburos;
Mii de lumi în preajmă-i, pe frunte-i schinteziază,
S'acuma își întinde valul de abanos.

Ochii-mi în mărmurire se uită la vecie;
Din stea în stea se plimbă, în orice stea cetesc;
Sufletu-mi s'aripează și zboară în tările,
Se scaldă în lumina eterului ceresc.

D'acolo se întoarce ș'in sănu-mi se aşază —
Tăcere, întuneric în preajma mea domnesc!
Natura toată doarme, ființa-mi priveghează
D'asupra pe ruine, mormântul strămoșesc.

Un zece vînt se simte c'a morții răsuflare;
Pe piatra cea 'nverzită șueră trecător;
Ca viața se răvarsă o mută 'nfiorare;
Pustiul se însuflă d'un duh încântător.

Tot este viu în preajmă-mi: frunza pe zid șoptește;
larba pe mușchiu întreabă: Aici cine m'a pus?
Zidul ca o fantomă d'asupră-mi se lătește;
Ca uriaș la spate-mi turnul se 'nalță 'n sus.

La locul lor stau toate, ca moartea, neclintite.
Gata să năvălească, umbrele mă 'ncongiur,
Trec și retrec, se plimbă asupră-mi pironite;
Pasări de noapte, cobe fălăcă în prejur.

Spörul mereu crescut al vieții, al întrării afective în viața ruinelor, este introdus magistral; acum el este la culme: C'un salt poetul salută umbrele care i s-au arătat. Și cu ce smerenie religioasă, cu ce delicateță!

Eu n'am venit, o umbre, să turbur pacea voastră:
Ființa-mi rătăcită aleargă între voi;
Este ș'a mea odihnă sălășluirea voastră:
Eu sănăt însumi o umbră împinsă de nevoi.

El e din sângele lor; dar el nu vine cu arma, ci cu muza care se 'nchină; el cântă; el aprinde inimile înainte. Pe rând se ivesc eroii țării. Cronica este subiect greu; dar Eliade reușește să-i smulgă scurte momente caracteristice; este o galerie desfășurată de fantasia lui, pe care aici am fi dorit-o mai rapsodică, cu mai puțin respect pentru succesiunea evenimentelor, mai involburată; dar toate momentele istorice, cronicărești, se concentreză iarăși într'o sinteză sentimentală:

O ziduri rămășiță din slava strămoșască!
O turn, de unde ochiul de mii de ori văzù
Biruîntă să zboare p'ostirea românească,
În muta voastră șoptă căte-mi vorbiți acu!

Un cântec de cucuvaie-i pare glasul prezentului. Strofa se mișcă acum îngrijită: „Ce-mi spui d'a noastră soartă?..“ Visez cu vulturi; dar corbul de azi nu-i vultur? Mâniros, poetul strigă cobei:

Plângi numai pentru tine; nu plânge pentru noi!

Siguranța viitorului nu i-o pot zgudui cucuvaiele.

Și mângâios, chiar acum, dând curaj se aude clopotul bisericesc chemând la rugă; pastelul dimineții scurt, bogat, încheie realistic meditația.

Turme, cai, debitoace la apă se coboară;
Clopote bat, se scutur' cu-al dimineții zvon:
La vâjîitul morii undele se'nfășoara...
Deschis e ochiul zilei acum pe orizon.

Intre două pasteluri frumoase, "productive", Eliade a închis intimitatea sa cu viața de azi și cu viața deodată a ruinelor sfinte; a închis-o aşă de concentrată, încât atinge pe toți și toți pleacă pe urma sentimentelor lui, luncând ușor, prin toate cotiturile lor¹.

II.

Tema Zburătorului a trecut la noi din V. Hugo.

V. Hugo citează, ca motto, pe Anacreon: câteva versuri din cântecul în care Amor, cu aripele umede, cere noaptea adăpost și apoi rânește sufletul care l-a adăpostit. Este cântecul imitat la noi de I. Văcărescu, în *Primăvara amorului*. Așa cere intrare și *sylphe-ul* lui V. Hugo.

Pe Victor Hugo l-a prefăcut în limba română Constantin Stamati. Primitivitatea stilistică, rustică și energetică a lui C. Stamati și delicateța ideilor lui V. Hugo s-au împreunat producând o baladă românească delicioasă:

¹ *Habent sua fata!* Poezia lui Eliade a fost prefăcută în proză și iscălită — Eliade (!) în A. Vasiliu, *Colecții literare sau ceasuri de odihnă*, Iași, 1853, p. 198. După el, ruinele Târgoviștei le-a mai cântat G. Baronzi, în *Nopturne*, p. 85; nepotul lui Cârlova Const. Cârlova, în *Albina Pindului*, 1869, p. 13. *Ruinele cetății lui Tepeș*, le cântă D. Bolintineanu; un obscur Miculescu atâcă ruinele Severinului. Aduc aminte și de Hrisoverghi, despre ruinele Neamțului, temă ce trecu, la 1843, și în *Foaea pentru minte*, p. 385. Despre Suceava vorbi C. Stamati. Poezia ruinelor îmbrățisase toate ruinele celebre.

Mi-i frig, căci sănt ginggaș, umbra mă înghiață,
 Iar tie nu-ți pasă de rugile mele;
 Deci deschide-mi ușa, ca să-ți dau mărgele;
 Și tu mă 'ncalzește în a tale brață.

Așa zburătorul plângând se tot roagă
 Si la săhnis ușa s'aș deschis, îmi pare;
 Căci s'aude şopot și vorbă de șagă.—
 Deci ghiciți, fecioara cui au deschis oare?

Un *Zburătorul* original a scris Cesar Boliacu¹. El îl datează din 3 Aprilie 1836. *Zburătorul* acesta este un dialog sprinten: Vecina crede că-i zburător călătorul care i-a părlit fetiței buzele și i-a învinețit petele pe piept. Fetița răspunde:

Așa e, vecinică,
 Așa gândesc și eu.
 Un june, oh!, mi-e frică!
 Il văz în somnul mieu.

M'apucă, mă trudește,
 Si eu cu el mă joc;
 Mă strâng, mă ciupește,
 Mă mușcă plin de foc.

Pe pieptul mieu s'apasă
 Si eu de gât l-apuc,
 Dar, zioa când să iasă,
 El pere ca năluc.

Poezia lui Boliac se oprește la suprafața epică a întâmplării; nici un sentiment nu năvălește în ea.

Cel mai apropiat Zburător, posterior lui Eliade, este al lui V. Alecsandri. Al lui Alecsandri nu este un dornic, şiret, seducător și poet fin ca al lui V. Hugo, ci un flăcău vesel; adeca sănt doi flăcăi, ei aşteaptă în luncă două fete, care — vorbesc numai de zburător, vesele și ele, glumind în fața norocului spre care par că știu că merg.

Zburătorul lui Alecsandri a fost — se simte — o improvizare de salon. El a scris-o în Bucureşti, la 1846, unde mersese la nunta amicului său I. Em. Florescu, mai târziu general și ministrul de războiu. Florescu luă pe o fată a Domnului țării, G. Bibescu, pe Caterina. Dar Caterina avea și o soră, pe Elisa, care făcea zimbre. Domnul țării, ca să o scape de o pasiune care începuse a o stăpâni, o mărită și pe ea după un fiu al boierului Al. Filipescu e Vulpe². Poetul

¹ *Poezii nove*, Bucureşti 1847, p. 187—189.

² Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 1035 1040.

care părăsise Moldova, ca să vază pe amicul său mire al unei Domnițe, putea să nu scrie versuri la aşa rar prilej? Si scriindu-le, putea să ignoreze norocul Elisei? Astfel Alecsandri derivă din doi tineri fercheși, doi zburători veseli!

Între Boliac și Alecsandri apare *Zburătorul* lui Eliade, în iarna anului 1843, în *Curierul de ambe sexe*¹.

Eliade adânci mult problema.

Zburătorul este, pentru el, o boală morală, care topește trupul; este o nenorocire; și când fata naivă, fără voință acum, vrea și nu știe de ce vrea, — este o tragedie. Așa a conceput Eliade *Zburătorul* său, a cărui originalitate aceasta este: *Fatalitatea* adie, în această baladă, crudă și nimicitoare, din primele versuri rostite de mult tulburata fecioară:

Vezi, mamă, ce mă doare! și pieptul mi se bate,
Multimi de vinețele pe săn mi se ivesc;
Un foc s'aprende 'n mine, răcori mă iau la spate.
Imi ard buzele, mamă, obrajii-mi se pălesc.

„Ah! inima-mi svâcnește!.. și zboară de la mine!
Imi cere... nu-s' ce-mi cere... și nu știu ce i-aș da:
Și cald și rece, uite, că-mi furnică prin vine;
În brațe n'am nimica și par'că am cevă.

Că uite, mă vezi, mamă! așa se 'ncruciașază,
Să nici nu prinzi de veste, când singură mă strâng
Și tremur de nesațiu, și ochi-mi văpăiază,
Pornesc dintr'inșii lacrimi și plâng măicuță, plâng.

„Ori ce-o să fie asta?“ Zburătorul? Nu se poate ca babele, ca vrăjitorul, ca moș-popă să o deslege de el? Vieața țărănească începe a curge în baladă; întâiu superstiția, magia, credința; apoi vieața pajiștei păscute de văcuța casei:

De cum se face zio și scoț mânzat' afară,
S'o măiu pe potecuță, la iarbă, colea 'n crâng,
Vezi, cătu-i ziuliță și zi acum de vară,
Un dor nespus m'apucă; și plâng, măicuță, plâng.

Brândușa paște iarbă, la umbră, lângă mine;
La râuleț s'adapă pe maluri pribegind;
Zău, nu știu când se duce, că mă trezesc când vine;
Și simt că mișcă tufa, auz crângul troznind.

Atunci inima-mi baie și sau ca din visare
Si par' c'aștept... pe cine?... și pare c'a sosit.
Acest fel toată vieața-mi e lungă așteptare
Si nu sosește nimeni!... Ce chin nesuferit.

¹ Despre originea lui vezi cele scrise de mine în articolul *Anicuța* Manu din *Sămănătorul*, 16 Martie 1906.

Supranaturalul, misterios, amenințător, absența sufletească îndicată printr'un mijloc aşă de simplu, nelămurirea dorului halucinat fac, în versurile citate, un complex de maestru inspirat.

Mă speriu, dar îmi place. Prin vine, un fior
Îmi fulgeră —

Așă se adauge, acum, motivarea cea mai adâncă: a suferinței dulci, a suferinței dorite, care primește fatalitatea, par că ar fi o moiră grecească, antica.

Ca și în cântecul ruinelor targoviștene, Eliade introduce, și în *Zburătorul*, pastelul românesc: liniștea serii, întorsul cirezii, țipetul cumpenilor de la fântâni; mulsul vacilor; stelele și luna care se ivesc; noaptea; dar, cine nu cunoaște faimosul pastel, sporind mereu liniștea, până la:

Tăcere este totul; și nemîșcare plină
În cântec sau descântec pe lume s'a lăsat:
Nici frunza nu se mișcă, nici vântul nu suspină,
Și apăle dorm duse, și morile au stat.

Al doilea dialog — între două vecine — zugrăvește sosirea zburătorului, care din văzduh cade în casă, la Florica, ca un fulger: El e tras ca prin inel, are părul bălaiu, dar slabele-i vine n'au nici un pic de sânge și — pentru nota realistă a țărancei batjocuritoare să nu lipsească — are „un nas ca vai de el“. Critica anunță mila cu care femeile iau parte la nenorocirea a cărei înlăturare neputincioasa lor minte o încrude lui Dumnezeu, singurul scut împotriva zburătorului.

Vorba Floricăi nu putea, și — esteticește — nu trebuiă să descompere pe chinuitorul ei delicios: Cel menit pieirii tragice, trebuie să piară fără a cunoaște *toată* primejdia ce-l paște. Cu cel mai sigur instinct, Eliade a rămas, în această baladă, aici, ca și aiurea, pe drumul cel mai bun, pe unicul drum, ce-l putea apucă dezvoltarea subiectului său.

Pe când scria *Zburătorul*, Eliade pregătea materia periodului al V-lea din *Curierul de ambe sexe*. Printre traducerile ce aveau să apară în acel period se aflau și două-trei poezii de Sappho. Astfel se întâmplă, ca descripția fizică-psihologică a iubirei din *Zburătorul* lui Eliade să se orienteze după același mod de exteriorizare al Sapphei. De aceasta ne convingem îndată ce comparăm descrierea Sapphei, pe care o citez chiar în traducerea lui Eliade:

Ca un columb se bate în piept îrima mea.
Și vocea mi se stinge, rămâiu extaziată
Pe loc cât te-ou vedeă.

Se leagă a mea limbă și repede, subțire
Un foc prin vine-mi curge, se varsă că flori;
Mi-e negură vederea, auzul vâjire
Și reci mă trec sudori.

Ca vearga toată tremur, îmi simt a mea peire,
Sânt palidă ca spicul, când cade la pământ;
Rămâiu fără suflare, rămâiu fără simțire
Și moartă toată săntă.

Sugerată, lui V. Hugo, de un motiv analog al poetului cresc antic Anacreon, tema zburătorului cade, la noi, supt influența celei mai mari poetese a antichității și, supt această influență ia o formă de tărie și de importanță indelebilă.

PLANUL POETIC DE LA ANUL 1836.

MIHAIDA.

(Lecțiune ținută la Universitatea din Cluj, în 6 Martie 1920).

Eroicului coteg Marin Ștefănescu.

Repetând planul ce Eliade și-l făcuse, pe la 1836, de-a publică poezile sale în patru volume: 1. *Biblice* (d. ex. *Căderea dracilor*, din 1838), 2. *Evangelice* (d. ex. *Cutremurul*), 3. *Patria sau Omul social cu: Ruinele Târgoviștei, Zburătorul, Duelul Buteștilor cu hanul Tătarilor, Mircea* (dramă) și *Mihaida*, și 4. *Omul individual* (d. ex. *Serafimul și heruvimul, Visul*)², vă rog azi, să însemnați întâiu ce importanță atribuia Eliade epopeei sale despre Mihaiu Viteazul: *Mihaida* trebuia să contribue la cultul patriei; epopea trebuia să aibă o legătură strânsă cu desvoltarea politică și socială a țării. Eu cred, că dacă Eliade și-ar fi terminat *Mihaida*, și-ar fi împlinit bine scopul.

De curând figura lui Mihaiu începuse a preocupă pe toți Români ca simbol al viitoarei lor mișcări. Între 1830 și 1845 se iviseră tablourile pictorilor C. Lecca (*Intrarea în Alba-Iulia*) și Wallenstein (*Visul lui Mihai; Jurământul lui Mihai* (1839); isto-

¹ *Curs întreg de poesie generale*, București, 1868, p. CXXXVII.

² I. Eliade-R., *Biblicele*, p. 73.

ricul Florian Aron povestise pe larg viața eroului¹; Tânărul Nicolae Bălcescu aruncă, în *Magazinul istoric*, ideea că acolo unde a strălucit sabia lui Mihaiu, ea ne-a asigurat un drept istoric²; iar D. Bolintineanu se pregătează să cânte pe *Mihaiu scăpând stindardul*³. Toată lumea se aprindează, pe atunci, de figura eroului călăuzitor al aspirațiunilor naționale. Se poate că I. Eliade-Rădulescu să lipsească din acest curent?

Eliade fusese — înainte de 1848 — pe câmpul Turzii, pe urmele marelui Domn⁴; și eu cred că pe-acolo a fost cu prilejul unei călătorii care l-a dus mai departe decât în Ardeal. Începând *Curierul de ambe sexe* (1836) Eliade propuse îndată un *Monument lui Mihaiu Viteazul*, un mauzoleu supt care să odihnească capul de la mănăstirea Dealului — atunci ascuns supt o lespechioară — ca să fie ținta unui sfânt pelerinaj. Figura eroului îl mișcase puternic pe poet. El cântă, deci, din toată inima.

Când a început să-l cânte, nu știu exact. În tot cazul, sigur este că la 1837 Mihail Kogălniceanu avea știre că Eliade se ocupă cu o „epopee națională mare”, al cărui erou este Mihaiu⁵. La 1844 (1 Mai), *Curierul românesc* anunță că în curând câteva cânturi vor apărea în *Curierul de ambe sexe*, deodată cu alte câteva cânturi din traducerea Ierusalimului liberat de Tasso. În același an, 1844, 20 Noemvrie, și *Foaea pentru minte*⁶ dădea știri despre *Mihaida*, spunând că poetul o „lucră în versuri albe”. Așadar toată România aştepta opera, despre care se informă neconitenit. Dacă Eliade ar fi publicat-o atunci întreagă, ar fi avut, de sigur, efectul social și politic, despre care pomeneam adineatori.

Mihaida s'a publicat abia în volumul al V-lea al *Curierului de ambe sexe* (p. 59—75)⁷; și în *Equilibru între antithesi* (1859—69), p. 125—130 (Cântecul al doilea).

Poetul începe — având model pe Tasso:

Cânt armele române și căpitanal mare
Ce 'mpinseră păgâni și liberară țara.

¹ În *Idee repede de istoria principatului țării românești*. București, 1835, vol. II, p. 114: (Mihaiu) „hotărâște soartea nației pentru veacuri întregi”; el deschise „drumul acela al slavei pentru o soartă mai bună” pentru Români.

² În vol. IV (1847) p. 3.

³ Ediția din 1847, p. 113.

⁴ *Curierul românesc*, 1847, p. 18.

⁵ Articolul din *Magazin für die Literatur des In- und Auslandes*; tr. în *Arhiva* (lași), V, p. 252.

⁶ Pag. 368.

⁷ No. 2 din anul 1845.

Resbunătoare spaime luciră peste Istru;
 Peste Carpați trecură de glorie încinse;
Si toți Români "ntr'una uniră supt un sceptru,
O aquilă, o lege, cum are ca să fie.

După acest început daco-romanic basmul se desfășură simplu: Prin arhanghelul Gabriel Dumnezeu trimite lui Mihaiu hotărârea ca să înceapă lupta contra Turcilor. Arhanghelul se lasă din cer pe Caraiman; de pe Caraiman el zboară la București, unde Mihaiu tocmai doarme; Gabriel îi strecoară în vis ideea misiunei sale: *Vorbește, spune multe în Domnul ce visează.* Când se deșteaptă, Domnul află că Eftimie, chiriașul de la Târgoviște, a sosit la Curte; el sosise chiar la timp.

Cântecul al doilea povestește complotul urzit în casele Banului Manta. Banul Udrea, Mihalcea, vornicul Dumitru, Mirică logofătul și alții boieri și chiriașul Eftimie sănt de față.

În case era 'ntunerec. În sus în capul scărei,
 O surdă licărire, din îngânată lampă,
 Isi revârsă lumina în lunga intrătură
 Si arâtă vederii, bătrâni, gâlbui, păreții.
 La ușă de intrare a salei de ospețe
 Sta un fecior din casă cu mâna sa pe cheie.
 In fund, în fundul salei, un pat cât țineă latul;
 O scoartă purpurie în late vergi florate,
 Tesută de Bâneasa, sta 'ntinsă în tot lungul,
 Si atârnă la vale stufoși și mândri ciucuri;
 Si layiți prelungite în dreapta și în stânga,
 Roșea într'o dimie întinsă 'n ținte albe,
 Tesută iar în casă.

Descrierea continuă tot atât de plastic.

Din cuvântările boierilor, care sănt scrise cu limpede și reușită tendință de-a caracteriză pe oratori, de a-i individualiză, citez:

Rău se 'ncuibă păgânul în țară, badeo Udreo!,
 Suspînă vechiul Manta; mult s'au stricat boierii.
 Ce moliciune mare în dumneavoastr'ai tineri!

Încetul cu încetul se 'ntinde mereu Turcul
 Si noi astăzi de voie și mâine de nevoie
 Si mai târziu de frică, să-i dăm, ca de la sine,
 Știi, una câte una, până s'or face toate

Se bucură bătrânnii

La vorbele frumoase ce deșteaptă curajul
 In inimele june. — Cât el de 'nalt, se scoală
 Buzescul cel mai mare, ce nu prea vorbea multe
 Si-și spune al său cuget: „Ce ordin, ce neordin?!
 Vedem cum merge lucrul. De îci se îndrepează
 Si colo-i ajutorul!”. Si sună țeapăn pala,
 Nălțând la ceruri brațul, ferbând de resbunare.

— Sânt semne bune, bravo!, strigă Banul Mihalcea.
 — Și binecuvântate să-ți fie ale vorbe,
 Adăogi Păstorul ștergând lacrime calde.

Boierii hotărăsc războiul. Chiriarchul le vorbește însă, acum abia, că ei mai au un soț, pe care trebuie să-l vază îndată. O coruină se trage și apare, teatral, Mihaiu. Cu steagul în mână, cu sabia trasă Domnul ia jurământul boierilor:

Păstorul ia în mână făclia arzătoare
 Si 'ntr'însul intră spiritul cel dătător de viață
 Popoarelor căzute.

Versuri ca acestea înalță spiritul național și îl oțelesc: Aceasta era tendința principală, tendința națională a epopeei.

Firește ea trebuia să nască celealte tendințe care i s-au atrăbit *Michaidei* și care sănăt, în realitate, tendințele autorului.

Tendința anti-rusescă o relevă de ex. N. B. Locusteanu, un aderent încusat al lui Eliade¹:

E rău a fi cu Turcul; ci iasmă e creștinul
 Ce își declamă legea, ca să te tragă 'n cursă:
 Cordele de mătase, ușor încolăcite,
 Ce te sugrumă 'ndată, cât vrei să scapi de ele.
 Ești prins și te înghite.

Vorbele acestea clare și drepte le rostește Eftimie. De către cu astfel de creștini, mai bine cu Túrcul!

Totuși, *Michaida* este și o operă anti-turcească. Descripțiile pustiilor făcute de Turci în țară sănăt drastice și atâtătoare.

Dar în *Michaida* este și o tendință anti-creștină, anume anti-catolică:

Iar dacă mergi cu mintea
 La Neamț, la Leah, sau Ungur, să cerem ajutoare,
 La astfel de 'mprumute, e camăta prea mare.
 Nu vă 'ncurcați cu șoangheri și cu puteri de aste,
 Că unii ca aceștia or să ne puie capul
 În numele credinței.

Toată tendințele acestea erau ale națiunii întregi: Epopeea ar fi avut, în această direcție, un răsunet complet, dacă ar fi fost sfârșită și toată publicată.

Mai puțin unitar ar fi fost ecoul trezit de tendința politică, nu națională în înțelesul de mai sus. Anume: I. Eliade trăise cu boierii; ei fuseseră icoanele la care se închinase în tinerețe; printre ei erau încă destui, cari meritau desăvârșit respectul pe

¹ Ion Heliade și detractorii săi. Craiova, 1898, p. 21—22.

care poetul li-l încchină. *Michaïda* deveni, astfel, și o protestare contra dușmanilor boierilor: „Nația își adoară eroii săi, ce se numează boieri; nația conservă suvenirea lor, cântă dimpreună cu mine faptele lor; recheamă acei timpi de glorie. Nația dorește astăzi, nu de a stârge boierismul, ci de a face, de ar fi cu puțință, din tot Românul un boier, pentru că boieribil a fost în totdeauna”¹.

„Boierismul“ lui Eliade nu înseamnă însă despotism, apăsare, sclavie. Eliade ținea și cu țăraniul — Si cât încă! Dragostea lui pentru popor a fost cauza că *Michaïda* a rămas neterminată. Anume: Pe când focul sacru îl făcă să cânte în-tâiele cântece, Eliade nu cunoșteau acel faimos document al lui Mihaiu, prin care marele domn legă de pământ, de glie, pe țărani. Liberi până la Mihaiu — aşă credea Eliade — țărani devină sclavi prin decretul rumâniei și sclavi rămaseră până la 1720². Luând cunoștință de acel decret Eliade înmărmură; cântarea-i îngheță; *Michaïda* rămase nesfărșită: „De nu m'ar fi arrestat decretul prin care acest erou mă convinseu că supuse pe Români la servitutea feodală“, el sfârșeă, scrise Eliade în *Naționalul* din 1859 (p. 269). Iar în *Equilibru* (p. 69) Eliade adăoge: Mihaiu a fost boierul boierilor, însă în acel decret „vedem cu durere că a fost el, același Mihaiu, ciocoiul ciocoilor“. Democraticul Eliade nu putea să nu fie aspru nici chiar cu Mihaiu Viteazul.

Tendințele arătate îi câștigăra *Michaidei* multe simpatii. Eliade însuși vorbește despre ele. Eliade își exageră adeseori importanța; credința lui era că el este un apostol, că prin el vorbește Domnul — nu zimbiți, el se credea într'adevăr un instrument al duhului dumnezeesc, — credința aceasta îl îndemnă să-și exagereze faptele. Totuși, trebuie să cred că nu este chiar fără temei ce Eliade povestește despre efectul cântecului său³: „Abia s'a împărțit prin manuscrise acest cânt; și junii ofițeri, junimea intreagă din toate stările societății, de la Severin până la Focșani, clerul întreg, de la preotul de țară până la mitropolit, fiecare oștean simțea în sine pe Buzești și Calomfirești;

¹ *Equilibru*, p. 125.

² *Bibliele*, p. II și IV; p. 73.

³ *Curs integrul de poesie generale*, vol. III, p. 41.

fiecare preot, până la cel mai debil de sănătate, metropolitul, Neophit, simțea în sine pe Eftimie zelosul".

Acum, un cuvânt despre influențele streine.

În timpul în care Eliade scria *Michaida* el se ocupă mult cu poezia apuseană. Bardismul celtic îi făcuse mare impresie. Bardul celtic zugrăvea eroi, ideale, tipuri modеле pentru regi și eroi viitori¹. Un astfel de bard voia să fie și el în *Michaida*. De pe fondul celtic al influenței streine trebuie explicată fraza cu care Eliade își dedică, în *Equilibru*, cântecul al II-lea al *Michaidei*, când scrie²: „Oșteni, ofițeri toți Români, fraților soldați, vouă vă dedic cântările mele. Între spiritul Domnului, ce s'a pus peste mine și mă devoară, între în inimele voastre! Ca un bard bătrân voi căntă în mijlocul vostru faptele eroilor noștri, faptele voastre însuși“. Puse în lumina acestei concepții, tendințele descrise mai sus și bărbății intrupărilor lor primesc o aureolă, pe care puterea de expresie verbală — insuficientă — o scade mult supt clasicismul ce i l-am fi dorit.

A doua influență nu este numai ideală, sentimentală-stenică; ci este chiar materială. Observam mai sus că publicarea *Michaidei* a fost anunțată deodată cu publicarea traducerei din *Gerusalemme liberata*, de Tasso. Cu Tasso, până la Eliade, nu se ocupase, la noi nimeni. După Eliade reveni la Tasso un oarecare A. N. Păcleanu³. Apoi Români îl uitară iarăși. Lui Eliade îi rămâne, deci, întreg meritul de a fi introdus pe Tasso în literatura noastră, ca traducere și ca influență⁴.

Influența se simte bine în *Michaida*; deoarece *Michaida* a împrumutat, de la Tasso, câteva idei fundamentale.

Cânt armele române și căpitana mare
Ce 'mpinseră păgânii și liberară țara

sânt versuri după italieneștile:

Canto l'armi pietose e'l capitano.
Che'l gran Sepolcro liberò di Cristo.

Ca și la Eliade, la Tasso tot Părintele etern — il Padre eterno — trimite eroului creștin, lui Goffredo, ideea de-a se bate

¹ Vezi de ex. *Curs integrug*, etc. III, p. 18.

² *Equilibru*, p. 125.

³ În *Gazeta de Moldavia* (1852, p. 100; 1853, p. 145, 161; 1854, p. 72)

⁴ Intâiile patru cântece Eliade le tradusese înainte de 8 Martie 1837

Convorbiri literare, XIII, p. 76.

bine pentru recucerirea ţării sfinte din mâinile păgânilor. Ca interpret fidel al Domnului, Tasso trimite tot pe arhanghelul Gabriel, care se scoboaără însă, fireşte, pe muntele Libanon şi vorbeşte lui Goffredo¹. Prezenţa lui Petru Eremitul, în opera lui Tasso, a fost pricină ca Eliade să plăsmuiască o figură paralelă: pe Eftimie Chiriarhul.

Până unde ar fi mers atârnarea lui Eliade de Tasso, dacă poetul român ar fi terminat opera sa, nu se poate şti, nu se poate nici bănuì.

Michaida a fost *întâia* încercare de mare epopee naţională. Lui Eliade nu i-ar fi lipsit nici fantasia producătoare, nici pricoperea de-a o încălzì cu idei şi simþiri luate din viaþa modernă a naþiunii; i-ar fi lipsit, însă, de sigur— ca totdeauna — stâruinþa de a-þi rotunzi tablourile, de-a le exprimà în limba literară pură, la a căreia creare el avusese partea cea mai mare; ar fi fost, totuþi, interesant.

Cu toate acestea, criticii tineri nu au fost mulþumiþti.

Este probabil că aceþti tineri liberali nu-i iertau lui Eliade cuvintele energice, anti-revoluþionare, care se repeþeau cam des, care nu se găsesc d. ex. numai în *Căderea dracilor* (1838, 7 April)², ci chiar şi în *Parallelismul între dialectele romanu şi italicu* (1841)!³

Este, apoi, sigur că Eliade se certase cu unii dintre literaþii tineri, fie pentru operele lor, fie pentru cauze personale, care pe noi, acum, nu ne interesează, dar care, atunci, înfierbântau atmosfera literară.

Şi în sfârþit, a treia cauză: Insuþi Eliade apucase de câtva timp pe un drum literar, pe care veritabilul talent românesc nu-l putea urmà, pe drumul italienizării nemotivate, capricioase, autodidactice a limbii sale.

Tinerii îl atacaseră de mult, de pe la 1838.

La 1839 Félix Colson, scriind cunoscuta sa carte despre Muntenia şi Moldova, îl numeà pe Eliade chiar „transfug salariat”, care din cauza slujbei, a devenit „mai tacut” şi care publica jurnale şi pamflete ostile regenerării patriei⁴. Şi nu era chiar aşa?

¹ A se compara din Tasso, cântecul I, strofele 1, 7, 8, 12, 14, 15.

² Ediþia 1840, p. 12 şi 19 (contra revoluþiei).

³ Pagina 46.

⁴ *De l'état etc.*, p. 180.

Eliade era şef al arhivei principatului cu rang de pâhnic.

Colson era omul lui I. Câmpineanu, care era unchiul Tânărului I. Ghica.

Literații tineri îl combăteau prin *Foaia pentru minte* (Bolliac, Alexandrescu), prin *Pământeanul* (de sigur tot Bolliac, dar anonim¹). Ion Ghică făcea o propagandă mare contra lui Eliade, pe care, într-o conversație la masa domnitorului A. D. Ghiță — acum, după destituire, locuitor în Viena — îl numea simplu „numărător de slove și litere” ce, iarăși, era sever și nedrept². Așa se explică și de ce, în 1845, Eliade nu apare printre literații *Asociației literare*, ai cărei membri mai influenți erau viitorii revoluționari, — acum conjurați încă nemărturisiți³.

Din punct de vedere pur literar pe Eliade îl atacă M. A. Corradini în cunoscuta sa critică, *Hai la vorbă*, tipărită în Calendarul lui M. Kogălniceanu pe anul 1845.

Criticii îl atacă și în limbi străine! și anume în *Bukarest Deutscher Zeitung*, din 23 Aprilie 1845 (No. 33)⁴. Criticul german era Winterhalder: Criticul era însă un bun și intîm prieten al lui C. A. Rosetti, unul dintre revoluționarii fanatici, una dintre „gloriile” francmasoneriei bucureștene. Critica lui Winterhalder concedea că problema lui Eliade fusese grea din cauză că istoria românească nu era cunoscută. Dar încolo: versurile erau monotone; metrul era greșit; rima eliminată; unele părți neînțelese (?). De altfel toată critica lui Winterhalder este învăluită într-o *courtoisie* de om șiret.

În astfel de împrejurări descurajătoare era firesc ca irascibilul Eliade să se desguste de opera să. Găsind, în arhivă, și fatalul document, având ideea că Mihaiu a fost — chiar el! — un asupritor al țăranilor; descoperirea ii adaoase desgustul. și *Michaida*, bine concepută, bine începută, rămase fragmentul care-l cunoaștem și pe care l-am fi voit întregit⁵.

¹ *Gazeta Transilvaniei*, 1858, p. 68. Părerea lui I. Ghică despre *Michaida*, în a sa *Dernière occupation* etc., p. 75.

² Vezi răspunsul lui Eliade în *Curierul românesc*, 1839, 22 August p. 465.

³ Anti-Eliadismul Asociației este constatat și de N. Iorga, *Ist. lit. în veacul XIX* vol. II, p. 158. A se consideră aici și publicația din *Vestitorul românesc*, 1845, nrri 39 și 41.

⁴ Pag. 1:9—131.

⁵ Adaugăm câteva știri privitoare la dusmăniile literare de-atunci. Eliade fusese foarte crud cu colegii săi de literatură. Poreclă *Sarsailă* devenise pentru ei un colectiv dureros, pe care, de pe la 1840 (*Curierul românesc*, p. 21 și *Curier de ambe sexe*, vol. II, p. 382) Eliade îl întrebuiță

TEATRU. — FABULA.

D-lui Dr. IOAN GOIA cu prietenie.

I.

TEATRUL.

(Lecțiune ținută în 8 Martie 1920).

Despre începuturile teatrului românesc în Muntenia vă puteți informa din Dimitrie C. Ollăneșcu, *Teatrul la Români* (1897); și din publicațiunile lui Eliade, dintre care mai ales *Gazeta Teatru-lui național* este absolut necesară.

Indemnul cel mai apropiat au fost, și de astă dată, Grecii. Grecii duceau o luptă ageră pentru desrobirea spiritelor, după care în mod firesc trebuia să urmeze desrobirea politică. În tretele lor, la Odesa și București, se petreceau; dar se făcea și propagandă politică. Patrioții români priveau, dar nu puteau privi fără să se cugete la aceleași nevoi, pe care le simțea — este drept, în mult mai puține inimi — egal de puternic.

Întâi cari se oferiră propagandei prin teatru au fost dascălii și elevii de la Sf. Sava: A. Năneșcu traduse *Hecuba* lui Euripid; I. Eliade jucă, în 1818, rolul Hecubei: Actorul era un băiat de 16 ani¹. *Hecuba* răzbunând pe fiul său Polidor era un rol energetic, dar și greu pentru un diletant.

La teatru, întrerupt 12 ani, Eliade se întoarse abia după 1830, acum însă ca scriitor cu reputația pe care i-o făcuseră gramatica de la 1828 și traducerile din Lamartine. De acest teatru îngrijea mai ales el și C. Aristia și I. Câmpineanu, cari mai târziu erau să fie și susținătorii *Societății filarmonice*.

Autorii popularizați la început, de Eliade, au fost Voltaire (*Mahomet*) și Molière (*Amphitryon*).

cam des. De altă parte nici Eliade nu putea să sufere critica tinerilor. Si le-o spusese, cu prilejul certei sale cu Gr. Alexandrescu, în *Curier de ambe sexe*, vol. I, p. 238. Cu toate acestea Eliade avea încă aderenții respectuoși. D. Bolintineanu îi dedică (în *Colecție din poesile domnului D. B.*, 1847, p. 67) *Ferentarul*; în 1846 G. Crețeanu îl numea încă „marele” Eliade (în C. D. Aricescu, *Uă preambulare pe munci*, p. 93), iar dacă-l credem pe Aricescu (Tot acolo, p. 96), chiar de pe la 1846 junimea se adună iarăși pe lângă Eliade. Târziu, contra lui C. Boliac, îl apără pe Eliade nobilul G. Riureanu (*Naționalul*, 1859, p. 430). Iar între aceste date, între 1848 și 1860 Eliade a avut și prietini buni, statornici.

Despre Michaidă să se consulte și *Orientul latin* (al lui Aron Denișianu și I. A. Lăpădat) anul I, p. 16.

¹ Olăneșcu, partea II, p. 11. Vezi și N. Filimon, *Cicoii vechi și noi*, cap. XX.

1. *Mahomet* sau, cum mai des îi ziceau ai noștri: *Fanatismul*, a fost întâiul manifest al lui Voltaire contra fanatismului. Eliade, religiosul, dar și tolerantul, a căruia toleranță mergea până la propagarea consecventă a cosmopolitismului, îl aprobă, de sigur, din toată inima. Traducerea lui Eliade se grăbi, deci, să apară în 1831.

În 1832 un școlar sărac, care, ca să poată trăi ziua, își căștigă pânea ca păzitor de noapte, deșteaptă într-o dimineată pe Eliade și-i povestește necazurile sale. Eliade, familia, prietenii rămân uimiți; și se hotărăsc să-l ajute: Toți decid ca „de două ori pe lună să se urce pe scenă și să dea, în limba românească, câte o reprezentare pentru poporul român. Acum¹ se găsește o tragedie în versuri foarte cunoscută și intitulată *Fanatismul*“. Se caută însă o persoană pentru Seïd. Eliade oferează 300 de lei celui ce va juca pe Seïd².

Când s'a dat anunțul atunci, *Fanatismul*, în ce zi? nu știm; De atunci, s'a repetat de mai multe ori: în 22 Oct. 1834 (actul I) în 9 Dec. 1834; între 1 Sept. 1834 și 1 April 1835; între 1 April și 20 Mai 1835³:

Se pare că pentru Seïd s'a oferit, la început, Teodor Diamant⁴.

Însă, cei de sus, trabanții consulilor ruși, cari ne cărmuiau atunci, priveau uimiți la efectele neașteptate ce le nașteau reprezentările *Fanatismului*: Mahomet a fost, deci, interzis, nu atât pentru principiile din el, ci mai mult pentru că era o piesă scrisă în limba română, crede Félix Colson, care greșea, poate⁵. Cei de sus se temeau mai mult de principiile piesei: limba românească nu mai era, acum, exclusă de nicăieri. *Mahomet* fusese combătut în Franța, supt o monarhie puroiată; la noi puternicii zilei îl vor fi combătut cu aceleași argumente.

Pentru Eliade fanatismul de combătut nu era numai cel religios, ci și cel național. Părerea aceasta a lui este mai veche decât traducerea lui *Mahomet*; dar după traducere apare

¹ Ianuarie ori Februarie?

² Albina românească, 1832, p. 45. Ollănescu, p. 20.

³ După broșura: *Lucrările societății filarmonice de la 1 Dec. 1833 până la 1 April 1835*.

⁴ Ollănescu, l. c., II, p. 44, facsimile!

⁵ Colson, *De l'état etc.*, p. 178.

mai des în scriurile lui¹. La rândul ei traducerea îl întărise în credința sa veche, pe care acum, în 1835, o exprimă în *Gazeta teatrului național*² așă:

„Creștinul cel adevărat este cetățean a toată lumea, și în tot omul află pe fratele său. Cu cât se deosebește egoistul ce își cauță numai interesul său cel împarte, de patriot, care în interesurile de obște ale națiiei își află interesurile sale, atâtă se deosebește și patriotul ce se gândește numai la interesurile nației sale, de *cosmopolit* sau de *creștinul cel după Evanđelie*. Departe de tot *fanatismul*, patria acestuia este pământul întreg“.

— Originea cosmopolismului său era, aşadar evangelia a cărei rea înțelegere și Voltaire o rectifică prin propaganda sa.

Când Goethe, traducătorul lui Mahomet, se întâlni cu împăratul Napoleon I, acesta-i zise poetului german: „Mahomet, nu este o piesă bună“; și îi dovedi amănunțit ce necuvioincios este ca un cuceritor al lumii să facă despre sine o descriere așă de nefavorabilă. Lui Eliade i se pără, din contră, că monologul de mărturisire a păcatelor nu era destul de tare și compuse, el, alt monolog³, care era, după Rucăreanu, „mult mai expresiv și mai conform cu ce voia să arate originalul“.

Monologul lui Eliade a făcut furori; și a fost admirat.

Dușmanii lui Eliade — la 1845 — își aduceau aminte de acel monolog și ziceau cu răutăți tinerești, masonice (la Paris): „E foarte bine! este sublim!, dar ca să scrie cineva astfel, trebuie să simtă astfel, trebuie să fie el însuși acela pe care voește a-l descrie!“⁴ Judecata aceasta se condamnă singură⁵.

2. Cu Molière Eliade și cercul său literar se ocupau de mult. Încă de la 1825 Molière fu invocat contra fanarioșilor: C. Aristia prefăcuse pe Georges Dandin după „gesturile și datinile ciocoiești“, descrise în coconul Crăcănescul și cocoana Crăcăneasca⁶.

¹ Locuri secundare: *Curierul românesc* 1833, p. 64, col. 1; 1839, p. 284; 1840, p. 145; *Culegere din scrisorile etc.*, 1836, p. 9; prefata la traducerea lui St. Stoica p. XI; *Curier de ambe sexe*, II, ed. 2, p. 244—246; și I, în *Sărbațoare câmpenească*, p. 100. Etc.

² Pag. 3.

³ N. Rucăreanu, *Statua lui Eliade*, p. 93—94.

⁴ Rucăreanu, loc. cit.

⁵ *Fanatismul și Amfitrion* se vindeau cu câte 6 lei și 30 parale exemplarul.

⁶ *Equilibru*, p. 54.

In Societatea filarmonică, care se ocupă cu critica socială Molière era autorul de predilecție: Eliad traduse pe *Amfitrion*; plecând în streinătate, la 1835, I. Ghica îi lasă lui I. Câmpineanul manuscrisul *Prețioaselor*; căpitanul Voinescu prefăcă pe *Bădăranul boierit*; *Scapin* fu tradus de C. Rasti; *Sgârcitul* de Iancu Roset; acestea numai până în 1 Aprilie, 1836. Pe-atunci erau în aşteptarea tiparului; *Doctorul fără voie*, Georges Dandin de maiorul Voinescu, *Silita căsătorie* de Aristia, *Amorul doctor* de M. Florescul, *Crispeu sau rivalul stăpânirei*, *Turcaret* de Șt. Burchi; *Amanții magnifici* de C. Rasti; *Bolnavul închipuit* de Gr. Grădișteanu (fiul). Crezul societății române în Molière se mărturisea, însă, nu numai prin faptele literare arătate, ci și teoretic. „Cine poate numără facerile de bine ale lui Molière?“, se întrebă *Gazeta teatrului național*¹. În comparație cu el, după aceeași gazetă, Scribe cu „pașa și ursul lui și alte asemenea nimicuri“, trebuia dat la o parte!

În acest curent al moliereismului Eliade intră aşadar cu *Amphytryon* în care spiritul și grația galică, drăgălășenia și delicateța lasă departe în urmă pe Plautus, izvorul piesei. Satira din Amfitrionul românesc izbea, de sigur, și în stări românești: Altfel, sănătatea sigur, Eliade nu s-ar fi oprit chiar la acest subiect.

Comedia s'a jucat la 1835; și s'a tipărit repede; s'a jucat și la 1836, în carnaval, precum se și cuvenea unei astfel de piese de carnaval.

Ion Ghica, scriind târziu, și-aduceă aminte² că Amfitrion „a avut un mare succes pe scenă“.

3. *Zaira* este, poate, singura piesă deplin simpatică a lui Voltaire. Conflictul dintre amor și religie este atingător.

Și Români i-au arătat o deosebită simpatie. Pe la 1837 ori 1838 o traduse, în Moldova, Manolache Manu, cornetu, și comunica, prin *Albina* lui G. Asachi, o probă. În 1844 publică G. Sion traducerea sa, în *Ceasurile de mulțămire*.

Eliade, premergătorul acelora, o traduse înainte de April, 1836, când *Gazeta teatrului național*³ o anunță.

4. *Brutus* era, ca și Mahomet, foarte bine cunoscut în București. Grecii îl traduseseră încă din 1790; iar la 1820, în gre-

¹ Pag. 47.

² *Scrisori*, 1887, p. 661.

³ Pag. 32.

ceasca *Colecțiune de deosebite tragedii căte s-au reprezentat în teatrul capitaliei*, se află tipărit și *Brutus*¹. Și în Moldova piesa era populară; acolo a încercat o traducere D. Scavinschi².

Traducerea lui Eliade, publicată la 1878, abia se mai poate ceta astăzi. Dar la 1870 fusese, încă, vorba ca *Brutus* să se reprezinte de diletanți, în costume romane³.

5. La 1870 Eliade — acum în cursul publicării poeziei generale — anunță că, invitând persoane din societate și cameră, la sine acasă, va ține o serie de conferințe. Printre ele una despre Eshil, *Prometeu desmotul*; altă despre *Brut*; a treia despre *Mahomet*; a patra despre *Hernani*⁴. Se pare că acele conferințe s-au și ținut.

Hernani, de V. Hugo, s'a și reprezentat, în 6 Februarie 1873, în București, la teatrul național⁵.

Piese originale lipsiseră din teatrul *Filarmonicei*. Eliade însuși se gândise la un *Vlad V*, dar nu scrise din el, nimic. Se gândise și la un *Mircea*, chiar la 1834, dar nici pe *Mircea* nu-l avem⁶.

6. Despre *Mircea*, Eliade a dat, Tânziu, câteva lămuriri în *Curs întregu de poesie generale*⁷. *Mircea*, Lazăr, cneazul Serbiei și cumnat al lui *Mircea*, spătarul Dan ce s'a fost turcit, Amurat, Baiazeț, Despa, sora lui Lazăr și captivă la Amurat, sănt personale principale și reale, care figurau în această dramă; Craida, care ucide pe Amurat în tinda lui, este un personaj fictiv. Scenele piesei s-ar fi petrecut în ambele câmpuri: româno-sârb, musulman.

Eliade comunică și o scenă: Sultanul trimite pe renegatul Dan să propună pace creștinilor; *Mircea* se sfătuiește cu cumnatul său Lazar, dacă se cuvine să primească condițiunile, ce le va propune Dan. După sfatul cu Lazar ar fi urmat sfatul cu toți boierii. Altceva nu cunoaștem afară de indicația unea că, înainte de 1848, drama se găsea încă întreagă și că după 1848 „nu s'a putut“ conservă.

Din fragmentul păstrat citez numai versul cel mai frumos și mai furios, al lui Lazar:

¹ C. Erbiceanu, în *Memorile Academiei*, Seria II, t. XXVII, p. 178.

² Manuscrisul academic, nr-ul 534.

³ *Informațiile* din 21 Ianuarie 1870.

⁴ *Informațiile* din 21 și 25 Ianuarie 1870.

⁵ *Trompetă Carpaților*, nr-ul 1043.

⁶ *Curs întregu de poesie generale*, v. III, p. 42.

⁷ Vol. III, p. 42.

Voiu să zbor cu moartea 'n mâna prin mijlocul celor morți,
Să vâz tabăra-i aprinsă d'ale răzbunării tortăi.

După distrugerea Filarmonicei Eliade s'a depărtat de teatru. La 1844 el a fost rugat să prezinte iarăși un proiect de Societate de artă, care era să fie un fel de reînviere a Filarmonicei¹; apoi iarăși nu mai auzim nimic, până târziu de tot, când îl aflăm, odată, membru al comitetului teatral din București.

II.

FABULA.

Intre 1829 și 1848 Eliade a scris o fabulă celebră prin faptul că a fost o refacere a unei fabule de Gr. Alexandrescu: *Calul, vulpea și lupul* (1838). Despre această fabulă vom vorbi când vom discută pe Gr. Alexandrescu. De-atunci (1838) este și *Cioara privighitoare*, la adresa lui Alexandrescu, care se numise, tot într'o fabulă, privighitoare (*Privighitoarea și măgarul*).

Orologiul lui Carol V, publicat în 1839, 21 Iunie, a fost o traducere².

La 1840 apăruse, în Iași, *Dacia literară*, având colaborator pe A. Donici, care în același an și-a strâns fabulele într'un volum. *Dacia literară* a fost pentru Eliade un stimulent, ca și *Curierul* să producă mai mult. A fost și în privința fabulei.

Din *Dacia*, *Curierul românesc* a reprodus, fără a face rezerve, notița cu care M. Kogălniceanu a însoțit fabulele lui Donici: *Gâștele, Vulpea și bursucul, Bărbatul cu trei femei*³. „Cetitorii noștri vor putea judecă care sănt fabulele cele mai nimerite: a foaei noastre sau a celoralte jurnale!“, scrisese M. Kogălniceanu. Simțitorul Eliade se va fi socotit atins și el; pentrucă, în 14 Iunie, peste o săptămână, el se grăbi să publice niște fabule „răutăcioase și pline de duh“, cetele la Paris, în ședința anuală a Academiei. Erau fabulele lui *J. P. G. Viennet: Foile și cărbunele; Coada momițelor*⁴.

Foile lui Viennet se potriveau perfect cu atitudinea politică a lui Eliade în acel an: Cărbunele, îndemnat de foi, aprinde o gră-

¹ Ollănescu, p. 113—114.

² *Curierul românesc*, p. 344.

³ *Curierul românesc*, din 8 Iunie, p. 197.

⁴ *Curierul românesc*, 14 Iunie, 1840; p. 204—205. Viennet a fost membru al Academiei franceze. Cartea sa de *Fables* s'a publicat în 1842.

madă de aşchii și lemne, dar piere și el, pier și foile în foc; de unde reiese sfatul:

Fie-vă de pildă și dați ascultare
Voi, cari suflați vrajibile *civile*:
Foi să nu mai fiți;
Si voi, june inimi, unelte docile,
Care drept cărbune la procleți sluijiți.

Eră în anul complotului tineresc al lui M. Filipescu, N. Bălcescu etc.!

Coada momițelor batjocurează arivismul, boală veche la noi:

Momițele cu coada și omul cu sistema
Își cată biet să apuce un minister, un post.
Ferică de stăpânul care le dă de rost.

Peste alte patru zile¹ Eliade publică *Vulturul și buha*. Fabula este literară. Cele două paseri fac pace; vulturul va crută puii, pe care buha și-i descrise bine de tot:

Copiii cei mai sluți e prea firesc să-i creză
De cei mai drăgălași părinții iubitori,
De când lumea se știe și se adeverează,
Dar mai cu seamă 'n cărți și între autori.

Criticile literare, întâiele polemice literare românești, din 1838—1839 au fost, de sigur, situația la care Eliade s'a gândit prefăcând acea fabulă — poate tot din Viennet²?

Fabula senzațională a lui Eliade a fost fabula politică: *Măceșul și grădinariul*³.

Încă din anul 1832 Kiseleff se gândeau la o exploatare economică a Carpaților⁴. În 1844 Rușii, ocrotiți de Vodă Bibescu, reușiră, în sfârșit, să obțină un contract favorabil⁵. Pe temeiul acesta Rușii ar fi putut introduce în țară colonii rusești, așezate pe moșii mănăstirești: un fel de armată de colonizare! Patrioții cei buni se îngroziră; și, când Adunarea obștească începând discuția legii în 1 Februarie 1844, ei se opuseră strajnic proiectului rusesc, care speriașe și Moldova⁶. Lupta a ținut toată luna lui Februarie. În cursul

¹ *Curierul românesc*, 18 Iunie 1840, p. 209.

² În tot Clujul nu se află un Viennet, ca să pot controla. Două fabule *Foile*, *Coada*, se retipăriră în *Curierul românesc*, 1842, 16 Fevr. în supliment.

³ D. A. Sturza, *Cestiunea Trandafilof* în *Revista nouă* a. I. p. 241—259.

⁴ Hurmuzachi, *Documente*, v. XVII, p. 279.

⁵ Loc. cit., p. 994 și urm.

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, 1844, p. 83. Costăchiță Filipescu, unul din luptătorii contra lui Trandafilof, mergând apoi la Iași, a fost primit cald de V. Alecsandri, *Proză*, p. 565.

luptei dușmanii Rușilor se înmulțiră mereu. În acest moment Eliade publică *Măceșul*, în care grădinarul este Vodă Bibescu, florile sănt Români, pirul sănt Rușii, iar *măceșul*, aruncat de vânt între flori, este Trandafilof.

Fabula Măceșului chiar și Ion Ghica o găsește plină de spirit¹; iar D. Bolintineanu, care a cunoscut-o din prima tipărire, zicea, despre fabulă, mai târziu: „Nimeni nu reuși ca Eliade în satirele politice de circumstanță. *Măceșul* va rămâne un cap d'œuvre²“.

Supt prima tipărire înțeleg cele dintâi 3000 de exemplare răspândite, ca foi volante, în capitală. Foile volante făcueră opinie publică; și opinia întâri opoziția din Adunarea obștească³. Bibescu își răzbună reziliind contractele ce Statul le avea cu Eliade-tipograful⁴!

Măceșul și florile a fost multă vreme o fabulă de predilecție a Românilor de pretutindeni⁵. Fabula ajutase la un mare succes politic al națiunei; predilecționea se întemeia și pe recunoașterea acelui succes măntuitor, care se obținuse în 24 Februarie, cu 22 voturi ale opoziției contra celor 18 ale guvernului⁶.

Măceșul are un singur defect: Este o fabulă prea lungă.

Despre Românul cumințit a vorbit fabula *Corbul și vulpea la 1860*. De-astădată corbul își mânâncă cașul până la sfârșit, face chef nespus și nu mai cântă pe placul vulpei, care-i chiar vulpoiul național, adeca: național-liberal. Fabula s'a inspirat din politica *Equilibrului*.

In *Areopagul bestierelor* (1842; 1856)⁷ se judecă lupii „cilibii“ (boierii vechi) cu vulpile „naționale“ (național-liberalii); areopagul îi respinge și pe aceștia, și pe aceia. Fabula politică este de pe la începutul *Equilibrului*.

Deosebit de vie, și bine scrisă, este fabula *Muscele și albiniene*. Albinele sănt țara reală, țara muncitoare, care-și vede de lucru:

¹ *Scrisori*, 1887, p. 697.

² In *Albina Pindului*, a. I, p. 91.

³ *Mémoires*, p. XV.

⁴ Fabula s'a tradus îndată în limba franceză în *Revue de l'Orient* (Paris) a. III. (1844), p. 342.

⁵ A reproducăto-o G. Bariti în *Calendarul pentru poporul român*, 1861. Vezi despre ea și *Observatorul* lui G. Bariti, a. V, nr-ul 64 și urm.

⁶ Ediția din *Biblioteca portativă*, LXV, *Poezii inedite*, p. 55. O explicație s'a dat și în *Binele public*, 1879, No. din 22 Dec.

⁷ 1842 în *Bibl. portativă*, LXV, p. 179; 1856 în *Ruge* (1894, ed. 2)

Și ziceau laborioase: Noi de ceară să cătăm,
 Templele să luminăm,
 Și a miere ce producem bârbătește s'apărâm.
 Dacă muștele codarde vor să dea pe dinapoi
 Sbârniind,
 Calomniind,
 Binele parodiind
 Tot la coadă, prea firește, cată să ne-aruncăm și noi.

Despre muște fabula vorbește fără cruceare:

Si când muștele se pun,
 Ele, știți, cu iertăciune,
 Că ce fac nu se mai spune.
 S'apoi s'un Muscoiu isteț
 Si din toși mai precupeț,
 Ca un mare mierolog,
 Strigă tot din terfolog:
 La legi noi
 Lingareți noi!
 Si lingareții cei noi
 Se aflară și Muscoi;
 Si zbură, și zbârneă,
 Se 'ndesă, se repezeă,
 Unul p'altul se 'njură,
 Si la luptă când eră
 Piept la piept nu cuteză,
 Ci tot da pe dinapoi
 După legile mai noi.
 Si în mireea ce fură —
 Acolo — se și 'nnecă!

Muscoiul din terfolog eră (1860¹) C. A. Rosetti din *Românul*; lingareții erau național-liberalii: fabula luptă alături de *Equilibru*.

Deși câteva lovitură fabulistice i-au reușit, nu pătem zice că Eliade eră un fabulist: Fabula eră pentru el o armă isteață, întrebuiantă rar, nu o stăruință culturală ca la Alexandrescu. Este drept totuși că nici Eliade nu va lipsi din istoria fabulei românești; dar la locul la care istețimea sa satirică l-ar fi putut ridică, el nu va figură

Despre fabula lui Eliade a scris, mai pe urmă, specialistul Th. D. Speranția². Recunoscând pe Lafontaine în *Corbul și vulpea* (1829), d. Th. D. Speranția afirmă despre fabule că „par a fi originale“. Toate? nu.

¹ 1860 în *Bibl. port.*, LXV.

² *Fabula în genere și fabuliștii români în specie*. 1892.

BIOGRAFIE: 1843—1848.

(Lecție ținută în 9 Martie 1920).

Inainte de a povesti despre Eliade în 1848 este bine să vă completez știința biografică despre el, supt Domnul G. Bibescu, la a cărui răsturnare a contribuit și el.

La început, în 1843, Eliade se „aranjă” și cu G. Bibescu: Nici el, nici Domnul nu avea interes să se jidărască reciproc. *Curierul* a publicat chiar o odă la Bibescu, în 20 Dec.¹.

De faptul că Eliade se împrietenea cu Bibescu se luă nota și în acte diplomatice².

Desfăințându-se postul lui Eliade pe lângă eforia școlară, la care de mult era *colaborator*, Eliade a fost numit *archivar al statului*³.

Personal! Eliade își păstră relațiile cu Bibescu; în 1845 scrisă chiar un epitalam în cinstea căsătoriei cu frumoasa Marițica C. Ghica, născ. Văcărescu⁴; epitalamul ia colori din *Cântarea Cântărilor* de Solomon, ca să fie și coloritul literar-oriental! În același an Eliade cântă și pe fata Domnului, pe Ecaterina⁵. Probabil pentru „merite” de-acesta dubioase, Vodă îl înzestră cu rangul de pitar!

Dar când a fost vorba despre politică, Eliade nu s'a mai înțeles ușor cu Bibescu. Aceasta a dovedit-o atunci când, cu voia și sprijinul Domnului, un Rus, Trandafilof, voiă să pună mâna pe bogățiile minerale ale țării. Atunci Eliade a dat mâna cu opoziția și a scris fabula *Măceșul* (1844) care critică pe Vodă.

Furtuna trecu; cerul se mai limpezi; și liniște era în țară. Eliade își vedea de treburile-i tipografice, din cauza cărora, în 1846, făcă o călătorie până la Lipsca; își tipărește mai departe literatura sa, mai mult tradusă decât originală, fără să se certe cu *Asociația literară*, între ai cărei membri nu figură.

In timpul acesta Eliade traduce și pe Guizot, ale cărui idei politice nu au rămas fără influență asupra politicei lui Eliade,

¹ *Curierul de ambe sexe*, IV, p. 337.

² Hurmuzachi, *Documente*, XVII, p. 965 (Iulie, 1843).

³ *Gazeta Transilvaniei*, 1843, p. 249. Despre Eliade în Eforie vezi V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*, II, p. 229, 231.

⁴ Epitalamul, în *Foaea pentru minte*, 1845, 12 Noem., p. 365. Despre afacerea lui Bibescu cu Marițica vezi Hurmuzachi, *Documente*, Supl. 1, t. IV, p. 556.

⁵ *Foaea pentru minte*, p. 92.

pe care acesta însuși o datează de la 1845¹. Din Guizot Eliade traduse *Istoria civilizațiunii*, din care a publicat însă numai câteva părți.

Vremea curgea astfel, la aparență, lin; pe față, ca a lui Eliade, care învăță carte din politica lui Guizot; în taină, ca a tinerilor care intemeiaseră o societate secretă, *Frația*; pregătiri se făceau pentru anul faptelor mari care se apropiă: 1848.

Pentru ca să puteți înțelege scrierile lui Eliade *despre 1848*; după 1848, socotesc necesar să vă povestesc eu mai întâi ce a gândit el în acel an, ce a făcut, ce a greșit, dar și ce a lăsat bun după sine ca om politic. Povestind, nu mă voi pierde în amănuntele revoluției, ci mă voi ține cât se poate mai aproape de persoana lui Eliade, deoarece despre el vorbim acum, nu despre toți oamenii mișcării.

Sentimentul central covârșitor, al lui Eliade, în tot cursul revoluției, a fost: *frica de Ruși*, de intervenția lor.

Intr'un manuscris al lui V. Alecsandri, la Academie, se descrie revoluția din Iași. Descrierea este critică, este urită. Agentul provocător rusesc a fost, spune Alecsandri, Constantin Moruzi. (Nu va fi indentic cu Moruzi, care în 1866, a fost tot agent rusesc, în revolta de la Iași?). Ce s'a petrecut la Iași, s'a petrecut, deci, și la București: Si aici erau agenți rusești provocatori.

Eliade avea, deci, dreptate, să se teamă de țar și de oamenii lui. Sentimentul lui Eliade era corect, era patriotic.

Pornind la drum cu această mare frică, ei și firesc ca Eliade să caute a evita tot ce ar fi putut provoca pe Ruși.

Tinerimea, care trăise zile de adâncă revoltă sufletească, care părăsise țara, ca să poată respiră liber și se întorsese acum ca să o ridice, tinerimea revoluționară nu admînă prudența lui Eliade². Conflictul era firesc. Eliade a intrat între tineri ca să știe cugetele lor și ca să lucreze la paralizarea *anarchiei*³. Ei l-au primit la insistențele lui Chr. Tell, cu gând să-l paralizeze ei pe el!

¹ *Equilibru*, p. 170.

² Unii luaseră parte la revoluția din Viena (Epureanu și Vasilică Ghica, Iași) și din Paris, N. Bălescu, care venise în țară cu sfatul lui Lamartine, precum afirmă Christofi în memorii sale.

³ Scrisoarea din 19/31 April 1854 către Magheru, *Scrisori din exil*, p. 273.

Eliade fusese foarte clar. Din 2 Februarie el reproducea în *Curier*¹ un articol, din *Gazetă*, în care se zicea: „Așa e că noi cu toții ne vom alege locul în mijloc undeva?”, nu la progresiștii radicali, nu la reacționari. Din 8 Aprilie el tipări cu litere latinești, în *Curier*²: *Urescu tyrannia, 'mi e frică de anarhie.* El se caracterizează; ei, tinerii, încă nu³.

Din nenorocire unul dintre șefii revoluției, I. Ghica, era rudenă cu N. Mavros. Însă Mavros era instrumentul Muscalilor și un centru al intrigilor anti-românești. Pentru Eliade, oricine trecea prin casa lui Mavros, era suspect, nu numai C. Cantacuzino, C. Suțu ori Al Ghica vîstierul, nu numai colonelii Odobescul și Solomon, ci și Ioan Ghica, și C. A. Rosetti sau I. C. Brătianul, care erau prieteni de casă ai Odobescului⁴. Ion Ghica pleacă, însă, la mijlocul lui Maiu, când Eliade însuși îi iscălește (în 17 Maiu) hărțiile de acreditare⁵; ceilalți rămân ce-i drept, și îi par uneori suspecti, dar sănătatea imprudenții, sau tinerește fanatici.

Încă din Martie consulul rusesc amenințase cu intervențunea armată, dacă mișcări populare se vor produce⁶. Ca să le suprime cu autoritate, Duhamel sosî în București la începutul lui Maiu; în 4 Maiu el era în conferință cu Vodă și cu Clerul⁷, nu ca să-i orienteze, ci pândind mai mult prilejul de a aduce intervențunea⁸.

Este sigur că Duhamel, care nu reușise să-l cumpere cu bani, a cerut expulsarea lui Eliade. Bibescu-Vodă l-ar fi apărat⁹. Trimîndu-l — Vodă — în Italia, Eliade se duse în Oltenia, se întărese acolo cu G. Magherul; trecu apoi în Ardeal și, supt cuvânt de boală în familie, se întoarse la București¹⁰.

În 27 Maiu *Curierul românesc* a fost suspendat. Eliade a protestat. Bibescu i-a lămurit că a fost suspendat din ordinul consulului rusesc. Dar ordin scris nu era. Atunci Eliade, nedu-

¹ Pagina 33.

² Pagina 105.

³ Tell și Eliade s-au întăles la Giurgiu, în 10 Mai, afirmă N. Rucăreanu, în *Ion Heliade și detractorii săi*, p. 26—32.

⁴ Totuși nu-i de admis ca frica de Mavros să fie taxată drept *le cauchemar vivant de sa vie, c'est l'imagination de sa maladie*, cum se zice într-o broșură polemică de la 1856.

⁵ *Anul 1848 în principalele române*, vol. I, p. 399.

⁶ *Anul 1848*, I, p. 160.

⁷ *Anul*, I, 384.

⁸ *Anul*, I, 501 și II, 276.

⁹ *Domnia lui Bibescu* de N. Bibescu, vol. I, 222; și 327.

¹⁰ *Scrisori*, p. 730—732.

merit, își înaintă dimisia, întoarse Domnului o diplomă de mare elucră și o decorație turcească și ceru voie să plece în Franță. Scena a fost curajioasă, dar Eliade numai la Franță nu se gândeau. Franța era un cuvânt menit să acopere — Islazul.

Plecând la Islaz, Eliade informează despre intențiile sale anti-anarhice pe starostii și neguțătorii bucureșteni cu care era bun prieten: Lupea, Trifon, Profir, Șiscu, Moșoiu². La Islaz moderatul era să fie el; în capitală oamenii aceștia³!

Eliade a plecat la Islaz, în 6 iunie, seara. Era Duminecă. Tovarăș de drum avea pe Ștefan Golescu. Pe urma lor plecă, a doua zi, proclamația lui Bibescu, către locuitorii satelor: Să nu asculte cumva de adimenitori! În 9 iunie izbucnă revoluția. Tell o voise revoluție în toată legea; Eliade o domoli, căci el venise cu „crucea“, cum ziseră ironic revoluționarii⁴.

În aceea zi Eliade ceti proclamațunea sa explicând-o peici pe colo. Aici, la proclamație ne vom opri ceva mai mult.

Inscripția *Proclamația de la Islaz* s'a pus cu drept cuvânt pe statua din fața Universității din București: Proclamația este a lui Eliade. A fost, însă, un timp, când ușurință sau răutatea fără rost i-au contestat-o. Amici de-aici lui Eliade au trebuit să intervie să-i apere paternitatea⁵.

Dintre dușmani, C. A. Rosetti a respins-o totdeauna către autorul ei, pe care nu-l suferă. În ședința din 1 Maiu 1866 a camerei el s'a lăpădat chiar solemn de proclamație!

Proclamațunea lui Eliade are, ca izvor, *etica* lui. Etica nu este însă, exact, *politică*. Și de aceea N. Mandrea avea dreptate să constate că în proclamație nu se vede, pretutindeni, spirit politic sigur, prevăzător⁶; dar când Mandrea afirmă că ea cuprinde „idei puritane, democratice, iluzionare“, îi faceă o critică de scriitor conservator, care se opunea spiritului puritan-

¹ Anul, I, 405.

² *Scrisori*, p. 274.

³ Cum s'a unit și s'a înfeles Eliade cu tinerii, a povestit el însuși în *Mémoires*, p. 53–54. În casa Goleștilor, chemat de un Golescu, s'a întâlnit cu I. Ghica, Brătienii, Bălcescii, C. A. Rosetti, C. Boliac, Goleștii. Ideea că revoluția să înceapă de la Islaz a fost a lui Tell.

⁴ Și cu capitolul XXXVII din Ezechiel (*Mémoires*, p. 63). Capitolul este patetic; era și foarte potrivit cu situația politică a țării. Dar ce avea a face vechiul Testament cu nevoie noastre?

⁵ N. R. Locusteanu, în *Jón Heliade și detractorii sei* (1898), p. 3–50, 51–72; și în *Scrisorile lui Eliade*, p. 702–725.

⁶ *Converbirile literare* vol. XXVI, p. 904.

democratic. Indicația puritanismului arată însă, cu bun simț, direcția în care se pot găsi izvoarele etice ale proclamațiunii, izvoarele pe care N. Mandrea nu le-a căutat.

Eliade cunoșteă bine istoria civilizației europene, în care Anglia are un mare rol; pe Milton abîjă în 1848 îl înțelesе bine, zice el undeva; acestea erau îndemnuri puritane generale.

Îndemnul cel mai apropiat al principiului său *etic-politic*, din proclamație, adevărat: „*Foloase generale fără vătămare a nimului*“ se găsește în anul întâiul al *Curierului de ambe sexe*, într'un capitol de etică, pedagogie și politică religioasă, tradus chiar de Eliade: *Scrisoare a unui tată către fiul său*¹.

În *Curier* se scria²: „A tâlmăci cineva soțietatea cu teoria *fericirii* în parte (individuale) câștigate îndemnătate cu *paguba* altora, este o doctrină foarte fatală. Precum și a socoti cineva să facă *fericirea generală* cu *paguba* și *jertfa individuală*, cu cât socotința și jertfa este nobilă și generoasă cu atât e departe de filosofia veacului nostru. Problema fericirei obștești nu se desleagă după cum nici nu s'a deslegat de la începutul lumii, prin jertfele ce le împarte; căci s'au jertfit totdeauna oamenii și țara și viața pentru obște și obștea tot nu s'a făcut fericită... Problema fericirei, experiența a dovedit-o că se desleagă nu mai când „*fiește cine își va căută interesul în interesul de obște*“.

Exact așa vorbea proclamația, în alineatul al treilea: „Scularea aceasta e pentru binele, pentru *fericirea tuturor stărilor* societății, fără paguba vreunei, fără *paguba* însuși a nici unei persoane. Nu se cuvine a pierde cei mai mulți pentru cei mai puțini, căci este nedrept; nu se cuvine iar a pierde cei mai puțini pentru cei mai mulți, căci este silnic“.

Cuvântul *silnic* aduce aminte, din aceeași rodnică scrisoare, de pasajul în care se vorbește despre reforme și se cere ca fiecare lucru să se facă la vremea sa, nevoindu-se, reformatorul, a „înduplecă pe oameni, iar nu a-i silui“.

Scrisoarea din *Curierul de ambe sexe* i-a dat cuvintele; sentimentul, procedarea erau vechi la Eliade.

Tineretul din comitetul revoluționar era de alte păreri. Tinerii voiau să răstoarne de odată tot. Ei ar fi rupt — zicea,

¹ G. Sand în *tabla de materii* arată că imitația are ca izvor *Le lis dans la vallée*.

² Vol. I, p. 51.

figurat, Eliade — treapta de jos a scării, apoi a doua, apoi a treia, cu speranța că vor sări deodată pe cea de sus¹. Tinerii și miroseau a comunism, a incendiari². Cu Eliade nu se puteau înțelege ușor. Totuși tinerii primiră programa cu oarecare modificări.

Textul definitiv se tipărî în tipografia lui Eliade, în Târgul-de-afară, pe locul de unde G. Lazăr plecase înapoi spre Ardeal; și cu presele care tipăriseră cele cinci volume ale *Curierului de ambe sexe*, cum însemnează Eliade, cel totdeauna gata a descoperi, în faptele lumii, providența³.

Pe drumul de a se crede om providențial Eliade era pornit de mult. De aceea era și o supunere către providență: credința sa, constanța sa în principiile acelei proclamațiuni; cu constanța sa el să-lăudat totdeauna⁴.

Constituțiunea, adeca proclamația, s'a explicat în toată țara. Ea a intrat astfel în cugetul lumii întregi. S'a explicat chiar și în școale⁵.

Ideile proclamațiunei sănt următoarele:

Poporul român se declară *suveran*, dar nu va rupe „legăturile sale de relații din afară“, adeca, se declară: suveran „în cele din năuntru“; iar, din afară, recunoscând tratatele cu Turcia, va protesta contra tuturor încălcărilor trecute și viitoare.

Lăpădând regulamentul organic, care a călcat și suveranitatea internă și tratatele, poporul român va realiza:

Adunarea generală, compusă din toate stările, căreia miniștrii să-i fie răspunzători. Adunările libere și tiparul liber vor sprijini parlamentarismul.

Contribuția va fi generală; asemeni va fi general și serviciul militar, în garda națională.

Tăranul va căpăta pământ „îndestul pentru hrana familiei și vitelor sale“; pământul luat de la boieri li se va plăti acestora; la despăgubire se va întrebuiță „prisosul“ veniturilor mănăstirești; claca, robia se desființează.

¹ În 1853. *Scrisori*, p. 230.

² *Bibilele*, p. 67.

³ *Curs întreg de poesie generală*, v. III, p. 46; și prefața la ediția a II-a a *Curierului de ambe sexe*, vol. I.

In Ardeal proclamația a fost retipărită în *Organul național* din 30 Iunie 1848, p. 39. În limba maghiară s'a publicat în *Expatriatul* lui C. Boliac, 12 Aprilie 1849 §. u.

⁴ Vezi de ex. *Diverse*, vol. II, p. 384; despre proprietate, p. 301—303.

⁵ Vezi de ex. *Poporul suveran*, 1848, p. 45.

Tiganii se dezrobesc.

Decretându-se egalitatea înaintea legilor, se desființează rangurile, iar Domn poate fi, acum, ori ce Român, ales însă numai pe cinci ani.

Se proclamă deci o monarhie electivă, constituțională, egalitară, a cărei constituție trebuiă revizuită „neapărat“ din cincisprezece în cincisprezece ani, pentru reforma ulterioară să fie pacinică și nimeni să nu încerce a o obține „cu mâna armată“¹.

Islazul — fapta păturei culte și a armatei — a fost o decepție: *Tăranii*, cel mult vreo mie, nu prea înțelegeau noua evanghelie. Egalitatea înaintea legei și libertatea tiparului i-a lăsat „pasiv“; chiar și încetarea clăcii i-a lăsat „reci“: ei erau *pentru* clacă și protestau numai contra abuzului clăcii înmulțite, prelungite! Deși au fost chemați la Craiova, nici unul „nu voia să urmeze după

¹ „Pe scurt, popoul român, recapitulând decretă:

10. Independența sa administrativă și legislativă pe temeiul tratatelor lui Mircea și Vlad V și neamestec al niciunei puteri din afară în cele din năuntru ale sale.

20. Egalitatea drepturilor politice.

30. Contribuție generală.

40. Adunare generală compusă de reprezentanți ai tuturor stărilor societății.

50. Domnul responsabil ales pe câte cinci ani și căutat în toate stările societății.

60. Impuținarea listei civile — abdicarea de orice mijloc de corupere.

70. Responsabilitatea ministrilor și a tuturor funcționarilor în funcția ce ocupă.

80. Libertatea absolută a tiparului.

90. Orice recompensă să vină de la Patrie prin reprezentanții săi, iar nu de la Domn.

100. Dreptul fiecărui judecător de a-și alege diregătorii săi, drept care purcede din dreptul Poporului întreg de a-și alege Domn.

110. Gardă națională.

120. Emanciparea mănăstirilor închinatelor.

130. Emanciparea clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire.

140. Dezrobirea Tiganilor prin despăgubire.

150. Reprezentant al țării la Constantinopole dintre Români.

160. Instrucție egală și întreagă pentru tot Românul de amândouă sexe.

170. Desființarea rangurilor titulare ce nu au funcții.

180. Desființarea pedepsei degradătoare cu bătaia.

190. Desființarea atât în fapta cât și în vorbă a pedepsei cu moarte.

200. Așezăminte penitențiarie, unde să se spele cei criminali de păcatele lor și să iasă îmbunătățiti.

210. Emanciparea izrailișilor și drepturi politice pentru orice compatriot de altă credință.

220. Convocarea îndată a unei Adunări generale extraordinare constituantă alese, spre a reprezenta toate interesele sau Mizierile nației care va fi datoare a face constituția țării pe temeiul acestor 21 articole decrete de Popul român.

stindardele ardicate pentru ordine și libertate¹, scrie însuși Eliade¹. Când, deci, revoluționarii au plecat la Caracal, „numai un holteiu s'a luat după stindarde²! Din cauza nepăsării țărănilor preotul Șapcă din Celieu a fost trimis prin sate, să le ridice.

În seara aceea, de 9 Iunie, în capitală, trei tineri trăgeau șase focuri în Bibescu-Vodă, care ieșise la plimbare². Tinerii au fost P. P. Pereț (rudă cu Boliac; deci de origine Ovreiu), un Crețulescu, nepotul lui Ion Ghica, și fratele unui viitor șef de gardă a capitalei. Aceasta se întâmplă tocmai când Eliade de la Islaz și guvernul provizoriu, proclamat acolo, chemau pe Vodă în capul mișcărei³! Tinerii împușcau; amicii lui Eliade se strângăneau, însă, în jurul lui Vodă! Contrastul continuă.

Eliade tradusese pe *Marino Faliero* de Byron (1836). În piesă (Act. I. sc. 2) este vorba ca Marino să devină rege. Bertuccio îl întreabă: Ai vrea? — Da!, dacă poporul ar câștiga puterea. — Noi te punem în fruntea noastră! Așă voiă să facă și Eliade, literatul politic, cu Bibescu. Însă tinerii nici nu cetiseră poate pe M. Faliero. Ei altele gândeau. Si contrastul continuă.

Continuă și în guvernul provizoriu. Acesta ajunsese, prin Caracal, la Craiova, unde situația i-o câștigase I. Maiorescu. Aici Tell și Șt. Golescu propuseră decretul clăcei, abolirea ei. Eliade și Magheru, care se unise la Caracal cu guvernul, nu-l primeau: aşa cevă era de domeniul corpului legislativ, care trebuia să elaboreze constituția pe baza principiilor proclamațiuniei⁴.

Bibescu, amenințat, primește ușor sfatul lui Duhamel, să abdice. El numește un minister, în care Eliade este ministru al credinței, și pleacă: un amăgit al Rușilor⁵. Rusofilii au acum, în lipsa Bibescului, drumul deplin liber pentru lupta cu revoluționarii.

Revoluționarii nu știau ce se petrece în capitală. Insoțiti de deputați din sate și districte, ei veneau încet, spre București. Ideea de-a aduce pe deputați fusese a lui Eliade care voiă să intre cu țara în capitală.

Guvernul provizoriu afă înădă despă tot ce se petrecuse. Eliade ținu un discurs, povestî mersul revoluției, de la 9 Iunie până

¹ Biblioteca portativă. Diverse. vol. II, p. 434—435.

² Amănunte în Anul 1848, vol. I, p. 507, 508.

³ Equilibru, p. 111. Scrisori, p. 273.

⁴ Diverse, II, 435. Scrisori, p. 276. Equilibru, p. 118.

⁵ Vezi și C. Boliac în Trompetă Carpaților, Nr-ul 1068.

la 14 Iunie; și fixă, în față-i, un punct, în care, mai târziu, i se pără că se concentrase tot răul din capitală. În mulțime, scrie Eliade¹, se deosebea un personaj taciturn, rezervat, cu bărbia rezemată în pumnul strâns, cu buzele contractate, cu ochii fixați ca ai diavolului lui Goethe. Numele nu i se spune; dar eră de sigur unul dintre aceia pe care atentatul nu i-a supărat; eră unul dintre membrii comitetului revoluționar; dintre tineri. El concretiză, în acel moment, în acea situație critică, pe toți adversarii lui Eliade. Aceasta este — mania persecuției? Nu cred. Este numai plasticizarea unei stări de spirit.

La intrarea guvernului provizoriu în capitală, 16 Iunie, revoluția era condamnată: din 15 Iunie consulul englez anunțase că în 4—5 zile Rușii vor fi în țară; iar în 17 el anunțase că sănt la Prut². Deci orice se făcea, se făcea supt amenințarea nourului de lăcuse care se așteptă. Orice s'ar fi întreprins, sfârșitul același ar fi fost. Toți puteau să-l prevadă.

In guvernul lăsat de Vodă — la 14 Iunie — era ministru la războiu Odobescu. El declară, în 18 Iunie, că nu poate concentra oștirea, cum o cerea, ca sprijin, Tell și Eliade, deoarece concentrarea ar *displace* Rusiei! Fără oștire, revoluția, totdeauna lipsită de arme și organizare, rămânea, firește, și mai slabă, iar această slăbiciune încurajă pe rusofili și pe proprietarii aliați cu ei.

Pentru ce I. C. Brătianu și C. A. Rosetti mai căutăram acum să se măntue de Eliade, de Magheru, de Tell, nu se vede clar. De nepriceputi, crede N. Russo³; ca amăgiți ai lui Odobescu, crede uneori Eliade⁴; ca răi patrioți, crede Eliade altă dată. Istoria zilelor de 18 și 19 Iunie este într'adevăr, ca motive, nelămurită.

Ar fi de cercetat: C. Boliac, atunci Tânăr anarhic, vorbind, la bătrânețe despre 19 Iunie, afirmă că *falșii liberali* și *reacționarii* s'au unit să „lege prin trădare guvernul național și liberal” și că falșii liberali tot *îndărătnici* au fost până ce Duhamel i-a legat cu mâinile Turcilor⁵. Pentru morții de la 19 Iunie Boliac, la 1873, pe tineri îi acuză. Deci fusese — complot! Complotul l-au mărturisit și Alexandru Golescu, Radu Golescu, Șt. Golescu⁶. Aproape toți

¹ *Mémoires*, p. 107

² Anul 1848, vol. I, p. 625, 655.

³ *Scrisori*, p. 687.

⁴ *Scrisori*, p. 540.

⁵ *Trompetă Carpaților*, 1873, No. 1097.

⁶ *Scrisori*, 273, 277. Russo, p. 70, 71.

— nu chiar toți — membrii comitetului revoluționar voiau să înăture pe Eliade și Magheru; I. C. Brătianu și C. A. Rosetti l-ar fi scăpat pe Tell, avertizat de ei încă din 17 Iunie. În locul lui Eliade era să fie I. Câmpineanu¹. Și, firește, Odobescu, proprietarul militar, care-și servea clasa.

Se împlini arastarea. Dar veni poporul lui Eliade: Lupea și Trifon; breslele: tăbăcarii, negustorii, Armenii chiar; D. Isvoranul; Ispătescu cu funcționarii; doamna Ispătescu; și liberară pe guvernanti. Cei șase morți ai zilei, jertfele lui Solomon, care a comandat focul, au fost îngropati a doua zi.

Ce zi bogată în întâmplări, ziua de 19 Iunie!; dar și ce tristă în fond; ce puternice egoisme!; ce neputință de-a ne guverna singuri!, cum, cu dreptate, afirmă, de la 18 Iunie, Kotzebue²!

În 19 Iunie revoluția muri sufletește; revoluția românească, a țării, nu mai există; ea se sfâșiază singură, se sinucidează în orbire și patimi.

Totuși, vorbind, la 20 Iunie, la groapa ucișilor lui Solomon, Eliade găsește accente frumoase:

„Această pompă, însă, să nu ne fie iertat, fraților, a o numi pompă de îngropare. Nică odată Țara Românească n'a mai văzut o adunare mai numeroasă la un loc; nici odată întronare sau îngropare de Domn n'a avut împrejurul său atâțea spectatori cu inimă caldă și cu lacrămi în ochi. Aceasta nu e înmormântare, e o splendidă trecere la nemurire a acestor frați ai noștri ce cu Dumnezeu în inimă înfruntără moartea și rupseră din nou fiarele ce vi le pregăteau trădătorii voștri, aceasta e o pompă de triumf și să nu ne fie iertat a vărsă nici o lacrimă. Aceasta nu e moarte, e naștere, e viață, e ceremonia botezului prin care ia un nume libertatea noastră. Sângele prin care a trecut ea spre spălare e sânge din popor și acest popor îi este nașul și numele i-l va da după a lui voință. Prin scenele întâmplate ieri ajunserăm a cunoaște cari sănt înimicii acestei libertăți, ce vorî să o sugrume chiar în scutecele ei. Cu toate acestea, vă conjur fraților, pe aceste rămășițe ale martirilor ce stau înaintea voastră să nu uite nimeni din noi că noi ne-am sculat în numele lui Dumnezeu și să nu ieşim din căile lui. Precum nimeni dintre voi până acum

¹ Scrisori, p. 276. Russo, p. 107.

² Vezi actul în Portofoliul, vol. I, p. 258.

nu și-a întinat mânila de sânge, să le conservăm asemenea curate până la capăt, și cu ele curațe să ne arătăm înaintea lui Dumnezeu și a lumei".

O nouă știre fatală produse a doua criză: Era știrea că Rușii sănt la Focșani. O adusese C. A. Rosetti. Dar Rușii nu erau la Focșani. Guvernul fugi, spre Târgoviște, spre Petroșița. De astădată Eliade trebuie să fi fost mai tulburat; deoarece, în *Biblicele*¹ afirmă că era să fie ucis, ceea ce sigur nu reiese nici chiar din povestirea lui. Faptul că I. C. Brățianu, intimul Odobescului și al Odobeștei², rămăsese în capitală, cu reacționarii, îi da de bănuit; faptul că, fugind spre Rucăr, C. A. Rosetti îi prevăzise lui N. Bălcescu pe viitorii șefi ai țării³: Câmpinean, Odobescu și Crețulescu și exact aceștia încearcă a deveni șefi, și se păru suspect chiar lui N. Bălcescu care-i aruncă lui C. A. Rosetti, în față, vorba: *Trădătorule!* Iar în timpul acesta I. C. Brățianu în București, era secretarul guvernului lui Neofit⁴, al mitropolitului celui mai șiret ce se poate închipui, al celui mai rusofil și mai reacționar politician îmbrăcat în haine călugărești! Eliade nu s'a îndoit niciodată de „trădare“: trădare către soții de luptă, către țară⁵.

Se vede, totuși, că era altceva: anti-eliadiștii nu se temeau de Ruși; și ei conțau — fatală orbire — pe nedisciplina armatei rusești și — altă orbire — pe liberalismul acelei armate⁶! Se pare că ei conțau și pe un succes unguresc, a treia orbire. Fatal fu totul; iluzie; și de hatârul iluziei, vrajbă, „trădare“ (?) de frați de luptă! Urât lucru⁷!

¹ Pagina 67, 69.

² *Mémoires*, p. 122, 198.

³ *Mémoires*, p. 141 și 201.

⁴ *Anul 1848*, vol. II, 224, 225, 242 (Iulie).

⁵ Vezi p. 116—118 din *Equilibru*.

⁶ Vezi C. A. Rosetti în *Republieca română*, Bruxelles, 1853, p. 162—165!

⁷ Părările ridiculului Rosetti se pot urmări în *Scrieri din exil*, vol. II. El crede că toți boierii și proprietarii ar fi primit revoluția, dacă Eliade ar fi știut să guverneze (p. 45). El mai crede că Eliade ar fi trebuit să revoluționeze și să libereze Moldova (p. 47—48, 53), idee cu puțință, atunci, numai într'un cap nesănătos sau, acum, când scriă, într'un cap răutăcios. Tot Eliade era vinovat că Polonii și-au dat sufletul în mânila Cazacilor (p. 60); cum era să-i scape Eliade, numai Rosetti va fi știut, altul nu! Cu oameni cari astfel fac pe nebunii, fără să fie, nu se poate sta de vorbă în nici o vreme. Apoi: De ce era o «nerușinare», să se ceară lui Palmerston integritatea teritoriului otoman, iarăși nu-i de înțeles (p. 61). Când, venind Rușii, s'a decis că guvernul să plece, Rosetti ar fi sfătuin să-i aștepte pe Ruși; și cum încă? Stănd la masa consiliului ca străbunii noștri!» (Ca Romanii, adeca!) (Pag. 24). Ideea, fiind vorba de Ruși, era fenomenală: Guvernul să se lasă prinț de Ruși! Nefiind Român curat, Rosetti, firește ar fi lipsit de la masa consiliului. Este greu a nu scrie satiră, când ce im astfel de idei tragicoco-mice sau de perplexă apărare nereușită.

Revoluționarii fugiseră în noaptea de la 28 spre 29 iunie. A doua zi Neofit alcătuì căimâcămia, adecă exact la o săptămână după ce Duhamel plecase la Leova, ca să miște din loc trupele rusești¹. Dar capitala se ridică din nou; răsturnă pe Neofit; și aduse înapoi guvernul. De astădată toată negustorimea luă parte la actul de restaurare, despre care nu se mai putea zice că l-au făcut numai studenții Parisului și vagabonzi².

Acum intră în acțiune Turcia, suzeranul, al cărui prim sol a fost Tinghir (scris și: Tangâr). Sosind, acesta căută boierii, să stee cu ei de vorbă. Eliade îl lumină spunându-i scurt: „Boieri nu mai există în țară!“³. Deci al doilea sol, pașa Suleyman, se așeză la vorbă cu *țara*, nu cu boierii; dar nici cu guvernul provizoriu, ci *cu* o locotenentă (= caimacamie), ca să fie în bună înțelegere cu regulamentul organic, articolul 18, cap. I, secția a 2-a, mi se pare. Revoluționarii îl uitaseră. Suleyman se înțelegea binișor cu Muntenii, cari l-au primit bine. El și Turcia începură să aprecieze *moderațiunea* revoluționei și să promită o cercetare a plângerilor și o reformă a regulamentului⁴. Moderațiunea fusese a lui Eliade; al lui era deci meritul episodului Suleyman⁵.

Se lucră acum cu speranța că Turcia va da ajutor. Se numeau comisii, care să prepare constituanta și reformele.

Reforma cea mai însemnată era cea agrară: raportul între proprietari și *țărani*. Eliade ținea cu *țărani*. La 11 iulie el scrise — este stilul *lui!* — un act foarte caracteristic și pentru timp, dar și pentru Eliade, care calculă *robia* *țăranească*, asupra căreia politicește aruncă și câteva fraze de mângâiere pentru proprietari⁶. Cu decretul acesta se instală o comisiune care avea să discute amănunțit chestiunea și să elaboreze un proiect. Era să fie celebra comisie prezidată de un mare specialist: Ioan Ionescu de la Brad, care fu chemat anume, ca să ajute cu luminile sale.

¹ Anul 1848, I, p. 548.

² Anul 1848, vol. II, p. 483, 522, 529.

³ Anul 1848, II, p. 673.

⁴ Anul 1848, vol. II, p. 445.

⁵ Anul 1848, vol. II, p. 445. — De acuzarea că Eliade ar fi vândut țara

la Turci — ce ușuratic vorbea aşa C. A. Rosetti! — l-a apărat pe Eliade G. Bariti în *Observatorul*, V, p. 193. Il citez ca om obiectiv.

⁶ În clacă și iobăgie cu abuzuri, *cel puțin* 60; la șosele, afară de abuzuri 12; zile pentru plata capitalei 15; până să plătească soldatul 10; p. și să plătească dorobanțul 5; Duminicile, sărbătorile bisericesti și superstițioase 102; iarna: Noem., Dec., Ian. și Fevr. 120. Total 324. Rămân de lucru pentru sine 41 (zi: patruzeci și una de zile).

Contra clăcei se agită de mult. Toată lumea o ură, afară de — proprietari, de aceste „lipitori“ ale țării, cum îi numește un consul francez. Contra ei se agită în *toate* provinciile românești; chiar și în cărțile de școală¹. Eliade avea, însă, o soluție prea moderată². Ionescu era un radical. Se zice că Ioan Ionescu nu-și punea frâu la vorbă. El agita odată: „Cine va (mai) zice *proprietate*, să fie lovit în cap cu ciomagul!“. Eliade auzi³; raportă; și în 19 August comisiunea fu suspendată⁴. Alături cu Eliade și Tell suspendarea o iscăliră, însă, și N. Golescu, și I. Voinescu II.

De astădată Eliade repurtă o învingere — pe care nu i-aș fi invidiat-o — asupra ideilor lui I. Ghica. Pentru Ion Ghica, inginerul economist, ar fi realizat o împroprietărire serioasă. Aceste deosebiri de vederi fuseseră cauza de căpetenie, că, intrând în comitetul revoluției, Eliade își rezervă garanția ca el să redacteze proclamațiunea⁵.

Față cu Turcii Eliade a fost același moderat, care era și în politica internă. El făcea Turcilor concesii. Dar și alți revoluționari înțelegeau că ele sănt necesare, revoluționarii având *drepturni* și *dreptate*, nu și *puterea* de a le apără⁶. Lipseau *armele*! Odată, din 500 de puști trimise lui Magheru, *nici una* nu fusese bună! De aceea invaziunea era așteptată ca o fatalitate inevitabilă, din August⁷. Calea concesiunilor se impunea. Eliade era de astă dată om de bun simț.

Om de bun simț a fost și când s'a opus arderii regulamentului, Faptul are numai valoare psihologică, ca judecată istorică asupra trecutului, ca făgăduință de viitor. Politicește, atunci, nu a produs nimic bun; dar nici răul nu l-a sporit. În tot cazul Eliade nu se poate amesteca în astfel de zădărnicii. N. Crețulescu greșește, când îl numără și pe el printre autorii *auto-da-fe-ului*⁸. Din contră,

¹ Vezi, de ex., *Bucvariu pentru pruncii cei românești*. Buda. 1832, p. 39–40.

² *Scrisori*, p. 21. *Diverse*, II, 313, și urm., și 343.

³ N. Rucăreanu, *Statua etc.*, p. 95–96.

⁴ *Anul 1848*, vol. III, p. 541 și 753.

⁵ Pentru chestia clăcei și împroprietărirei să se vază și *Tăraniul român* din 1861 (p. 149) și 1862 (p. 355 și urm.), unde scriau V. Mălinescu și I. Ionescu.

⁶ De ex. A. C. Golescu în *Anul 1898* vol. III, p. 530.

⁷ C. Boliac, în *Anul 1848*, III, 775.

⁸ În *Ateneul român*, 1894, p. 443.

Eliade a desaprobat și imediat, și totdeauna; și nu a înțeles cum I. Negulici a putut să-i înfățișeze fapta aceea — „demnă d'a ilustră penel pictorului și pana poetului“ — drept urmare firească a proclamației sale; chiar a bănuit — iarăși! — că arderea a fost o șiretată inspirație rusească¹.

Schimbarea lui Suleyman cu Fuad-pașa însemnă părăsirea și a moderatilor de către Turci; și căderea definitivă supt ordinele Rusiei, oricât Fuad ar mai fi păstrat forme de demnitate diplomatică. Mișelia de la 13 Septembrie o descrise chiar Eliade, în *Gazeta* de la Brașov. Sălbătăcia se desfășură pe strădele Bucureștilor, în casele nevinovaților². După trei zile locotenenții plecară din țară, la Brașov. În București rămase caimacan C. Cantacuzino; iar saloanele boierești ale d-nei Știrbei în oraș și al d-nei Ghica, la Colentina, se deschiseră cântecelor și dansurilor și amorurilor, ca în 1916 — Nemților. Blestemată boierime!

În casa lui Eliade, casă bogată, cu grădină mare, casă luxoasă chiar, intrără întâiu ipocomisarii lui C. Cantacuzino, ca să fure *ei* cei dintâi, iar după *ei* Cazaci³.

În exil Eliade a plecat ca om sărac, avizat la milă amilor, până ce primi și el, ca și alții emigrați, „pensia“ Sultanului.

DE LA 1849 PÂNĂ LA 1866.

(Lecție ținută la 13 Martie 1920).

În ora trecută am povestit, ca pentru o lecție, numai întâmplările de căpetenie. Restul vă rog să-l căutați în cele cinci volume de documente *Anul 1848 în principatele române*. Întâmplările au fost foarte multe. Pe un om fără cumpănă evenimentele l-ar fi putut turbura. Eliade și-a păstrat firea; s'a resignat; a filosofat chiar.

Așez aici o reflexiune, care privește istoria expusă în lecția anterioară, dar și evenimentele cu care ne vom ocupa astăzi⁴. Reflexiunea îl privește și pe el, și raportul său cu faptele și oamenii:

„Când se fac revoluții, ele provin totdeauna din apăsarea cea grea și fără cumpăt a despoșilor ce strivesc toate clasele, ce com-

¹ C. D. Aricescu, *Corespondența etc.* Br. III, p. 22. Vezi și Eliade, *Scrisori*, p. 62, 119. Despre autorii arderii vezi și prefața lui C. G. Florescu la *Christianismul și patria lui*, 1859, p. IV.

² *Scrisori*, p. 63,

³ *Scrisori*, 354.

⁴ Din 1851, Dec. 5. Către N. Russo, *Scrisori* p. 153—154.

primă toate interesele, ce umilesc toate demnitățile, ce încovoiaie la pământ toate ambițiile. Atunci toate partitele scot un tipăt general, și ura tiraniei unește toate clasele spre a scutură fiecare jugul din punctul său de vedere: unul spre a răsuflă și altul spre a domină. După victorie, unirea generală începe a se despărți mai întâi între cei ce voiesc a domină și între cei ce nu se lasă a se domină, între ciocoi și oamenii popoului. Apoi fiecare parte începe a se mai subțimpărți, după afecții, după interese, după mai mare sau mai mică ignoranță. Si cu cât reacția capătă tărâm prin această desbinare, cu atât oamenii se izolează mai mult și revin a se mărgini în primele lor ocupații și amicii, până când nu mai vezi altă unire și înțelegere decât aceea de sânge, ori de meserie, ori de plăceri, ori de patime. Rămâne fratele cu fratele, vechiul amic cu amițul său, dascălul cu dascălul, literatorul cu literatorii săi, ciocoialul cu ciocoialul, ostașul cu ostașul, meșterul cu meșterul, bețivul cu bețivul, jucătorul de cărți cu jucătorul, chilipirgiul cu chilipirgiul (dacă însă și între aceștia va fi afinitate, aplecare către aceleași interese sau plăceri, sau patime, dacă nu-și întorc și între sine spatele, și desbinarea sau rătăcirea din urmă e mai rea decât cea dintâi). — Lumea s-ar pierde astfel dacă n-ar fi *un* popol, *un* public ce-și caută de nevoie sale, dacă n-ar fi o junime ce, preparându-se a se arătă pe scenă lumii, urește tot ce e bătrân și se alătură de tot ce e june și frumos. Adevarurile persecutate din generația precedentă se apropie mai puțin timid de junimea ce încă nu s'a legat cu patimile, cu vițuirile, cu prejudecățile părintilor săi. Așa popoul ce gême, publicul ce-și caută cele de folos, junimea inocentă încă și avidă de cunoștințe, căutând unii ușurare, alții drepturi și alții luminare, nu pot recunoaște din cele trecute decât cele ce au contribuit la aceste trei necesități, și la altele asemenea lor. Ferică, dar, de cei din 1848, căi și-au petrecut timpul asudând spre a lăsa cevă în mâinile și în capetele celor ce n'au nimic de amestec cu afecțiile și urele și interesele actuale. — La dearândul, frate, sirul evenimentelor și împărecherilor de la 1848 înceoace și vei vedea unirea generală întru ura Domnitorilor dinainte. Toți voi au căderea Bibescului, unii spre a se ușură și alții spre a-i luă locul, sau locul ministrilor săi. Îndată după căderea Bibescului, chilipirgii väzută care făceau un câmp și chilipirgii necunoscuți încă, se subțimpărțiră. Popolul care făcea alt câmp rămasă cu oamenii săi. Între aceștia mai rămânea un fel de unire, pe cât amicia lor dinainte

fusese mai strânsă sau mai slabă, pe cât meseriile și ocupațiile lor private, sau aplicările lor s-ar fi putut asemănă sau învoi. Dacă o asemenea afinitate de idei, de ocupații, de aplicări n'a putut există, atunci acești oameni ieșiți din starea normală, reușiră aspiranții la chilipiruri viitoare fără greutate a-i dezbină; căci fiecare din fire trage la teapa sa, la învățurile sale, la aplecările sale. — Ce vezi dar astăzi? Grupuri-grupuri numai de cei ce se lovesc la minți, la aplecări și la ure, fără însă a avea nici un amor, nici o încredere între sine. Toți însă se vor mai despărți încă și de pe cât sănăt, afară de jucătorii de cărți; căci ei au nevoie de a se despoia unul pe altul, sau de a se însotii spre a despoia pe alții. — Între grupuri sănăt interese și ure reciproce; însă oricine va avea zelul sau păcatul de a le spune adevărul, a le vorbi de acestea de care zic și eu acum, acela nu poate trage asupră-și decât ura generală a tutulor grupurilor".

Lui Eliade nu i s'a crutat nimic din ce revoluțiunile și grupările lor sociale produc.

La Brașov emigrația însărcină pe Eliade și Tell, să se unească cu N. Golescul, plecat înainte, să pledeze cauza română în Germania, în Franța, în Anglia. Eliade și Tell plecară pe la Orșova, peste Semlin, prin Slavonia, Croația — ocolind Viena — prin Stiria, Boavia, Frankfurt — în 16/28 Ianuarie 1849 trecuse Frankfurtul¹ — la Paris. Până la Frankfurt au făcut mai mult de 40 de zile; în Frankfurt au stat vreo zece, cu Ioan Maiorescu, cu ministerul german, cu arhiducele Iohann. La Frankfurt Eliade simți că reacțiunea vine și se întristă².

Două chestiuni despărțiră pe emigrații de la Paris în două tabere: 1. șefia; 2. direcția politică.

1. C. A. Rosetti și N. Crețulescu se opuneau șefiei fostei locotenente, adecă lui Eliade. Totuși, majoritatea le-a dat mandat provizoriu să o reprezinte pe ea, emigrația și țara³.

2. Direcția politică era nesigură. Unii țineau cu Turcii: Eliade; alții îi batjocureau: D. Brătianu, a cărui broșură antiturcească Eliade și Tell o desmințiră la ambasada turcească din Londra; unii recunoșteau Rusiei dreptul de-a examină legile românești — după

¹ I. Maiorescu, în *Convorbiri literare*, XXXV, p. 429.

² În Ardeal s'ătuse vreo două luni. Despre el în Ardeal vezi și *Observatorul*, anul IV, p. 321.

³ *Scrisori*, p. 629—631 (note). *Noul Curier de ambe sexe*, p. 212.

votarea lor: Golescu; alții ofereau Ungurilor țările românești, ca să fîm, cel puțin astfel, una: I. Ghica către Splényi (un punct rămas obscur).

Chestia lui Ghica este gravă și — idee numai. De aceea explic, în treacăt: Pentru Ghica Turcia era numai un *mijloc* de scăpare; grija lui erau România, Serbia, Ungaria și Polonia, viitorul. Dacă România și Ungaria sănăt necesare, ca să despartă pe Slavi, și sănăt, Ghica primea o Românie tare, cu Turcia ca suverană, dar și în *confederație* cu Ungaria. Ghica deschidea două drumuri; Eliade se mulțumea cu unul: Turcia¹. Polonii și Ungurii îl aprobau pe Ghica. Antiturcismul mai era și un mijloc de presiune asupra Turciei: să facă ceva pentru țară, pentru țără².

Cu toate acestea se scrie un memoriu *justificativ* al revoluției (Fevruarie, 1849) și diferite proteste, dintre care însemn aici pe cel din 28 Iunie 1849, contra convențiunii de la Balta-Liman³, al lui Eliade, Tell și N. Golescu.

Balta Liman se pronunțase la 18 Aprilie; abia în 28 Iunie protestau locotenenții! Protestul întârziat este, însă, bine făcut. Coniscarea autonomiei prin convenția de la Balta Liman împiedecă pe locotenenți să rămăie aderenți ai Turciei; însă, din acest motiv, o parte din Români protestă mai energetic, formă un comitet democratic, se despărțește de direcția Eliade⁴. Comitetul democratic publică *România viitoare*.

Cât despre ministerul francez, el primi cu răceală pe Eliade: Franța nu voia să se amestece între Ruși și Turci. La Londra, unde a prezentat memorii despre Rusia în Orient, Eliade a fost întrebat de Palmerston, dacă Românii doresc independență: Eliade ar fi dorit-o, ar fi voit-o, dacă ar fi avut 5–600,000 de baionete bine organizate⁵. Revenind la Paris, Parisul este tot rezervat cu Eliade.

Deziluzionat Eliade pleacă la Constantinopol. Întâlnindu-se, în Turcia, cu emigrații de la Brașov — cei care îl alese să fie șef de emigratie — ei se înțeleg ca nimeni să nu mai fie „nici cap, nici coadă, ci toți să lucreze ca simpli Români⁶.

¹ Corespondență, publicată de C. D. Aricescu, scrisori de Ghica din 9 Noemv. 1849, 30 Dec. 1849, 6 Ian. 1850, 31 Martie 1850.

² Tot acolo, br. III, p. 44.

³ Mémoires, p. 379 și urm.

⁴ Scrisori, v. 3 Locotenenții către Români, din 15/27 Dec. 1849.

⁵ Rucăreanu L. c., p. 98.

⁶ Noul Curier de ambe sexe, p. 213. Scrisori, p. 9.

Eliade renunță și se îndatoră să muncească. De aceea nu a fost drept să i se zică, lui, celui resignat, că ar fi semănat cu acel actor care joacă seara rolul unui rege și a doua zi — nebun — continuă a se crede tot rege. Nu a fost drept, ci numai crud.

Situația internațională nu ne era favorabilă. Europa nu era liberă; cum am fi putut avea o Românie liberă?, se întrebă Eliade. „Nu mai e alt mijloc decât scrisul și formarea opiniei, să ne cunoască lumea¹“.

Ca să poată scrie, pleacă din Turcia înapoi, în Franța. În Maiu 1849 era la Paris. În Iulie se gândeau să ceară și ajutorul lui Victor Hugo².

La Paris colonia românească își mai potolise rivalitățile: o împăcă boierismul social. Eliade însuși — constant în ideea că numai două principii se pot susține: autonomia și suzeranitatea — găseau că micul gând politic final de urmărit era evacuarea țărilor de Ruși, mai ales pentru cel ce „are dor de sătean“³. Hotărît să fie de-aici înainte numai scriitor *literar* și *religios*, el începe a se ocupă, totuși, mai deaproape și cu *socialismul*⁴.

Pivitor la Români Eliade scrisește și în 1849, în ziare (*Positivul* (francez), *Ligue des Peuples*, *La Semaine*). Acum, în 1850 și 1851, publică trei lucrări mari, toate în limba franceză: *Protectoratul ţărilui*, *Istoria regenerației* și *Memoriile*; ele sănt o unitate⁵.

Terminând, Eliade a citit *Istoria regenerației* înțâiul lui: Tell, Pleșoianul, S. și N. Golescu și Gr. Grădișteanul, pentru ca să audă obiecțiunile lor, înainte de a o tipări⁶. Militarii n'au prea fost mulțumiți. St. Golescu ascultând pasajul despre membrul care da Rusiei drept să controleze legi românești, fuge spunând că acela e membrul lui Al. Golescu⁷. Aiurea Eliade ne asigură, patetic, că a spus numai adevărul⁸: „Aș dori ca copiii miei, după ce vor publică, de vor află cu cale, copiile unor asemenea scrieri, să mă îngroape cu originalul lor. E un tribunal dincolo, unde nu se poate strecură minciuna și nedreptatea“.

¹ *Scrisori*, p. 28, 29, 32, 36.

² *Scrisori*, p. 36.

³ *Scrisori*, p. 66.

⁴ *Scrisori*, p. 64 și 129.

⁵ *Scrisori*, p. 84.

⁶ *Scrisori*, p. 68, 87.

⁷ *Scrisori*, p. 91.

⁸ *Scrisori*, p. 138—139.

Memoriile sănt publicate fragmentar¹.

Din Franța Eliade se întoarse iar în Turcia, la insula Chio, unde se află familia sa, soția și doi copii. Aici Eliade a dus o vieată amară. Dușmani politici informaseră pe soția sa despre oarecare infidelitate la Paris; și-i stricără liniștea familiară. Închipuiți-vă pe Eliade, izolându-se și plângându-și amarul printre ruine grecești la Chio: Multe știe să facă ticălosul om răzbunător! În schimb avea o ocupație: copiii pe care-i învăță carte; și o măngâiere: lucrările sale. Aici scrise el o (ciudată) istorie universală. Se pare că o scria din Decembrie 1851². Mai scria și la *Biblia* sa; planuia un dicționar al limbii române³; și cărți de popularizare a științei.

Din mijlocul acestor lucrări îl scoate războiul crimeic. Conflictul era grav: Orlow, la Viena, încercă să câștige pe Austria și Prusia pentru întreprinderile rusești; din Viena Orlow plecă abia la 8 Februarie 1854. Poarta însăși trată încă. În acest interval, la 7 Decembrie, Eliade este chemat de Turci și trimis în tabăra lui Omer-pașa. I se zicea acuma: *bey* Eliade! Si era socotit reprezentant al națiuniei⁴. Se pregătea și o legiune română, propusă de I. Ghica; se proiectă și chemarea lui Magheru; acum eram, natural, tot cu Turcii; totuși Eliade scrisese din 16/28 Iulie că ar preferi o independență fără Turci, dar supt protecția tuturor puterilor mari europene⁵. Dintre ele excludea numai Austria. Mi se pare că nu era rău!

Bey Eliade plecă aşadar, din Februarie 1854, în tabăra lui Omer-pașa, la Şumla. Omer simți îndată intriga ce-l urmărește pe Eliade și aici; și ceru lămuriri despre partidul său. Eliade l-ar fi văzut bucuros și pe Magheru în Şumla, dar acesta punea condiții, cum se pare, neplăcute Turciei⁶, și Austriei care numai de legiune română nu voia să auză.

Rămas singur, Eliade scrise, în 10 Maiu, memoriul de la Şumla, pe care îl dete lui Omer-pașa, și abia în 1855 (Martie) guvernului francez și lui St. Marc-Girardin⁷. Memoriul cerea: In-

¹ *Biblicele*, p. 67.

² *Scrisori*, p. 181—184.

³ *Scrisori*, p. 145.

⁴ *Scrisori*, p. 261—262. p. 290—291, 677.

⁵ *Scrisori*, p. 234.

⁶ *Scrisori*, p. 278—284.

⁷ *Scrisori*, p. 380.

tegritatea imperiului otoman; supt suzeranitatea lui, unirea țărilor românești, unite și cu Basarabia, supt un vice-rege ereditar, numit de Sultan, dar cu autonomie deplină, cu o armata de 5—700,000 de oameni¹. Memoriul acesta părsează o idee a instituțiilor vechi: alegera *suverană* a Domnilor și primele numirea din partea Sultanului; și admitea, ca model pentru armata și flota română, pe cele turcești. De aceea Eliade a și fost acuzat îndată de Baligot (viitorul secretar al lui A. I. Cuza), că voește să facă din țările românești un — pașalâc²; cu Omer ca domn, adăoguea I. Ghica și, cu el, câțiva emigranți poloni: Ciaica, Zamoisky³.

Este un moment curios acest memoriu. Cine va ști vreodată care erau ideile intime ale lui Eliade?! Dimitrie Bolintineanu, zărindu-l odată pe Eliade (în Iunie 1854) în uniformă de ofițer turc, cu fes și cu spadă otomană, *bey*, se întrebă⁴: „Eliade ascundeă oare, supt această aderare la politica otomană, un scop mare și patriotic? Credea el că numai astfel poate să ajungă la mândrirea patriei sale? Atunci Eliade este în drept, ca Mircea, ca Bogdan, care supuseră țările Turcilor, ca să le scape de moarte. Acesta este un *secret* între Eliade și Dumnezeul său. El făcă multe erori politice. El nu va trăi în viitor prin laurii săi politici; cu toate astea va trăi ca om de litere“.

Secretul? Eliade a trimis ziarului care-l atacase, *La Presse*, lămuriri; St. Marc Girardin nu le-a publicat⁵. Dar prin Decembrie el explică unirea ca făcută supt un *duce* român, cu suzeranitatea Turciei și garanția Puterilor⁶. În 6 Dec. scrise încă odată către *La Presse* atâcând, acum, și pe adversarii săi români: I. Ghica etc. În țară Eliade va fi dat lămuriri, când a intrat — în August — în București, cu Omer. Cuvântul lui a fost: răbdare și ordine, că judecata europeană se prepară⁷.

În București Eliade a stat cinci săptămâni; și a făcut propagandă: contra Austriei, contra lui Știrbei — favoritul Austriei — și contra tuturor faptelor care ar fi putut fi luate

¹ Vezi și *Scrisori* p. 379.

² În *La Presse*, Oct. 22.

³ *Scrisori*, p. 328, 352.

⁴ *Călătorii la România din Macedonia*, 1863, p. 10—12.

⁵ *Scrisori* p. 342, 351—352.

⁶ *Scrisori*, p. 338.

⁷ *Scrisori*, p. 294.

de Austria ca pretext, să rămâie în țară, să mai rămâie. Venind Știrbei, Eliade plecă iarăși la Constantinopol ¹.

Gândirea politică a lui Eliade era — aşadar — ca România să ţie cu Turcia, și Turcia cu Franța. Turcia și integritatea ei erau, pentru ei, garanția viitoarei independențe. Pentru a spori garanțiile, văzând nelămuririle din timpul conferințelor de la Viena, în Martie, 1855, Eliade părusea și pe domnul român, primind domn *strein*, dintr-o dinastie europeană ². Mai târziu, supt garanția convenției de la Paris, a părăsit iarăși ideea domnului *strein* ³.

Se pare că pe la sfârșitul anului 1855 și începutul anului 1856, Eliade, cam deoparte de cei ce lucrau cu succes pentru unire, nu mai vedea clar. Din 25 Maiu 1856 nouăsprezece Moldoveni iscăliseră — în casa lui Petrace Mavrogheni — un act pentru unire; în același timp Eliade vorbea despre întoarcerea legală — a lui M. Sturza și Al. Ghica, ca să-și împlinească soroacele și apoi să se aleagă iarăși *doi domni* ⁴! Față de *divanurile ad hoc* Eliade propagă rezerva! În Maiu și Iunie 1856 ⁵! „Să stăm mulcom, să nu ieşim din stipulațiunile vechi!“ Cine așa gândeau, firește nu mai interesau pe patrioții cari înaintau spre viitorul clar deschis al țării. Cine-i curios să știe, despre Eliade, în acest timp, mai mult, poate ceti *Conservatorul* lui Eliacă, ziar redactat de la 1 Noem. 1856, din Turcia ⁶.

Ca tot omul scos din activitate, Eliade nu mai acționează, ci reflectează. Era bun Român, de sigur; îi plăcea cum scria *Steaua Dunărei* — aici se concentrase duhul cel nou! — dar era pesimist, nu speră nimic de la *nici-o* politică ⁷. Pesimismul său îl ducea la Biblie, la literatura religioasă, ori cum prea streină de luptele noastre politice. Totuși, plecând la Lon-

¹ *Scrisori*, p. 267, 287; 265—266; 296—297; 300, 307. Pretext pentru Austria era să fie răscularea Olteniei contra Rușilor, boierilor, cicoilor, cum ar fi zis Magheru în circulara sa cu nr-ul 16. (Nu o cunosc). Revolta aceasta o mai susțineau, ca necesară: C. A. Rosetti (citând ca indemn pe St. Arnold), D. Brătianu, B. Bălcescu, Șt. Golescu, Cernătescu (cel răsplătit mai târziu cu o catedră universitară în București), I. Filipescu, Joraru, Appolonie (grecul, colaborator odată la *Curierul de ambe sexe*), V. Mălinescu. Turcii său îl grăbit deci să ocupe Oltenia. Vezi *Scrisori*, p. 315—317, 319, 321—322 etc.

² *Scrisori*, p. 378.

³ *Scrisori*, p. 698.

⁴ *Scrisori*, p. 485.

⁵ *Scrisori*, p. 515—516.

⁶ N. Russo acoperă, ca redactor, pe Eliade. Vezi C. D. Aricescu, *Istoria revoluției. Acte justificative*, p. 10; și *Columna lui Traian*, 1873, No. 9.

⁷ *Scrisori*, p. 585.

dra, pentru traducerea Bibliei, el tipărește acolo și o scriere politică: *Micul dosar*¹.

In vara anului 1857 toți exilații români căpătară voie să se întoarcă în patrie. Toți s-au întors. Si Eliade.

Aici îl așteptau decepțiile. Îndată ce s'a simțit că Eliade vrea să facă politică, C. A. Rosetti se repezi asupră-i ca o fiară. Vasile Boerescu, un vechi stimător², îl apără pe Eliade, în *Naționalul*³: „Mărturisim, scriă *Naționalul*, că violență de asemenea natură nu am mai văzut în jurnalistica europeană”; iar C. A. Rosetti, cel cu „bulbucații ochi de broască”, răspundeă⁴: D-ta, d-le Boerescu, ierți erorile; D-ta care prezidezi astăzi la educația unei generații întregi ?!

Pe de-asupra, candidând, în 30 Aprilie 1859, pentru cameră, la Târgoviște, Eliade căză învins de Cesar Boliac, ales cu 6 voturi din 12, fiindcă Eliade — nu fusese precaut să se înscrive în liste electorale⁵.

Lui Eliade i se suspendă *Curierul românesc*⁶. Si fu astfel, politicește, ucis. „Sânt de la 1859 pus la index”, scrise el în broșura-i despre instituții⁷.

Îi rămânea mângâierea *Bibliei* și *Biblicelor*, pe care le scriă cu căldură mistică, ciudată, — întreruptă, din când în când, de apărarea, pe care i-o impunea propaganda adversarilor săi liberali⁸.

¹ *Scrisori*, p. 597—598. Eu cred că, în acest timp, Eliade era bolnav de nervi și amâraciuni. În 18 Iulie 1856 el avea gânduri de sinucidere; în 25 Iulie 1856 scriă confusa scrisoare contra unirei. (*Corespondență* publicată de C. D. Aricescu, br. III, p. 68). Unirea voită de el trebuia să se facă și cu Basarabia, și cu Bucovina! (Vezi Aricescu, *I. c.*, p. 50). Eliade era, de sigur, dacoromân; dar nici de Dacoromânia nu vorbea, deoarece nu o credeau cu putință atunci (*Scrisori*, p. 258 etc.).

² *Scrisori*, p. 477, 548.

³ Din 24 Maiu (p. 186), și 28 Maiu. *Naționalul* era liberal moderat.

⁴ În *Românul* din 26 Maiu (7 Iunie).

⁵ *Naționalul* din 7 Maiu, p. 166. *Românul* din 2/14 Maiu. — Felul cum îl combătea pe Eliade *Românul* din 2/14 Maiu cu: Oda la 2 Sept., cu epitalamul lui Bibescu, cu fesul de la Șumla pe cap, cu revenirea în țară în suita lui Omer-pașa, „călcând cu potcoavele sale cele turcești pe sănul maicii sale cel săngerat de sabia turcească în două rânduri în curs de 10 ani și trecând cu armia cutropitoare peste mormintele eroilor pom-pieri etc.” erau fraze fanariote de politician furios. Cam de-atunci se bolnavi presa română, de este și astăzi bolnavă. Dar, cel puțin C. A. Rosetti îscălează cu numele întreg!

⁶ *Naționalul*, 1859, p. 425, 434; și *Gazeta Transilvaniei* din 31 Dec. Vezi și *Gazeta* din 17 April, p. 64 și 8 Iunie, p. 103.

⁷ Pagina 46.

⁸ Despre Biblie vezi *Naționalul*, 1858, p. 217, 268, 273, 301; 1859, p. 132, 134 (5 Aprilie), răspunsul dat *Anunțătorului*

Eră firesc ca, după atâtea loviri și răniri, Eliade să nu-i mai ierte pe liberali. Dέ-aceea îi și descrie adeseori în colori foarte urite¹. Spiritul conservator-religios este caracterul tuturor scrierilor acestora, a căror cetire — uneori neplăcută — este interesantă din punct de vedere biografic și psihologic.

La două momente din viața lui Eliade tot mă mai opresc însă.

Întâiul. Duşmanii lui Eliade au susținut că turcofilismul lui eră interesat: El trebuia să-i procure, eventual, o domnie. Din 1853 Tell îl întrebă, într-o noapte, ce-ar face, dacă ar fi *Domin*?² Eliade îi răspunse că este o copilărie a vorbì despre astfel de lucruri. În 1854 Eliade afirmă că Știrbei a fost *ultimul* gospodar și că România va fi, deci, fără gospodari și bulevard anti-rusesc³. Două citate de mai sus arată că învinuirea nu era fundată.

Al doilea. Pentru ce Eliade susțineă, în memoriul de la Sumla, pe *ducele român*, se simte din toată gândirea lui istorică. Cetiți broșura de la 1862, despre *Instituții*⁴, ca să veți că domnul român al lui Eliade, de ales la câte 5 ani, seamănă cu domnul român al lui Huru-Clanău, cel creat de falsul lui G. Săulescu! La 1866 Eliade susțineă același lucru⁵. Însă la 1866 aveam de ales un principe ereditar. Firește, consecvent cu ideile sale, Eliade s'a rostit contra alegerii lui Carol I. Eliade nu credeă că prințul strein ne „poate face fericirea, dacă nu ne vom moraliza noi”⁶. El a scris deci contra acelei alegerii⁷; și în cameră a vorbit contra ei. Șireții l-au atacat atunci cu succes, printr'un mijloc sentimental: Și-au adus aminte că fiul lui Mihail Ghica, Gheorghe, este bun prieten cu amicul tatălui său și al mamei sale. Acesta fu trimis la Eliade, cu vorbă dulce, duioasă; și înceț, încet bătrânul de 64 de ani începù a cedà, a plângere trecutul, a voi viitorul, și plecă, să iscălească, și el, ca Vodă — pe Carol I.

¹ Vezi de ex. *Equilibru*, p. 46—48; *Diverse*, II, p. 61—72; și în general, tot *Equilibru* sau *Issachar*.

² *Scrisori*, p. 253.

³ *Scrisori*, p. 263.

⁴ Pagina 61—63

⁵ În *Legalitatea*, nr-ul 1.

⁶ *Scrisori*, p. 624. Și încă nu ne-am moralizat!

⁷ 1866, Maiu 6; în *Trompeta Carpaților*, p. 1670. Vezi și *Diverse*, II, pag. 317.

A doua zi gazetele îl lăudau pe Eliade că s'a învins pe sine și că o mers cu națiunea¹.

Privind înapoi, oricare ascultător atent va fi de părerea că lui Eliade îi lipsează: putința de-a lucra politicește serios — diplomație, războiu, organizări de stat nu se fac numai cu *Biblia*; că spiritul lui, rămas prizonier al amintirilor de dincolo de 1848, nu se adaptă situațiilor nouă cu ușurință cu care se adaptă generația mai Tânără; că, neorientat deplin și exact, el găsează numai întâmplător adevărul, prin inducția din evenimentul petrecut, nu din pregătirea lui prin faptă proprie; ca scriitor însă el era încă puternic, temut; și este de repetat că, fiind un conservator cu rădăcini religioase-filosofice, el nu a luat parte la modernizarea vieții politice, fie că în sensul lui Vasile Boerescu, pe care-l stimă mult, de sigur pentru moderația lui. Totuși aşă de inutil nu a fost el, cum îl înfățișă D. Bolintineanu, ca poet satiric, în *Eumenidele*, unde se zicea²:

Nu faci ca Eliade, acel bătrân tipic,
Ce de la Dealul-Spirii n'a mai uitat nimic.

DE LA 1866 PÂNĂ LA 1872³

(Lecție ținută la 9 Martie 1920).

1. BIOGRAFIE.

Deoarece nu știu, dacă și când voiu mai reveni la Eliade, adăug căteva date biografice din ultimul timp al vieții acum cam desirate, fără unitate de interes și muncă.

La a doua întoarcere, definitivă, din streinătate, Eliade veni din Paris la Pesta; apoi pe Dunăre, până la Giurgiu, de unde diligența îl aduse, peste Călugăreni, în capitală⁴.

El interveni imediat în politica țării, firește în sens conservator. Colaborarea lui la *Conservatorul progresist*, întemeiat și

¹ Vezi de ex. *Desbaterile* din 3 Aprilie; nr-ul 16. Vezi și *Monitorul* din 7/19 Maiu.

² 1866, p. 4.

³ În lecția din urmă despre Eliade am schițat viața lui întreagă. Cu oarecare adăogiri public, deosebit, această schiță, care a fost numai o participică din ultima lecție.

⁴ *Equilibru*, p. 160. Din *Dâmbovița* an. I, p. 76, reiese că el era soșit în 11 Dec. 1858.

cu stăruința unei doamne, Cleopatra Trubetzkoi, la care scriau: Dimitrie Ghica, Arsaki, N. Aslan, C. N. Brăiloiu, este sigură. Vezi de ex. p. 34—36.

Eliade încercă să publice iarăși *Curierul românesc* (1859). La 2 Noemvrie gazeta apare; abonați dău năvală; însă, fiindcă-i mistic și nu convinge mintea (!), fiindcă expresiunile relative la închiderea Adunării sănt cutezătoare (!), guvernul suprimă gazeta, fără avertisment, ca organ „scandalos și sedițios“, de la al treilea număr¹! De sigur, țara era acum a partidelor, nu și a celor ce făcuseră parte dintr-o creatorii ei!

Pe la 1861 Eliade era membru al Eforiei instrucțiunii publice², cercetă cărți de școală și scria astfel de cărți (*Rugele*).

În 1861 Eliade era și membru al unei comisiuni pentru redactarea unei istorii naționale, împreună cu A. Tr. Laurian, I. Maiorescu, Aron Florian, I. C. Brătianu, Alexandru Odobescu și P. Cernătescu. Comisiunea o numise Vasile Boerescu, ca ministru la instrucție; dar nu a lucrat nimic deosebit.

Cu toate că în Adunarea țării Eliade avea și dușmani, Adunarea ii acordă, înainte de 1 Iulie 1863, lui și familiei, o pensie lunată de 2000 de lei³.

În timpul acesta Eliade se ocupă cu tot soiul de chestiuni: de ex. cu Calendarul, relativ la care scrisese o petiție care se iscălaea prin județe⁴; ori cu chestia unei bânci generale, la care chemă print' un apel⁵; cu cassa pensiunilor, în 1869⁶; sau, în sfârșit (ca să terminăm *noi*, nu el) cu o librărie centrală română⁷.

Înlăturarea lui Eliade de la putința de-a face politică la loc de autoritate supără destulă lume. Supără și pe profesori, cari firește țineau mult la părintele literaturii cu care ei crescuseră. De aceea, la 23 Oct. 1866, profesorii îl candidară pentru cameră, la colegiul al III-lea, în București, alături cu C. Boliac, M. Kogălniceanu, I. C. Maxim și alții doi candidați⁸. În anul urmă-

¹ Vezi *Revista Carpaților*, 1860, p. 134—136.

² *Noul Curier de ambe sexe*, p. 319—320.

³ *Amicul jamiciei*, 1863, p. 85 (revista d-nei C. Dunca-Schiau).

⁴ Ep. Melchisedec, în discursul academic despre Dionisie Romano, pagina 60.

⁵ *La Voix de la Roumanie*, VI (1866, 14 Ianie), nr-ul 30.

⁶ *Trompetă Carpaților*, 1869, Nr. 766; cf. și p. 3062.

⁷ *Transilvania lui Barit*, III, p. 122.

⁸ *Reforma*, 1866, p. 85, 95.

tor, *Trompetă Carpaților* din 2/13 Noemvrie constată că mulți doreau să-l aleagă iarăși la un colegiu din București ori Ilfov. Eliade nu voia. În 1868 îl găsim candidat la consiliul comunal, pe lista comercianților, contra lui C. A. Rosetti; candidați, împreună cu el, erau: Gen. Tell, C. Cretzulescu, C. Bosianu, C. Boliac, G. Costaforu, D. Berindei, P. Grădișteanu și alții¹.

Toate faptele acestea erau dovezi că, politicește, Eliade nu era considerat mort, cum îl prezintă unii cari despre el scriu fără a-i fi cercetat viața.

Știm că Eliade era cunoscut cu Iosif Vulcan, a cărui *Familie* i se trimitea. Primind numărul pin 18/30 Iunie 1867 Eliade a citit, de sigur, poezia lui M. Eminescu: *La Eliade*. Astfel de bucurii îi plăceau, căci era foarte simțitor la laude.

Eliade a fost îngropat în 30 Aprilie (12 Maiu) 1872.

Ce însemnă el încă pentru conștiința națiunei se poate vedea din necroloagele care s-au publicat în toate gazetele și revistele românești, și în gazetele franceze din București².

La înmormântarea lui au vorbit P. Cernătescu, G. Sion, C. Exarcu, B. P. Hasdeu, V. A. Ureche, Paschides. Petrache Poenaru se pregătise, dar nu a mai vorbit, deși el era martorul cel mai prețios, deși el ar fi putut spune, ca și despre G. Lazăr, vorbele cele mai autorizate.

Națiunea nu a primit să se lipsească mult de vedere lui Eliade: Imediat s-a cerut un monument. De ex. în *Columna lui Traian*, 1873, nr-ul 1. Statua s'a și desvălit în 1881.

Se pare că portretul cel mai reușit al lui Eliade a fost făcut de Stănescu și la plume; portretul este excelent și frapant ca asemănare³. Cred că despre același portret vorbește și gazeta lui Boliac⁴. Reușit este și bustul lui G. Cireșescu. Adversarii lui Eliade spuneau că-i plăcea să i se spună că este frumos; și să-și pună „frumusețea” în evidență prin costum. De aceea mantaua albă de la 1848; și pantalonii de satin alb și ciorapii lungi de mătase de la 1840. Dar inteligența vioaie din față î-o recunoște și acești cărtitori.

¹ *Trompetă Carpaților*, 1868, p. 2875.

² De ex. *Le Journal de Bucarest*, nr. 179 și 180.

³ *Le Journal de Bucarest* (1872), nr. 192.

⁴ *Trompetă Carpaților*, 1872, nr. 987.

2. LITERARE.

Cum i-a fost viața în timpul de la 1860 până la moarte, variată, solicitată din multe părți, aşă i-a fost și literatura. Eliade a scris de toate:

1. *Istorică*: Istoria Românilor (1861; 1870). — Instituțiunile României (1863), o broșurică ciudată. — Istoria critică universală (postumă, 1892), o absurditate.

2. *Politice*: Proces general între două hordii și nații (1861).

3. *Religioase*: Biblia (1859). — Biblicile (1858). — Cristianismul și catolicismul (1870). — Ruge și morala evangelică (1894. Ed. 2).

4. *Scolare*: Abecedar (1861). — Principie de ortographia romana (1870).

5. *Literare*: Biblioteca portativă (1860, cinci volume de cuprins variat). — La înmormântarea răposatului Ioan Văcărescu (1863).

Intru căt aici mă ocup mai ales de istoria poeziei, voi stăruī puțin asupra ei.

După 1866 producția poetică a lui Eliade se reduce la colectarea operei vieții sale în *Curs întregu de poesie generale* în trei volume (1868—1870), la *Cântarea Cântărilor* (1870) și la *Serafita* (1872).

Cântarea Cântărilor, ediția I-a, datează de la 1844; în 1862 se publicase a II-a ediție; acum o publică iarăși din incidentul căsătoriei prințului Carol I cu Elisabeta de Wied. Lucrarea nu are nici o însemnatate. Totuși, în 21 Ianuarie 1870, ziarul *Informațiile* anunță o nouă ediție, ilustrată!

Serafita este expresia unui moment de misticism sexual.

Misticismul începe acolo unde cunoștința încețează, unde începe întunericul, în locul căruia adeseori, mulți oameni, așează o indicație umbroasă, un simbol; misticism este și încercarea de a pătrunde în necunoscutul de care omului îi este dor; când omul găsește cevă ce-l mulțumește, când crede că a găsit, misticismul fericit, scăpat din toate lanțurile rațiunei, devine extază.

I. Eliade Rădulescu avea puternice inclinații mistice.

Pe la 1842—1843 venise în București un scamator faimos: Rodolfo. Uimit Eliade îi adresă (1 Ian. 1843) o odă ciudată¹.

¹ Curier de ambe sexe, v. IV, p. 181—183; în ed. 2, p. 146 și 171. Despre Rodolfo în Iași vezi Spicitorul lui Asachi, p. 123.

Rodolfo este un supraom; intră deadreptul în mistere; e preotul vre-unui zeu; e stăpânul destinului. Biografia și comentarul odei dovedesc importanța ce-i atribuia Eliade lui Rodolfo.

De atunci Eliade atinse și o chestie delicată:

O d'ai chemă asemenei și 'n cărunteți junețe,
Ca Medie — amorată, dar plină de virtuți!
De ai preface astfel urită 'n frumusețe!
Minunea-ți am simțit-o, că focul din junie
În vîrsta-mi amortită începe-a scintilă
Si muza mea fugace îmi râde, va să-mi vie,
Cântând a ta putere, junețe a visă.

Un acces de astfel de junețe în căruntețe îl dete dângui-toarea Albina di Rhona, prima subretă a unui teatru englez (dacă reclama-i exactă). Ea apără la 1866 în București¹; avea un corp grațios, mai ales în jocul Inelul termecat, ne asigură altă gazetă²; la 1869 ea putu să joace în serie³; numai *Eco musicale* o atacă⁴.

Eră, aşadar, o senzație a Bucureștilor totdeauna primitori calzi ai esteticei sexualizate. Se inspiră și Eliade!

Și scrise *Seraphita*, pe care, apoi, nu-i conveni a o edită singură, ci o scoase împreună cu inedita *Odă Românilor* din 1851 și *Zburătorul*. Aparențele pur-artistice erau salvate⁵.

Cine se interesează de poezii de amor scrise la vîrstă de 60 de ani, caute-o; *Seraphita* este interesantă; se poate judecă și fiziologicește⁶.

Curs întregu de poesie generale a fost pus supt tipar la 20 Dec. 1866, când îl anunță o gazetă⁷. Ateneul român îl luase supt scutul său; Ateneul și două librării primeau subscrieri, ca să poată strânge cei 600—700 de galbeni necesari pentru cele trei volume⁸.

Pe atunci Eliade nu avea tot materialul gata de tipar; îl completă acum, în vederea volumelor. Astfel pe Fingal de Ossian l-a tradus complet abia la Pistyan, unde se dusese cu o fată a

¹ *Ordinea*, 1866, nr. 57.

² *Independentă română*, 1867, nr. 1.

³ *Trompetă Carpaților*, din 1869, 23, 30 Oct., 6, 16 Noem.

⁴ 1870, nr. 1, p. 23.

⁵ La 5 Maiu 1872 apăruse. *Le Journal de Bucarest*, 1872, nr. 177, p. 4. *Trompetă Carpaților* o anunță din 9 (21) April, nr. 983.

⁶ Despre Eliade și Albina di Rhona a scris și *Neamul românesc literar* vol. II, p. 349.

⁷ *Farul român* din aceea zi; nr. 5.

⁸ *Ateneul român*, p. 224—225.

sa, bolnavă. Însă la Pistyán a fost în vara anului 1866, când se întâlnî și cu Iosif Vulcan, în Pesta¹.

În 30 Martie (10 April) *Trompeta Carpaților* anunță cursul ca fiind tot supt tipar. Apărî în sfârșit în Noemvrie, 1868.

Despre poezia lui Eliade din aceste trei volume am vorbit în lecțiunile anterioare. Ce s'a adaos, nu are valoare. Despre prefețele literare nu voesc să vorbesc, fiindcă nu văd cu ce folos aş face-o pentru o lume care de mult a trecut — deasupra lui Eliade.

Dintre publicațiile literare voi pune, însă, în lumină exactă *Biblioteca portativă*, care este o ultimă încercare eroică de-a lumină nația. Anume: Experiența sufletească pe care Eliade o făcuse, la începutul carierei sale literare cu autorii streini, cari îndroisera opera sa, l-a îndemnat să încerce a mijloci și țării aceeași experiență.

De aceea din 1836 Eliade plănuî o mare colecție a autorilor, despre care el informă pe C. Negruzzî², anunțând traduceri din Florian, Marmontel, Alfieri și Homer. Simion Marcovici, vorbind despre întreprindere ca despre o *Societate literală pentru tipărire scriitorilor clasici*, ne informează³, că întreprinderea este „colosală“, că va aveă un însemnat folos mai ales pentru „generația care acum se află în pruncie“ și care, în curând, va găsi o limbă românească formată. Colecția înaintă iute; până la 4 Ianuarie 1837 apăruseră: 1. *Saul* de Alfieri; 2 și 3. *Corsarul* și *Lara* de Byron; 4 și 5. Homer, *Iliada* (cântecul I și II); 6, 7 și 8. *Gil-Blas* de Le Sage; 9. *Novele* de Florian; 10. *Din povestile morale ale lui Marmontel*; 11. Massillon, *Petit carême*; 12 și 13. *Noua Eloisă* de Rousseau⁴.

Cât de vastă era să fie această *Bibliotecă Universală* se poate vedea din planul publicat în *Curierul de ambe sexe*. Planul aveă în vedere toate științele, toate artele și numeau autorii cari trebuiau să fie traduși, vre-o 230.

Lucrările continuăra până la o vreme cu zel și zor. Până la 9 Oct. 1842 apăruseră 19 volume, adăogându-se din Cervantes, Goldoni, Molière, Kotzebue, Hugo⁵. Apoi slăbiră, ca de obicei, la noi.

¹ *Familia*, vol. VIII, p. 236.

² *Converbi literare*, vol. XII, p. 376, 417.

³ În prefată la *Gil Blas* p. IX.

⁴ 24 de broșuri se vindeau cu 2½ galbini.

⁵ *Curierul românesc*, 1842, p. 316.

La 1843, 11 Ianuarie, Eliade publică o *Chemare către folos, facere de bine și glorie*¹. Homer se oprise la a XII-a rapsodie trădusă, la a VI-a tipărită; Byron nu se terminase; Le Sage ostenise de la început; din Alfieri, Molière și Kotzebue nu se dase de ajuns; despre Tasso și Bulwer se îndoia că vor vedea lumina tipărului: Nu erau mijloace de tipar, lipseau fondurile! Eliade propunea, deci, să se întemeieze o societate pe acțiuni, ca să poată tipări mai departe scrierile care s'ar ceti și aproba în ședințele societății. Eliade formulă și regulamentul societății, tot în *Curier*; pentru Ardeal îl reproduse revista lui G. Barițiu².

In Martie 1845 Însoțirea pentru tipărire de cărți avea vreo 60 de acționari³.

Mișcarea lui Eliade stimula și pe adversarii săi. Ei se concentrară în *Asociația literară*, fundată la sfârșitul anului 1844, în plină activitate la 1845. Pentru Ardeal apelul Asociației a fost reprodus tot de G. Barițiu⁴.

Intreprinderea lui Eliade mai avu un efect. I. D. Negulici plănuia *Biblioteca enciclopedică*, menită să fie „o înainte mergătoare“ pentru a lui Eliade⁵. În 20 de ani Negulici ar fi dat vreo 200 de volume mici!

Eu cred că toate opiniile acestea luptau contra unei apatii a publicului, pe care literații încercau să o înfrângă. Aceștia, scriind mai târziu, nu-și dau bine seamă de fenomenul general al apatiei, care nu avea, cum credea de ex. C. A. Rosetti, o cauză: încetarea în clasa de sus a interesului literar, după descoperirea complotului de la 1840⁶ și perpetuarea lui mocnitoare în păturile inferioare, ci mai multe. Mult mai exact simți G. Sion situația; acesta se aflase în țară de la 1840, până la 1848, urmărîse literatura în care se pregăteau să intre și spuse, exact, că de pe la 1840 cărțile începură a „abundă“⁷. Impresia lui G. Sion o confirmă *Curierul românesc*, din 1846⁸, care constată că „tiparul nostru începă să ia o activitate mai simțită“,

¹ *Curierul românesc*, p. 13—15, 48, 78, 82.

² *Foaea pentru minte*, 3 Mai 1843, p. 140.

³ *Curierul românesc*, 2 Martie 1845, p. 69.

⁴ *Gazeta de Transilvania*, 1845, p. 168.

⁵ Negulici, *Maria*, anunțul de la sfârșit, p. 3.

⁶ *Românul*, 1859, p. 373.

⁷ *Revista contemporană* a. I, p. 101.

⁸ Pagina 124.

precum reieșeă din publicațiile lui A. Tr. Laurian (Filosofie), Alexandrinei Magheru (Belisarie), lui Șt. Stoica (Cesar de Shakespeare), Lehliul (Capul d'operă necunoscut), Zotu (Polixene), Baronzi (Lucia de Lamermoor; și Lucreția Borgia). Privirea *Curierului* rămâne mărginită între granițele Munteniei. Dar noi putem să generalizăm: În Moldova apăruse M. Kogălniceanu cu *Dacia literară* și cu editura sa bogată, în Moldova începuse V. Alecsandri cu *Propășirea* sa și cu broșurile sale teatrale.

Contra deci, celor zise de C. A. Rosetti, care, în textul citat, voia să facă din arestarea lui Mitică Filipescu (1840) un fapt cu efecte literare (!), reținem constatarea că de la 1840 înceoace literatura tradusă și originală ia un pas mai ager; și că, în acest mers, Eliade însuși dă indemnuri serioase.

Epoca sa simțea acest adevăr; și-l recunoștează Preotul și scriitorul Tincu Velia, un om isteț, care întemeiașe în Lugoj o societate de lectură¹, a scris, în revista lui G. Barițiu, despre Biblioteca universală a lui Eliade: Planul lui Eliade făcuse o impresie mare; din neînțelegere, și poate și din pismă, unora li se pareă, însă, că Românnii „nu ar fi copți pentru aşa sublim”².

Pentru a nu reveni mai apoi, adăug aici, că ideea unei biblioteci mari nu l-a mai părăsit pe Eliade. Pe la 1858 numele-i apără și în *Biblioteca literară*, seria III, în care, în acel an, el publică *Crucea de argint*, tradusă după Eugen Sue³.

Pe la 1860 ne găsim față cu *Biblioteca portativă*, în format mic: Volumul întâi cuprinde *Critica gramaticei* sale de la 1828; al doilea și al treilea *Diverse*; al patrulea *Morală*; al cincelea *Poesii inedite. Etc.* În Transilvania Biblioteca portativă a fost recomandată de G. Barițiu într-o revistă literară și istorică⁴.

Dacă astăzi au prins atâtea biblioteci populare, drumul lor în conștiința nației l-a deschis, odată, atletul literar Eliade.

Eliade concepea grandios. Dacă nu i-ar fi lipsit colaboratorii, multe ar fi făcut el! Concepțiile lui agitau lumea și sporeau respectul pentru acea putere nesecată a rassei care fășneau prin Eliade.

¹ *Foaea pentru minte*, 1847, p. 348.

² *Loc. cit.*, p. 363.

³ Biblioteca aceasta o tipăreă librarul G. Ioanid

⁴ *Transilvania*, a. III, 1870, p. 122-123.

POSTSCRIPT.

*EXCURS DESPRE LITERATURA POLITICĂ-ISTORICĂ A ANILOR
1848—1869.*

După 1848 — ca și în 1848 — Eliade nu a scris literatură. El însuși constată, în 1/12 Faur 1855, că de vreo cinci ani n'a „înjugat” la rime; și că nimic poetic nu este într’însul¹. În schimb a scris multă politică: memorii, articole de ziare, scrisori; apoi satire politice; și istorie politică.

I. *Le protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie* (Paris) 1850.

Are 2 părți. Paginile 1—18 se ocupă cu istoria țării; rămân din ele câteva indicații din istoria modernă. Paginile 19—50 expun protectoratul rusesc de la 1828 începând. Se dău câteva schițe repezi mai ales despre G. Bibescu și duplicitatea lui în ajunul revoluției de la 1848 și despre începutul ei. Se subliniază bine rolul anti-rusesc al consulului francez Billecocq.

Din note reiese că Eliade se familiarizase cu izvoarele istorice ale vremii: *Cronicarii Moldovei* (Neculce), Fotino, Engel.

II. *Souvenirs et impressions d'un proscrit* (Paris) 1850.

Scrierea a fost terminată la 1 Oct. 1850.

Scopul ei era să influențeze sentimental lumea apuseană. De aici libertatea de-a îmbrăcă în lirism întâmpările exilului său, printre care picură, însă, și amintiri din trecutul țării. Pasiile într’adevăr poetice nu sănt multe, dar sănt! Conștiința lui exagerată — ca la toate sufletele ce se cred chemate de Domnul spre apostolat — îl seduce să facă o critică severă Franței, al cărei ajutor îl cerea, totuși. Decât, lui îi lipsea siguranța și *adâncimea* judecății lui Lamennais, profetul-coleg al Franței, pe care îl cunoaște și îl imită (Pag. 155).

Cartea continuă cu reflexiuni despre egalitatea materială, intelectuală, morală, politică, pe care le aplică într’o cercetare specială a țării; și se termină cu doctrina evangelică, obsesiunea de care Eliade nu s’a mai putut desface. În *La volonté de Dieu* el apare un cunoșător exact al tainelor Dumnezeirei, care, numai când vrea, vorbește prin glasul popoarelor, care înaintează spre un viitor de pace.

Ilustrațiuni foarte frumoase sprijinesc totdeauna cuprinsul sentimental al cărții, care, cu toate defectele ei, rămâne simpatică.

¹ *Scrisori*, p. 58.

Eră, încă și *aur* în sufletul lui Eliade!

III *Biblicele sau notiții historice, philosophice, religiose și politice assupra Bibliei* de I. Heliade R. (Paris 1858) sănt un amestecizar de tot soiul de cunoștințe, când exacte, când abeterminate; de amintiri aproape totdeauna interesante, unele povestite foarte bine; de tendințe religioase-mistice, de corelatul lor politic-conservator. Dacă nu ești un cercetător al vieții și operei lui Eliade, lasă închisă cartea *Biblicelor*, deoarece ea nu este din lumea aceasta și nu duce la nici un scop vrednic de râvnit astăzi. Pe-atunci Eliade credeă că opera este o salvare sufletească, ca și *Biblia*, în timpul lui Mateiu-Vodă etc.! Afară de însemnatatea autobiografică, altă însemnatate nu are¹.

Din *Biblicele*, întâiele broșuri, pentru April și Maiu, sosiseră în capitală în toamna anului 1858; pentru Iunie și Iulie urmău alte două. Se publicau, deci, lunar. Eliade anunță² că *Biblicele* vor fi însoțite de Issachar sau *Equilibru între antithesi*. Prin aceasta autorul însuși indică originea comună a celor două opere, dintre care, însă, *Equili'ru* este enorm superior *Biblicelor* și poate interesă, adeseori chiar astăzi³.

IV. *Tandalida* este o satiră lipsită de liniște și claritate. Fondul ei este svonul că Polonia va reînvieră; că Jesuitii și I. Ghica susțin reînvierea; și că Bucovina, Basarabia și Moldova se vor atribui Poloniei! I. Eliade înregistrează svonurile mai serios decât s-ar fi cuvenit (Paginele 309 – 310 și 581 din *Scrisori*). Mici incidente îl îndeamnă să persiste, ca de ex. spionul rusesc care vine la Omer-pașa ca căpitan polonez, recomandat lui Ghica de Brăteni. (*Scrisori*, p. 243).

Eliade se alarmează — ori: lui Eliade îi convine să se alarmeze? — și scrie, în Iulie 20, anul 1855, *Tândală și Păcală sau cavalerul și scutierul*, o satiră obscură, din care reiese însă că și Ion Ghica trebuia lovit.

Cavalerul era Polón (Zamoisky, nepotul lui Czartorivsky); scutierul I. Ghica, la ale cărui legături cu Polonii, la Paris, încă înainte de 1848, se face aluzie la pagina 27, în comentar.

Nimic de reținut nu se află în *Tandalida*. Verva-i răutăcioasă a produs numai câteva versuri incisive, care într'adevăr au forță.

¹ Autobiografice sănt paginile 65–82!

² În *Nationalul*, 1859, p. 132.

³ Pe an *Biblicele* și *Issachar* costau 64 pe lei; 7 lei pe lună.

V. În *Descrierile Europei după tractatul din Paris de Ioann Prosdociu, 24 Maiu 1856* (Datață: Malta) ni se dă o imitație a *Apocalipsului*. Notele anti-rusești sănt violente, acre. Altfel, un haos de vedenii lipsite de gust, cu sens obscur, care nu merită oboseala de a fi căutat. Sf. Tarasie patriarhul de la 785 îi în-deamnă cabalistica literelor; abatele Michon (*La papauté à Jérusalem*) îi dă lui Eliade material confesional. Profetie, alchimie etc. se amestecă cu disprețul ce unii au „pentru instituțiile lui Radu-Negru“ etc.

Recitesc și mă întreb: Eliade era sănătos în acest timp?

Tandalida și Ioann Prosdociu i-au stricat lui Eliade mai mult decât politica lui.

VI. *Equilibru între antithesi sau spiritul și materia. Bucuresci. Publicat de la 1859 până la 1869.*

Ideeă antitezei care trebuie împăcată printr'o — unitate, este un împrumut din filosofia grecească veche, care la Eliade a luat forma sentențioasă: „Pentru voi binele stă în echilibrul antitezilor“. Exemplu: „Libertatea și autoritatea produc ordinea“. A descrie o teză, o antiteză și a găsi o sinteză este forma de gândire a *Equilibrului*.

Pus, politicește, de la 1859, la index, Eliade se pare împăcat cu locul său fizic; dar la locul și rolul său moral de critic social și istoric, politic și filosofic nu renunță. El este chiar convins că, precum multe i s'au recunoscut de adevărate după cinci ani, după zece ani, de la scrierea lor, tot aşă „multe se vor recunoaște, când nu voiu mai fi între Români“ (Pag. 231).

Într'adevăr Eliade tratează, în această scriere, teme de întâiul rang: religioase, culturale, politice; vrerea lui este mare; dar, de prea multe ori, soluțiile nu sănt nici pozitive, nici moderne.

Soluțiile le influențează inima. Când Eliade zice că mai bine îi place un papă, decât anarhia atelor, în el vorbește dorul de supunere religioasă; noroc că respectul ce-l are de Hus și Luther (pag. 324, 371) ne împiedecă a crede că papa ar fi, în fraza citată, mai mult decât o figură retorică. Când, iarăși, Eliade afirmă că „despotismul te ucide ca *individ*, iar anarhia te ucide ca *nafie*“, Eliade vorbește ca liberal contra despotismului, ca conservator contra anarhiei, care — el par că uită — nu poate

fi, însă, nici odată perpetuă. Astfel Eliade judecă și conchide sentimental.

Tocmai de aceea, câte odată, Eliade găsește în sine o energie stilistică, care ar merită să fie salvată — de odată cu pasajele ce-o cuprinde — într'o crestomație din operele sale prozaice.

La această lature a ființei lui Eliade se adaugă naționalismul cel mai serios. Eliade nu mai este cosmopolitul dinainte de 1848; acum el este *năționalist*, hotărât ca la ori ce organizare politică ori socială să ia „în considerație *natura* poporului, *datinele* lui, *credințele* lui și însuși *prejudecățile* lui“ (Pag. 5). De aceste lucruri liberalii nu țineau seamă. Legile lor „aduse sau imitate din afară“ (Pag. 7) Eliade le refuză, ca fiind o pierdere a României. „Dă Românului legi române“, strigă acest poporanist.

Acestea sunt *principii*; ele conduc; motivările sunt, știu, ciudate, mistice, pseudo istorice; ele învălesc principiile într'o atmosferă stranie, jignitoare, nesimpatică. Dar principiile rămân vizibile; și de aceea adversarii țineau seamă de el; și îl combătuță.

Când Eliade se scoboaără, însotit de astfel de principii în trecutul istoriei noastre, aplicarea lor devine foarte concretă. Când, astfel, pune antiteza *Boier și ciocoii*, boierul este — perfecția virtuții și capacitatii, iar ciocoial chintesația antitetică a josniciei. O galerie de ultimi boieri distinși îi trec prin minte; el îi descrie; îi laudă în elegia sa politică, în care deschide și săngeră rana ciocoismului, pe care-l răstignește pe crucea eticei sale, scriind paginile 46—48, pagine vrednice de ale lui N Filimon. De la 1821 până la 1848 și 1859 boierul acela a stat în luptă cu ciocoial acesta. Luptele sunt descrise când scurt, ca în versete biblice, când mai amănunțit; descrierile sunt și azi izvoare istorice. Lărgind descrierea, reproducând chiar documente, el descoperă evoluția sa și astfel face din carte sa o explicare a personalității sale, nu numai a evoluției țării sale. Fără studiul *Equilibrului*, Eliade nu poate fi înțeles¹.

După ce, prin istorie și autobiografie, a luat din nou contact cu țara, care avea nevoie de-o oglindă de pus în față, autorul

¹ Paginile istorice și autobiografice de căpetenie sunt 33—163.

trece la cercetări politice de amănunt: propășirea și conservația, libertatea tiparului (dar *nu* pentru ignorantii), votul universal, dinastia etc. Punctul de vedere este conservator-progresist; istoric în sensul istoriei ce-o știă el, care-și închipuiă de ex. că supt Radu Negru (care nu a existat) Români au avut o constituție dictată de Pentateuc; și altele; mistic. Eliade nu mai înțelege prezentul. Politica lui Kogălniceanu, de împroprietărire, i se pare o „noă ediție a zavergiilor de la 1848“, care amenință și proprietatea și libertatea; el era contra împroprietăriei forțate!

Pentru a face dovada că, deși viu în mijlocul ei, a părăsit, totuși, viața ei, Eliade se retrage și mai departe, în speculațiuni despre timp și loc și marele spirit demiurg al universului, care-i cauza progresului infinit în trecut, infinit în viitor etc. Toate mitologiile orientale îl copleșesc; și rând grotesc de opera sa, care pe aici nu ne mai interesează¹.

Din cronologia *Equilibrului* comunic câteva date mai precise.

1863. *Votul și rezvotul* s'a publicat în Noemvrie. (*Convenținea* din 13 Novem., nr. 30).

1864. *Unirea și unitatea* s'a publicat, într'a doua ediție, la Iași

1865. Vezi *Revista Dunării*, 19 Dec. 1865!

1866. *Legea și relegea* apără în 10 Ianuarie 1866 (și în 17 April 1866?) Vezi *Trompetă Carpaților*, 27 Faur 1866.

Egoismul și abnegația (datată 20 Dec. 1865) s'a publicat în *Trompetă Carpaților* din 27 Februarie 1866.

1867. *Un om și un cauș* (datat 28 Martie 1861) s'a publicat în *Trompetă Carpaților* din 25/6 August, nr-ul 2178.

1868. 10 Decembrie: *Literatura politică*.

1869. Toată opera: *Equilibru*, ca volum complet apără înainte de 12/24 Oct. 1869, când o anunță *Trompetă Carpaților*.

ELEVII LUI ELIADE.

(Lecții ținute în 13 și 15 Martie² 1920).

*La jeunesse qui est restée
en Valachie a contribué pres-
que seule au progrès.
Félix Colson (1839, p. 157).*

La 1848 tinerimea revoluționară ar fi trecut singură la fapte, dacă o mare umbră nu i-ar fi stat în drum: Eliade. De treizeci

¹ Câteva ciudătenii încă: Metodiu și Ciril au fost Români; în evul mediu România a fost mai civilizată decât Europa; noi cei dintâi am tradus Biblia și poate că aceasta a deșteptat pe Luther, să o traducă și el; cam poduxul lui Huru etc. etc., toate pe-o singură pagină (324)!

² Aici cu câteva prescurtări.

de ani Eliade agită literatura și școalele; de vreo douăzeci de ani era, ca tipograf, în mijlocul literaților, dar și al meseriașilor și negustorilor; de douăzeci de ani făcea, în ziarul său, în scrieri, politică; intervenise și în politica zilei; popularitatea lui era mare. Popularitatea aceasta i-a silit pe tinerii de la 1848 să-l chemă în mijlocul lor, pentru a împreună să facă revoluțunea. Cum au făcut-o, am arătat în altă lecție. Astăzi vreau să vă arăt numai o parte din bărbații cari îi formaseră lui Eliade acea întinsă popularitate, peste care nici entuziasmul tineresc, nici adâncă lor indoctrinare revoluționară nu îndrăznă să treacă. Voju da, firește, schițe scurte, trimițând pentru alte amănunte la izvoare.

Eliade însuși rar a vorbit despre elevii săi. Odată însă i-a pomenit aproape pe toți cei buni, cei mai valoroși, într'o scurtă notă¹.

„— Si preparau din acești elevi o parte din profesorii publici: Doi frați Poppi, George și Alecu²; Stanciu Căpățineanul; Gr. Pleșotanul; Jianul; Mălureanul; Gorjan; patru elevi Moldoveni; etc.“

I.

Întâiul profesor plecat din școală lui Eliade a fost slugerul Stanciu Căpățineanu.

În toamna anului 1827 el fusese trimis, ca profesor, la Craiova. În drum, noul profesor se opri la Constantin Golescu, la Golești, ca să făgăduiască marelui boier și lui Eliade că se duce în Oltenia, cu gând să reprezinte acolo ideile lor și să lupte pentru înfăptuirea lor³.

Din scurta biografie ce i-a scris-o T. Serghiades, profesor din Râmnic-Vâlcea — atunci, când o veste falsă îi anunțase moartea, deși el trăia, retras, smerit, dar sănătos în Vâlcea — reiese că încă de pe la 1822 Stanciu slujise patriei sale⁴. Nu știu însă cum.

La Sf. Sava studiase fără ca cineva să-l ajute; nici părinții nu l-au putut ajuta; s'a luptat, deci, cu sărăcia și a studiat. La

¹ *Bibliotheca portativă. Diverse*. Volumul II, București. 1860, p. 199 (Pentru instrucția publică, 1840).

² Nu — Ioan? — Compară și traducerea lui Laboulay, de N. B. Locusteanu (1867) p. XXXXI; apoi *Legalitatea*, Nr. 9, unde se adaoage *Simonide*.

³ *Equilibru*, p. 78.

⁴ În *Foaea pentru minte*, 1843, p. 95—96: Slujează, se zice, patriei, de 20 de ani! Vezi și anul 1842, p. 384 și 553.

sfârșit a dat examen riguros, despre care T. Serghiades însemnează că a fost întâiul examen serios la Sf. Sava.

Ca profesor, Stanciu s'a distins, de sigur; Serghiades îi zice „dascăl mare”; altfel nu ajungea el inspector! Cu „greutăți și suferiri aspre” Stanciu a întemeiat singur școala din Craiova. El a „introdus cursurile de limba patriei în Valahia mică”.

Profesor a fost, Serghiades zice, de la 1825 până la 1838.

Dar Stanciu mult se jertfează și munca puțin îi se răsplătează. De aceea, obosit, părăsi profesoratul și se făcă judecător la tribunalul din Vâlcea. Învățământul având atunci o pierdere mare.

Fiind profesor, după modelul celor de la București, a fost și literat.

La 1830 el avea tipărite patru traduceri (și prelucrări): *Mitologia; Mărire și decadentă Romanilor* de Montesquieu; *Sadic sau urzitoarea de Voltaire și Biblioteca desfătătoare și plină de învățături*. Biblioteca cuprinde patru povestiri moralizătoare pentru părinți, pentru bogați și boieri, pentru „evghenie”. *Pascal și Boileau, Voltaire și Montesquieu* apăreau aici, dovedind că Stanciu era unul din cei ce știau să-și aleagă hrana sufletească. Însă, la 1830, el mai avea gata de tipar: *Contractul social de Rousseau și Ruinele lui Volney*, care era un elev al lui Rousseau. Mi se pare că inclinările filosofice probate prin traducerea lui Volney, și revoluționare, probate de predilecția pentru Rousseau, califică excelent pe Stanciul. Afară de literatură această înaltă, el mai tradusese niște povestiri morale și scriseșe câteva cărți de școală, printre care o istorie universală, pe scurt¹.

Părerile politice și sociale ale lui Stanciu pot fi rezumate în câteva fraze. „Așezăminturile politicești” sănt întocmite ca să nu lase pe oameni a trăi dobitocește și de capul lor, ci „să îndatoreze a se face buni unii pentru alții și *toți pentru stat*”, *toți buni* pentru stat! Boierii țării nu erau buni: Acum, zicea Stanciu, un singur inginer face mai mult decât 20 boieri! Atotputernicia boierilor, Stanciu o batjocurește mușcător: „Dacă aceștia ar fi hotărît că cercul este pătrat, s'ar fi primit de sfântă acea hotărîre, în vreme ce bijata geometrie nu poate să aibă creditul acesta”. Un stat cu astfel de legislatori nu-i trebuia nici lui. De aceea, în prefată la Motesquieu, el spune că și acest

¹ Despre tipăriturile din Sibiu vezi *Curierul românesc* din 21 Dec. 1830, p. 311.

scriitor, și Rousseau trebuie să ceteți ca critici și ai stărilor noastre, deoarece ei ne învață cum se înalță popoarele în fericire.

Stanciu își dă perfect seamă de gravitatea faptei sale de propagator al lui Montesquieu și Rousseau: A traducează ceva, până acum, nără fi fost „lucru de om cu minte”: azi se mai trece, deși chiar azi încă se mai zvârcoleșc omizile călcate ale sistemelor vechi.

Profesorul răsturnă, teoretic, sistemul practicat încă de oligarhia țării. Cum s-ar fi putut să-l suferă boierii Craioveni?!

Sf. Sava însă se putea mândri cu fostul său elev¹.

II.

Despre al doilea copil de predilecție al lui Eliade, *Grițorie Pleșoianul*, care ascultase și pe G. Lazăr, am scris eu un studiu mai restrâns în colecția *Omagiu lui C. Dimitrescu - Iași*. Însă după mine veni Dr. N. Bănescu, sărguinciosul meu coleg, și scrise un studiu, pe care, ca să fiu complet, ar trebui să vi-l repetez aici. Vă rog, deci, să-l ceteți singuri cu toată atenția².

Gr. Pleșoianu colaborează de la început la *Curierul românesc* (1829). O schiță din istoria Românilor, publicată în *Curier*, obține favoarea de a fi reprodusă de *Albina românească* din Iași, din același an³. Pleșoianu avea acum o vechime — să-i zicem literară — de doi ani, deoarece, ca și Iancu Nicola Moldoveanul, de la 1827, tipărise în tipografia lui Clinceanul și Topliceanul — epistat al tipografiei fiind Vasile Manoie — un *Abecedar greco-român-bulgar*. Acum, în 1829 el avea tipările: o *Caligrafie*, un *Abecedar român-francez*, și traducerea din *Marmontel*: *Aneta și Luben*. Văzându-l aşa de activ, Eforia școalelor, care era compusă din boierii: Marele ban C. Bălăceanu, M. vornic George Golescu — membru distins al *Societății literare* — M. logofăt

¹ Nu și cu stilul lui, în care se mai găsesc grecizme: *epistime, cahysis, adiutoră*. Mi-au plăcut, în schimb, încercările de producție lingvistică, ca de ex. în cuvântul: *îndesfrâneră*.

Pentru moravurile literare ale timpului ar fi de cercetat întru cât este exactă afirmarea lui Serghiades că unele lucrări ale lui Stanciu au fost tipărite de alții, supt numele lor, unele cu voia, altele fără voia lui.

Pe *Sadic* i l-a tipărit Ioniță Ciupagea, comandant de ploton.

T. Serghiad, biograful, a publicat în *Foaea pentru minte* (1843) *Epurile lui Lafontaine*, de *Printul de Ligne*, (imitat de C. Negruțzi în *Epurele lui Donici*), și *Visul lui Platon*, după filosoful de la Chatenay, adeca: Voltaire!

Stanciu a tipărit mult la Sibiu.

² S'a publicat în *Analele Academiei Române*.

³ Pagină 220 și u.

Alexandru Filipescu, M. log. Nestor, și avea ca director obștesc pe Const. Filipescu, îi adaose ieafa cu 600 de lei pe an și-i cumpără, din toate cărțile, câte 20 de exemplare, pentru premiile școlarilor de la Craiova și București¹. Evident toată lumea îl aprecia.

De la Sibiu, unde tipărise trei scrieri, Pleșoianul se întorsese înainte de 8/20 Iulie 1829². Deși amic al lui, *Curierul* i-a criticat opera, afirmând că prefața la *Aneta și Luben* este prea amănuntită — ea voise, crede criticul, „să arate mai desăvârșit caracterul acestor fel de oameni” — și că, în trei locuri, ea întrebuiștează vorbe care „rănesc urechea”. Prefața ar fi fost „un cap d'operă în stilul cel plin de râs și de adevăr, dacă autorul nu și-ar fi luat slobozenia”, să fie, de acela cătevă ori, prea aspru. Critica *Curierului* era, deci, favorabilă; ea combătea forma, dar aproba fondul de idei al prefeței: Maiestrul ținea cu elevul său!

Și ținu și după 1829. Mulți ar fi voit „să-și răzbune pentru dialogul” prefeței din *Aneta*³; acei mulți îl dojeneau pe Pleșoianul, că prea se „leagă de lume”; acei mulți erau, de sigur, boierii pe care-i zugrăvise în colori urîte. Anume: Boierul lui Pleșoianu se plângăea, că după 1821 Românul a ridicat nasul, „de nu poți să-i mai cei nici un puiu de găină”⁴. Românul scriitor, Pleșoianul, ridicase și el — pana, scriind cu aceleași sentimente, cu care, după 1821, se înzestrase țăranul. Se putea să nu-l urmărească, cu ura lor, boierii?

Prefața *Anetei* a fost proba că, prin scrisul său, Gr. Pleșoianu, pregăteă ca și Eliade, ca și Marcovici, ca și Stanciu, un viitor în care poporul român să se desvoalte liber de asupririle moștenite din epoca fanariotismului.

Curierul românesc a însemnat și de aici înainte faptele lui Pleșoianul, care mai traduse pe *Telemac*⁵, pe *Robinson*, afirmă Pastiescul⁶, cătevă cărți didactice... până ce ajunse și la *Columbul*.

¹ *Curierul românesc*, 1829, p. 192, 195, 166.

² *Curierul* din acea zi, p. 107.

³ *Curierul*, 1831, p. 40.

⁴ *Aneta*, p. 9.

⁵ *Curierul*, 1831, p. 332.

⁶ *Curierul*, 1830, 12 Ianuarie.

Columbul nu i-a plăcut lui Mihail Kogălniceanu, care l-a criticat în *Dacia literară*¹.

Lui M. Kogălniceanu îi păreă că literatura de felul *Columbului* este „maculatură“. În locul unor astfel de opere, el recomandă Muntenilor să traducă pe: Montesquieu (*Esprit des lois*), Chateaubriand (*Le génie du Christianisme*), Demostene, Xenofon, Tucidid. Să fim însă drepti! Pe Montesquieu elevii lui Eliade îl descoperiseră, fără să aștepte sfatul *Daciei literare*; probă: Stanciu Căpățineanul! Iar Chateaubriand era cunoscut și la București unde, încă din 1829, ar fi fost să apară chiar și în modestul Scarlat Tâmpeanul care plănuise un *Curs de literatură*², unde, după alți zece ani, îl traducea Grigorie Știrbei (1839): *Patriarhii*; unde Eliade îl studia cu pasiune și îl și traduse în *Curierul de ambe sexe*³. Aducerea aminte a lui Mihail Kogălniceanu avea, totuși, dreptate: Nu se stăruise *de-ajuns* asupra traducerilor din scriitorii mari, de vecinică valoare. Cuprins de griji, Gr. Pleșoianul, care părusea cariera de dascăl și se îndreptă spre inginerie, nu ar mai fi fost în stare să mulțumească pe criticul de la Iași⁴.

III.

Despre clucerul *Dimitrie Jianu* cred că a fost boier de neam. El s'a născut în Grojdibodu, în Romanați⁵; și a murit în 1880, în luna Maiu, fiind îngropat în ziua de 14. Nu știu pentru ce fostul elev al lui Jianu, C. D. Aricescu, ii spunea⁶, la moarte, că numai

cu mari anevoiește
Abia după trei zile aî fost înmormântat.

La Câmpulung Jianu s'a instalat în anul 1830. În 1831, în 15 August, el a dat acolo întâiul examen al școalei sale, atunci un eveniment⁷.

¹ Ediția II, p. 79.

² V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 125.

³ Vol. IV, p. 121.

⁴ Totuși, traducerea *Genovevei de Brabant* (1852. Ediția ultimă (?)) din 1876, la Ioanițiu, p. 240) i-o socotesc ca un merit remarcabil.

⁵ Reforma, 1864, No. 56.

⁶ C. D. Aricescu, *Cântul lebedei*, 1884, p. 58. — Vezi și necroloagile din *Românul*, 1880, p. 451; din *Binele public*, 26 Maiu; din *Telegraful*, 21 Maiu; din *România liberă*, 23 Maiu.

⁷ Vezi *Muzeul național*, 1831, p. 255.

Pe când eră încă în școala de la Sf. Sava — deci încă supt ochii lui Eliade — Jianu tradusese pe lordul Filip Chesterfield (1694—1773): *Filosoful indian* (Despre patimi, femei, familie, providență, cuviințe sociale, religie); dând o traducere superioară aceleia a lui Iancu Buznea (1834). *Filosoful* lui Jianu apără la 1835. Din cele patru lucrări pedagogice, gata de tipărit din 1835, Jianu mai publică, la 1836, *Elementuri de sfântă istorie a vechiului și nouului testament*¹.

Pe la 1840 el muncea încă în Câmpulung². Însă, acum, în Câmpulung mai trăiau și lucrau: N. Rucărean, alt elev al lui Eliade, poet și prozaist, poetul C. D. Aricescu, elev și al lui Jianu, Alecu Iorgulescu. Pe la 1840 se condensă în Câmpulung acea mișcare care duse la înflorirea, pe care o reprezentă teatrul lui Aricescu, în iarna anului 1846/47³. D. Jianu eră din tot sufletul cu acești provinciali ambicioși, să facă din orașul lor un oraș cultural.

D. Jianu eră un mare patriot. Astfel în *Mentor sau abecedar* — la 1730, adecă: socotind anii de la venirea Romanilor în Dacia! — capitolul *Pentru Patrie*, din trimestrul al treilea, p. 88—95, este plin de patriotism panromânesc. Colaborând apoi la volumul lui Rudeanu *Stăpânul și sluga* (1836), D. Jianu cere streinilor pripaști prin țară, să fie credincioși și recunoșători patriei; iar pe Transilvăneni îi dă ca un model de curaj național, afirmând că ei vorbesc limba românească fără sfială și că nu o lasă să se piarză⁴; ba, într'un articol din *Foaia pentru minte*, de la 1842⁵, el protestă contra maghiarizării opinând că, dacă maghiarizarea Românilor ar reuși, după ei, la rând, ar veni Sașii, pe care îi sfătuia deci, indirect, să lupte împreună cu Români contra Ungurilor.

Trăind la graniță, se pare că D. Jianu întreținea relațuni cu Ardealul, de-a cărui soartă informă chiar și pe elevii săi. Dincolo de vorba lui simplă, sobră, eu descoper dar vechiul dacoromânism, în care și Eliade credea, pe care Lazar îl propa-

¹ Catalogul Romanov, 1838, p. 12.

² Curierul românesc, 1840, p. 235—236.

³ Buciumul din 1863, p. 534.

⁴ Pagina 33.

⁵ Pagina 328.

gase la Sf. Sava. Iar lumea și-aduceă aminte că de la Eliade le venise apostolul lor câmpulungean¹!

In 1848 D. Jianu a fost prefectul revoluției la Câmpulung.

IV.

Un elev, deosebit de interesant, a fost profesorul *I. Gherasim Gorjan*, care a murit în 26 Oct. 1857².

Lumea a păstrat până astăzi amintirea Calendarelor lui Gorjan. Întâlele calendare (2) le-a publicat la 1825, deci îndată ce părăsi școala Sfântului Sava. În 1827 urmară altele două. În 1830, unul de perete, pe 20 de ani. La 1851 publică calendarul pe cei trei ani următori (1851—1853). Alcătui și un Calendar etern, cum numai faimosul astronom Littrow mai încercase, zice Gorjan — acum din Ploiești — în prefața calendarului de la 1851. Seria de calendare continuă și după 1851, fără să-i aducă vre-un venit serios: La Pioești Gorjan era tot sărac, ca și la Vălenii de Munte³.

Cetitorul de stele, primitivul mag de la Văleni, din chilia abia îngăduită de starițul ori preotul mănăstirii, nu păstea, însă, numai cerul. El era și dascăl duios, și literat.

La 1831 „librerul“ George primea abonamente pentru *Abecedarul francez-român* (inedit) al dascălului Gherasim⁴. În 1832 abecedarul apără, supt alt titlu, cu un *motto* în două versuri:

Lenevirea împărătește prin țara românească.
Dar ce i se gătește depart'o s'o gonească.

Abecedarul acesta are o prefață care ne descopere sufletul lui Gherasim, cum i se mai zicea. Bun suflet era el, dar de la stele învățase, par că, a fi „tainic la fapte sau la gândurile sale“. Totuși, fără să fie guraliv, el da sfaturi despre arta de-a se

¹ Dintre protectorii lui Jianu însemn pe Nae Rudeanu, care i-a tipărit *Filosoful*.

² Vezi un necrolog în *Naționalul* din 1859, p. 427. Vezi portretul lui Gorjan în *Almanachu română* pe anul 1866. București, 1865, la Ioan Weiss.

³ Calendarele erau și patriotic. Cel de la 1831, de perete, pe 20 de ani, avea „istorii intrănsul ale războaielor Domnilor români“. (*Curierul românesc*, 1831, p. 84, 112). (Costa 4 sfanți). Cel de la 1856 tipărea pe Em. de Girardin, *Deslegarea chestiei Orientului*, tr. de P. G. M. (Cred: Georgescu P. M. traducătorul lui Fotino, despre Vladimirescu).

Mai observ că în 1826 Gorjan intrase în relaționi cu Stancovici, inspectorul turnului astronomic din Buda; cu ajutorul lui traduse niște documente din latinește (*Calendar* pe 1856, p. 16).

⁴ *Curierul românesc*, 1831, p. 64.

ferici a oamenilor și a popoarelor. Întrucât privește limba, în care neamurile se pot ferici prin școală, el era, firește, de părere că aceea poate fi numai limba română. „Iar de vă este voia să fiți ticăloși cu totul și întunecați la toate, învățați limba grecească, cu care văți pierdut atâta vreme înzădar, fără să vă folosiți cevă“. Spiritul Sf-lui Sava se simte bine în fraza-*i* antigrecească¹.

Un reflex din Eliade era ideea că, propunând, Gorjan pornește de la cuvintele românești, după care da elevilor pe cele „franțeze“ și apoi pe cele *italienești* chiar. Latinismul lui Eliade lucează, deci, până în Văleni.

Până la 1832 I. G. Gorjan terminase, în manuscript, câteva scrieri literare și pedagogice, etice. Etică era *Fericirea unui om întru societate*; pedagogice *Părți din Biblie și Faptele Sf. Apostoli*, franțuzește și românește, și *Dicționarul fr.-român* urmat de 2794 de ziceri; literare: o alegeră de bucăți frumoase din *Lucian Samosateanul*; o *Antologie din poetii greci vechi*; și *Numa Pompilie*, acesta franțuzește și românește.

Însă, în locul acestora, apărură în 1835, 1837, 1838 patru volume dintr-o operă care pasionă lumea: *Halima sau povestiri mitologicești arăbești*, tradusă tot la Vălenii de Munte². Câte ceasuri de mulțumire nu-i va fi cășunat necăjitului Gorjan această delicioasă ocupație cu povestile Orientului! Un boier, Alexandru N. Filipescu, îi sări într'ajutor, ca să-și poată tipări traducerea, care, de altfel, se vindeă repede și bine.

Gorjan luă față de publicul său o atitudine glumeață, când îi spunea, în prefată: Siliți-vă la cetit, că și eu voi mai da atunci — altfel nu! Românul ascultă. Gorjan știa că va ascultă. De aceea luându-și adio de la cetitor, îl mângâia cu vorba: „Și fiți sănătoși și Români adevărați“!

Plăcerea Gorjan o împreună cu utilul: Pe supt textul *Halimalei* el scria note pedagogice. Indemnuri *môrale*: A se jertfi pentru altul, ca Iisus (Vol. I, p. 130); *culturale*: Să se dea copiii la școală, întâiu în limba lor (I, 129); *politice*: aderent al familiei domnitoare, ca și Eliade, Gorjan era monarhist convins că A. Ghica Vodă va face bine țării (I, 58). Aderent al „trans-

¹ Titlul cărții tipărite este *Dascăl pentru limba franțozească* (1832).

² „Scrisă în Vălenii de Munte, în școala națională de aci“. Se zicea cu mândrie!

formării“ prin civilizație (III, 162). Gorjan își da seamă că deșteptarea norodului servește la pricoperea vicleșugurilor guvernelor (III, 27): de aceea, în note, lumină și el, civiliză și el!

Idealele lui naționale și culturale sănt: Mihai Viteazul, cel slăvit „mai presus de stele“ (III, 66), care nu era Grec, cum susțineau, se vede, Grecii (III, 122), ci Român; iar dintre bărbații veacului său, cei ce, la Sf. Sava fiind, i-au produs lui mai mare impresie: Gligore D. Voievod (Ghica), mitropolitul Dionisie, Banul Bălăceanul, G. Lazăr, Eufrosin Poteca, I. Eliade (III, 67). Era deci omul tipic al generației de la 1820—1840.

Gorjan mai scrise un manual creștinesc (1836) cules din feluriți scriitori bisericești. Iar la 1840 — acum pitar și profesor al județului Ialomiții, adeca: al școalei normale din Călărași — tipări în București *Școlaru sătean sau cărticică cuprinzătoare de învățături folositoare*, cerând învățătorilor s'o „tipărească adânc în inimele fraților școlari“. Tradiția eliadistă se simte unde el tipărește *Rugăciunea școlarilor*, care este „facerea lui Eliad“ (p. 36); dar încolo? Eliade ar fi aprobat, cred, psalmii (cam mulți) ce-i reproduce; ar fi aprobat și îndemnul la meserii, pe care autorul le însiră; dar, cred, nu și capitolul *Despre femeitea însărcinată* (p. 54) tipărit se pare pentru mame viitoare! Gorjan nu avea lângă sine, perpetuu, bunul simț. În sfârșit, la 1841, în *Deprinderi asupra cetățului* el a mai dat o serie de învățături: Sentințe morale, istorioare morale, în care calendarul nu uită de soare și de stele.

Zisește Eliad: Copii, scrieți! Gorjan scrise. Scrise pentru atotă lumea, pentru elevii săi, pentru sate, pentru bâtrâni, pentru toți iubitorii farmecelor orientale din *Halima*. Pe vremea lui el era celebru, ca I. Creangă astăzi, deși el da numai haine românești unor „trupuri de povestiri“ — o vorbă a vremii — pe care le culegea cu pasiune din tipărituri franceze și italiene.

În felul de-a lucră al lui Gorjan este, firește, și naivitate; este naivitatea începătorilor culturali ai României moderne; dar chiar din cauza naivității îmi este drag, drag și atunci când ciudăteniile lui mă fac să zâmbesc de bâtrâneasca-i copilărie¹.

¹ Așa, cu toate că Mihail Kogălniceanu l-a ridiculizat în *România literară*, 1855, p. 26

Dintre protectorii lui Gorjan însemn și pe neguțătorul lenache Antoniu, care-l ajută la 1832, deși nu era Român neaoș!

Activitatea profesorilor ieșiți din Sf. Sava era un certificat de laudă pentru această pepinieră culturală. Guvernul înțelese și se hotărî să le dea profesorilor o probă de bunăvoieță și recunoaștere. În 1834 îi — boieri, făcându-i: comiși, serdari, medelniceri, slugeri, pitari, vel vistieri¹. Fapta guvernului a supărat pe boieri, cari se simțeau scoborîți alături cu *didascalosii* vechiului lor dispreț.

Un efect al lucrării lui Eliade a fost, deci, și acesta: Intelectualii începură a intră în ranguri²!

V.

De elevii săi din *Moldova* Eliade era tot atât de mândru ca și de cei din Muntenia. Când, în Martie 1829, se da un examen la gimnaziul Vasilian din Iași, *Curierul românesc* însemnă³, că profesorii „s-au format în sânul patriei noastre, la școala de la Sf. Sava“. Profesorii aceia erau: *Enache Halunga* și *Andrei Moldoveanul*. Al treilea elev al lui Eliade a fost *Iancu Nicolae Moldoveanul* sau *Iancu Nicola*. Al patrulea a fost viitorul episcop *Dionisie Romano*, care venea din Moldova, însă, de origine, era Ardelean.

VI.

Dionisie Romano, (născ. în 1806 în Săliște, mort în 21 Ianuarie 1873) trecuse munții în Moldova, la mănăstirea Agapia, unde mamă-sa călugărită se numea Mitrodora. Pe-atunci el era de 17 ani. Se călugări și el la Neamțu. Auzind de plecarea la studii a stipendiștilor lui Veniamin, Dionisie se aprinde, pleacă și el la București, lucrează în tipografia lui Clinceanu și Topliceanu și de aici cercetează școala de la Sf. Sava până la anul 1828, când războiul întrerupe cursurile. Un necrolog însemnează faptul că la București, la Sf. Sava, Dionisie a fost ajutat cu bani de mamă-sa,

¹ *Curierul românesc* din 1834, Dec. 5, No. 227, p. 136; *România* din 1838, No. 12.

² Printre elevii literari ai lui Eliade am putea socotî și pe *I. Brezoianu* (născ. pe la 1837), profesor, în 1840, la Cerneți, complotist, se pare, în același an, arestat șase luni, rămas deocamdată fără căpătaiu. Eliade, care îl cunoșteă, îl luă pe lângă sine și îl așeză colaborator la *Curierul românesc* (Gion-lonescu, în *Revista nouă* vol. V, p. 283). Eliade îi tipări, în 1842, traducerea *Prințesa de Clermont* (Genlis). Despre *I. Brezoianu* și Eliade, vezi și *Binele public*, 1883, 19 Dec. și 1883, 8 Novem.

³ Pagina 6, din 12/24 Aprilie

călugărița¹. Examenul de dascăl Dionisie 1-a făcut în 1832; după aceea plecă la Buzeu. Dionisie începuse, deci, cu Eliade, dar continuă și sfârșii (1832) cu C. Moroiu, S. Marcovici și Eufr. Poteca.

După pilda maestrului și colegilor acestuia, el se asternu îndată pe literatură didactică, traducând mai ales din limba franceză, începând cu un Abecedar religios, și ajungând, în 1848, la *L'Imennais. Massillon, Bourdalou* i-au fost alte izvoare; iar pe *Franklin*, la ale cărui 13 virtuți Dionisie mai adaoase una: ascultarea, Dionisie îl traduse (1839) mai bine, mai românește decât, mai târziu, Răureanu (1862)².

VII.

Iancu Nicolae Moldoveanu a publicat întâiu o *Culegere de Înțelepciune* după D. N. Darvari, la 1827, în tipografia lui Clinceanu și Topliceanu³. Darvari fusese un dascăl grec, mort acum de mult. Tipărirea în anul 1827 însemnează că Iancu Nicolae lucrașe în timpul lui Eliade, care abia în acest an a plecat la Golești. „La tălmăcirea acestei cărți m'au ajutat și m'au îndreptat, la multe, unul din învățătorii de la școala de aici“, zice Nicola, scriind în București, în 29 Martie 1827.

Cu a doua lucrare Iancu Nicola sporeă o literatură, care dovedește că de pe atunci încă patriotismul devenise subiect de gândire teoretică. La 1822 se tradusese din grecește *Ispită sau cercare pentru patriotism*⁴; la 1834, Aron Florian luă un premiu pentru scrierea Catehismului său moral și social, pe care însuși Eliade o recomandă ca cea mai bună⁵; între cele două lucrări cade, la 1829, în Iulie, *Manualul de patriotism* al lui Iancu Nicola. Fiind derivat din izvoare franceze, manualul este plin de dor de libertate, de constituții bune, de înlăturarea tiranilor. A vorbit: *Pentru iubirea de patrie, în general*; apoi: *Ce-i patria și iubirea de patrie? De unde se naște iubirea de patrie? Ce-i patriotismul*

¹ Necrolog pentru înmormântarea reposatului Ep. D. Buzeu jinut de Constantin V. Niculescu, vechiu studinte in theologie al Universității din Berlin. București. Typografia C. A. Rosetti, 1873. Altfel, despre el, vezi Ep. Melchisedec, Discursul de recepție în Academie.

² Franklin s'a publicat în *Vestitorul bisericesc* (Buzeu)

³ În prefața acestei cărți Iancu Nicolae spune că a fost trimis la București de mitr. Veniamin.

⁴ Manuscriptul academic, No. 1651, p. 45.

⁵ Curierul românesc, 1838, 21 Aprilie.

*cel adevărat? Cum să arătăm iubirea de patrie? Cum s'o arate
țărani și cetătenii? Cum s'o arate nobilii (boierii)?*, însemnă a
expune deductiv un raționament lămuritor. Cartea are părți fru-
moase, ca de ex. p. 11, cu dovada că așezământul social trebuie
să urmărească binele tuturor — o idee care la 1848 făcă parte
esențială din crezul politic al lui Eliade, deși nu de-aici o luase,
pentru sine, Eliade. Asupra acestei lucrări a lui I. Nicola trebuia
să stăruesc ceva mai mult, deoarece ea dovedește că în cuibul
de unde plecă și Nicola patriotismul era și o preocupare teore-
tică, nu numai revoluționară, din cauza nevoilor sociale, ori anti-
grecească, din cauza acelorași nevoi, unite însă cu sentimentul
național.

Pe când se află în București, Iancu Nicola traduse și pe
Pavel și Virginia, datându-și prefața din 12 Ianuarie 1827¹, din
mănăstirea Sf. Sava; deci tocmai din timpul în care Eliade era,
ca profesor, la apogeu.

Relativ la elevii Moldoveni ai lui Eliade și ai Sf.-tului
Sava am de făcut o observare. Între Iași și București s'a început,
la 1838, un războiu limbistic-literar, care s'a terminat cu triumful
lui Eliade. La Iași gramatica lui Eliade ajunsese, de sigur,
repede după publicarea sa. Însă felul lui de a vedea l-au dus, de
sigur, și elevii săi. Întâi soli la Iași ai muntenismului literar
trebuie să fi fost *Enache Halungu* și *Andrei Moldoveanul*, care
încă înainte de 28 Martie 1829, daseră întâiul lor examen cu
gimnaziștii Vasilieni, dar care abea după 23 Ianuarie 1828 fu-
seseră așezați ca profesori la acea gimnazie².

Mă întreb acum, dacă — după înfățișarea atâtorelor știri, care
singure vorbesc, cu glas tare, despre elevii lui Eliade — mai este
ce nevoie, să arăt că activitatea lor a fost de-o însemnatate
enormă? să mai spun că ei par niște raze aruncate de un soare
cald, în toate direcțiile?

Cred că orice vorbă mai mult este de prisos.

¹ Catalogul manuscriselor românești, din Academie, de I. Bianu, I., p. 100.

² V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol. I, d. 119—121. La Iancu Nicola se poate studia greutatea cu care limba românească modernă se alcătuia
în capetele literare de a doua mână.

Citarea, încă din 1829, a Geografiei matematice a lui Gaspar, și mai
ales a istoricului Eutropiu, arată că și Nicola se apropiă de erudiția tradi-
țională a Sf.-tului Sava.

Numai din punct de vedere *ardelenesc* mai am de făcut, o constatare, care în Cluj nu se poate da uitării.

Imprejurul Sfântului Sava și al romanizatorilor vecinișcoale grecești se desvoltase un spirit național serios; pilda unuia îndemnă pe toți, și toți pe fiecare. Ei se sprijineau acolo, în țară; dar, când li se cerea, ei aruncau sprijinul lor și dincoace de graniță, la noi, cei părăsiți Ungariei. Dintr'un început chiar, de la 1829, când îi vezi sprijinind *Biblioteca românească* de la Buda, găsim printre abonații acestei reviste pe Ianachi Halunga, profesor de Lancaster¹, I. Popp, Stanciu Căpățineanu, Gr. Pleșoianul alături cu I. Eliade și colegii acestuia: C. Moroiu, S. Marcovici, T. Paladi, Eufr. Poteca ori cu amicii lui: Scarlat Roset, Paris Momuleanu, C. Golescu, Ioan Văcărescu. Elevii, profesorii, literații, toți ne întindeau câte o mână de ajutor. După cе am avut alte reviste, mai bune decât *Biblioteca* lui Carcalachi ei au fost iarăși sprijinitori și colaboratori. Spiritul acela național, sfios, dacă îl comparăm cu formele de mai târziu ale dacoromânismului, — avusese o vatră comună, școlară-literară, al cărei foc, după G. Lazăr, îl hrănise, din focul său mare, I. Eliade Rădulescu!

¹ Fascicula IV, p. 65.

VASILE CÂRLOVA.

(Lecție ținută în 16 Martie 1920).

Tinerilor amici Dr. V Bărbat, G. Oprescu și P. Grimm..

Singurul izvor biografic serios, până azi, despre Vasile Cârlova, din Târgoviște, este tot vechia notiță scurtă a lui Eliade, scrisă de acesta la moartea poetului¹:

„Vasile Cârlova, poet Român, ale cărui poezii în multe rânduri s'au văzut în *Curierul român*, s'a născut la 1809 și ajungând în vîrstă de 17 ani a început a-și desvoltă talentul său poetic, prin mici dară pline de foc poezii. În vîrstă de 18 ani a făcut poemă intitulată *Păstorul întristat*; la 19 ani *Ruinele Târgoviștei*, *Răsunetul unui fluer*, *Rugăciunea și altele*; la 21 ani *Marșul Românilor*, *Ero și Leandru* și a început traducția vestitei tragedii *Zaira* și din care a lucrat numai un act; la etatea de 22 ani a intrat în rândurile oștirilor pământești, unde cu mare pagubă a patriei și a literaturii românești a murit după o boală de 14 zile. Originea și creșterea acestui Tânăr a fost mai mult din Târgoviște“.

Notița lui Eliade a fost reprodusă — deci a fost socotită autorizată — de *Bucovina* din Cernăuți, 1849, p. 77. *Revista Română* din București, 1861, vol. I, p. 361—367, asemenei a luat-o ca temeu bun al informației sale.

Cu toate acestea, peste câțiva ani, în *Albina Pindului* (1868 p. 122), D. Bolintineanu arată ca an de naștere 1809, iar ca an al morții — 1832, în loc de 1831. (1809 + 23, anul vîrstei, dau: 1832). Mai greșit, ba chiar rușinos de ignorant, a fost un nepot al lui Cârlova, care, tot în *Albina Pindului*, p. 347, publicând niște versuri: *Unchiului meu Vasile Cârlova*, adioase: „Mort la 1834 în vîrstă de ani 22“, deci născut la 1812! Toate cifrele citate în urmă sănt greșeli de memorie, care trebuie să lase locul necontestat notiței lui Eliade.

Vasile Cârlova a murit în anul 1831, în Octombrie. În 11 Octombrie *Curierul românesc* a publicat o *Elegie la V. Cârlova*², de-

¹ In *Curierul românesc*, 1831, p. 275.

² Pag. 275. *Albina românească* din Iași a repetat necrologul în 25 Oct. 1831, p. 180.

Eliade. A murit în vîrstă de 22 de ani, după ce intrase, aşadar foarte curând după ce intrase în armată. 1831—22 dă, ca an de naștere, 1809, ca la Eliade.

Vasile Cârlova a murit la Craiova. Dedicăția nepotului său, din *Albina Pindului*, confirmă această știre :

Un trist pelerinagiu neîncetă voi face
In a Craiovei vale, să răspânđesc mereu
 Pe recea-ți locuință flori dulci și plâns de pace,
 Prinosul pioșiei de la nepotul tău.

Boala i-a fost scurtă, de 14 zile. Nicolae Tinc a prins, din tradiție, o știre care ar explică năpraznica iuțire a morții. Vasile Cârlova era „un Tânăr ofițer de călăreți, cu ochii luminoși, cu gura zâmbitoare“, și cu buzunarele țixite de hârtii pe care scrise versurile lui¹. Un cavalerist cu astfel de ochi și de zâmbete, Tânăr de 22 de ani, avea tot dreptul să se ivească la un bal, ca podoabă a balului. Dar el jucă pasionat, se încălzi, iar în zori, pe răcoare, încălecă calul și plecă la Craiova: O răceală de piept îl pândează pe drum și, la Craiova, îl trânti în groapă. Tradiția cadrează perfect cu caracterul vioiu, îndrăsnesc al poetului imprudent.

Cronologia poezilor lui V. Cârlova, este, după Eliade aceasta :

1826 (la 17 ani) : poezii mici, pline de foc.

1827 (la 18 ani) : *Păstorul întristat*.

1828 (la 19 ani) : *Ruinurile Tîrgoviștei, Răsunetul unui fluier, Rugăciunea*.

1830 (la 21 ani) : *Marșul Românilor, Inserarea, Ero și Leandru, Zaira* (Voltaire), 1 act.

Cronologia aceasta — prea puțin și fără motive, schimbăță de Al. Odobescu², care așează *Marșul* în 1831, ori de I. A. Vaillant³, care așează *Ruinurile* la vîrstă de 18 ani și *Marșul* înainte de-a fi împlinit 20 ani, — trebuie păstrată ca cea mai bine garantată de Eliade, care a introdus pe V. Cârlova în literatură și de *Bucovina*, căreia notița lui Eliade i-a fost comunicată, fără îndoială, de emigranții politici de la 1848.

Sfera geografică a educației și experienței lui Cârlova nu pare a fi fost întinsă. Vorbind despre Gr. Alexandrescu, în momentul introducerii în literatură a acestui talent nou, Eliade scria⁴ : „Câr-

¹ *Revista nouă*, vol. VI, p. 362—363.

² *Revista română*, 1861, p. 363.

³ *La Roumanie*.

⁴ *Curierul românesc*, 1832, p. 47.

lova pe dealurile și prin ruinurile Târgoviștei și-a petrecut a sa copilărie din care abia trecu la tinerețe și cântând zise *adio* pentru totdeauna Românilor“. — Acolo a învățat obiceiuitul curs al limbii și literaturii grecești; acolo, de la vreun profesor particular, de casă, limba franceză; acolo a fost prietenul lui I. Voinescu II — cel care l-a îndemnat să nu mai scrie versuri grecești, ci ca Român, românești — și al lui Gr. Alexandrescu, cred eu¹. Bucureștii, unde, pe scurt timp, îl chemă intrarea în oaste, n'au avut timp să-l bla-zeze pe acest flăcău, care venise la el cu dealurile și câmpia Târgoviștei, cu durerea trecutului și cu nădejdea în bine. Înflorind repede, ca hrănit de-o miraculoasă forță a unui vulcan sufletesc, el căzu ca bărbat întreg în fața morții stupide.

Păstorul întristat a fost scris înainte de publicarea gramaticei lui Eliade, și înainte de traducerile acestuia din Lamartine. Aceasta este important! Departe de Eliade, dar în același timp cu el, un Tânăr de 18 ani găseă o soluție proprie problemei care pe Eliade îl muncise mult: găseă o limbă literară a sentimentelor și imaginilor poetice; o găseă deodată, ca dintr'o izbucnire, vulcanic, nu lucrând, ca Eliade, încet, treptat, sistematic, prin mijlocul traducerilor din limbi streine. V. Cârlova crea și limbă literară, nu numai conținut poetic! Cu puține scăderi, textul *Păstorului* par că-i scris astăzi.

Căderea melodioasă, lină, a cuvintelor, care se odihnesc scurt, dar regulat în fața silabei a șasea a versurilor, își are izvorul în liniștea dornică, moale, pe care peisajul a trezit-o în sufletul poetului: Poezia a fost culeasă dintr'un val de simțire, ca o spumă albă ce 'n joc o prinzi cu pumnii de pe creasta unui lin val de mare; poezia este simțită.

Simțirea era, de astă dată, de origine literară. I. P. C. Florian cântase păstorii Franței sale, înfățișându-i ca oglinzi curate, — strălucind de curătenie, — unui mediu bolnav, moralicește și ușor înclinat să afecteze nevinovăția pe care îi era greu s'o deprinză. Florian a inundat și țările românești. Cu un deceniu înainte de Cârlova, Florian fusese tradus și tipărit; traducerile continuau în timpul lui; chiar un tovarăș al lui, un prieten, traducea din el fabule și pe Eliezer: acesta era chiar Grigorie Alexandrescu; și după ei, din Florian s'a tradus înainte. Evident, și lumea noastră cea mai bună se îngrețoșase de imoralitatea veacului XVIII, fanariotic, plin cu vârf de toate

¹ Despre versurile grecești a vorbit D. Bolintineanu.

păcatele pe care de mult Fanarul le vărsase în țară, plin mai ales de destrăbălare sexuală, de lux și de stoarceri cu care destrăbălarea și luxul se plăteau din greu. Florian era și pentru Români un raiu al moralității în care, cel puțin cu gândul, cu fantasia, ei doreau să intre. Poeți, închipuind mai vioiu fericirea, simțind mai tulburat prezentul jignitor, visau mai ales cu Florian. Așa visă și V. Cârlova.

Visul său idilic i se ivi într'un colț de țară fermecat de „multele versuri spuse cu jale“ ale păstorului. Din mitologia grecească — mijloc încă foarte iubit de concretizări convenționale — intră în idilă numai Echo, Oreada cea pedepsită să vorbească după alții; ea zace în loc ascuns și răspunde cu „suspinuri de greutate“. Poetul intră milos în scenă; întrebă pe păstor de durerile ce are, și îl mângează cu plăcerile naturei în care trăește; dar păstorul — numindu-l frate — îi răspunde ca un moralist consumat: Slava, cinstea, bogăția, puterea și, vorbă gravă, chiar adevărul, nu-l atrag; însă amorul îl chinuește; păstorita lui este departe; el trebuie să plângă; el trebuie să cânte „a tânguire“!

Păstorul întristat ne mai interesează astăzi numai ca indicație a regiuniei idilice-etică de la care a pornit Tânărul poet și de care el s-a depărtat repede: Un sămbure de energie înmăscată îl ridică spre alte regiuni mai puțin prielnice maselor păstorești ale criticei sociale¹.

De-aici înainte Vasile Cârlova merge, paralel, în două direcții: Într'una are de călăuză pe Lamartine, în cealaltă pe Volney; și numai în *Marșul oștirii* este deplin independent. Faptul că în poezia lui Cârlova se pot dovedi influențele celor doi autori francezi este suficient să ne îndemne a-l închipui pe Cârlova, în anii aceștia: 1828—1830, ca cetitor sărguincios al literaturii franceze, care tocmai începuse a transforma gustul literar al României, ca Tânăr care se pregătea pentru rolul de poet fruntaș al țării sale.

În direcția Lamartine cade *Inserarea*; în direcția Volney cad *Ruinurile Târgoviștei*; mai puțin influențate sunt *Rugăciunea* și *Marșul*.

Inserarea este a doua poezie, în care poetul nu cuprinde nici o notă streină de persoana sa, de ex. națională. Ca și Lamartine din *L'isolement: Souvent sur la montagne* sau din *Le soir: Assis sur ces rochers déserts*, și Cârlova s'așază: „Pă muchea cea mai înaltă“,

¹ *Păstorul* s'a publicat în 8 Mai 1830, în *Curierul românesc*, p. 64. Anton Pann l-a popularizat prin *Opitalul amorului*, vol. II, p. 104.

Singurătății încă petrecere de țiu.

În vale se desfășură peisajul: *ici, là, când, când*, la Cârlova
la care peisajul

Se 'ntunecă cu noaptea pe caru-i naintând.

Lamartine zisește:

Je suis dans le vague des airs
Le char de la nuit qui s'avance.

Prin idila românească trece iarăși păstorul. Privighetoarea-i oprește pasul; poetul îi zice, grecește încă: filomela. Echo lucrează și aici; și zefirul, care grecește însemnează întunecatul, apare și la Cârlova tot întunecat: *ca umbra de frumos*, în versul rar:

Și printre frunzi se plimbă ca umbra de frumos.

La Lamartine avusesem numai un *voyageur*, un trecător, ascultând clopotul unei biserici.

Apar stelele, apare luna:

Incepe, începe și luna, vremelnică stăpână,
Se urcă pe orizont cîmpurile albind

Orizont; accentuat ca în grecește: ὄπιζων.

Se face noapte adâncă.

Poetul se adună în sine și ne dă, la strofele 6—7 din *L'isolement*, o paralelă a cărei frumusețe se întrece cu Lamartine. Mai sus am indicat straturile sufletești din care s'a alcătuit *Inserarea*: cel mai vechiu, cel grecesc; cel mai nou, cel lamartinean; amândouă confundate însă în desvoltări originale, asupra căror nu am mai stăruit. Bucata este o dulce contopire intimă din ele. Ea face impresia unei construcții nesilitе, firești, frumoase, în care deodată, la capăt, poetul resfiră adierea unui sentiment puternic, mlădiat în versurile a căror frumusețe se poate întrece cu a lui Lamartine:

Dar astui suflet jalnic, lipsit de măngâere,
Odihnă, mulțumire nu-i pociu găsi de loc;
Oriunde veselie din inimă îmi pieră;
Și ce aceea umblă fugar din loc în loc.

Ce caută, nu știe; dar simte că lipsește
Ființă care poate să-l facă fericit;
Și, neputând găsi-o, în vreme ce-o dorește,
În negura măhnirii mai mult s'a rătăcit.

Intocmai ca o lună ce, slobodă pe mare,
Nu poate, de furtune, a mai găsi pământ;

Ce n'are nici nădejde că, poate d'intâmplare,
Cu vreme s'o arunce la margine vr'un vânt¹.

Rugăciunea lui Cărlova este și idololatrie, în sensul lui Schopenhauer, care eră de părere că, pentru a-și procură ușurarea prin rugăciune, omul, intelectul omului, a creat un Dumnezeu; dar și în sensul lui Isus sau Augustin, pentru care liniștea în Domnul este salvarea de neliniștirea inimii: Cu cât inima este mai bântuită de nevoile lumești, cu atât mai mare-i dorul vindecării de suferința neliniștei, cu atât mai pasionată este, în suflete simțitoare, expresiunea rugăciunei. La Cărlova se mai adaoge, însă, și firea sa activă, vie, care-i dă energia procesului ce-l face lui Dumnezeu; se adaoge idealul național — sau: idealul egoismului național — pentru care poetul se zbate, cere, reclamă, vrea să stoarcă binele cu orice preț. *Rugăciunea* nu este a unui umilit, ci a unui energetic răzvrătit de nedreptatea cursului lumii:

Nu cer prisoase sau nălucire;
Voesc dreptate; cer mântuire
Patriei mele, jâlnic pământ.

Cu dreptul este, naltă ființă,
A fi în astă grea nepuțință,
Acum s'ajungă aşă de prost — ?

Cu ce dreptate pradă să fie,
Să tot încerce sfânta urgie,
Când în potrivă-ți ea n'a urmat?

Acesta-i un credincios care întoarce rolurile: *el* judecă pe idolul sau, când se întreabă: Dar cum a putut greși națiunea, când contra voinței Tale nimic nu se poate întâmplă²? *Tu* ai uitat dreptul ei; deci adu-ți aminte de ea; întinde mâna și o ridică iarăși și o înaltă! Atunci — par că poetul ar face o tocmeală — ea, nația, „în veci încchine-și recunoștința“ tie, urmând voința ta. Dar altfel? Obscur strofele finale indică cotitura vremurilor, care însemnează poate, că și Domnul s'a întors iarăși spre națiunea română:

Dar ce să fie acea lumină
Ce sus se vede de focuri plină,
Și dimpreună un zgomot lin?

Dacă nu uităm că poezia a fost scrisă în 1828 și că, în acel an, singurul zgomot și foc îl aduceă, cu nădejdi bune, nouă războiu rusu-turc, nu putem șovăi să interpretăm strofele finale ca o aluzie

¹ Inserarea, în *Curierul românesc*, din 29 Iunie 1830 și 9 Oct. 1839.

² Strofa 14 și 15.

reținută, foarte reținută, la războiu. Poetul simțea că realitățile politice sănt cu atât mai poetice, cu cât rămân mai mult acoperite de generalitatea cuvântului ales să le indice ; de aceea aluzia este reținută.

Rugăciunea căreia plasticitatea de amănunte, totdeauna prezentă la Cârlova, i-a dat câteva figuri fericite, este, totuși, poezia cea mai puțin lirică a poetului¹.

La sfârșitul *Rugăciunei* sclipise o nădejde. Nădejdea nu era trainică. Tara suferează. Poetul, al cărui patriotism creștează ca o furtună, a cărui privire căută înzadar vreo scăpare, s'aruncă cu tot dorul său, cu toată setea de bine, de mântuire, de glorie, între zidurile Târgoviștei : *Ruinurile Târgoviștii* deveniră poezia lui cea mai susținută de o singură revârsare bogată de sentiment, care răsuflă lung. Am arătat aiurea raportul cu Volney². Aici vreau să scot la iveală numai bogăția și energia poeziei.

Ca niciodată până acum, Cârlova își concentrează bogăția de nuanțe în forme scurte, energice, care scutură, ca niște lovitură. Atributul cel mai adevarat se lipește de substantivul cel mai propriu și amândouă se tipăresc adânc în suflet. Din toate părțile curg: reflexiuni filosofice, chipuri poetice, sentimente, vină navală spre ruinele pe care le luminează când într'un fel când în alt fel, producând un variat joc de momente bine alese. Pe rând, iată-le :

Un regret dureros începe³ :

O ziduri întristate ! O monoment slăvit !
În ce mărime 'naltă și voi ati strălucit,
Pă când un soare dulce și mult mai fericit
Își răvârsă lușina p'acest pământ robit !

Atât numai despre trecutul luminos ! La ce mai mult ? Saturn, zeul vremii, începe însă cu dărâmarea :

Dar în sfârșit Saturnu, cum i s'a dat de sus,
În negura uitării îndată v'a supus !
Ce jale vă coprinde ! Cum totul v'a perit !
Subt osândirea soartei de tot ati înnegrit !
Din slava strâmoșască nimic nu v'a rămas ;
Oriunde, nu se vede nici urma unui pas.
Si 'n vreme ce odată oricare muritor
Privea la voi cu râvnă, cu ochiu ajintător,
Acum, de spaimă multă, se trage înapoi
Îndată ce privirea îi cade drept pe voi.

¹ *Rugăciunea* s'a publicat în *Curierul românesc* din 4 Sept. 1839.

² În lectia despre *O noapte pe ruinele Târgoviștei* de Eliade

³ Rog pe cetitor să cetească încet, fixând clar, până în fund, cuprin-
sul fiecarui cuvânt.

Versurile nălucesc un colos negru, întăciunit de vremuri; și în jur pământ necălcat de picior de om; o groază: Regretul lin a făcut loc durerii.

Groaza o scade o sclipire de plăcere filosofică; este al treilea capitol al rapsodiei:

Dar însă, ziduri triste, aveți un ce plăcut,
Când ochiul vă privește în liniștit minut;
De milă îl pătrundetă, de gânduri îl uimîță.
Voi, încă în ființă, drept pildă ne slujîți
Cum cele mai slăvite și cu temeu de fier
A omenirii fapte din fața lumii pier;
Cum toate se răpune, ca urma, îndărăt,
Pe aripile vremii de nu se mai arăt;
Cum omul, cât să fie în toate săvârșit,
Pe negândite cade sau pieră în sfârșit.

Filosofie nu-i, însă, singura legătură caldă dintre poet și ruine; sila de palatele inutile ale prezentului îi duce inima multă spre ruinele care-l alină:

Eu unul, în credință, mai mult mă mulțumesc
A voastră dărămare pe gânduri să privesc,
Decât zidire 'naltă, decât palat frumos,
Cu strălucire multă, dar fără un folos.
S'ntocmai cum păstorul ce umblă pe câmpii
La adăpost aleargă când vedé vijălii,
Așa și eu acumă, în viscol de dureri,
La voi spre ușurință cu triste viu păreri.

Printre dureri și întristări se ivește nădejdea; spusă scurt:

Nici muzelor cântare, nici milă voiu din cer;
O patrie a plângere cu multă jale cer.
La voi, la voi nădejde eu am de ajutor;
Voi sănțeți de cuvinte și de idei izvor.

Scurt; căci realitățile neliniștitore se apropie iarăși. Ele nu lasă pe poet să închidă ochii, ele prefac nopțile în meditațuni durerioase, foarte pesimiste:

Când zgomotul de ziua înceată preste tot,
Când noaptea atmosfera întuneca de tot,
Când omul de necazuri, de trude ostenește
În liniștirea nopții se află adormit,
Eu nici atunci de gânduri odihnă neavând,
La voi fără sfială viu singur lăcrămând
Si de vedere voastră cea tristă însuflat
A noastră neagră soartă descoper nenește,
Mă văză lângă mormântul al slavei strămoșești
Si simț o tânguire de lucruri omenești;
Si mi se pare încă c'auz un jalnic glas
Zicând aceste vorbe: „Ce, vai! a mai rămas
Când cea mai tare slavă ca umbra a trecut,

Când duhul cel mai slobod cu dânsa a căzut!...
 Acest trist glas, ruinuri, pe mine m'a pătrunis
 Și a hulă viață în stare m'au adus...
 Deci primiți, ruinuri, cât voiu vedeā pământ,
 Să viu spre mângâere, să plâng p'acest mormânt,
 Unde tiranul încă un pas n'a cutezat,
 Căci la vederea voastră se simte spăimântat.

Am citat toată poezia. Din ea lipsesc numai versurile șterse de cenzură, indicate cu puncte. Acestea descopereau, de sigur, ac-tualități vinovate, cauze moderne ale negrului pesimism, de care abia îci și colo se dezbracă, pe câte puțin timp, poetul¹.

De-odată *Marșul* oștirii schimbă toată atmosfera. O auroră politica surâdeă țării. Toată țara se umpluse de credință, de nădejde. Tânără armată națională deslânțuise multe suflete din vechea sclavie a orgiei sau a *spleen*-ului: Cine deprinde arma, crește mai întâi în fața conștiinței sale. Cârlova vedeā însă complet: El vedeā și Europa privindu-ne, așteptând:

Deci la arme dați năvală,
 Și la rând eșii cu fală,
 Corbul, iată, s'a 'nălțat!

Deci cu dânsul înainte — !

Pe câmpia românească, o tăcere, până când ?
 Până când, de arme plină, să nu sună când și când ?
 Și p'a căria lungime
 Să nu iasa cu iuțime
 Cetile mereu la rând ?

Această nouă roire de mulțimi românești însemnă reînvierea ostășimei vechi, țărănești. Roarea lor o privesc strămoșii deșteptați din mormânturi:

S'umbrile în veci tăcute
 Stau cât colo nevâzute,
 Privind corbul înălțat.

În sfârșit poetul s'a încălzit de-o fericire, singura de care a avut parte și noroc pe acest pământ:

¹ Ruinele — s'au publicat în 20 Martie 1830. *Albina românească* din 1830 le-a reprodus îndată (p. 116). S'au popularizat prin școale, chiar traduse, în *Dialoguri francezo-românești pentru tinerime* din 1846, lași (T. Co-drescu?). Lui D. Bolintineanu nu-i placu forma; rimele masculine erau prea multe; nu-i placea, nici rima în *it*, repetată de 4 ori (fericit, robit, perit, înnegrit); dar fondul îi era și lui strălucitor (*Albina Pindului*, I, p. 122). Compară însă și apostrofa lui N. Bălcescu în *Istoria Românilor sub Mihaiu-Vodă Viteazul!*

Ce privire dulce mie! Steagul fălfăe în vânt,
 Armele lucesc veri unde, slava ieșe din mormânt,
 Tinerimea îndrăzneață
 Mândră, falnică, măreață
 Ușor calcă pre pământ.

Ușor-ul acesta este cea mai simplă și cea mai simbolică expresiune a sprinteniei cu care nu numai oastea, ci toată lumea românească începù a se avântă spre viitor¹.

Traducerea micii epopei grecești *Ero și Leandru*, din Mu-săos — poezie plină de simfirie și spirit — de pe la începutul sec. VI și a Zairei lui Voltaire caracterizau momentul în care V. Cârlova trecea la lucrări *întinse*, retezate crud de moartea sa.

Pe Cârlova nu-l vor uită niciodată Români: La mormântul geniului Tânăr, în vecii vecilor, nu se usucă lacrimile².

P. S. Popularitatea lui Cârlova i-a susținut-o, în pături largi, colecția *Dorul*, ediția IV, p. 65; ed. VII, p. 146; iar prin școale toate manualele, începând cu *Lepturariu* lui Ar. Pumnul (vol. III) și sfârșind cu toate cele moderne.

O gazetă nemțească l-a tradus în București: *Bukurester Deutsche Zeitung* din anul 1845, p. 26.

Un caietel cu patru poezii de el însemnează *Creșterea colecțiilor Academiei* (II, 91): Caetelele acestea erau obiceinuitele căpii care circulau.

Din scrierile ce i s'au dedicat, afară de cele citate, se mai pot ceta: Pantazi Ghica, *O lacrimă a poetului Cârlova* (1858); D. Bolintineanu, despre Cârlova, în *Albina Pindului* (1868) p. 122—123; G. Bogdan-Duică, în *Sămănătorul* din 25 Sept. și 2 Oct. 1905; și în *Biblioteca scriitorilor români*, a „Minervei“, volumul: *N. Nicoleanu, C. Stamat, V. Cârlova* (1906), p. 133—134.

¹ Marșul s'a publicat în *Curierul românesc* din 11 Oct. 1839. Ca formă, Marșul l-a satisfăcut pe D. Bolintineanu mai mult (*Albina Pindului* p. 123). La plejuri a mai fost retipărit, de ex. în 1877 în *Resboiul* (13 Sept.); în *Timpul* (No. 209), unde se afirmă că este publicat exact de un contemporan al poetului; și în *România liberă* din 4 Sept., dintr'un manuscript comunicat de Dimitrie Jarcu.

² La moartea lui Cârlova de I. Eliade Rădulescul este o poezie scrisă cu imprumuturi din Lamartine. Vezi și *Cununa lui Cârlova* de Iancu Văcărescu

C. FACA.

(Lecție ținută în 20 Martie 1920).

Colegului Dr. N. Drăganu

Stirile despre întâiul Faca întâlniți în documentele Munteniei nu sănt măgulitoare pentru purtătorii acestui nume, azi, totuși, simpatice: Oameni de casă, slugi, la un Suțu-Vodă, deci slugi grecești ai unui Fanariot și numesc, la 1810, boierii — cei mari, într-o epocă în care boierimea mică, spre supărarea celei mari, râvnează la posturi înalte¹.

Slugă la Mihaiu Suțu-Vodă² a fost acel Faca de-a căruia îndrăzneală se tem boierii care-l denunță lui Beaupoil St. Aulaire și despre care St. Aulaire scrie lui Cușnicof, guvernatorul rusesc al țării ocupate de armatele țarului.

La 1793 întâlnim un Ioan Faca ispravnic, care îngăduie slugilor sale, la târgul Slatinei, o sumă de abuzuri care sănt curate escrocherii. Același Faca are datorii către un Rus — este vorba de 500 taleri — pe care nu se grăbește să le plătească; dar, altfel, el făcea opoziție și era francofil, la 1798³.

Acesta trebuie să fie acel Ioan Faca pe care, la 1804, domnul țării C. A. Ipsilante îl surghiunește la Sinaia, deși, din cauza lăcomiei, ispravnicul falsificator, hoț, dar francofil, cum nu era Vodă, ar fi meritat să-i taie capul; având femeie și copii, Vođă îi dăruiește zilele și îl trimite numai în fiare, la Sinaia⁴.

Se pare că pedepsitul de mai sus este clucerul care la 1811, Sept. 3, era mort⁵. Vel clucer fusese el de pe la 1810⁶.

Originea familiei fac, deci, impresie rea.

Însă omul, familia se potrivește țării, în proporția în care, petrecând în ea, se naționalizează; și în curând întâlnim un Faca,

¹ Memoriile Academiei, vol. XXXII, p. 217—288, în art. *Arhivelor Chișinăului*.

² Domn, cu 2 întreruperi, între 1783—1802.

³ V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800—1833 (1893), p. 402 și 243.

⁴ V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, t. XI, d. 482—483.

⁵ Loc. cit., p. 715.

⁶ Memoriile Academiei, t. XXXII, p. 284.

despre care aflăm numai știri bune. Acesta este Manolache sau Emanuil, care, pe la 1836, era ocârmuitor în Câmpulung, unde institutor eră D. Jianu, un om distins, unde ocârmuitorul dase zor să-i clădească acestuia și orașului o școală bună, deschisă la 8 Sept. 1836 cu *Cântarea Dimineții* de Eliade¹. De la Muscel, Emanuil, care avea rang de serdar, a fost trecut, în aceeași slujbă, la Ilfov, la București², în locul D-lui al doilea postelnic C. Faca. În 1848 Manolache Faca a fost prefect la Râmnicul-Sărat.

Un alt Faca, Constantin, acesta clucer, mort în 1831 avuse două moșii: Făureii și Cocovenii din Ilfov³. Acesta a' fost tatăl poetului.

Pe la 1830 – 1840 Facaeștii sănt deci bine instalati în slujbe și moșii; iar către Ruși nu mai au datorii în taleri, ca „sluga“ lui Suțu, ci, precum vom vedea, numai de cele morale sau — tot imorale? Ei ajung și în parlamentul țării, în Adunarea obștească, devin legislatori. În 1841 — în această Adunare șade și Emanuil (din partea Buzeului), și Constantin, poetul (din partea Ilfovului). Așă iute se urcă, pe atunci — în viață de stat, neamul grecesc în țara românească! Facaeștii se urcară și mai sus. Fratele Domnului țării, Mihail Ghica, era cumnatul poetului, a cărui soră, frumoasă și deșteaptă, era, deci, cumnata principelui Alexandru.

Mihail Ghica era — de la 1831 — vornic de țara de sus, întâiul vornic⁴. M. Ghica era un om cu multe cunoștințe, zice I. Samurcaș⁵. Se pare că încă de pe la 1818 el prelucrase un dicționar geografic francez de Vosgien (?), în grecește⁶. Manuscrisele lui de dicționare greco-române le cunoștea și Eliade⁷. Arheolog diletant, dar pasionat era; *Curierul* lui Eliade ținea socoteală de excursiile lui arheologice⁸. Doi ani mai înainte, în 1835, el întocmisse chiar muzeul de antichități din capitală, recrutând ca conservator al muzeului pe pictorul Wallenstein⁹. Drept este, însă, că atunci când a fost vorba ca și tezaurul de

¹ Raportul lui C. N. Rucăreanu în *Muzeu național* din 23 Sept., același an.

² Almanahul Statului, 1837 și 1838 (p. 97)

³ Curierul românesc, 1831, p. 289

⁴ Curierul românesc, p. 4

⁵ În prefată la *Biblioteca româno-istorică*, 1839.

⁶ Dr. C. Iken, *Leukothea*, II, p. 189

⁷ Curier de ambe sexe, vol. IV, p. 61.

⁸ Anul 1837, p. 181 și urm.

⁹ Almanahul Statului, 1838, p. 252.

la Pietroasa să intre în muzeu — cu greu îl-a dat preacinstitului Petrache Poenaru¹. Mihail Ghica concepuse chiar și ideea unei universități românești, cum ne spune, de sigur C. Boliac, în ziarul său². Toate interesele acestea intelectuale îl fac simpatic pe marele vornic, președinte al sfatului administrativ, cavaler etc., căruia nu trebuie să-i uităm nici meritele câștigate prin sprijinirea tuturor școalelor. Totuși, M. Ghica era o mediocritate, mai ales morală.

Insă palatul lui era un loc potrivit de studiu pentru C. Faca, poetul.

Cu ajutorul acestui cununat, C. Faca trecu ușor la palat, unde Alexandru D. Ghica se instalase din 1834.

Streinii spun că curtea lui Al. D. Ghica era abjectă³. Consulul francez regretă că, din nefericire, Domnul are o familie numeroasă, în care scandalul și licență sănt zilnice și care-i atrage, prin aceasta, o mare desconsiderare⁴. La acest scandal luă parte și frumoasa Catinca, sora poetului, soția lui Mihail Ghica, care era, altfel, o femeie invățată⁵, o femeie care știu să-și câștige chiar o influență efectivă asupra politicei externe a Domnului, cum ne spune chiar fiica ei, Dora d'Istria⁶.

Domnul era, drept vorbind, și creațiunea ei, dacă nu chiar numai a ei. Consulul francez din București cunoșteă și semnală guvernului său aventura amoroasă a gen. Kisseleff cu Catinca M. Ghica⁷. Iar publicistul francez al partidului național, Félix Colson, spunea același lucru, în cartea sa de la 1839, despre țările românești⁸. După Colson, Kisseleff ar fi cedat chiar foarte ușor spiritualei greco-românce⁹!

¹ AI. I. Odobescu, *P. Poenaru*, p. 17

² *Trompetta Carpaților*, 1869, No. 786, p. 3142.

³ M. de L *** *Coup d'oeil sur l'état actuel de la Valachie*, Paris, 1835.

⁴ Vezi și *Anul 1848 în principatele române*, vol. I, p. 3, despre soția lui Mihail Ghica.

⁵ *Revista nouă*, II, p. 161.

⁶ In *Gli Albanesi in Rumenia*, 1873, p. 441.

⁷ 1835; generalul este: *l'âme de toute cette combinaison en Valachie, à cause d'une intrigue amoureuse avec la belle soeur du Prince*.

⁸ *De l'état etc.*, p. 52-56.

⁹ In schimb, Smaranda Ghica, soția altui frate, a lui Alecu Ghica, era o întrupare a idealului femenin vechi-român. Necrologul lui I. Brezoianu, în *Curierul românesc*, 1842, p. 45. Alecu era șeful departamentului finanțiar.

A treia femeie faimoasă a familiei era Maria Văcărescu, soția spătarului Const. Ghica, care, despărțindu-se, deveni Doamnă, măritându-se, după un mare scandal, cu prințul domnitor G. Bibescu.

Pe la 1836—1838 familia aceasta era judecată aspru de opinia publică a celor buni. Trei frați: Banul mare Mihaiu, vornic din lăuntru, Spătarul mare Constantin, șeful oștirilor și Postelnicul mare Alecu, șeful finanțelor, ocrotiți de fratele lor, Domnul, făceau (1838) administrație rea și demoralizătoare. Scrisoarea de la 1 Ianuarie 1839 a lui Șt. C. Golescu către A. D. Ghica, Domnul, este glasul judecății citată¹: Guvernul pierduse orice ascendent asupra spiritului public; guvernul însuși nu respectă demnitatea omenească, nici măcar în armată, unde de ex. s'a văzut un ofițer aprinzând felinarele la poarta marelui Spătar; acum, în oaste, tinerii nu mai intrau pentru patriotism, ci pentru leafă. Șt. Golescu atacă direct pe frații Domnului. Și-i spunează, de ex., că M. Ghica a greșit rău luând înapoi o femeie, pe soția sa, care greșise cu alții.

Curtea era, de sigur, deplin compromisă, orientală.

Iată care era atmosfera, în care relațiunile familiare, înruditările, îl chemau pe poetul Faca, să respire; iată care era țara, pe care o generație Tânără, din care și Faca facea parte, se pregăteau să o ridice.

Acum se va înțelege deplin de unde au ieșit versurile lui Faca despre *Ministrul*, care, foarte vesel, îl întâlni deunăzi și-i spuse că censura se va ridică:

Numai toți ai Stăpânirii să nu fie supărați,
Precum și judecătorii și ceilalți amploaiați;
Divaniții iar de obște; dejurștașii iarăși toți:
De nimeni din cei din slujbă niciodată să nu poți
Să scrii cevă de dânsii...
Poți să scrii de calicime, ca de prostii răposați,
De femei fără protecții și de toți cei scăpătați...

Acum se va înțelege *Blestemul lumii*, o naivă, dură expresie a scărbei de lume, care se sfârșește cu dorința:

În loc de-oameni, vie draci,
Să răsuflie astă pământ!

Pe Ecaterina Faca-Ghica a cântat-o Eliade, care, preamarind pe Dora d'Istria, nu poate găsi (1846) laudă mai mare decât:

E ca mă-sa de frumoasă,
S'o vezi, soro, n'o mai uită.

Afară de Dora d'Istria, mai avem, ca derivare literară din acest neam, pe Adina Olănescu,

¹ A publicat-o C. D. Aricescu, în *Corespondența capilor revoluției*, broșura II, p. 9 și D. A. Sturza, în *Anul 1848* etc., p. 1.

Ce scârbă morală trebuie să fi simțit el, pentru ca să crează că pământul ar fi mai ușurat, dacă în locul oamenilor, l-ar împopula dracii!

Se pare că sufletul lui Faca a suferit mult, în familie și în țară. Pentru tot ce știm despre el ni-l arată om simțitor, om drept, om iubitor de înaintări naționale, care întârziau, om destinat suferinței. Dar el nu era o fire combativă. Pe cei mari, pe dracii vieții publice, i-a combătut în Adunare, însă — delicat, nu la locul întâi, nu cu cel mai tare glas. Pe cei mici într-o satiră blândă, zimbitoare; și într-o comedie tot atât de zimbitoare.

Despre aceste voiu spune încă un cuvânt, întemeiat însă pe cunoștința vieții lui C. Faca, despre care nici o biografie nu s'a scris, despre care avem însă știri suficiente.

Biografia:

Dacă în 6 sau (?) 7 Martie 1845, când a murit, C. Faca a fost de 45 de ani, el s'a născut la anul 1800¹.

Dacă Eliade îl laudă pe Faca și pe Balăcescu ca elevi ai școalelor vechi, ei sănt un rod bun al lor, rod bun de opus literaturii proaste care acum, pe la 1860, se gazetăreau². Bănuesc că C. Faca va fi trecut și pe la Sf. Sava, unde a putut vedea, ca Tânăr de 18 ani, pe G. Lazăr, pe Eliade.

Pe la 1834 el era membru al Societății Filarmonice, deci membru căștigat luptei pentru refacerea politică și culturală a patriei sale³. Tendințele Societății Filarmonice l-au îndemnat să scrie și comedie sa, care s'a și reprezentat în București (poate întâia oară) în Noemvrie 1835⁴.

În 1838, într'un an de luptă politică serioasă, el reprezintă, în Adunare, Ilfovul.

În Adunare, ca membru în comisia „finanțială“, cum i se zicea atunci, C. Faca este om de inimă: Se aflase că sănt copii săraci cari nu-și pot cumpără cărți de școală, „faptă vătămătoare luminării obștești“, zice și el, zic și soții lui din comisie: Ioan Fălcianu, Manuil Băleanu, C. Filipescu, I. Câmpineanu, Iancu Roset; ei propun, deci, ca mai bine să se facă economii la cancelarie, decât să lase pe copii fără cărți⁵.

¹ *Curierul românesc*, din 9 Martie 1845, p. 77, 81.

² Prefața la Bălăcescu, p. 82.

³ Eliade, *Equilibru*, p. 80.

⁴ *Gazeta teatrului național*, 1835, p. 20.

⁵ *Analele parlamentare*, anul VIII, p. 252—254.

În lupta pe care Adunarea de la 1838 o duceă contra Domnului, contra rudei sale, C. Faca era în opoziție, alături cu aceiași șefi, numiți de mai sus. Consulul francez îl cită și pe C. Faca printre spiritele conducătoare ale opozițiunii¹.

Lupta contra lui Al. Ghica a avut ca urmare destituirea Domnului. Destituirea a urmat după o „doleanță“ a Adunării, pe care o scrisese G. Bibescu, Doleanță aceea, din 14 Februarie 1842, este îscălită și de Faca.

În 1843, anul alegerei lui G. Bibescu ca Domn, Faca este tot membru al Adunării.

În timpul din urmă al vieții C. Faca a fost procuror la secția I a înaltului Divan².

La îngroparea lui C. Faca s'au ținut două cuvântări: au vorbit C. Boliac, C. A. Rosetti; alta o preparase Eufrosin Poteca, dar n'a rostit-o³. Cuvântările îl descriu ca om plăcut, amabil, ca reprezentant vrednic, ca slujsbaș bun, exact, activ, ca bun scriitor.

Pe patul de moarte, trist, el își asemănă viața să cu a tatălui său: „Potrivită mi-a fost soartea cu a tatălui meu; și el a murit primăvara, în vîrstă de 45 de ani, clucer mare și în toate împrejurările ca și mine“.

Îl răpusese o peripneumonie.

Prietenii plângneau acum pe „acel Faca, ce le făcea bucuriile lor, când era în mijlocul lor, care știă atât de bine a căștigă inimile lor, a-i încântă cu naivitățile sale“ (Boliac).

Mica-i operă, care-i va asigura pomenirea în orice istorie literară românească, este comedia *Franțuzitele*.

Argumentul că *Franțuzitele* n'au putut să fie scrise la 1833, deoarece franțuzismul nu pătrunse înca atât de adânc, încât să producă tipuri ca cele două domnișoare, cade în fața știrei pozitive că piesa s'a reprezentat la 1835. Totuși adaog câteva considerații despre acest argument al d-lui N. Iorga.

In *provincie*, limba franceză înaintase mai încret. In Craiova de ex, până la 1829, limba franceză nu se propusese în școale. In acel an cavalerul Scarlat Roset, elevul lui G. Lazăr, a introdus-o în școală de la mănăstirea Obedeanului. Profesorul a fost Laplace⁴. Însă în capitală procesul era bine înaintat. La 1822

¹ Hurmuzachi, *Documente*, vol. XVII, p. 700.

² *Almanahul Statului* pe 1844, p. 82.

³ *Curierul românesc*, 9 Martie 1845. Nr. 21; și 12 Martie.

⁴ *Curierul românesc*, din acel an

Lejeune făcea experiență că, în capitală, toți boierii înțelegeau și vorbeau franțuzește; oricât de puțină educație ar fi avut, ei puteau să întrețină o conversație. Peste douăzeci de ani, diplomatul Édouard Thouvenel¹ era mulțumit că limba franceză devenise chiar bază a învățământului și că ideile franțuzești înaintează în țară: *nos idées se font jour avec notre langue.*

Intre 1820 și 1840 se molipsiseră și clasele inferioare. Eliade însuși este martor că, în aceste clase, pe la 1833, fenomenul franțuzirei era „în miniatură“ și „foarte rar“; și că pe-aunci „numai chirațite vorbeau acest jargon româno-francez“².

„Chirațite“ sănt prețioase ridicolă, explică Eliade în prefată la Faca. *Pretioasele* le-a numit, la 1833, și Faca, imitând pe Molière. Intr'un manuscript al Academiei piesa se numea însă și *Comodia vremii*³. *Pretioasele* erau ale vremii.

Rămâne deci, și din acest punct de vedere, necontestată data 1833, care se poate întări și altfel. În scena a 2-a a actului II se vorbește despre Diupor: *Ia vezi, mama, niște pasuri care m'a învățat Diupor.* Diupor era, la 1833/34, maiestru de danț al Școalei filarmonice, pe care Eliade îl lăudă, în cunoscutul său discurs din 29 August 1834, la întâiul examen al școalei⁴.

Cuprinsul piesei: Coconul Ienache, boier de mahala, sătul de coonași militari, franțozoaică, ceaiuri, bon-ton și pălării, dă poruncă ca nimeni să nu-i mai turbure casa. Dar Elenca și Luxandra, franțuzitele, nu ascultă. Ci se sfătuesc aşă⁵.

Elenca

Ascultă, ma șer Luxandră, aş vrea să mă plimb pă Pod,
Șăpoi să stau cu caleașca la Madam marșand de mod.
Voiu să-mi fac o pălărie cu blonduri și an velur.
Căci îmi vine a merveliu cu boaoa de samur.

Luxandra

In jurnalul după urmă e ceva deosebit:
D'abor o demoazelă, când se află an vizit,
Este de bonton la modă să aibă capot deschis,

¹ *La Hongrie et la Valachie*, Paris, 1840, p. 224. — Thouvenel a cunoscut și pe C. Faca, p. 345—349.

² Prefată la *Poezii inedite*, p. 279.

³ M-ptul 2505.

⁴ D. C. Ollănescu, *Teatrul la Români*, II, 1898, p. 35. — Cunoscând târziu (1923) ediția d-lui V. Vârcol, văd din ea că însuși Faca i-a scris data: Aprilie, 1833. Profit de prilej să recomand textul publicat de d. Vârcol,

⁵ După ediția Vârcol.

In mâna cu portofeliu și cu baiader închis,
Iar când mergem la plimbare, voale verzi ne trebuesc,
Ba de soa și botine ca 'n jurnalul franțozesc.

Elena

Ah! ma șer, să-mi vezi mantela, mai sublim, mai lucru fen,
O dublură 'nfricoșată și față amur san fen,

Luxandra

Și-a mea nu este urită, am ales o samoă.

Mariuța

S'o mai slăbiți, ar fi bine, din dublură și rețea,
Că boieru nu glumește.

Luxandra

Ce visează? Kel idé?
Ma șer, unde mi-e lorneta că nu-ș cine trece a piè.

Elena

Este monsieu Dumitrache și încă c'un ofițer,
Prea galant, cu epoleturi, zâu că nu e urîtel.

Mariuța (singură)

Lucru vrednic de mirare, par'că ar fi un făcut,
Ii vezi cum să face ziua, te-apucă în asternut;
Par'că ar dormi pe poduri, cum deschizi, de ei să dai.
Are dreptate boieru, âștea sănt niște crai,
Iar ele dușmance casei! n'au minte nici d'o pară,
S'or mai mărită și ele, când mama s'o deșteptă!

Dumitrache, ofițerul Panaiotache și căpitanul Simion vin spre ele, fac o vizită și sănt invitați la ceaiu. Dumitrache, care rămâne după ce ofițerii pleacă, declară amor Elencei afectate, care nu se tulbură de prezența Mariuței, cu ochi isteți, care ține cu boierul și cu colegul de serviciu, cu Stan al ei; ca și ea, Stan critică tot sănătos, în scena următoare cu Dumitrache.

In actul al II-lea cei doi mahalagii: Ienache și Pavel continuă critica bătrânească. Abia ies însă și vin fetele, vine mama lor, cocoana Smaranda, Mariuța. Cocoana Smaranda e copleșită:

Apoi le-am scos și la clupuri, la masche, la nobil bal.
Și-acum vor să mai învețe cum să 'ncalce pe cal.

Tocmai sosesc Simion și Panaiotache; dar peste ei vin Ienache și Pavel. Învârtind ciubucul amenințător, Ienache silește

pe ofițeri să se retragă cu nădejdea, totuși, că... „mâine să mai venim”. Ienache triumfă¹:

Pas' de dormi, pas' de te culcă, plin de venin și necaz!
Dar de-or poftă soarèle, să vie, de au obraz.
Fie 'n viitor, la lume, de pildă cașcioara mea:
Aib'o 'n veci ca de oglindă cine-a voi să se iea
După smorfuri d'alde astea —

Acțiunea nu are nici o pretenție. Comicul îl constituie diformarea pseudo-culturală a tinerelor mahalagioaice și stilul lor macaronic, printre care se străvede însă inima bună a fetelor care, la adegă, se supun autorității târziu resuscitate a părintelui.

Subiectul era, însă, *românesc*; și aceasta i-a dat importanță. *Franțuzitele* erau un pas înainte spre crearea comediei românești, care abia peste câțiva ani, peste vreo zece ani, ne aduse pe *C. C. Iorgu de la Sadagura* (1844), de V. Alecsandri, adevărul început al comediei noastre.

Comedia lui Faca s'a dat în cursul vremii de multe ori. Mai încoace eu am găsit-o, chiar la 1884, dându-se la teatrul Orfeu, cu actorul Hagiescu², dar scoborâtă alături de farse ca *Găgăuții* și *Tot în halat!*

Cui i s-ar părea că proporțiile mici ale scriitorului Faca nu justifică o lectie atât de amănuntită, îi spun că orice epocă literară se poate judecă cu atât mai bine, cu cât mai amănunțite sănt cunoștințele despre toți scriitorii epocii: Nici o viață literară nu este atât de săracă, încât să nu lămurească câte ceva din marele complex al culturii naționale, a cărei cea mai proprie și mai caracteristică floare este literatura.

¹ La Vârcol, curios:

Dar dori poftă soarele să vie de au obraz;
apoi, că în original, fără corespondurile lui Eliade, păstrate în text:
Slujească 'n viitorime lumii pildă casa mea
Aib'o 'n veci într'o vedere cin'o voi să se ia
După fleacurile lumii.

² Ziarul *Răsboiul* din 29 Sept. și 7 Oct.

GRIGORIE ALEXANDRESCU.

I.

BIOGRAFIE

(Lecțiune ținută în 22 Martie 1920).

Colegului Vasile Bogrea,
bun sfătuitor literar.

Acum douăzeci de ani am publicat, în *Con vorbiri literare*, despre Gr. Alexandrescu, un studiu care, pot spune, a fost rodnic: Pe temeiul lui și-a scris d. E. Lovinescu studiul său, pe care-l veți ceta, și Em. Gărleanu ediția sa, pe care vi-o recomand ca cea mai folositoare. Alături de aceste cetiri veți așeza apoi informațiile ce vi se vor da în două-trei lecțuni, care, din fericire, se pot completa cu interpretările pe care on. mieu coleg Dr. I. Paul le desvoală, tocmai acum, în seminarul său, în care discutați pe Alecsandrescu¹.

Câte cevă nou și câtevă păreri care mă deosebesc de d. E. Lovinescu le veți găsi motivate în aceste lecții, de astă dată sumare.

Vou începe cu biografia poetului, desvoltând, însă, numai părți mai puțin studiate în scrierile de până acum.

Despre tatăl lui Alexandrescu ar fi de cercetat, dacă el nu este cumva identic cu Mihaiu Lixăndrescul, biv 3-lea vîstier, care, în Ianuarie 1808, era condicar al județului Dâmbovița, deci mic slujbaș². Poetul îscălia Gr. M. Alecsandrescu.

Mama lui Gr. Alexandrescu era Maria Fussea, sora lui Nicolae Fussea; din acesta se născură: Elisabeta, măritată cu prof. Mihail Drăghiceanu, Hristache, deputat în divanul *ad-hoc* la 1857 și Constantin, fost prefect și deputat; ea și ei erau aşadar verii lui Gr. Alexandrescu³. Fuseștii erau neam de boieri mici, ca și Alexandreștii.

¹ E. Lovinescu, *Viața și opera lui Grigorie Alexandrescu*. București. „Minerva”, 1910. — G. Bogdan-Duică, *Despre Grigorie Alexandrescu*, în *Con vorbiri literare*, XXXIV, 1900, p. 746 și urm.

² De el pomenește V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, Seria 1800—1830, t. II sau t. IX, p. 222.

³ Virgiliu N. Drăghiceanu, *Întemeierea școalelor din Romanați și Dâmbovița*, București, 1914, p. 24.

Și Alexandreștii erau, ca și Fuseștii, o familie numeroasă. Despre ea a vorbit Pantazi Ghica arătând că poetul avea cinci frați¹.

Anul nașterei poetului nu-i sigur: 1812, 1810² ori — și altul? În 6 Martie 1832 Alexandrescu era abia de 18 ani³; însă 1832—18 = 1814! Când I. Ghica, care l-a cunoscut la 1831, afirmă că la vîrstă de 17 ani Alexandrescu cetise toți clasicii francezi — eu cred că la 17 ani, deci la 1831, l-a cunoscut Ghica — el dă sprijin afirmațiuniei lui Eliade, pentru că 1831—17 = 1814! Chestia anului nașterii rămâne încă deschisă. S-ar putea să fi fost 1814.

La București Alexandrescu a venit ca să continue studiile sale. Unchiul său, părintele Ieremia, l-a adăpostit la pensionul lui I. A. Vaillant, în primăvara anului 1831, când Sf. Sava încă nu era deschis⁴.

La stat I. A. Vaillant a fost angajat abia din 1 Maiu 1832. Acum pensionul lui era anexat Sf-tului Sava.

Profesorii de la Sf. Sava erau: Eufrosin Poteca, Ion Popp, Gh. Ioanid, G. Popp, C. Moroianu, S. Marcovici, I. Genilie, Al. Popp, Petrache Poenaru. Toate studiile superioare erau: patru limbi (grecească veche și nouă, franceză, slovenească), istorie universală și pravila!

Să recunoaștem: Dacă, în *Ingratul*, Eliade îi spunea lui Alexandrescu că la Sf. Sava nu s'a ținut de carte, că nu a învățat nici legile cursului special, care ținea trei ani — adecă: pravila, la care profesor era C. Moroianu, om de la care se putea învăță — și dacă Alexandrescu îi răspundea că nu prea are ce să țină, că lui îi trebuiește filosofie, care nu se află în Sf. Sava, trebuie să-i cam dăm dreptate lui Alexandrescu: Pentru el, la înălțimea la care se află, în Sf. Sava nu erau maeștri suficienți⁵.

¹ În romanul *Un boem român* (1861), p. 8, 329.

² Lovinescu p. 13. Vezi și necrologul din *Convorbiri XIX*, p. 796.

³ *Curierul românesc*, 1832, p. 47

⁴ V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, I, p. 137—138.

⁵ Cursul de legi, la care Eliade face aluzie în *Ingratul*, și la care Alexandrescu nu a stăruit, s'a anunțat din 1831 pentru viitorii judecători. *Curierul românesc* din acel an, p. 108.

Poetul se aruncă, deci, în lecturi particulare numeroase.

Dacă memoria lui I. Ghica nu se înșală, în 1831, când Alexandrescu intră în școala lui Vaillant, acesta știă pe de-rostul pe Anacreon; recită scene întregi din Sofocle și Euripid, cetise pe Xenofon și Tucidid: cetise pe toți clasicii francezi, recită scene întregi din Fedra și Andromaca lui Racine.

De unde atâtă carte?

Poetul cetise mult „în podul casei la Mitropolie”, zice Ghica: acolo se aflau vreo mie de volume, adaoge biograful. Vor fi fost și mai multe, deoarece Mitropolia iubise literatura, mai ales când mitropolitii erau Greci culți și literatura cumpărată — grecească.

În București erau pe-atunci două biblioteci: la Sf. Sava și la Mitropolie. Când mitropolitul Ignatie, originar din Mitilene, a cumpărat de ex. bogata bibliotecă a lui Sonnini de Manoncourt, el a dăruit cărți Sf-tului Sava, dar va fi opriț și pentru Mitropolie¹. Dacă aici cărțile ajungeau și în pod, câte un Alexandrescu le găsea și acolo! De aceea, la 1832, regulamentul școlar muntenesc hotără ca pentru Sf. Sava să se ia cărți de la *Mitropolie*, episcopli și mânăstiri². Alexandrescu a putut chiar să asiste la vreun astfel de transport, menit să contribue la întemeierea *din nou* a bibliotecii Sf. Sava, reinstalată la 1836 și îmbogățită, până la 1838, cam până la 10000 de volume³.

Așadar: Mediul bibliotecăresc există și la Mitropolie, și la Sf. Sava, între care circulă poetul Alexandrescu.

Dar eu cred că pentru a ceti atât de mult cât cetise poetul, „școala inimii și a spiritului” (I. Ghica) nu este de ajuns. Trebuie și o pregătire inițială, pe care eu o datez — din Târgoviște. În primăvara anului 1831 Alexandrescu cetea; în toamna lui 1830 venise — *poate* — din Târgoviște; puțină de a ceti literatura serioasă arătată nu se căștigă, însă, într-o iarnă! De aceea trebuie să admitem că Gr. Alexandrescu la Târgoviște trebuie să fi învățat și limbile grecești, veche și nouă, și limba franceză, în felul și după chipul și asemănarea familiilor boierești, de la profesori particulari.

¹ Despre Sonnini, mort subit, la noi, vezi Th. Thornton, *État actuel de la Turquie*. Paris 1812, p III. și I. Rizo Nérulos, *Cours de littérature, 1828*, p. 73.

² §§ 246—249. Vezi V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, vol IV. p. 309.

³ *Almanahul Statului* pe anul 1838, p. 253.

Studiile de la Târgoviște *continuau*, deci, la București, mai mult în particular decât în școala publică¹.

Privitor la activitatea literară din acest timp admit și eu că Alexandrescu va fi scris versuri în Târgoviște; dar — nu știu care. Și de aceea, împreună cu Eliade, continuu a atribui influenței literare a banului Gr. Băleanu mai multă însemnatate decât cea recunoscută de dl E. Lovinescu².

Grigore Băleanu era un om deosebit. Odată, când fiul său Manoil apără, în Aduñarea obștească, drepturile bisericei, banul Grigorie îl sărută în plină ședință. Banul iubea și pe elevii de la Sf. Sava: Dacă erau lipsiți, el îi îmbrăcă și le cumpără cărți³. Se vede că pe deșteptul Alexandrescu *l-a luat chiar în casa sa*, el fiind și bucuros să crească boieri, cum și el crescuse, ca copil de casă, în familia unchiului său. Așa aș interpreta eu pe Eliade vorbind despre Băleanu și Alexandrescu⁴. La Băleanu Alexandrescu a fost, deci, înainte de-a fi în casa lui Take Ghica. Poezia *Ingratul* confirmă credința mea vorbind despre ușile streine — deci mai multe — pe la care ceruse ori primise adăpost bietul poet sărac. Și dacă acesta a intrat, mai apoi, la Eliade, la Take Ghica, pentru ce, fiind și mai Tânăr, s'ar fi sfuit să intre la G. Băleanu?

Din primăvara anului 1831 Alexandrescu cunoaște, prin Ion Ghica și prin tatăl acestuia, Take Ghica, pe I. Eliad, I. Văcărescu, pe frații C. și I. Câmpineanu, pe Eufr. Poteca și alte notabilități bucureștene, cărora le cetește sau le recitează versurile sale⁵.

I. Eliad îl luă la sine; îl ținu la școală; îl îngriji în boala sa de febră tifoidă; și îl izgoni apoi îndată ce devină îndrăsneț.

Acum poetul căută adăpost la Ion Câmpineanul. Dacă ne orientăm numai după rangul acestuia: *maior*, ca dl E. Lovinescu⁶, atunci nu faptul putea să se întâpte numai „cam prin 1834“, deoarece I. Câmpineanu era maior și în 1833⁷, și mai înainte.

¹ Ipoteza dlui E. Lovinescu: cu *Adio* din 8 Mai 1830 și consecvențele acestei date, etc. nu se poate argumenta suficient.

² Pg. 22.

³ *Gazeta de Transilvania*, 1843, p. 8

⁴ Gr. Băleanu a murit în 15 Dec. 184¹. Se născuse la 1777. *Gazeta de Transilvania*, 1843, p. 4, în necrolog.

⁵ C. Câmpineanu a murit în 1833 (Ghica, *Scrisori* p. 631): cifră de limitare cronologică.

⁶ Pag. 53.

⁷ *Curierul românesc*, 1833, p. 116

I. Câmpineanul, militar de la 1830, îl îndeamnă pe Alexandrescu să se refugieze în armată; dl E. Lovinescu¹, nu a putut află data intrării în armată a poetului și o pune, totuși, pe la sfârșitul lui 1836 sau chiar la început lui 1837. Nu; el a intrat îndată ce s'a mutat la Câmpineanu, pentrucă între 1 Sept. 1834 și 1 April 1835 el era praporgic (*Prg*), avea rang militar². Era firesc ca poetul, om de cel puțin 20 de ani, să nu stea prea mult pe capul protectorului său. Deci, în 1834 Alexandrescu purta uniforma!

Când a fost luat din București cu amici, cu Filarmonica, cu Elencele și Ralițele acestei societăți, cu subiectele fabulelor sale și trimis la Focșani, să păzească la graniță, poetul era tot praporgic. Când, sătul de umilită ocupație ce i se dase, și-a înfățișat dimisia, în Oct. 1837 — tot praporgic. Nici-o înaintare; Se pare că nici n'o merită, ca militar.

El se întoarce deci, în București, ca simplu literat, și își pregăti îndată al doilea volum (1838).

Acum el era însă literat de-ai — Câmpineanului; în această calitate ațâtă pe Eliade, care ținea cu Al. Ghica Vodă, printr-o fabulă (5 Martie, 1838): *Vulpea, calul și lupul*; Eliade porni un războiu de desființare morală, pe care vă rog să o urmăriți în dl E. Lovinescu. Eliad a fost desaprobat de multă lume, ca de ex. de Ioan Maiorescu³. Dar cu tot *Ingratul* său, Eliade nu l-a putut omorî pe Alexandrescu⁴.

Anul 1840 ne aduse cunoscutul complot, la care Gr. Alexandrescu nu a luat parte. Arearea lui povestită de I. Ghica, s'a făcut în timpul cercetărilor, spre siguranță: Însă, în raportul comisiei de cercetare numele lui nici nu este amintit⁵. El a fost cercetat ca *aderent cunoscut* al lui Câmpineanu și ca literat suspect în intregime, nu anume pentru *Lebădă* ori *Anul 1840*.

Date fiind aceste împrejurări, supt Vodă Alexandru Ghica nici vorbă nu putea să fie de vreo „procopseală“ pentru Alexandrescu. În anii 1841 și 1842 trebuie să ni-l închipuim, deci, tot ca pensionar camjenat — al lui Take Ghica, la care a stat

¹ Pág. 54.

² Broșura *Lucrările Societății filarmonice din 1835*, p. 31.

³ Corespondența lui G. Bariti, la Academie, VI, p. 137

⁴ La 1839 Alexandrescu nu a fost la Paris, cum crede dl I. C. Filitti. *Memoriile Academiei române*, Sec. ist. XXXIV, p. 210.

⁵ Vezi lucrarea dl I. C. Filitti, despre mișcările revoluționare, în *Memoriile Academiei*, Sec. ist., v. XXXIV.

până la 1844; tot ca om necăjit pe lume, care-i simte, însă, superioritatea — căci tocmai acum el ajunge la culmea desvoltării talentului său; tot ca critic ascuțit în forme poetice.

Critica lui Alexandrescu intră, în mod estetic este contestabil, chiar și în poezia *Răsăritul lunei la Tismana* (1842). La 1868 D. Bolintineanu își aduceă aminte că niște strofe democratice din *Răsăritul* erau îndreptate ca o „lovitură energetică dată familiilor protipendade“ care pretindeau că sănt din nobilii vechi ai țării¹. Erau versurile democratice:

Dar Români, fii ai acelor ce 'n vechime se luptără,
Cu sudori adăp pământul, căștig hrana în dureri;
Sânt plugari; și alte nume, oameni noi se înălțără,
Oameni ne'nsemnați și mândri de vechimea lor de ieri.
Streini prinți ce ne-apăsară au dat lor, drept mângâiere,
Averi, cinsti, care odată se 'mpărțeau drept răplătiri;
Monopol fac azi de drepturi; în a lor scurtă vedere,
Propășirei neînvinsene pun ei dese 'mpotriviri
Nu-i aşa legea naturei, nu-i aşa a țării lege ;
Ca tot ce nu e la locu-ț, va cădeă trufia lor:
Al sudorilor streine rod ei nu-l vor mai culege;
Va fi mare tot Românum țării lui folositor !
Cugetări adânc ascunse, idei drepte și înalte,
Ce, în inimile-alese, ura lor le apăsa,
Vor vedea lumina zilei; și în formă de mari fapte,
Supt privirea provedinței, lumei se vor arăta !

Așezate în lumina mărturisirii lui D. Bolintineanu, versurile citate devin un prețios semn de orientare asupra mâniei naționale a poetului și a speranței mari ce-o hrâneau el pentru timpul după mult așteptata răsturnare a sistemului politic în vigoare încă la 1842².

Schimbându-se domnul țării, venind domn nou G. Bibescu, poetul Alexandrescu fu păstrat șef de masă la masa a II-a a jelbilor și registraturei. Se redusese, adeca, statul Secretariatului Statului; dar pe parucicul Alexandrescu îl păstrăra cu ordinul 575 din 3 August³. Colegiul lui de slujbă erau, dintre literati sau diletanți literari: pitarul Șt. Neagoe, acum caligraf-diplomar, reghistratorul Tanase Pâcleanu, care, mai târziu, a tradus din Tasso, paharnicul Simion Marcovici, censor, și Dimitrie Bolintineanu, scriitor (copist).

¹ *Albina Pindulut*, 1868, p. 137.

² Din timpul acesta datează scrisoarea altui poet nemulțumit; către Alexandrescu; din 1841; în *Portofoliul român*, II (1881), p. 249—250. Despre Alexandrescu și Donici în 1842, vezi și *Arhiya* din Iași, X, p. 325.

³ *Vestitorul românesc*, 1843, p. 249.

G. Bibescu îl prețuiă pe Alexandrescu, care mergea și la curte. La 1844, când Bibescu s'a întâlnit, la Focșani, cu Mihai Sturza, poetul se afla în suita Domnului¹. În 1845 (27 Sept.) îl întâlnim pe Alexandrescu cu rangul de serdar². Murind Gr. Grădișteanul, șeful lui la Secretariatul statului, Alexandrescu a fost înaintat șef al secției I-a.

În timpul acesta poetul desvoltă încă o activitate literară distinsă. Iar ca membru în Asociația literară îngrijă și de agitația literară a țării.

Anul 1848 îl găsește pe Alexandrescu paharnic și șef al secției întâia, pentru treburile interne, la Secretariat, supt C. G. Filipescu³. Om credincios principiilor de răsturnare din *Răsărîtul* la Tismana, poetul trece îndată din birou în revoluție și ia parte la mișcări, scrie la gazetă, iscălește.

După 1848 Alexandrescu rămase în țară; și-i servî pe revoluționarii emigrați cu știri prețioase despre ce se petreceă acasă. Știrile acestea se pot urmări în corespondența sa publicată în *Convorbiri literare*, în 1913.

Privitor la viața lui din acest timp mai însemn, că, prin Noemvrie 1854, era membru în comitetul teatral, împreună cu colonelul I. Vojescu I.

După întoarcerea în țară a emigaților el se devotează iarăși cauzei unirei și scrie la gazetele naționale. Când Moldoveanul N. Istrati scrisă broșura sa contra unirei, *Chestia zilei*, apărută în 19 Iunie 1856⁴, Alexandrescu o respinse într'un articol energetic.

În timpul acesta poetul era director al Eforiei spitalelor⁵.

Din director ar fi putut trece ministru la finanțe, dacă ambițiunile deșarte i-ar fi putut ascunde greutățile reale; el refuză; și rămase numai director al ministerului cultelor (3 April 1859). Șase zile fu și ministru la același departament! Va fi făcut, acolo, mult haz fabulistul!

Din 30 Martie 1860 Alexandrescu era membru al comisiei centrale din Focșani. El se bolnăvi și se retrase făcând loc lui Gr. Arghiropol⁶.

¹ *Albina românească*, p. 370.

² *Vestitorul românesc*, 1845, p. 302.

³ *Almanahul Statului*, 1848, p. 107.

⁴ *Steaua Dunării*, 1856, p. 140.

⁵ O indicație în *Vestitorul românesc*, 1856, No. 6, de Dr. Hacic.

⁶ Despre dată vezi *Naționalul* din 1860, p. 189.

Amicii lui Alexandrescu au înțeles gravitatea boalei de nervi și, pentru a-i asigură viața, îi votară, în 1862, o recompensă națională.

Cine crede însă, că Eliade, că boala lui îl făcea pe Alexandrescu incapabil de orice muncă, se înșală. El a mai scris încă mult.

Târziu de tot, poetul, care salutase la 1866 cu versuri sincere pe Domnul strein Carol I, care aproba modest noua desvoltare a țării — căpătă și o decorație! La 1 Ianuarie 1878: Crucea de ofițer al Stelei române.

La un an, 31 Ian. 1879, îi muri soția: Luța Alexandrescu, a cărei moarte o anunță numai el și fata sa Angelina¹. După moartea mamei sale, fata a studiat (1880) musica, la Paris². Poetul rămase singur în București, probabil tot în Strada Clopotari, nr. 8, unde-i murise soția.

Alexandrescu a murit în 25 Noemvrie 1885. Un deputat, A. Papadopol-Calimah, ceru ca el să fie îngropat pe cheltuiala statului. Statul nu-și adusese singur aminte de această elementară datorie. Dar glasul deputatului nu a reușit să înmulțească și numărul celor ce l-au petrecut la groapă.

II.

EVOLUȚIUNEA POETULUI.

(Lecții ţinute în 23, 27, 29, 30 Martie și 19 și 20 Aprilie 1920³).

Colegul Florian Ștefănescu-Goangă.

Înainte de a descrie evoluția lui Gr. Alexandrescu va fi de folos, să hotărîm o chestiune însemnată: Este el pesimist sau nu? Dacă este, ce fel este?

Pesimismul este de două feluri: metafizic și empiric. Metafizic este al lui Schopenhauer, care admite în lume o voință fără rațiune, fără scop, fără legi. Acesta *nu poate fi* al lui Alexandrescu, a cărui metafizică este creștinească, căre nu cunoaște, dincolo de lume, decât pe Dumnezeu cel bun. Empiric este

¹ Românul din 1879, p. 101.

² Lyra română, 1880, p. 191.

³ Lecțiunile acestea apar prescurtate, din cauză că la curs am dat pe larg cuprinsul poezilor apreciate. Într-o carte aceste resumate nu ar avea nici un înțeles. Oricine poate face apel la o ediție a poetului! S'au păstra, numai caracterizările și o parte din citate. În 24 Aprilie 1920, în loc de curs, nm cetit auditorului, după copiile mele, scrieri mărunte, care nu se află în aici o ediție.

pesimismul lui Schopenhauer, întru cât puținul noroc, neplăcerea, suferința, multă durere din lume se naște din tot felul de împrejurări care zgudue sutletul, îl întristează, îl frâng. Aceasta, la Alexandrescu, la început, există cu mare precumpărare. Nenorocurile vieții au găsit, în poet, un suflet foarte simțitor la durere, un suflet care nu uită ușor durerea și care, în loc să se scutură energetic de ea, o reține și o supune lung reflexiunei. O mare sfială și multă lipsă de voință se adunase în acel suflet; priviți-i viața: poetul nu înaintează spre cuceriri materiale, care să înlăture nevoile și durerile; el se mulțumește cu puțin; e modest nu are voință, ca să ncerce cucerirea; neputând da lupte energice, firește urmează că, rămânând pradă durerii, el o supune tristei reflexiuni constante. Reflexiunile sănt rodul unui pesimism empiric, pe care îl-au adaos, însă, de sigur, și poeții apușeni: Lamartine și Byron, pe care-i cunoaște de la începutul carierei sale literare.

Așă fiind, se înțelege ușor de ce cu fiecare schimbare externă, Alexandrescu vibrează altfel; de ce el are momente multe, în care tristețea fugă de el, ca să revie — așă este viața — în curând, iarăși. Soluția este simplă.

Apelul la cuvântul *meliorism* — teoria nădejdei în mai bine — nu explică nimic deosebit din sufletul său, deoarece nădejdea nu este exclusă nici din pesimism, cum cred cei ce vorbesc despre meliorism, pe seama căruia reclamă exclusiv nota nădejdii: Nădejde are însă și pesimistul! Pentru Schopenhauer speranța este o iluzie cu probabilitate de realizare; iluziile și probabilitățile sănt însă generale. Ca să nu mai sperez cineva de loc, trebuie să fie un caz rar și, de sigur, bolnavios. Dar acesta nu era cazul lui Alexandrescu. Acesta sufere și nădăjduește; plângere nădejdiile pierdute și sufere; căută fericirea și-i plângere apoi nestatornicia; și de cu vreme își desvoaltă un mod de-a vedea, care nu-l părăsește decât pe scurte surpi, învăluind astfel și luminile în acum constantul văl de doliu.

Acum, după fixarea fazei inițiale, putem trece la expunerea evoluției poetului.

Pe la 1837—1838 Alexandrescu avea încă mari îndoieri asupra talentului său: „Poet cum pociu a mă crede, când al lirii Dumnezeu — încă nu va să-mi arate care este felul meu?”. În acel timp el se fixase în două genuri: elegii, fabule; la 1842 el împărtea opera sa în: epistole, meditații, elegii, fabule,

epigrame; la 1847 își strică împărțirea, dând titlul: Sovenire și impresii, epistole, fabule; la 1863: Poezii, epistole și satire, fabule, epigrame. Sovăirea aceasta este caracteristică. Totuși, reiese că, cercetând evoluția lui, trebuie să urmărim trei linii paralele: poezia lirică; epistola și satira; fabuia.

Până la 1832 poetul ofere ca originale, numai cinci poezii. Într'un larg vers lamartinean, Alexandrescu cântă izolarea sa în lume, părăsirea de orice nădejde, dorul de moarte. De trei ani sufere aceste stări, de când i-au murit părinții, a căror viață fusese, pentru el, „vârsta de aur“. Nenorocirea aceea a uscat floarea vârstei sale; el zice lumei *adio*, ia lira și pleacă. „Pun mâna pe-a mea frunte și caut un mormânt“. Cu mâna pe frunte-i palidă, plecată: aşă s'a și înfipt el în amintirea contemporanilor¹⁾.

Pe el îl încunjură un „larg cerc de morminte“: rude, frați, părinți muriseră. Pe rând, de-odată, ca în acèle vremi de holere și ciumă, nu știm; dar de sigur năpraznic; altfel n'ar fi putut zice că, din cauza aceasta, a început a se îndoii de providență.

Îndoiala este totdeauna un izvor de mai multă gândire, de mai multă dureroasă gândire, dar și de atitudini schimbătoare. Suprafața poetului se lumină câte odată, dar fondul său trist, de tip depresiv, rămâne neclintit.

În epoca dintre 1832 și 1838 el înfățișază într'adevăr două aspecte.

Aspectul pesimistic: Din capul locului pe Alexandrescu moartea, luându-i părinti și frați, l-a lovit cu toată durerea ei și l-a așternut pe gândirea problemei ei. Problema morții se prelungeste și dincoace 1832: *Meditația și Peștera* (= *Cimitirul*) de la 1837 tot cu moartea se ocupă, cu moartea în războiu, aceea; aceasta, cu moartea'n așternut. Simțirea pesimistă este în acest timp foarte puternică.

Schopenhauer, răzimat pe cunoștința vieței, zise: De-am întrebă pe morți, dacă ar voi să reînvie, ei ar clătină din capete răspunsul: *nu*.

Alexandrescu, considerând *necunoștința* ei, a zis (1837): Dacă în cartea soartei omu-ar ști să cetească
Cine ar mai vrea, stăpâne, aicea să trăiască?

¹⁾ Muzica lui Anton Pann i-a popularizat (Spitalul amorului) *Miezul nopții* care, mai târziu, a fost compus de d. G. Dima. În ce hal l-a adus pe Alexandrescu popularizarea se poate vedea din *Adio și Miezul nopții* în colecția *Amorul*, București, 1878, p. 5, 7.

Chin și deșertăciune, moarte este totul.

Dacă-i aşă, dacă tot cade, și înaltul ca și josnicul, și mărirea, ca și comunul, la ce omul ar mai râvnii chiar gloria ?, la ce ostașul ar mai primi să moară pentru slavă ? Schopenhauer însuși nu a mers aşă de departe : Pentru filosoful pesimismului gloria însăși nu avea valoare, dar valoare era în fapta care se încoronă de glorie ; aceasta era un ecou al meritului.

Așă în *Meditație*.

În *Cimitirul sau Peștera Alexandrescu* a descris fiorul acestui loc de perfectă negațiune a vieții. Simțiri ca cele descrise de poet le dă numai instinctiva, fireasca frică de moarte. În fantasia poetului ea înălță chipuri iesmelor grozave și al jertfelor druidice, pe care i le puneau la dispoziție descrierile atât de populare pe atunci ale romanticilor.

Totuși, alături de groază, în cimitir vorbește și religia : Cel ce a crezut, găsește mângâiere, pace. *Rugăciunea* este cel mai frumos rod cules din această regiune de cugetare a lui Alexandrescu : El pare, el este un credincios, un creștin moral, un devotat al cerului și al voințelor cerești, un doritor de perfecțiune umană-creștinească, un căutător, pe acest drum, al liniștei în Domnul. *Candela* face parte din aceleași încrederi în blânda mângâiere a credinței.

Afirm încă odată : Pesimismul lui Alexandrescu, între 1832—1838, mai posomorît decât ori unde, nu este un pesimism adânc : El are o rădăcină veche, din care încolțește ușor, când vremea-i vremuește favorabil ; dar, rămânând în domeniul simțirii, el și slăbește ușor, îndată ce impresii calde, luminoase bat gerul și izgonesc întunericul.

Dacă vom să-l apreciem și mai departe tot din puncte de vedere pesimiste, atunci trebuie să spunem că în Alexandrescu totdeauna a fost normal acel instinct prin care mai ales se manifestea voința vieții, a cărei grijă sănătate generațiunile pe care le produce ; voința speciei. Schopenhauer credeă chiar că, din cauza individualității lor, indivizii plini de spirit sănătate oamenii cei mai inclinați spre pasiune. De aceea, după el, iubirea sexuală este tema de căpetenie a tuturor poetilor ; de aceea literatura răsună pretutindeni de amor.

O femeie, Eliza, a fost întâiul prilej al schimbării la față a poetului.

Argumentul că Eliza i-a apărut la Focșani este, după d. E. Lovinescu¹, versul despre „stâncile râpoase“ și „pământul nelocuit“, care apar și în Eliza, și în *Epistola familieră* către I. Câmpineanul, în care poetul descrie Focșanii. Însă, în aceasta epistolă nici vorbă nu este de stânci râpoase; din contră se zice (de acord cu cei ce cunoaștem Focșanii): „Aici nu sănătă sau dealuri“... Deci ipoteza Focșanilor cade; cade cu toate consecințele ei.

Întâiul cântec de amor, *Eliza*, nu este o explozie, ci o linștită constatare, o meditație potolită asupra simțirii sale, care, din el, trece în lume și însuflește lumea, care-l dezrobește de toată povara desgustului, care-i descopere iarăși cerul cu stele și câmpii cu flori. Relativ, teoretic el adaoge versul: „Spun că placerea stânge făclia lui Amor“. Decât să se stângă și a lui, mai bine ar voi să moară înainte. La mulcomeala poeziei se adaoge un moment de răceală: Grațiile care salută pe Eliza casoră, sănătate cele grecești; Aurora este gândită grecește; Zefirul și Echo, asemeni: Pasiunea elementară, tare, nu așteaptă atâtă mitologie.

În *Așteptarea* mai întâlnim numai o singură urmă mitologică, într-o aluzie, la Aheron, pe care nu-l numește. Aluzia desparte însă drastic trecutul uitat de prezentul fericirei acum depline. Acum poetul are chiar un ideal al fericirii: Din zilele neprețuite ale copilăriei, din zilele amorului, la un loc adunate, ar întocmi o viață scurtă, numai fericită!

M'aș duce unde zboară atâtea rândunene,
Când viscolul începe, când vin vremile grele.
Din loc în loc aş trece în climele strene,
Unde sănătatele și ceruri mai senine...
Sătul de mari nimicuri, ce nu dau fericirea,
Cătând în viață pacea și'n pace mulțumirea,
Ca râul fără nume să trece neștiut.

În *Inima mea e tristă* poetul clar, analitic, ne descopere de ce iubirea lui nu se exprimă adekvat:

E o durere mare
Și suferință pe care
A le simți pociu numai; a le descri mi-e greu.

Putința de-a exterioriză, la 1838, conținutul său sufletesc încă nu era suficientă. Firește, nici în *Inima mea e tristă*.

¹ Pag. 103.

Până la 1838 lirismul sentimental al lui Alexandrescu abia de câteva ori scapă de acel învăliș reflexiv, care, deprins cu Lamartine, a devenit, la poetul român, formă neslăbită de gândire, a doua fire a lui. În forma aceasta și vîeață apare în linii generale, fără precizări caracteristice, în același curs omogen al unei poezii care fugă de realismul energetic.

Dincoace de 1838 aspectul se schimbă. În *ciclul Emiliei* iubita nu mai este un nume, ca Eliza, despre care aflăm doar, că este frumoasă și-i strângă mâna, ci devine o ființă; iubita intră în vers cu toată ființa ei; nebuloasa plutitoare face loc — întâia oară — unui tablou omenesc: Emilia este un suflet deplin nobil; ea are simpatii, dar amorul trecător nu o clatină; și de aceea *Prieteșugul și amorul Emiliei* devine un frumos și discret săretelic al unui ispitor moderat de moderațiunea ei; el trebuie să se roage apăsat: O ascultă-mă dorită, scumpă, dragă Emilia!, de ce lași timpul să treacă; ești caldă, de ce aștepți gerul bătrâneții; să fim nebuni acum; la bătrânețe

De-i pofti, atunci amorul,
Lom numi o neburie:
Iți voi fi prieten, frate,
Iți voi fi orice iți place;
Si de lume și de toate
Impreună ne-om desface.

Forma *internă*: a armoniei de cugetări și *externă*: a limbii demne, alese, nobile, a acestei ispitori este clasnică. Epoca lirismului clasic, la Alexandrescu, cu Emilia începe. Clasice sănt și poeziile ce urmează *De ce suspin și Mângâierea unei june femei*.

În aceste poezii Emilia ia tot mai multă realitate. Frumoasă ca un vis, cu pas ușor, plină de grație, albă și roșie în obraz, ea ascultă încă tot nemîscată suspinurile lui înfocate. Ce l-a întrebăt ea, nu auzim; ce simte el, nu-i spune, nu-i descrie; din tot cuprinsul iubirei el o descrie pe ea, fugitiv și bogat, ca să conchidă:

Dar nu voi să-ți descriu
Amorul meu cel viu;
Las înima să-ți spui a mea nenorocire.

Realitatea crește în *Mângâierea*: Emilia însăși sufere de dureri ascunse, precoce; ea are supt degete clavirul care trezește în suflet cenușa patimilor și în ochi mărgăritarul lacrimei; la

clavir ea este o ființă cerească, glasul e îngeresc. El a suferit mult și nădăjduește încă; dar ea? De la ea se întinde spre el un val de respect iubitor care-l face să cugete versuri clasice:

Dar tu, cării nădejdea s'arată aurită,
Tu cării viitorul păstrează năluciri,
Când tânără ta vârstă zâmbește înflorită,
Când nu ai nici o coardă a inimii izbită
De viscolile lumei și de nenorociri,
Mângâie-te, copilă, și simte mulțumirea
Care-o însuflă daruri ce firea și le-a dat;
Eu, când te-ascult, uit toate, uit chiar nenorocirea,
Mă aflu'n altă lume uimit și încântat.

Pe Emilia aceasta eu o văz în salonul unei case bogate, cu suflete alese, cu aspirațiuni estetice și sociale, care atrag lumea literară. Elenca, artista, să fie Emilia¹? Nu cred Elenca aceea era de alt soiu; pe ea „ochii ei șireți și mintea ei flușturatecă o purtau mai cu drag la alte îndeletniciri, că frumușică era și avea mult *vino 'ncoace*“, i-a spus, lui D. C. Ollănescu, tatăl acestuia, colegul Elencăi². Emilia este, cred, o — Odobească.

Odată amorul zadarnic — erau prea sus stelele! — îi dă poetului svârcolirea bărbătească, de emancipare, din *Când dar o să guști pacea?* Nu sănt patimi mai nobile decât amorul? Patriei, lumei nu-i ești dator nimic? Poetul gème ca leul; și ar trage fierul din piept; fierul iese, dar iese și cu viață, cu sufletul. Va gème dar înainte.

Te mai văzui odată poate încheia acest ciclu fără nici o contrazicere logică.

Cu ciclul Emiliei, Alexandrescu ajunge pe culmea desvoltării sale. Inspirațiile sale se susțin în fericită unitate de simțire; el comandă cugetării desvoltării și reticențe; el poate spune tot ce simte, ce vrea; nelămuriri nu mai există; linistea formei n'o clatină nici zguduirea internă, care se exprimă, totuși, clar. Artistul este acum deplin matur.

Era astăzi prin anul 1840.

Anul 1840 confirmă fixarea, în acest timp, a maturității poetice și artistice. Despre originea acestei poezii a raportat D. Bolintineanu³. „Una din cele mai cunoscute poezii ale acestui

¹ Lovinescu, p. 172.

² Teatrul la Români, II, p. 89.

³ Albina Pindului, 1868, p. 136.

poet îi fusese recomandată de Voinescu, anul 1840, an fatal, anunțat de adoratorii lui Agatanghel ca anul în care o să fie o „turmă și un păstor“. *Anul 1840* este grav, bogat, variat, nobil, este al lui și al tuturora; este o rapsodie ținută în frâul maturității artistice. Omul zice: Să așteptăm binele, care vine adeseori după rău. Așa zicea și el, poetul; dar lui puțin bine i s-a arătat. Însă tu, an Tânăr, trezești și în mine nădejdi: „Ado fără zăbavă o turmă și-un păstor“. Al patrulea șir de idei începe: Este bizarul text, și serios: despre temeliile lumii care se clatină, și satiric: despre fanfaronada politică, și trist: despre despotismul singur tare, și îndoieific: despre putința ca anul să nu aducă binele. Textul nearmonic îl naștează epoca sa nearmonică, sfâșiată. În nesiguranță generală, pe sine poetul se știe sigur: Dacă numai lui nu-i va sosi binele, dacă el va sosi tuturor celor lalți, el, altruistul vechiu al *Candelei*, va fi fericit, plecând chiar spre moarte, lăsând numai un suvenir acelora pe care el i-a iubit. În *Anul 1840* poetul se măsură cu epoca sa și-i propagă un ideal politic și etic, despre care vorbise în fabule!

Intr'adevăr note naționale specifice, în poezia sa, nu se ivesc decât — câteva — în ediția de la 1842, deci între 1838 și 1842. Cu *Anul 1840* poezia aceasta începe și se înalță repede pe culmile versurilor culese în excursia din Oltenia. Și poezile acestea confirmă convingerea că de la 1838 până la 1842 ducrează vîrsta de aur a poeziei lui Alexandrescu.

În acest timp nu cade *Trecutul la mănăstirea Dealului*, pe care poetul l-a dedicat „Mărirei Sale Prințului Nostru“, în ediția de la 1847. G. Bibescu fusese la Dealul, să se închine lui Mihaiu-Viteazul. Era în 1844, către toamnă. Poezia eu o cred scrisă de-atunci; poate din 1845. Rămân deci, aici în chestie, numai celealte trei faimoase compunerii: *Umbra lui Mircea la Cozia*, *Răsăritul lunei la Tismana* și *Mormintele la Drăgășani*, toate scrise în vara anului 1842.

Pentru Gr. Alexandrescu, T. Vladimirescu fusese un om „mărginit și crud“¹. Poezia nici nu-l amintește, nici măcar în vreo aluzie. Grecii, din contră, fuseseră atleți ai libertății.

Ce caldă, ce adâncă trebuie să fi fost această convingere, pentru că din ea să răsără, ca sentiment, cea mai susținută din cele trei poezii?! Strofele de la Drăgășani curg ca un râu; pe

¹ Memorial de călătorie, în ediția 1863, p. LVII.

memoria celor căzuți admirarea cea mai mișcătoare se revarsă fără nici o reținere, împreună cu cel mai sfânt respect de martirul libertății. De la *Meditație*, în care poetul regretă lupta pentru slavă, până la *Mormintele de la Drăgășani*, în care el se închină faptei pentru slavă, ce mare deosebire¹!

Urmă *Umbra lui Mircea la Cozia*², o evocațiune grandioasă, în cel mai larg vers: *Ale turnurilor umbre reste unde stau culcate...* În toată valea Coziei, pe inserate, mișună chipuri negre; o suflare adie ca un fior; este ora nălucirei... Mijloacelor de iluzionare ale poetului nu li-se poate resistă. Fantoma face semn; și asculți. Acolo, între dealurile râpoase, din pădurea tăcută, fâșiitoare, ea *trebuiă* să apară.

„Pădurea sta moartă, ca un părete întunecat; nici un sunet nu întâmpină pe călători. Soarele apunea și razele lui piezișe îmbrăcau vârful copacilor în purpură și aur. Copacii adiau o răcoare umedă; și posomorîta tăcere serioasă, care umpleă pădurea, nașteă o simțire îngrijorată. Când pădurea stă înaintea ochilor, întunecată și fără mișcare, când ea se învăluie în tăcere misterioasă, atunci este ca și cum fiecare copac ar ascultă cevă, atunci se pare că toată pădurea-i plină de cevă viu, care numai pentru o clipită își ține răsuflarea, și atunci pare că în clipita următoare, din pădure, *trebue* să iasă cevă *uriaș* și neînțeles de mintea omenească“.

In mijlocul pădurilor mute de la Cozia, lui Alexandrescu îi apără, corect psihologic, Mircea: „*Uriaș* e al Daciei sau e *Mircea cel bătrîn*“? Este fior și cutremur în tot locul, par că toată firea l-ar naște încă odată. Umilit de colosul puterii, cine-l vede chiar șovăe; „Ne îndoim dacă oameni intru adevar au stat“.

Iubirea fiorosului misterios, plasticitatea cuceritoare a înfățișerii lui, retorica poeziei a făcut din *Umbra lui Mircea* poezia cea mai populară a lui Alexandrescu³.

Despre *Răsărîtul lunei la Tismana*⁴, care a reținut cea mai puternică impresie ce i-a făcut-o vreodată, poetului, luna răsă-

¹ Compară, ca izvor, *Memorial*, p. X—XI.

² Izvor: *Memorial*, p. XXIII.

³ Textul psihologic despre pădurea mută pe inserate este din Maxim Gorki; prin Dr. Benno Diederich, Von *Gespenstergeschichten, ihrer Technik und ihrer Literatur* Leipzig, 1903, p. 97. — Versul: *Uriaș e al Daciei este*, probabil, datorită aducerii aminte de *Uriașul Daciei* de C. Negruzzi (1836).

⁴ Ca izvor vezi *Memorial*, LX.

rind, am vorbit mai înainte. Creșterea treptată este un „truc“ poetic excelent; comparația mănăstirei dintre copaci cu un palat ossianic încheie nălucitor impresia. Poezia se răcește cu strofa despre cele două instințe: „*Un, a cerului credință; alt, a patriei iubire*“; descripția următoare a luptei nu are nici pasiune, nici plasticitate; iar, de sfârșit, politica intră în versuri, care, de-ar avea conștiință, ar elimina-o, deși ea este, în viață, vrednică de toată cinstea și de deplină aprobare.

Revenind, întărim încă odată ideea că epoca de glorie a poetului Axandrescu o fac anii 1838—1842¹.

Din 1838 poetul ne dase două *scrisori*: una către marele logofăt I. Văcărescul și alta către polcovnicul I. Câmpineanul. Până la 1842 el adaoșe epistola către Voltaire, către I. Voinescu II, către Al. Donici și către duhul său.

Toate epistlele acestea în versuri sănt o luare la întrecere cu același gen din literatura franceză: Ele sănt pline de spirit, de glumă, de observații care luminează ironic subiectul, de agerime, de psihologie, toate beneficiind și de o extraordinară ușurință a mânuirii limbii românești, care, până atunci, aşă stăpân puternic nu-și găsise încă. Nu aş stăruī prea mult asupra adâncimii problemelor, deoarece adâncimea când este, când nu este. Orice obiecții am putea face, însă, adâncimii epistlelor, ele rămân un monument literar fără pereche în literatura noastră.

Câteva din epistole țin locul acelor mari confesiuni, pe care unii autori ni le-au lăsat în autobiografiile lor.

Cu Văcărescu, poetul își lămurește felul său poetic, natura creaționei sale, pe care o examinează în elementul ereditar, într' al culturii literare, în constelațiunile psihologice, mărturisindu-și întâia stârnire a sa, care nu poate trece dincolo de 1829, care, mai curând va fi, însă, de la 1830, de când apără o

¹ Profit de acest loc ca să atrag atenția asupra unor versuri naționale pierdute. În 10 iunie 1842 Axandrescu scrie la Iași (Corespondență lui, publicată de mine, în *Viața românească*, 1907, vol. III, p. 17) că I. Voinescu II. a trimis o novelă despre *Farcaș*. Novela s'a pierdut. S'a regăsit în 1845, când apără în *Albină*, 4 Noem. 1845, p. 356, cu un motto dintr'un „uvraj netipărit“ al lui Axandrescu:

Dacă acei ce fac bine merită recunoștință,
Când puternica lor mână neamurile-au apărat,
Deșteptați-vă în mine, veniți, plini de credință,
Să cinstim vechea tărâna a viteazului soldat.
Restul nu-i nici de bănuit. Sau nici nu va fi existat?!

broșură de versuri de Văcărescu, pe care Alexandrescu se grăbi a le învăță pe de rost¹.

Cu I. Voinescul II poetul își lămurește exact, dar în limite mărginite, chestiunea efectului literaturii asupra vieții sociale și morale: Cartea n'a oprit pe nimeni de la fapte rele; însă — *toate cărțile, împreună, au făcut-o: toate împreună strică, strică mult, cum arătă Proudhon: „Cine a sedus mai mult femeile?, cine a moleștit tinerimea?“ etc*; dar toate împreună pot să și îndrepteze mult: deci și fabulele lui Alexandrescu, de la al căror răsunet acesta ar fi voit să nu sufere nici o neplăcere. În fond el cu fabulele sale ține; și de aceea este sever cu colegii literari, pe care-i supără și în această epistolă în care le oglindește defectele de caracter și de literatură. Cât țineă el la efectul fabulelor sale, o dovedește scrisoarea către A. Donici.

Tot literatura este subiectul epistolei cătră Voltaire. Partea întâia, despre Voltaire, nu i-o pot admite. Se pare, că gloriosul bărbat, ce doarme în Pantheon, n'a fost înțeles complet de poetul român, sclav încă al metafizicei religioase. Partea a doua, care nu are nici o legătură cu cea dintâiui, privește limba lui Voltaire — perfectă înainte de-a sosi el, — instrumentul succesorului său, căruia-i dedică — patru rânduri, pentru a-i opune, apoi, limba românească neisprăvită, cu direcțiile dintre 1838—1842 și cu perspectiva tristă că babilonia noastră limbistică nu se va limpezi decât dacă Domnul de sus va trimite peste noi duhul unirii.

Epistolele lui Alexandrescu erau, atunci, lumini care se aruncau vii asupra tendințelor autorului, asupra sufletului care se alcătuia în națiune. Pe aceasta o privesc două scrisori: Lui I. Câmpineanul Alexandrescu ii desfășură, din 1837, un fragment din biografia sa și din noaptea culturală, care, pe-atunci, apăsa încă asupra provinciei; iar *Satira spiritului meu* zugrăvea acel meschin, comun salon românesc, în care vîstul era preferit oricărui duh creator, în care cocoana la cărți și Tânărul cu haina din Paris și cu lornetă erau eroii parazitari, din fața căroru un spirit strălucit ca al poetului trebuia să se retragă modest. Cel mai satiric vers este cel dedicat unei cocoane: *Zici că e virtu-*

¹ De aceea d. E. Lovinescu, cu data: 1830, primăvara (Pag. 15) face o ipoteză aproape de adevăr, dar nici de cum sigură.

oasă cât știm noi evreește. Acest soiu de societate era plumbul legat de picioarele progresului.

Cu epistolele săle Alexandrescu mergeă, într'adevăr, în fruntea nației, pe care, când cu gluma, când cu seriozitatea, când cu mângâierea lirică, când cu biciul satirei, o sileă să pășască spre idealele sale, să se curețe, ca prin botez, de duhuri dușmănești și să se îmbrace în sufletul viitor al românismului, care-și căută rostul și energia renăscută.

Ca fabulist Alexandrescu a făcut același serviciu.

Până la 1832 fabulistul Alexandrescu n'a avut nimic original de spus: El era pe-atunci elevul lui Florian, pe care toată România voitoare de bine îl cetea în original și în numeroase traduceri rămase în manuscrise¹. Cu fabulele de la 1832 Alexandrescu aduceă, pe românește, cevă bine cunoscut țării. De aceea el nici n'a indicat izvorul², dar nu l-a îndicat nici la Lafontaine!

Forma stilistică este simplă; dar de-acum apar noțiunile și cuvintele de localizare: Domn, Adunare.

Până la 1838 se adaog alte opt fabule, care combat: politica domnească, care nu suferă lângă sine decât pe cei de-o-părere cu Domnul; — lașitatea ocrotișilor Curței cari părăsesc pe Domn la cea dințai schimbare; — arivismul boierului-bou, care-și aruncă pe scară pe nepotul-vițel; cu fabula aceasta, pe care-aș comentă-o cu ajutorul unei scene din *Ciocoi vechi și noi* de N. Filimon, Alexandrescu se îndreptă spre clasicitatea fabulei sale; — lămurirea situații politice: Privighitoarea din colivie era România, care prea de vreme încercă să se lupte cu Rusia și Turcia; — și devineă general-umană, când în *Șoarecele și pisica* biciuia ipocrizia cotoiului, care se târă aproape prin toate afacerile țării și viețile oamenilor ei³.

Din ediția de la 1838 lipsește o fabulă *Vulpă, calul și lupul*. Este fabula pe care I. Eliade a criticat-o sever, pe care Eliade a corectat-o și a tipărit-o aşă cum ar fi scris-o el. Fabula lui Eliade este mai bună; are o desfășurare mai dramatică,

¹ Vezi de ex. la Academie: *Numă Pompiliu* (tr. 1796; mpt. 1550; mpt. 1586, *Galatea* (mpt. cu nrul 150; tr. 1813). *Etc.*

² Vezi Florian, *Fables*, carte III, fab. V și XV; Lafontaine, carte IV, f. V și c. VI, f. VII.

³ Relativ la *Privighitoarea în colivie* este de observat, pentru d. Lovinescu, p. 216, că imprejurările în care s'a scris fabula sănt luptele opozitiei din Adunarea obștească (1837-1838): fabula este dovada că Alexandrescu se temea de eșecul care nu a întârziat.

amănunte mai concrete, mai mare putere de sugestie. Lectia critică a lui Eliade i-a fost, de sigur, de folos lui Alexandrescu, a cărui seninătate am fi dorit-o, în acest caz, mai rezistentă, de cât a fost, când a produs fabula *Privighitoarea și măgarul*, în care Eliade este măgarul! Fără opunerea lui Eliade, Alexandrescu n'ar fi fost, poate, aşa de atent la cizelarea fabulelor scrise după 1838.

Despre fabulele acestui timp d. E. Lovinescu scrie¹: „Spiritul lui La Fontaine stăpânește pe poet; spiritul numai, nu și litera lui; căci multe din aceste fabule sănt *originale* și ca subiect, iar unele, de pilda *Toporul și pădurea*, sănt adevărate capo-d'opere ale literaturii universale prin plasticitatea și firescul formei“.

Originale? Se poate. În cazul acesta Alexandrescu a întrecut pe maestrul său Lafontaine ale cărui ediții critice arată, la fiecare fabulă, predecesori. La Alexandrescu o cercetare *diferențială*: ce-i original? ce nu se găsește în fabuliști și alte izvoare? nu s'a făcut. Până a iunci fraza d-lui E. Lovinescu rămâne o afirmație imprudentă.

Dovadă: Chiar *Toporul și pădurea*, despre care s'a crezut că este originală și care a devenit, alături de alte 4—5 fabule, una din cele mai populare, fiindcă izbea, între 1838—1842, într'unul din cele mai massive și mai desonorătoare defecte ale clasei conducătoare a țării, este, ca subiect, un împrumut. Cel puțin eu o știu prezentă în Talmud sau Midraș², de unde a fost scoasă, în veacul XVIII, și tipărită, de un Friedländer, în I. I. Engel, *Der Pilosoph für die Welt*, o revistă de popularizare, care se află reprodusă și în biblioteca Reclam. Titlul german al fabulei este: *Dușman extern și trădător intern*. Decât, la Ovrei, securile fierarului vin la pădure în car; soarele sclipește pe ele; copaci tremură: *O să ne taie!* Dar stejarul bătrân le strigă: *Nu vă temeți!* Câtă vreme nici unul dintre voi nu le dă coade, ascuțişul lor nu vă poate strică nimic³. Nu cred că Gr. Alexandrescu

¹ Pag. 117.

² La Cluj biblioteca Universității nu posede aceste opere și nu pot controla în care anume!

³ *Außerer Feind und innerer Verräther*. Aus einer Eisenschmiede fuhr ein mit neugehämmerten Äxten beladener Wagen durch den nahe gelegenen Wald. Die Sonne glänzte auf den Stahl, und die Bäume des Waldes erzitterten ob der Erscheinung. — Wer wird vor ihnen bestehen? Diese Eisen fällen uns alle! So klage ihr Angstgeräusch. Aber eine bejahrte Eiche rief ihnen zu: Fürchtet nichts! So lange keiner von euch diesen Äxten Stiele leibt, kann euch ihre Schärfe nicht schaden. Johann Jacob Engel, *Der Philosoph für die Welt*. 1819, p. 223.

cetea din Talmud ori din Midraș; trebuie, deci, să fie adeverat că întâmplarea „i-a spus'o un bătrân pe care îl cinstesc și care îi zicea că și el o știă de la strămoșii lui“ și care a putut fi vreun Ovreu intelectual din București. Dar ce deosebire între fabula ovreească și forma ce-a luat la Alexandrescu; deosebire ca acțiune și ca gândire: Tânărul intră, fără coadă de topor, în pădure; coada nu se inventase încă: „Astfel se încep toate, vremea desăvârșaște — orice inventă omul, ori ce spiritul naște“. Copacii strigă: O să ne îngroape în fundul sobei! Este vreunul d'ai noștri cu el?, întrebă stejarul. Nu! Atunci fiți pe pace. „Dar când avu toporul o coadă de lemn tare, — puteți judecă singuri ce tristă întâmplare“. Fabula românească este dramatică, expresivă și înălțată prin reflexiune. Dacă fabula talmudică i s'a povestit lui Alexandrescu simplă, cum este, fabula lui ne poate servi ca exemplu până la ce grad de libertate a fantaziei, până la ce artă a povestirii și până la ce istețime a naționalizării subiectelor se desvoltase arta lui de fabulist: Este evident o creație nouă!

Și ca fabulist Alexandrescu ajunsese, între 1838 și 1842, pe culmea aitei sale!

Celealte fabule privesc prostia unui Domn, care crede că și-a apărat turma de oi, dacă așezând pe lup ministru, îl lăsa să ia de pe ele numai câte-o piele; pilda rea a Domnului-lup, îmbrăcat în manta de piei de oaie, care prin pilda sa îndeamnă pe judecători să jupoiae, și ei oile: o, mult jupuiau pe-atunci tribunalele, care, la orice inspecție, tremurau de frica pedepsei și care, odată, au fost lovite prin suspendarea unui tribunal *întreg!*; suferințele țării — un petec de câmpie și un colț de pădure — așezate între cei doi rigi: riga Leul și riga Pardos — Turci și Ruși — care se certau cui se cuvine mai mult câmpia, pădurea: eră chiar cazul epocii 1838—1842, a cărei împăcare se sfârșea cu jertfa celui mai slab, a bietului Român, iepurile fabulei. Fabulele erau, aşadar, politice, chiar în sens înalt al cuvântului. Câte-o situație externă sau internă caracteristică a țării se concretiză în ceea cea fabulă, pe care autorul însuși o explică, de sigur, amicilor săi, aceștia altor amici, făcând astfel dintr'un svon de societate și din „nevinovată“ fabulă o armă de rezistență politică.

Politice sănt și fabulele: *Câinele și cățelul*, cu trista istorie a zgulitului Samurache cel exclus de la beneficiile libertății rezervate de boi-ciocoi și de ciocoi-dulăi pe sama lor; *Vulpea liberală*, din timpul domniei Elefantului-Vodă, căruia fabulistul cu ochii ageri îi caracteriză un prezent și un lung viitor arătând de-atunci cum liberalii se vor încă mereu, mereu, mereu cu „oasele“ budgetelor, renunțând la îngrijirea de trebile țării, cu care, în opozиie, ca critici flămânci, își vor mai bate capul: Aici Alexandrescu a fost chiar profet!; politică este *Merla și bufnița*, care reușind să intercaleze o reflexiune directă, descoperă izvorul acestui întreg gen de fabule însemnatăre și primejdiașe pentru despotism: Ca să înveți a deprinde libertatea, trebuie să fii liber, a zis odată Kant; ca să deprinzi progresul, trebuie să fi așezat în progres, opină Alexandrescu:

Mulți zic, că neamul nostru nu este încă'n stare,
 Ca altele, să facă cercări de' naintare,
 Că'nvățătură-adâncă, idei, filosofie
 Sânt prea vătămătoare l'a lui copilărie.
 Declamația aceasta pompoasă, îngâmfată,
 De vreți, poate să fie despoșilor iertată:
 Numai lor le e bună a unui neam orbire,
 Căci nu-l lasă să-și vază a sa nenorocire;
 Dar în gura acelor ce-o zic pe din afară
 Sau e o nerozie, sau este o ocără.
 Noi le-am putea răspunde puținele cuvinte
 Bufniței adresate de merla cea cuminte:
 „Ai vorbit de minune! Dar ia spune-mi, vecină,
 Dacă măcar cercare tu nu faci vreodata,
 Să scoți cel puțin capul din noaptea 'ntunecată,
 Apoi cum te-i deprinde cu soare, cu lumină?“

Fabulistul avea un sistem de gândire, corect, sigur, progresist. El măsură de sus orice fenomen social; el devineă una din acèle oglinzi, despre care, tot în acest timp, vorbea în Oglindele naufragiate într'o „țară mare, de-aici nu departe“, adecă tocmai în țara sa și despre care destăinuia că „dregătorii“, adecă slujbașii țării, le-au osândit la pieire, fără să reușască a le prăpădi pe toate: Cele rămase oglindesc pe urî și uricioși!

Fabula lui Alexandrescu eră, astfel, o *luptă națională* tot atât de însemnată și efectivă, ca și lupta politică din Adunare, gazete, pamflete ori broșuri franțuzești; fabula este monumentul luptei *sale*.

Firește, fabulele nu s'au mărginit numai la politică. Ele s'au ocupat și cu omul moral: cu mândria neîndreptățită a descendentalui nevrednic de strămoși, cu orgoliul uman, cu neîncrederea cu care trebuie să întâmpinăm pe cei ce-și calcă cuvântul; etc. Fabula

aceasta nu mai este națională, dar este un mijloc general de educație prin literatură.

Fabule Alexandrescu a scris și după 1842, însă la înălțimea celor din acest timp nici una nu s'a mai ridicat. Națiunea le purtă un interes deosebit. Pe la 1862 amicii lui V. Alecsandri, Ion Ghica, B. Gănescu se ocupau cu ideea de-a le ilustra, în Paris, și a le da și puterea clișeului artistic. Manuscriptul sosise la Paris, era la Gănescu, dar Gănescu era închis la Mazas, pe când Alecsandri se interesă de acel plan, care nu se putu realiză¹. Ce carte populară ar fi putut să devie o astfel de ediție!

După 1842 nu se mai poate vorbi de progrese, de evoluție. Poetul se oprește câtva timp în zenitul său; oprește câteva momente nouă în poezii, care nu pot fi trecute cu vederea; și apoi începe declinul său lent și, de la o vreme, catastrofal.

A treia iubire a poetului o cântă vreo șapte-opt poezii strânse în ediția de la 1847. Nici un criteriu intern nu ne silește a atrage aici ori a elimină de-aici *Frumusețea*, un imn al durerii macrocosmice, vrednice să apară în Goethe ori în Hölderlin ori în Novalis; de ce nu l-aș cită aici?

Adesea, ne câmpie
Auz o armonie,
Un ce melodios;
Un glas care se pare
Ascuns în depărtare,
Un imn misterios.

De unde, oare, vine?
Din sferele senine?
Din zefirii ce zbor?
Din iarba ce șoptește?
Din plantă ce trăește?
Din floare? Din izvor?

Din nici una în parte,
Din multe 'mpreunate,
Din toate e 'ntocmit;
E glas al suferinței,
Al lumii și-al ființei
Suspin nemărginit.

Păcat numai că Alexandrescu nu a înțeles că *aici* trebuia să se opreasă. Fără potriveală, partea a doua compară originea frumuseții din tot atâtea părți armonizate, cari nu fac însă o paralelă antitetică, ci sănt o simplă și întâmplătoare asemănare numerică, nu

¹ Scrisorile lui I. Ghica, manuscrisul academic 803, p 104—105, 108.

esențială. Dar aceasta este altă chestie. Cum ziceam, *Frumusețea* poate apartine noului ciclu, dar nu-i este necesară.

In fondul acestui ciclu apare femeia — fără nume — care l-a stârnit mai mult decât oricare alta. Poetul este răscos în fizio-
gică; el atârnă, ca sclav, de senzația zâmbirei ei; intelectul lui?,
s'a dus; spre adâncurile durerii și ale suferinței nu mai este nici
o oprire:

Cunosc prea bine a mea greșală,
Dar cunoștința nu m'a îndreptat,
Căci a mea soartă tristă, fatală,
Zâmbirei tale *pradă* m'a dat.

Pace el nu mai are. In zadar i-o cere înapoi. Ea pare iubi-
toare, dar nu iubește. Rătăcind pe stânci, — ca Manfred al lui
Byron — șoimul s'a înfiorat de el; dar pustiul, brazii nu l-au
mângâiat. Nopțile îi ascultă durerile:

Te iubesc astăzi ca mai nainte,
Ca în minutul cel încântat
Când eu de pieptu-ți Tânăr, fierbinte,
Tremurând fruntea-mi am răzimat

Minutu-acela în veci mă muncește,
Ca o sentință e 'n mintea mea;
De ating fruntea-mi, simț că svâcnește,
Focul din sănu-ți arde în ea!

Suferința, cu întâiele-i versuri bironiane, este și mai puter-
nică: Durerea-i este — figură admirabilă! — „neagră ca și ziua
când nu te întâlnesc“; vieața-i o lungă agonie, plină de convulsi; ar muri, dar și de moarte se teme:

Nu o să-mi turburi oare și pacea din mormânt?
No să se 'ntoarcă umbra-mi, cumplită, fioroasă
Pe pasurile tale, oriunde locuești?
E lume, e vecie atâta de frumoasă,
Încât să uit pământul ce tu împodobești?

Dac'ar muri la picioarele ei, auzindu-i cuvântul că l-a iubit,
să-l ducă cu sine în vecinie, ar muri de placere.

Curioasă coincidență: Pe când Alecsandri pierdeă pe steluța
sa, Alexandrescu, bolnav, cu coardele vieții rupte'n pieptul obosit,
Alexandrescu, anticipând, își închipuia pe chinuitoarea-i iubită în
același fel :

Intorc acum asupră-ți privirea-mi dureroasă,
Ca cel din urmăADIO la tot ce am pierdut:
Din ceața vecinie, stea blandă, luminoasă,
Te văd lucind departe, departe în trecut...
Caci toată-a mea vieață îți fu ea închinată,

Căci alt decât iubirea-ți ea nu avu mai sfânt;
 Căci tu ești încă astăzi dorința-mi neschimbată
 Și visu-mi cel din urmă aicea pe pământ.

Îi bănuise sufletul; o măhnise cu gelozia sa; e timpul, acum,
 de iertare; și totuși, în același moment, bănuiește iarăși:

De ce să plâng viața? În trista-i prelungire
 Ar fi văzut ea, poate, amoru-ți apuind.

Murind se știe neuitat; natura i-ar vorbi despre el:

Valea răsunătoare, a râului murmură,
 Veștedă toamnei frunză ce flutură în vânt,
 Palida lunei rază, puternica natură
 Iți vor șopti adesea cuvinte din mormânt.

Un ceas e de când anul trecu — par că îndrumă deslegarea.
 Acum un an el fusese fericit: ea era cauza; în anul ce vine ar fi
 fericit, dacă frăția ei l-ar mânghiat; dar:

Ades, când sănt în luptă cu gândurile mele,
 Muncit d'al suferinței demon neîmblânzit,
 Imi pari un silf ce vine pe raza unei stele
 Din sfere luminoase, din aer bâlsamit.

Apoi negură deasă lumina 'ntunecează;
 Fantome d'altă lume șoptesc, mă încunjur;
 În fiecare șoptă o muncă înviază,
 În ochii-mi se confundă trecut și viitor.

Căci ștui eu viitorul; el nu poate să fie
 Decât ca anu-acesta, ca anul cel trecut:
 Bogat în chinuire, deșert de bucurie,
 Pustiu, fără nădejde, sălbatec și tăcut.

Am citat mult din ciclul acestei iubiri al *necunoscutei*. Ea este, în literatura noastră, întâiul caz al iubirei dulci și dureroase, care învie și ucide, care devine *soarta* omului, al pasiunei care este o fatalitate primită cu negarea proprietății ființe bucuroase par că de un sfârșit în scurt deliciu.

Din *Nina*, de ciclul necunoscutei, ar aduce aminte versul despre cursa întinsă păsăricei (strofa 9), care se găsește și în *Nu, a ta moarte* (str. 7). Insă, de mult Bonifaciu Florescu a spus că *Nina* (dela 1845) este numai o traducere din Metastasio¹. Aceasta scade foarte mult însemnatatea ei ca document psihologic, de care, de altfel, nici nu avem nevoie.

Necunoscuta este, oare, de căutat și în *In ceasuri de măhnire* (1843)? Cu toate că poezia are două versuri comune cu *Un*

¹ *Analele literare* (1886), p. 56.

ceas e de când anul trecu (str. 6 aici; dincolo tot str. 6, însă în *Propășirea*), cu toate că aparțin acelorași ani, nu cred și nu admit: Versul comun este o întâmplare; *In ceasuri de măhnire* este dedicată unei copile gingașe, nevinovate, bune, blânde, senine, nu femeii, care-l cucerî cu ce copila nu are, după chiar poezia ce-o cântă: cu „grații mai trupești“.

Alături de această ultimă înflorire a lirismului erotic a unui poet de vre-o 32—34 de ani, se iviră și alte versuri, ca: *Trecutul la mănăstirea Dealului* (1844/45) și *O impresie dedicată oștirei române*¹ (1846) și *Inălțimea sale Doamnei Marii Bibescu* (Sept. 1845), toate scrise ca „poet de curte“, cum i se zicea. Cu Marițica Bibescu — eliminată din toate colecțiunile poetului, — acesta a plătit epocei și relațiunilor sale personale un tribut convențional, regretabil și — lipsit, chiar al el!, de orice talent².

In anii aceștia Alexandrescu protejă — și el! — pe protejații Curței. *Vestitorul românesc* era gazeta Curței; el a colaborat la ea, dându-i de ex. *Mănăstirea dintr'un lemn, Bistrița, Polovracii*³.

Tot din timpul acesta avem, însă, și o izbucnire genială, în balada *Ucigașul fără voie*. De patru ani Alexandrescu purta în suflet impresia ce-i lăsase o prință tratată la tribunal, un omor comis în vis! soțul își omorîse soția. Nici un poet român n'a trecut pe lângă un subiect de baladă mai greu de tratat: lipsit de elemente ideale, subiectul nu-i simpatic nici din cauza efectului care se află la baza lui: spaimă; Alexandrescu a introdus, ca element ideal: părerea de rău a criminalului și încrederea lui în dreptatea cerească, iar creșterea afectului spaimei a descris-o cu o măestrie de psiholog care surprinde. Par că ar fi deprins-o cetind și recetind pe Dante, în al cărui infern se mușcă din creeri, cum, în visul ucigașului, moartea mușcă din creerii soției. A fost, mi se pare, ultima flacără a epicismului lui Alexandrescu⁴.

¹ Publicată întâia oară în *Vestitorul românesc*, din 4 Maiu 1846, p. 133.

² Vezi-l în *Vestitorul românesc* din 27 Sept., 1845

³ 1845, No. 80; vezi și n-rii 83—87; p. 314, 327, 332 etc. Era în Octombrie.

⁴ Cazul ucigașului fără voie a fost povestit de Eliade în *Curs de poesie generate*, vol. II, astfel: *Inainte de 1848 vizitând ocnile*, și pe cei arestați acolo pentru crime și delicte, cercetând cauzele pentru care erau detinuți și studiind fizionomiile și caracterele lor, îmi atrase mult atențunea un jude ce mai mult suferea de durerea sufletului decât de incatenarea și privațiunile corporului. Vrând a mă informă de soartea sau de cauza ce îl precipitase a-și petrece viața în ocnă, aflau că și ar fi ucis jună sa soție

După 1848, care a turburat viața tuturor literaților, Alexandrescu scrie rar; și slab; și aproape totdeauna în atârnare de evenimentele zilei. În căderea aceasta spre banal l-am urmărit în studiul meu de la 1900 și, după mine, l-a urmărit și d. Lovinescu. Cercetați deci acolo. Dar, fiindcă deoparte este acum prilej și de altă parte nu știu când voiu mai reveni la Alexandrescu, voi adăuga chiar aici câteva notițe și rectificări cam seci, cronologic, rece:

1855: În *Collecțione de nișele, poezii și altele* (București. Ediția Cr. Ioanin', p. 65 se află, de Alexandrescu, fabula *Doctorul și bolnavul*.

1857: *O profesie de credință* să a tipărit în *Românul* din 12/24 August.

Porcul liberat, tot în *Românul* din 14/27 Decembrie, deci nu-i din 1863.

după trei luni de la a lui căsătorie, în prima lună de miere. Vruju a mă informă de la dânsul însuși despre această necalificabilă împrejurare, și a-i studiat în șirul naratiunii foate expresiunile. — M'am însurat, îmi zise, lăudu-mi femeia din dragoste; trăiam nedespărțit; mi se părea c'o perdeam din ochi la orice mișcare, o urmam la tot pasul; și ea mă urmă tot asemenea. Amândoi ieșeam la munca câmpului, amândoi lucram împreună, amândoi ne odihneam la umbra; amândoi ne întorceam acasă. Într-o zi după o asemenea viață de trei luni, eșirăm ca totdeauna la munca câmpului; după o sapă bună ce amândoi deterăm porumbului, ne trezirăm la umbra copacului unde ne făceam totdeauna prânzul. După ce ospătarăm și băuram împreună, după mai multe glume și întrebări obișnuite despre ce-am face unul fără altul, mă apucă un somn greu, simții cătiva greutate pe piept, până mă fură somnul în gânduri triste despre o întâmplare de mi-aș pierde nevasta. Nu ștui cât am dormit; ci visau că unde stam împreună cu nevasta, ia că un lup că vine asupra ei să o rupă; mă luptam cu dânsul disperat, tipam, mugeam, ce mai ștui eu, mă balâbăneam poate în vis; și poate că nevasa a vrând să mă deștepte, mă mișcă, mă zguduiă să mă scoale și mie mi se părea că m'apucă lupul, că mă luptam cu dânsul. Deșteptat în spaimă, cu ochii întunecăți de zăpăceală și de furoare, pusese mâna pe secure; și crezând că dau în lup, pleșniu în cap cu toată puterea și tăria pe biata mea femeie ce muri pe loc scoțând, vai de mine! un țipăt, ce și acum îmi răsună în suflet. Nu mai ștui ce-am făcut și ce-au mai zis părintii și soții mei. Femeia mea a murit de securea ce i-am dat eu; cum? ce fel? n'am nici un martor; eu singur nu pot săpturi cum a căzut păcatul pe mine. Săracul Cain! Domnule, îl blestemă lumea, l-am blestemat și eu, și m'a ajuns păcatul. Pentru pedeapsa mea, m'au osândit aici la ocnă; și vreo trei ani de când mă chinuiesc; însă ce este ocnă asta, ce sănt chinurile, și ferele astea pe lângă ocnă, sau mai bine iadul ce este în sufletul meu? ... » Nu pot spune impresiunea ce mi-a făcut acest interesant disgrățiat. Dreptatea umană l-a condamnat la ocnă pe viață; ce va face dreptatea divină cu sufletul lui? Relativ la versurile din Ucigașul: «În spaimă nespusă ce-atunci mă pătrunse — Văzuju trecând moartea pe palidu-i cal», colegul V. Bogrea mi-atrage atenția că și-au originea în Apocalipsul Sf. Ioan. cap. VI: «Si am văzut, și iată un cal galben; și celui ce sedea pe el și era numele Moartea.»

1858: *Castorul zidar* în *Românul* din 22 Aprilie (4 Maiu)

1860: *Atelajul eterogen* s'a publicat în *Păcală*, p. 110; deci nu-i din 1862.

1866: *Noaptea săntului Andreiu* nu-i nouă, din manuscrift¹, căci s'a publicat în *Trompetă Carpaților*, p. 1720.

1868: *M. S. Victor Emanuel* s'a publicat în *Românul*, p. 937.

1873: *Cântec vechiul* în *Românul*, p. 712, provocând la vănătoare, cu flinta, după boieri, adecă după „corbi cu barbă mare”.

1882: *Cimpoiul*, p. 251, anunță că va publica traducerea Ierusalimului lui Tasso, în proză. A și publicat cevă.

Scrisori în proză (și versuri): **1855**, un articol în *Zimbrul* p. 274 (April). **1857**, un articol despre Berenger, în *Concordia*, p. 179 (cf. și 186) și *Secolul*, 1 August. — **1866**, ziua de 11 Februarie 1866, în *Românul*, p. 39. — **1868**, Gâștele bunului Dumnezeu (parabolă) în *Albina Pindului*, p. 253. — **1869**, Un episod din viața lui Mihaiu, în *Opinia constituțională*, Nr. 22 (Iulie); vezi și nr-ii 27, 29 etc. etc. (In nr-ul 27, și versuri). — **1872:** *Românul*, p. 843 (5 Oct) anunță Poveștile albastre, după Laboulaye. In *Românul*, din 25 Ianuarie: *Inmormântarea poeziei* (reprod. în *Transacțiuni literare*, p. 24). In același an, vezi în *Românul*, pp. 71, 103, 126, 138, 154, 199, 202, 214, 245, 278, 322, 422, 454, 482, 859; în special Lorelei (3 Fevr.), reprodusă în *Columna lui Traian*, p. 68. — **1873** Despre literatură în genere, în *Românul*, p. 181, 195, 200, 292, 300, reprodus în *Familia*, 1874 și 1875. În 1873, în *Românul*, p. 825 mai se află Cântecul Jianului.

Toate scrisorile acestea nu tentă cercetarea estetică; eu le înregistrez numai din interesul ce-l port marelui scriitor, pe care, se pare, nimeni nu l-a sfătuit să nu mai scrie. Din contră, numele lui era dorit de gazete, care și făceau cu el — reclamă.

Din timpul dela 1848 până la 1875 — sau, ca limită, chiar 1882, deși eu bănuesc că traducerea Ierusalimului lui Tasso este mai veche decât 1882 — o interpretare, de obicei ușor de dat, s'ar mai putea da fabulelor, cel puțin unor fabule. Cui cunoaște domnia lui Cuza sau cui își ia oboseala să se orienteze asupra ei din monografia lui A. D. Xenopol, interpretarea îi poate reuși ca și mie. De aceea încheiu lectiunea lăsând la buna D-Voastră dispoziție să încercați ori să neglijați această lucrare, care, pentru istoria literară nu are nici o deosebită însemnatate.

¹ Lovinescu, p. .01.

POSTSCRIPT BIBLIOGRAFIC.

Despre Alexandrescu s'a scris mult. Afară de ce am citat eu și d. Lovinescu, să se mai vază:

1. Aron Denșușianu, *Poeziile lui Gr. A.*, în *Columna lui Traian*, 1870 n-rii 10, 12, 13.
2. C. C. Arion, conferința de la Ateneu, *Fabula lui Lafontaine și A.*, 1879, 14 Martie. (Publicată?). Eu o cunosc din *Timpul*, nr. 55 și *Româul*, p. 221.
3. Bonifaciu Florescu s'a repetit în *Analele literare*, 1886, nr. 2.
4. Arta din 1894, p. 299, 345, 380; și 1895, p. 45.
5. *Vieața* din 30 Ian. 1894 (despre ediția Bianu).
6. N. Iorga, în *Vatra*, 1894, nr. 21.
7. I. Găvănescu, în *Vieața*, vol. II, 1895, nr. 24.
8. V. D. Păun, în scrierea *Ficțiune, imagini și comparații*.
9. *La voix de la Roumanie*, an. I, p. 6. (Gazeta lui Ul. de Marsillac).

10. V. Alecsandri și Gr. Alexandrescu, în *Convorbiri literare*, XXV, p. 97. Din *Convorbiri* nu se pot uită nici *Cântecele populare din Oltenia*, publicate de Alecsandri, dar culese de Alexandrescu, poate la 1842, în excursia în Oltenia. Se știe că pe atunci Alecsandri începuse culegerea sa. Vezi *Scrisorile* lui Alecsandri publicate de Il. Chendi, p. 182 (anul 1885).

Pagini de răsfoit, pentru interesați de-aproape, sănt note la iuteală, de întâlniri cu numele lui, fără să mai pot spune, azi, ce cuprind anume paginile citate: scrisul lui ori știri despre el. Aceste notițe erau să fie călăuza mea, la o revizuire a vieții lui Alexandrescu; ele au fost culese după studiul meu din 1900. Cine vrea să profite de ele, să caute:

1. *Româul* lui C. A. Rosetti, 1857, nr-ii 2, 37; 1858, nr. 31 (4 Maiu); 1862, p. 988; 1866, p. 39 (24 Faur); 1868, p. 865, 937; 1872, p. 71, 103, 126, 138, 154, 199, 202, 214, 245, 278, 318, 342, 422, 454, 482; 1873, p. 540, 608, 656, 772, 840, 904, 908; 1874, p. 374, 394, 458 (foileton), 564, 565, 588, 632, 639, 812, 909, 1069; vezi și 527—528, 548—549, 689; 1875, p. 256, 257, 260, 264, 292, 344, 349; 1881, p. 418. Aceste multe locuri dovedesc că național-liberalii au întrebuințat mai mult numele Alexandrescu.
2. *Concordia*, 1857, p. 21—22, 37, 39, 63, 124, 179.
3. *Dâmbovița*, 1859, I, p. 144, 196.

4. *Pressa*, 1868, p. 253, 254—255, 258, 266—267, 270—271, 280, 283, 287, 297, 346, 406. (Nrii 64, 65, 67, 68, 71, 72, 73, 75, 102).
5. *Naționalul*, 1860, p. 94.
6. *Reforma*, 1861, p. 38, 46, 80; 1862, p. 147, 155, 204, 206, 210, 215; 1863, p. 4, 12, 19, 112; 1874, nr. 62.
7. *Independența*, 1861, 1 Maiu, p. 52; cf. p. 78. Un ecou târziu al certei cu Eliade!
8. *Uniunea română*, 1861, p. 4.
9. *Trompetă Carpaților*, 1866, p. 1711, 1720; 1868, nr. 640; și p. 1585; 1875, 21 Sept.
10. *Opiniunea constituțională*, 1869, 10 și 27 Iulie, 3 Aug., 28 Sept., 20 Noem., 27 Noem., 11 Dec., 1870, 1 Fevr. (Nrii 27, 29, 43 și 34, p. 2, 45, 59, 62, 66).
11. *Poporul*, București, 1872, 7/19 Maiu, contra lui Alexandrescu,
12. *Familia*, 1874, p. 590; 1875, p. 568—569.
13. *Amicul familiei*, 1881, p. 73 și 94.
14. *Observatorul*, 1879, nr.-ii 49, 50.
15. *Binele public*, 1881, 5 Ianuarie; 1884, nr. 27.
16. *Timpul*, 1881, nr. 4 (6 Ian.).
17. *Analele literare*, 1885, p. 51.

Unele indicațiuni cuprind nimicuri, care însă pot fi importante, uneori, în combinație cu știri însemnate; altele sănt cu siguranță de folos bun.

Timpul publicațiilor. Din *Gazeta de Transilvania*, 1847, 10 Noem., p. 360, reiese că traducerea *Meropei* s'a publicat în Noem. sau Oct. 1847.

Buciumul, 1862, 15 Dec., p. 3 arată că ediția de la 1863 era pusă supt tipar în iarna anului 1862. *Buciumul* din 25 Iuliu 1863, p. 260, arată că ediția se publicase după opt luni de tipărire.

Traduceri: În *Le glaneur moldo-valaque (Spicitorul)* lui G. Asachi (1841) se află: Câinele soldatului (tr. de V. Alecsandri, în limba franceză); — Anul 1840 se află franțuzește în manuscrisul academic 1172, p. 243—244; — Boul și vițelul nemțește, de L. V. Fischer (*Romänische Revue*, II, 646); — Umbra lui Mircea la Cozia, tr. de H. Klein în *Magazin für die Literatur des Inn- und Auslandes*, 3/17 Ian. (Anul?) Mai vezi și rev. Daheim, tr. de Neumeister; apoi rev. *Das litterarische Rumänen*, de Neuschotz, p. 281; ca traducători mai vechi R. S. Staufe, *Romanische Poeten* și I. K. Schuller (1852).

C. A. ROSETTI.

(Lecțiu ne ținută la 26 și 27 Aprilie 1920).

*Iubitului prieten vechiu
Enache Ionescu.*

I.

C. A. Rosetti se trage dintr'un neam grecesc aşezat de mult în țară. Străbunul lui, un vel logofăt, Nicolae Rosetti, a scris o scurtă cronică¹. Tatăl lui Rosetti era spatar; mama lui, spătăreasă Elena.

Discursul pe care Nicolae Andronescu l-a ținut la moartea Elenei Rosetti, ne permite să conchidem că aceasta nu era departe de mania religioasă. Din „notele intime“ ale lui Rosetti reiese același caracter: Ea îi predica fiului său indiferența față de oameni și de cele lumești; își dorează neîncetată moartea; și o așteaptă cu voie bună, rostind psalmii lui David². Din copiii ei numeroși, cațivă au murit de vreme. Toate faptele acestea par că împun concluzia unei constituții fizice debile, decadente.

C. A. Rosetti nu faceă excepție de la debilitatea familiară. Când, la Paris, l-a cunoscut publicistul H. Castille³, Rosetti ca fizic, faceu o impresie curioasă: „Acesta este un om de spirit, a căruia fizionomie originală însăși o încarnăție îndestul de mulțumitoare a Strigoilului, vampirului, din Lord Byron“. Vampirul de la Dâmbovița nu era prea sănătos. În notele sale intime el se plângă destul de des de dureri de cap și insomnii (1844: 13 Noem., 15 Noem; 1845: 19 Noem., 21 Noem). Odată el ne spune că a scuipat și sânge (1846, 17 Fevr., 1 Martie). În acest timp „vampirul“ se gândează și la sinucidere (1846 14/26 Fevr.⁴). Rosetti suferează, deci, de urmările eredității, de care au suferit și frații săi.

¹ Vezi-o în *Trompeta Carpaților*, 1872, nr-ul 963 și urm.

² Pagini din trecut. Note intime 1844–1859 scrise zilnic de C. A. Rosetti. Anotate și publicate de Vintilă C. A. Rosetti București 1902. Paginele 28, 31, 55.

³ Principatele dinărene, p. 50.

⁴ Note, p. 92, 94.

Despre un frate al său, serdarul Dimitrie Roset, îngropat în 3 Septembrie 1842, dicursul lui C. A. Rosetti însuși — un discurs expansiv, actoricesc, ciudat — ne spune că el a suferit moralicește zece ani — și sângeră înima — iar și fizicește încă trei¹. El s'a privat în viața lui de toate, a primit să se omoare pe dânsul „neluând de soție pe aceea ce iubise pentruca să nu facă o neplăcere maicei lui“. — Că însuși C. A. Rosetti o iubea acum pe presumpțiva soție, nu ne interesează; faptul că D. Rosetti a primit, fără protest, o suferință atât de îndelungată, că a primit-o din cauza unei sensibilități exagerate a mamei sale și a sa, este straniu.

Faptele acestea descoperă un fond fiziologic și sentimental care nu este cișnău normal.

Rosetti însuși făcea totdeauna impresia unui excentric, a zis Eliade². Sensibilitatea mamei și a fratelui o avea și el: „Când aud un ton de muzică, când aud un vers, o poezie, de ce nu tressar, nu tremură (alții) ca mine? De ce nu înnebunesc, de ce nu vin în frenezia ce vin eu, a nu vedeau nimic, a sparge cine mai știe ce? și alte asemenea nebunii³?“ Dar, pe când aceia, mama, fratele, aveau o sensibilitate pasivă, suferitoare, acesta era gata să „spargă“, să rupă, să dărâme: Un tip sensibil-motoriu. De aceea, privindu-se adânc, a și scris el vorba deosebit de luminătoare că, Ia el, „geniul este în inimă, iar nu în cap“⁴. Geniul acesta Rosetti nu și-l putea informa; îi lăsa drum liber, neînfrânat; de aceea el nu era mândru, ci devineau vanitos, cum își zice el, cum îi zise mamă-sa⁵; de aceea iubirile lui nu erau normale, ci devineau extravagante⁶.

Ar fi voit să pară, din vanitate, — chiar și religios, deși simțea că sufletul nu-i este sfânt⁷. Deci el luă cel puțin o — poză religioasă. Își potrivă deci barba și portul ca Isus, se aşeză în fața lui Rosenthal — Ovreiul, pictor, și se văză, pe pânză, chiar Christ⁸!

¹ *Ceasurile de mulțumire ale lui C. A. Rosetti*, București 1843, p. 273; și Note, p. 8.

² *Mémoires*, p. 121.

³ Note, p. 48.

⁴ Note, p. 38.

⁵ Note, p. 14 și 28.

⁶ Note, p. 19.

⁷ Note, p. 19.

⁸ Note, p. 75.

Când Christ nu eră aproape de fantazia lui vagabondă, îl înlocuiă vreun alt erou al omenirei. De pildă : Michelet. „De nu voiu muri, am să-l ajung ; devotament și inimă am ca și dânsul ; învățătura o voiudobândi-o“¹.

În privința cărții Rosetti a consultat, cum ai consultat pe un doctor, pe filosoful Jouffroy, care i-a spus, profetic : „Trebue multă vreme până ce o minte vagabondă să se învețe la jug, dar fii sigur că vei izbuti². Cartea ce i-o dorează Jouffroy îi lipsează. De mic a rămas neîngrijit la carte³ : eră boier doar, și pe atunci boierul nu avea nevoie de carte.

Ce viață va fi dus acest Tânăr până la 1830—1831 nu se povestește, nu se știe. Pe la 1831—1832 Ion Ghica ni-l arată, deodată, ca scriitor de cuplete pe care le cântă după cântecele la modă⁴. Găsise versul ; strengar eră ; cupletul eră arta sufletului său și al tinerimii care nu avea ce face și își pierdează timbul cu nimicuri.

Când se înființă armata națională, intră și el în armată. Eră, acum, de 17 ani. Dar pe lângă el elanul lui Vasile Cârlova, trecuse fără să-l atingă. La 1835 el era la Giurgiu, unde șeful escadronului său era Engel, un Neamțo-Rus bețiv. Cu bețivul a băut și Rosetti⁵. Viață de garnizoană mică ; și încă, în ce cuib : în Giurgiul abia liberat de la Turci ! Femeile garnizoanei, militarele, mai ales polcovniceasa Anica Engel, care-i va abona și volumul din 1843, erau aproape. Cum a fost, clar nu se vede ; dar cu amestecul femeilor Rosetti își prăpădă „cariera militară“. După cererea sa proprie C. A. Rosetti fu licențiat, ori demisionat din armată în August 1836⁶.

Boierul fără carte, dar în cap și în gură cu acèle cuplete, care trebue să fi încântat pe militarele libidinoase de la Giurgiu, sosi la București, un băietan de doauăzeci de ani. Aici el urmări linia literară a sufletului său.

În București, în 1836, se desvoltă multă viață literară. Societatea filarmonică era în floare. Vanitosul sentimental va fi tresărit de contrastul între Giurgiu și București. Iată prilejuri de-a

¹ Note, p. 95.

² Note, p. 81.

³ Note, p. 122.

⁴ Scrisori (1887) p. 656. Rosetti însuși scrie în prefața poezilor sale : « O bună parte din ele sănt scrise încă de când eram nevrăstnic ».

⁵ Note, p. 59, 153.

⁶ Curierul românesc, 1836, p. 229.

fi cevă, de-a păreă cevă: Rosetti apare, deci, ca actor diletant în *Fanatismul* lui Voltaire, pe care-l înscenă Eliade, traducătorul. Momentul a fost decisiv.

Acestei piese Rosetti îi era „dator cele dinăîi cuvinte de amor, de onoare, de patriotism, ce buzele lui rostiră pentru întâia oară; ea îl invită pentru prima oară a nu se închină la oamenii”:

Cine? eu? să-mi plec capu la farmece, la minciuni?
Să tămăiu un fanatic, să crez ale lui minciuni?

Nu, d'a zeilor dreptate Zopir fie pedepsit,
Dacă libera mea mâna și curată vei vedea
A linguși violenia și tâlhari a mânghiat¹.

Se pare că marele spirit liberal al lui Voltaire a produs în Rosetti o schimbare esențială; și de-atunci începă înălțarea lui din cabotinism spre ideale.

Idealul se luptă însă greu cu firea lui, cu mediul în care trăia, cu urmările lipsei de cultură anterioară.

La 1844, când încep notele intime, Rosetti se află încă într-o stare sufletească curioasă; și caracteristică pentru poet. Opera lui, scrisă între 1838 și 1843, când apar *Ceasurile de mulțumire*, a păstrat multe urme din acea stare.

În acest timp, deci, Rosetti își simțea inima vestejită, deși câte odată mai visă încă frumosul? Veșted din cauza blăzării; îndreptat spre frumos, din cauza literaturei ce-l preocupă². Neputând fi statornic într'un ideal, negăsindu-l, el se bălabănează într'o sexualitate nestăpânită și cu variații respingătoare. În privința acesta *Notele intime*, — care vreau par că să semene cu sinceritatea lui J. J. Rousseau — sănt pline de mărturisiri întristătoare: Azi o Sofie, mâne o Zoe, de-a cărei dragoste știe și mama ei, poimâne o Elenă, la care gândește chiar pe când, lângă el, îi moare Sofia etc. Căsătoria îi pare monotonă, iar adulterul ușor de împlinit.

Probe³: „Am petrecut cu Br..... și cu Zoe, și în altă zi cu cumnată-sa, binișor, câteva ore, la via lui. Am văzut în sfârșit, mai bine ca totdeauna, până în ce grad se urcă preacurvia femeilor. Socotesc că mai toate, dar negreșit că aici mai mult, fiind că sănt despuiate de orice sprijinire, ca și bărbații; nici religie, nici filozofie”.

¹ Amintirile acestea le-a povestit Rosetti în *Românul* din 1857, No. 30.

² Note, 9, 14, 19, 24.

³ Note, p. 7.

„Cu dânsa asemenea. Pentru că mi-eră rușine de mine îi am scris și și am zis: Dacă mă vei săli a te stimă, voju fi pentru vieață cu tine; de nu, și voești un amant ca toți — mă vei găsi și aşă. Voesc să fiu cinstit, dar care pravilă mă face de a fi cinstit și cu femeile“? (1844).

Acesta este vampirul lui H. Castille!

Acum vă puteți închipui ce poezie a putut să se ivească dintr'un astfel de mediu, din astfel de cugete!

Poezii închinat sexului frumos înc p cu pagina 147 a volumului, cu *La sexu frumos*, de-asupra cu un amuret călare, în aer, pe un vultur:

In mâna voastră este a lumii cărmuire!
La voi dar plec genunchii, iubirea voastră cer,
Căci voi aveți putere, c'o vorbă, c'o clipire,
Să m'afundați în iaduri, să mă 'nălăjați la cer.

Întâiul cântec; *A cui e vina* (1839) este cântecul cel mai popular al lui Rosetti. Este cântecul intidelității iertate de amant, iertate pentru că astfel merge lumea, astfel este veacul, astfel vremea șterge toate, astfel „ți-este sexul“, — *nu e vina ta*; — în fond, o degradare generalizată a femeii.

Cinste și iubire, dragoste, credință
Ieri jurai tu mie, azi cui s'o 'ntâmplă;
Nu cunoști iubire, nu simți pocăință,
Astfel ţi-este sexu, nu e vina ta.

Aurul și slava împiedecă idealismul femenin¹.

Rar, totuși, găsește și Rosetti câte-o notă simplă, simțită și de noi, ca în *Pe albumul unei dame* (1841):

Iar dacă vreodată, de vr'unul înșelată,
De altul părăsită, de altul iar uitată,
Vei da și de foia pe care-am scris și eu,
Desprețuit de tine, tu să-ți aduci aminte,
Cumcă se află 'n lume un om ce 'n veci nu minte,
Ş'a căruia iubire o știe Dumnezeu!

Uneori, însă, este chiar comic:

De ce nu sănătății cu apă înflorată
Ce 'n toată dimineață își spălă față ta?

¹ Cu toată inferioritatea concepției cântecul lui Rosetti se cereă. Foaea pentru minte din 24 Ianuarie 1844 îl reproduce deodată cu o poezie de Costache Caragiali, cu nota: „O parte mare din tinerime cere ca următoarele două poezii să le retipărim și în foile noastre, deodată, una lângă alta. Noi iubim tinerimea și-i facem pe voie și astă dată“. (Pagina 31)!

Rosetti, sticluță de parfum¹ !

Al doilea gen de poezii rosettiste sănt cele scrise în felul lui Béranger. Béranger a avut mulți imitatori români, dar nici unul celebru: G. Sion, G. Tăutu, D. Dăscălescu etc.... Până

¹ Popularitatea acestor cântece ale lui C. A. Rosetti au făcut-o Tiganii care-l cântau, probabil de pe la 1830/31. Despre felul cum se debitau cântecele lui a povestit Eliade (în *Equilibru*, p. 42) o scenă din Craiova. Bănesc că declamatorul cu „ochii mai boboșați decât ai unui broscou” este chiar Rosetti, pe care Eliade îl indică, exact în felul său, discret, printre un singur gest: „Imi aduc aminte de un biet lăutar. Eră odată — mi se pare la Craiova — un prânz boieresc și cămpestru și lăutarii cântau la masă. Intre altele cântără și cântecul:

Tu ziceai odată
Ah! a mea iubită
Dragostea ta toată
Tie îi-o voi da, etc.

Se știe că lăutarii noștri pleacă urechea pe vioară, cântă din gură, recitând versurile și trăgând cu arcușul cu o apatie din cele mai rare și mai durerioase; pentru ca servitutea e streină la orice petreceri. Bietul bard cântă ca orice sclav.

„Un declamator de poezie și de sentimente de toată natură se află la masă, și nemai putând suferi apatia sclavului cântător, repede se sculă de la masă și sări înaintea lăutarului strigând:— Nu aşă, cioră de profanator!— Și unde începă a da ochii peste cap cu mare patos, a luă un avânt cu mâinile și cu picioarele ca tot omul ce zboară de vîlă viuleț la nemurire și a declamat cu o manieră cu totul particulară a sa :

„Tuuu ziceaai o daaata
„Aaaaaah a mea iubiiită
„Draagostea meaaa toată, etc.

Declamă cum declamă amatorul (foarte *bătăios*), iar în cât pentru cântec, spun că eră foarte răgușit și discord; căci pătunci nu se auzează de Concordia*.

Aaaaaah a mea iubiiită!

(cu vocea răgușită) și tot înaintă în delirul său poetic către simplul și naivul lăutar; până ce ajunse la fraza

Astfel și-ește sexul, . . .

Atunci cu o crispătie nervoasă tremură amenințând cu degetul până la nasul bietului bard cu totul speriat.

Lăutarul încă de la începutul acestei lupte ce nu era nici de cum olimpică, lăsase o mână cu vioara spânzurată în jos, și alta înțepenită și făcând o linie dreaptă una cu arcușul. Nălță din umeri bietul om, strângă din dinți, cu capul ghemuit între umeri, și tot se da înapoi; iar când își simți spatele că dă de părete, iar când văză că degetul amenințător îi ajunge și până la nas; iar când văză că, acum ca nici odată, ochii declamatorului îl ajințează ca *doi ochi mai boboșați decât ai unui broscou uriaș*, lăutarul, svânturaturul lăutar, începă a tremura și a pune mâinile înainte spre apărare: — Aleo Coconașule! începă a se rugă; nu mai face asă, că mă dă în alte ale, și am copilași... Aleo Coconașule, dar ce am făcut, sărăcuț de maica mea? lărtă-mă, Coconașule, că-mi rămân copiii pe drumuri!“

Scena indică și vulgaritatea până la care texte ca aceleia se puteau scribi în executare lor.

* Concordia era un ziar din București.

și G. Asachi raportă scurt despre acum (1849) „căruntul poeta poporan a căruia compuneri nu erau mai nainte nici cum pacinice“, dar care acum ură: Popoare, alcătuiți o sfântă alianță și dați-vă mânilor! În același timp tinerii revoluționari, ajunși la Paris, încubați bine în Paris, îl cercetară la casa lui¹. Pentru Rosetti, unul dintre cei mai politici tineri, bătrânul poet eră, fusese totdeauna, o autoritate². Până la 1843 Rosetti tradusese din el *Neatârnatul și Haina mea*.

În felul lui Béranger Rosetti a scris *Plapuma*. Censorul nu a îngăduit tipărirea; *Plapuma* a circulat, deci, ca manuscript până ce s'a pierdut³. Bérangerismul din volumul de la 1843 nu este prea sprinten, nu-i nici galic, dar este, totuși, curagios:

Eu nu stau în sal'afară,
La ministri să pândesc;
N'am suiat eu nici-o scară.
Rang și slujbe să cerșesc.

O poezie filosofică, de-o filosofie simplă, este *Cămașa fericitului*, odată una din bucătile de forță ale cărților de cetire școlare⁴: Miniștrii, trimiși să caute leacul pentru boala împăratului, se întorc fără leac; leacul ar fi putut să fie cămașa aceluia om care se simte fericit; pe omul fericit ei l-au găsit, dar omul — nu avea cămașă:

Îți spunem, împărate, cu mare întristare
Că n'are nici cămașă pe dânsul omul care
Se află fericit! —

Nu cunosc încă originea basmului, pe care o vagă amintire mă îndeamnă să o caut în literatura engleză.

Ceasurile de mulțumire s-au publicat în Iulie 1843. Eliade le-a primit cu o critică scurtă în *Curierele* sale⁵. Critica era amabilă: Eliade a râs pe alocarea, s'a întinerit în alte părți; boldul satirei i-a plăcut; se prevedea un viitor ales: poetul „va ajunge foarte departe“. Eliade s'a înșelat. În Rosetti nu eră stofă de poet creator. În curând el părăsi poezia și se așternu pe politică revoluționară.

¹ Anul 1848 în principatele române, v. I, p. 132.

² Rose'ti l-a lăudat în *Căteva cuvinte asupra canțonetei*. In *Scrieri din junete*, 1885, v. I, p. 208.

³ Loc. cit., I, 199 și II, 3¹.

⁴ Ca elev de liceu eu am învățat-o din carte de cetire a lui Gavril Munteanu (Brașov).

⁵ C. R., 1843, 9 Iulie p. 152

Înainte de a vorbi despre traducerea lui Rosetti din Byron, vreau să dau o idee și despre limba lui. El scrie înlesnit; dar uneori aşă de noduros, încât doare'n auz și în gâtlej. Cu astfel de stil nu se căștigă nemurirea. Eliade zise: undă *cristălată*; Rosetti își îngădui: râuri *cristăloase*; de la *rază* derivă pe *răzos*; de la *fântână*, *fântânos*; *afruntau* pe moarte; *ospeața* casă; a pasărilor *bardă* eră filomela, *bardă* fiind femininele de la *bard* (cântăreț), etc.

Totuși, în vremea aceea, când a scris românește eră aşă de puțin mulțumitor, volumul frumos tipărit în tipografia Curții, a lui Walbaum, eră un semn mai mult că voim să producem o literatură, care ne trebuia urgent. Însă, în Moldova, cântă de un an abia Alecsandri; și în Muntenia, de câteva luni, începuse Bolintineanu. Rosetti apărează, ca să apuie repede din față acestor doi eroi ai poeziei adevărate.

II.

Un merit deosebit al lui C. A. Rosetti este traducerea lui *Manfred* de Byron. Deodată *Manfred*?

Ieșind din secul stat milițienesc de la Giurgiu și luat de vântul cald al Filarmonicei, Rosetti se așternă pe carte. Învăță limba grecească veche și limba latinească, preparându-se pentru un bacalaureat francez. Învăță, nu-i vorbă, cam domol: „Cu vizite, petreceri și amoruri nădăjdăvănește că în 20 de ani să pot să învăț ceva“, scria el în 25 Oct. 1844. Însă vizitele, petrecerile și amorurile erau, oricum, vieată. Vizitele le facea lui I. Câmpineanu, care eră un suflet mare, ori amicilor săi, cărora viitorul le rezerva un rol politic ori literar: Bălcescu, Bosianu, Bolintineanu, G. Crețianu, Brătianu etc. Mediul românesc nu oferea numai amante, ci și oarecare gândire. Si Rosetti — ceti. Cum cetea la 1844, cetea, de sigur, și la 1842—1843. Filosoful Descartes, filosoful Jouffroy erau lecturi grele; Lamennais era o chemare la politică; La Rochefoucault, Shakespeare, Th. Moore, Chenier erau alte lecturi alese, probabil tot deatunci încă *Faust*, de Goethe, o înălțare fără pildă. Așă și *Manfred* de Byron.

Pe *Manfred* îl tradusese, îl tipărise, și îl recetea. Pe când însă amicul său Bosianu „murea de urît la cetirea lui *Manfred*“, Rosetti „turbă la fiecare vorbă“¹. Ce va fi simțit el la întâia cetire, în cursul luptei cu traducerea sa?

¹ Note, p. 20.

De lordul Byron țara românească auzise, întâia oară, în cursul războiului Grecilor cu Turcii. Moartea de la Missolunghi se anunțase la București, ca și în Europa¹. Eră la 1824.

Tocmai pe atunci (1823—1824) Eliade se ocupă cu căutarea stilului său poetic, traducând pe Lamartine și pe — Byron, alături. Tinerimea românească simți același adorație pentru nobilul, romanticul poet. Deodată cu *Curierul românesc* tinerii își anunță traducerile lor. Costăchiță Filipescu traduse elegia *Adio al lui lord Byron la soția sa*², pe care, în versuri, îl reluă, destul de curând, Gr. Alexandrescu. Traduse și I. Voinescul; și alții; traduse, mai ales Eliade, care, la 1834, publică *Din scriurile lui Lord Byron*, poeme, începând cu *Luarea Corintului*, *Giaurul* etc., și anunțând seria traducerilor următoare. În 1836 apărură, de Eliade, *Cei doi Foscari*. În 1837, la 22 Ianuarie³ ieșise *Corsarul*, pentru 1 Față se anunță *Lara*. În 31 Martie 1837 era tipărit *Beppo*, *Lamentațiile lui Tasso*, *Prisonerul de la Chillon*⁴. Tot în 1837 începea tiparul lui *Marino Faliero*, care se sfârși, însă abia în 1839. *Cerul și pământul* și *Giaurul* apăruseră la 1 August 1839⁵. Eliade întrețineă deci neslăbit interesul pentru poezia bironiană⁶. *Pământeanul*, o revistă care dușmănează pe Eliade, traducea și el, din pana unui M. C (Bonivard la Silon). Din Moldova, *Spicitorul* lui Asachi, aducea pe *Oscar d'Alva*, tradus după traducătorul francez Amadée Pichot, de C. Negruzzî. (Și Eliade traducea tot din limba franceză).

Meritul lui C. A. Rosetti este că el cel dintâi a tradus deadreptul din limba englezăescă, cum ne arată el însuși în prefată. Până la el Români aveau „o foarte slabă idee“ despre Byron, crede Rosetti, care ignorează (de sigur *cu intenție*) traducerile citate mai sus.

A traduce pe Manfred, când abia ai trecut de elementele limbii lui, era greu. Sincer Rosetti ne spune, în prefată, câtă trudă l-a costat lucrarea:

„M'am silit pre căt m'a iertat, nu limba, ci puterea mea, a o traduce bine. Nu știu dacă am izbutit, dar știu că am întrebăt.

¹ Hurmuzachi, *Documente*, v. XVI, p. 1145.

² C. R. 1830, Mart 30, p. 23

³ Data *Curierului românesc*, p. 370.

⁴ C. R., p. 20.

⁵ C. R., pag. 432.

⁶ Cele *sapte* volumeșe publicate de Eliade până la 1839 costau, în total, 45 de lei!

m'am sfătuit și adesea am asudat săptămâni întregi pentru un singur vers: am și martori, domnii miei!; și cu toată această, muncă, nefiind încă în stare să înțeleg pe acest mare autor, nu aş fi izbutit să fac nici atât, dacă nu aş fi fost mult ajutat de domnul Doctor Bernhard Stolz, profesorul meu, carele, cu toate că este un om foarte literat... și el însuși s'a gândit adesea și mult, ca să pătrunză bine un singur vers de-al lui Byron¹.

Fiind muncită aşă, Rosetti crede că trebuie să ceară „blândețe“ în aprecieri; o sinceră naivitate a vremii și a omului!. De blândeță are uneori nevoie; dar alteori este sigur că traducătorul a reușit să dea pasage care impresionează:

Manfred

Auzi-mă Astarte! auzi o draga mea,
 Vorbește tu cu mine; am suferit atât
 și încă groažnic sufăr — te uită'n fața mea!
 Pe tine groapa încă nu te-a schimbat mai mult
 De cât cea pentru tine trudire m'a schimbat.
 Tu m'ai iubit pe mine, atât de mult, pe cât
 Eu te-am iubit pe tine; noi nu am fost făcuți
 Ca unu p'altul astfel să ne trudim; deși
 A fost păcat de moarte să ne iubim aşa
 Cum ne iubeam. Zi, spune'mi că tu nu mă urăști,
 C'am suferit pedeapsa și pentru tine eu;
 Că o să fii primită cu cei mulți fericiți
 În sfânta lăcuință — și eu că o să mor;
 Fiindcă pân'acuma tot ce e plin de rău
 Conspira să mă ție în vieață ferecat
 Intr'o vieață, care mă face ca să scaz,
 Să pierz eu nemurirea — un viitor aşa
 Intocmai ca trecutul. Eu nu pociu să mai stau.
 Ce voi, eu nu știu bițe; ce caut, nu cunosc
 Ce ești tu, simf' eu numai — și ceeace săn' eu;
 și-aș vrea odată încă 'nainte de-a perî
 Să mai auz eu glasul, ce muzică-mi eră —
 Vorbește tu cu mine! fiindcă te-am strigat
 În liniștită noapte, am speriat din somn
 Pe păsări adormite pe amuțite crăci;
 Din munți sculat-am lupii, și peșteri am făcut
 Să'nvețe al tău nume, zadarnic răsunat;

¹ Aici, opera fiind puțin cunoscută, la curs s'a intercalat o analiză a ei. Apoi s'a citit probe din traducere.

Răsunetu-mi răspunse — și mie mi-a răspuns
 Mai multe lucruri încă — și oameni, duhuri chiar —
 Dar tu fuși tot tăcută. Vorbește-mi dar acum!
 Eu peste stele încă am priveghet mereu,
 Și-am ajințat vederea pe ceruri înzadar,
 Cătându-te pe tine. Vorbește-mi mie, tu!
 La răi te uită'n preajmă-mi, și ei de mine simt;
 Eu nu mă tem de dânsii, de tine numai simt —
 Vorbește-mi dar tu mie! d'ar fi mâni chiar,
 Dăr zi! — nu știu nimica — dar lasă să te-auz,
 Odată — astă dată — o dată încă, vai!

Fantoma Astartei

Manfred!

Manfred

Zi, zi'nainte, acumă nu trăesc
 De cât în sunet numai — e glasul tău!

Fantoma

Manfred!

Durerea-ți pământească sfârșit ea va avea —
 Pe mâne. Pace ţie!

Manfred

O vorbă încă — zi —
 Lertat sănăt?

Fantoma

Pace ţie!

Manfred

O! spune-mi — voi să știu —
 Ne mai găsim vreodată?

Fantoma

Mult pace ţie!

Manfred

Stai!
 O vorbă pentru milă — zi! — spune — mă iubești?

Fantoma

Manfred!

(Duhul Astartei pierе).

Curând după succesul său literar, C. A. Rosetti plecă la Paris. Era un timp în care toate spiritele energice fugeau din țară, ca să se prepare acolo pentru ce era se vie¹.

La Paris îl aşteptă și pe el cuvântul avântat al lui Quinet și al lui Michelet; îl aşteptau tovărășiiile din loja masonică cu idealele de răsturnare ce le hrăneau; în lojă intră și G. Crețeanu, intrără și Brătienii și alții. În loje și la Sorbona acești Români se pregăteau „a răzbună și a liberă România“². Tendințele erau ideale, dar modul de a le discută nu era tocmai apusenesc. „Am fost astăzi într-o casă — povestește Rosetti — unde erau 8 Români, din cari erau unii ce sănăt crăma nației: poeți, istorici, boieri și feciori de boieri. Am șezut un ceas și în tot cursul acesta de vreme nu am văzut ce deosebire putea se fie dacă eram într-o cărciumă. Atât de murdari erau“. — Frazele surprind; dar trebuie să fie exacte. Totuși, ideile de libertate națională, de dezrobire națională, de unire îi strângeau pe toți de-aproape. Cred că Rosetti a fost unul dintre cei mai porniți: Dovadă atitudinea lui, la 1848, când a fost — consecvent cu firea ce reiese din știrile anterioare — când bun, când rău, când cuminte, când imprudent, când practic, când vizionar, când incorigibil și bolnavios³.

¹ Caracteristică este vorba lui Mihail Kogălniceanu către C. A. Rosetti (1846, 1/13 Oct.) în *Pagini din trecut*, p. 54: „Nu cunosc încă în Moldova doi oameni cari să mai aibă energie și să lucreze“.

² *Pagini din trecut. Corespondență. Scrisori*, București, 1902 (Publicate de Vintilă C. A. Rosetti).

³ Despre C. A. Rosetti, afară de scrierile citate, sănăt de consultat: Al. G. Djuvara; Ulbach; D. Ollănescu Ascanio (*Literatura și artă*, III); schițele de Petre Grădișteanu în *Proprietarul român*, 1861, p. 110; precum și bogatul volum aniversar al „Democrației“.

CESAR BOLIAC.

(Lecții ținute în 2 și 3 Maiu 1920).

*Colegului cu cel mai
pur suflet, G. Vâlsan.*

Despre Cesar Boliac — care se scriă uneori: Bolliacu — nu s'a scris nimic serios; deși activitatea lui a fost prodigoasă, nici o monografie nu i-a cercetat-o; ar fi meritat-o.

Boliac s'a născut în a. 1813 și a murit în 26 Februarie (10 Martie) 1881¹, în vîrstă de 68 ani.

Un frate al lui se numeă Alexandru P. Pereț, eră colonel și cununat cu N. Pleșoianu, căpitanul de la Islaz, se zice într'un ziar².

Un stolnic, Petrache Pereț, este cunoscut la Giurgiu³.

Mama lui Boliac se numeă Zinca⁴.

Boliac a învățat la Sf. Sava, unde „a fost învățecelul lui Eliade“, afirmă A. Pumnul⁵.

La 1830 — în vîrstă de 17 ani — Boliac intră în armată, ca iuncăr: cadet, deodată cu C. Telegescu, C. Alexandrescu, Hristache Tell, Const. N. Filipescu⁶. În armată intră după ce moarțea culese pe ființa cea mai ideală ce-o iubise — în Carpați, undeva — și-i lăsase părerea de rău că nu l-a cules și pe el⁷.

¹ România liberă, din 27. II. 1831; Româniul din 1881, p. 185 și 187

² Răsboiul, 11 Sept. 1884.

³ Biografia lui Al. Christofi, 1867, p. 9.

⁴ Se pare că despre originea lui Boliac s'a discutat serios la tribunal, nu mai știu din ce motiv (Electoral?), cum reiese din *Naționalul*, 14 Dec. 1858, p. 1 și 21 Dec. p. 16. — În ascendență se află poate (ca tată sau bunic?) un Dr. Bogliako, medic, jidan, despre care, se face amintire în *Documentele lui Hurmuzachi*, în Supl. I, III, p. 382. Această constatare de rassă explică, de sigur, căte cevă din firea lui Boliac. — În volumul din Hurmuzachi, la pagina cîțată se spune că Bogliako eră Italian (adecă Jidan italienesc), medic și antreprenor de club. Fusese bancher (în Archipelag); dase faliment; fusese hoț condamnat la spânzurătoare. Femeia lui eră din cea din urmă clasă a locuitorilor din București; la 1812 ea era întreținuta lui Kaïssarow, care era adjutanțul lui Cutusov, gen. rusesc al armatei de ocupațione (gen. Langeron în memorile sale).

⁵ Lepturariu, vol. IV, 1, p. 291. Se știe că Pumnul s'a informat exact despre autorii săi.

⁶ Curierul românesc, 1830, p. 109 și Albina româneasca, 1830, p. 232.

⁷ Poesii nove, 1847, p. 173 - 175.

Pe la 1833 Boliac colaboră la ziar¹. La 1835 el intră curajos în literatură, cu un volum de proză și versuri, *Operile lui Cesar Boliac. Meditații. În tipografia lui Eliad. 1835.*

Prefața lui Boliac este plină de stimă pentru Eliade care cenzură cu blândețe pe tinerii scriitori, care nu era mândru, a căruia pace și liniște a sufletului se puteau cunoaște din „în veci a lui zâmbitoare față“. Limba lui Eliade îi părea frumoasă și vrednică de imitat. Iar cât despre felul și tendințele literaturii eliadiste, pe atunci ele îi mulțumeau toate pretențiunile sale: „Nimeni din Români n'a cântat patriotismul mai cu mare căldură și entuziasm, nimeni n'a suspinat dragostea cu mai multă tinerețe; nimeni nu s'a închinat cerului mai că multă credință și nimeni nu a blestemat să înfruntat iadul cu mai mare mânie. El a fost admiratorul și idolul al virtuții și biciul cel mai grozav al vițiiului, patriot și cosmopolit tot deodată, cetățeanul cel mai înrâvnat și supusul cel mai credincios. O bărbat fericit, căci nu pociu un pana ta cu râvna și recunoștiința mea, ca să pociu a te lăudă pe căt ești vrednic“.

Boliac, Tânărul, vojă, cerea, manifestă entuziasmul, idealismul; satira pe care o vedea practicată de „mulți din cei de o vîrstă cu el“ o detestă².

Trebuința lui de ideal o dovedește și adorarea lui I. Câmpineanu: Scriind o tragedie, el luă ca model virtuțile acestuia și din ele formă pe Gulian patriot și suflet plin de pietate; pe Adel generos; pe Montmorenci curajos și statornic³. Poate este vorba de *Matilda*⁴? Matilda a fost o dramatizare a romanului cu același titlu, de d-na Cottin.

Operile sănt meditații generale, sentimentale, etice, despre nădejde, prietenie, amor, sinucidere, soarte, moarte; până la Dumnezeu sus, spațiul e mare: Boliac îl umple cu avânturi care-i săd bine unui Tânăr idealist. Coloritul național lipsește: Abia odată se pomenește Carpații; iar o meditație laudă pe Gr. Ghica, care se odihnește la Colentina, în mormânt proaspăt.

Se pare că toate meditațiile au căte un sămbure — abia indicat — din viața lui; și că o strofă nerimată (ca și celelalte) indică noul moment al salvării sale dinturburări sentimentale (pag. 80):

¹ Pumnul.

² *Operile*, p. 8.

³ Prefață citată!

⁴ Când apăreau *Operile*, *Matilda* era supt tipar (Catalog, la sfârșitul Operilor). Acolo anunță el și un volum de *Noutăți*.

⁵ Pag. 80.

Chinuri, pedepse, acum departe
Le văz ca valuri ce se răscoală,
Se lupt, se saltă, ca să îngheță
Pe dezbrăcatul, când e la port.

Când, adecă, valurile nu-l mai pot ajunge!

În 1835 Boliac se ocupă cu o temă socială și politică de cea mai mare însemnatate pentru epoca sa; el scrie o disertație despre *robie*. Dar — censorul a refuză¹.

În timpul acesta Boliac citește pe Victor Hugo; și, încântat, îl traduce, înainte de Ianuarie 1836. El traduce *Lucreția Borgia*, *Angelo tiranul Padovei și Maria Tudor*. Aceasta o tradusese, însă, și C. Negrucci! cetindu-i traducerea, Boliac aruncă în foc încercarea sa².

În anii 1835, 1836, Boliac este un cetitor asiduu; cunoștințele lui literare cresc rapid; el se simte îndemnat să se dedice cu tot sufletul literaturii.

Ideea unei reviste i se îmbiă. El se înțelege cu amicul său C. G. Filipescu și întemeiază *Curiosul*³. În 15 Oct. 1836 el era sigur că revista va apărea peste trei săptămâni; aşă îi scria el lui C. Negrucci, pe care-l rugă să colaboreze⁴. *Curiosul* era să fie un jurnal critic; să publice, ca adaos, scrieri de ale tinerilor; să le vânză ieftin. Visuri! Revista apuse după câteva fascicule. I. Maiorescu a afirmat — în polemică sa de la 1838 cu Eliade și profesorii din București, — că revista a încetat, pentru că prenumeranții îl-au lăsat (pe *Curiosul*) „să înceteze“.

Din *Curiosul* cunosc numai fascicula 2 și 3. Colaborără: C. Boliac (Călugări spanioli, o narătune; Fragment din Corinna d-nei Staël), col. I. Câmpineanul (un episod tradus din *L'entre-acte*), col. C. Filipescul (O corabie, narătune, tr. din engleză), C. Bălcescu (Asceverus, după *Magasin pitoresque*). Un număr modest. Fascicula a 3-a este mai însemnată: C. Boliac dă epistola către I. Voinescu II; C. Negrucci *Șalul negru*; I. Voinescu II, S. Marcovici, Gr. Grădișteanu, C. Bălcescu contribue cu traduceri; printre ele se află *Cinci Maiu* de Manzoni, în proză însă.

Se zice, că după al 4-lea număr — și contrar afirmației lui I. Maiorescu pe care-l cred mai de grabă — boierii fanarioți au suspendat revista, care era ostilă partidului rusesc, adecă guvernamental. Aceste se afirmă într-o publicație politică de mai târziu⁵.

¹ *Foaea pentru minte*, 1844, p. 316.

² C. Boliac către C. Negrucci, în *Con vorbiri literare*, XV, p. 77.

³ *Trompetă Carpaților* din 1872, nr-ul 1134.

⁴ *Con vorbiri literare*, XII, p. 376.

⁵ *Bogătia oamenilor mari scrisă de un om mic*. Paris. 1859, p. 33—37.

Boliac fusese, la 1835, un adorator al lui Eliade. La 1837, *Curiosul*, cu puțina-i materie, nu mai are nici-o urmă de adorare. Se pare că pricina au fost certurile din *Societatea filarmonică*, care se desfășurau în acest timp, chiar în prejurul dramei lui C. Boliac și Țiganilor mamei sale. În 1839 Boliac colaborează chiar, din Giurgiu, la o revistă: *Pământeanul*, care apare la 3 Iulie și care atacă pe Eliade. Din înălțimea la care Eliade se simțea acum, creator fiind al planului mare de la 1836, la căruia intrupare lucră, Eliade putea privi cu liniște la atacurile *Pământeanului* foarte anemic, în care, un D. Fereclis (poet!), imitând grotesc pe Tânărul Gr. Alexandrescu, scria versuri ca:

Ca pușnic de pădure jertfim-voiu a mea vieată,
Ca tigru fără minte la stele voiu răcni.
Voiu cere lor dreptate! Etc.

C. Boliac a publicat în această revistă poezii, trimise din Giurgiu, unde petrecu mult între 1835—1837: *Tu tu minte oară* (în Maiu)¹, *Stanță*² și *Maria din Bezdat*³, *O patimă*⁴.

Dintre aceste poezii mai multă atenție merită *Maria din Bezdat*. Că Zburătorul din 1836 Boliac găsise un subiect țărănesc, un subiect de baladă populară-cultă; că *Maria din Bezdat* el continuă acest gen literar-național, căruia Alecsandri avea să-i dea în curând adevăratul avânt. *Maria din Bezdat*, o baladă fără nici o finețe de fapt, de povestire, de stil — o țărăncuță moare speriată de bunică-sa care, în noaptea Bobotezei, i se arată în locul văcarului sărac, pe care-l iubește — a fost compusă sau cântată pe o melodie veche; iar *Spitalul amorului* de Anton Pann a răspândit-o în țară.

În timpul acesta opoziția națională din Adunarea obștească creșteă. Dacă întâia biografie a lui Boliac are dreptate⁵, de la 1838 — când *Almanahul Statului*, îl arată ca praporgic și pomojnic la masa rangurilor din Secretariatul Statului, având deșef pe Claude Coulin — până la 1840 el scrisese critice și satire, pentru care stăpânirea îl răsplăti cu închisoare politică. Nu mă îndoesc că satire și critice a scris în acest timp, în care Eliade, supărat pe el, apărținând altei tabere politice și literare, îl zugrăvea în *Sarsailă cel expansiv, imprudent, grotesc*,

¹ Nr-ul 12.

² 27 Iulie.

³ 20 Iulie.

⁴ 18 Iulie.

⁵ Dicționarul Larousse, ed. 1866, vol. II, p. 901.

dar de închis, a fost închis pentru bănuieri mai serioase decât satirele.

Anume: La 1840 se descoperi complotul politic aladerenților celor mai viforoși ai lui I. Câmpineanul: N. Bălcescu, Eft. Murgu, Félix Colson, I. A. Vaillant, C. Telegescu etc.¹. C. Boliac era amicul lor; era în relații cu complotiștii; la el se găsiră și satirele, pentru care îl arestară²; dar probe că și el voia să răstoarne guvernul nu s-au aflat; prietenii nu l-au denunțat; totuși, spre siguranță, a fost închis și el, după unii, la mănăstirea Poiana-Mărului; după alții, în București, la Agie, unde a stat la secret săpte luni³.

În surghiun nu șezu mult, deoarece Mihail Ghica interveni pe lângă fratele său Alexandru, Domnul țării, să-l grațieze, pe răspunderea sa. L-a grațiat în iunie 1841⁴.

Se pare că intervenția lui Mihail Ghica a fost sfătuitoră și de frumoasele și spiritualele femei din familia lui. Intr'adevăr, volumul de poezii care s'a publicat după complot și după închisoare⁵, ne-a păstrat urme adânci despre acele femei.

Intr'o scrisoare lungă, în care se vorbește exact despre caracterul național al literaturii și despre îndemnul dat prețu-

¹ Vezi I. C. Filitti, *Turburări revoluționare în țara românească* în *Analele Academiei române*, Seria II, t. XXXIV, p. 201 și urm.

² Filitti I. c. p. 222.

³ Agia era casarma pompierilor din 1872. Cred că această știre am cetit-o chiar în Boliac! Acolo a scris el *Carnavalul*.

⁴ Petiția de grătire a lui C. Boliac și apostila Domnului le-a tipărit d. I. C. Filitti; de-acolo le copiez ca documente ale timpului:

10 Maiu 1841.

Înălțate Doamne.

Dacă aș ști că omul poate să-și reguleze și gândirea precum își poate regulă faptele, m'aș socotii netrebnic a mă mai arată înaintea Mărirei Tale; dar gândirea fugă, înălțate Doamne, și nu este nici om care să poată zice că este stăpân pe dânsa. Împins de demonul scrisului am greșit și eu, înălțate Doamne; mă rog să mă ierți.

Cel mai plecat supus.

Chesar Bolliac.

Iunie 1841.

Dapartamentului din Lăuntru. Măcar că cererea ce face aici jaluiforul dovedește numai o proastă judecată a celor ce se socotesc de învățăți și deșărtăcinea părerii lor să fie mai presus de obșteasca morală și cuviințele societății carii sănt adevaratele dovezi ale științei, citaniei și a scrisului, și prin urmare puteă fi și încredințarea căinței sale; Noi însă luând în băgare de seamă mijlocirea Domniei Voastre, prea iubite frate, mare bane Mihaile Ghica, iertăm pe numitul pe încredințarea ce își văd ne dați pentru dânsul.

⁵ Din poeziiile lui Cesar Bolliac. București, 1843.

tindeni de femei celebre, d-na C. Ghica este rugată a adăposti în salonul său literatura română: numai acolo s-ar putea adună literații „*tără să fie bănuitură adunarea lor*”; numai acolo se vorbește românește; numai acolo se înțelege armonia și gustul; numai acolo este scăpare. „Sânt vreo cățiva ani, Doamna mea, de când Bucureștii erau reședința literaturii românești: Moldoveanul, Basarabeanul, Transilvăneanul¹, Bănățeanul, Bucovineanul făceau călătorii literare în București și trimeteau tineri ca să învețe în școalele noastre; este multă vreme de când n'au mai văzut pe nimeni; și *nici că au la ce mai venit*; Bucureștii literari au încetat, cum și orice mișcare intelectuală. Scriitorii noștri își îngrop scrierile prin găuri de șarpe și cel mai bun fabulist al nostru aleargă la Moldoveni, ca să-și poată scăpa scrierile²; ar trebui să isprăvesc, pentru că stilul meu văz că și-a schimbat drumul și, de îl voiu lăsă în voia lui, nu știu unde m'o duce“. Literatura — în Septembrie 1841 — când Boliac scria astfel, era, de sigur de plâns.

Femeile familiei Ghica, Boliac le-a cântat în *Idealul și pozitivul, la prințesa Trubetskoi*, născută Ghica — nobila proprietară a Băicoiului — al cărei salon era deosebit de distins³.

In timpul acesta C. Boliac face, de sigur, și o dreaptă imprejur politică. El se apropiie iarăși de moderati; deci de — Eliade. Și vedem pe Boliac colaborând activ la *Curierul românesc*, în 1843 mai ales, apoi 1844, 1845, 1846, chiar 1847⁴.

Curierul românesc din 1843⁵ îi publică lui Boliac câteva poezii, care nu ieșiseră în colecția „din vara trecută“. Ca limbă și versificație poezile acestea i se părură lui Eliade mai îngrijite, decât cele din volumul acela, din vara trecută, în care se află

¹ G. Barițiu și T. Cipariu, în 1836.

² Gr. Alexandrescu, în 1842.

³ Cleopatra Ghica se măritase după un prinț rusesc Trubetskoi, la 1828 (Hurm., *Documente XVII*, 1035). Dar se pare că prințul a fost — Rus și cu ea. Ea l-a părăsit și s'a întors la București și Băicoiul. Salonul ei din București era celebru (1838). Cu țărani din Băicoiul era foarte bună. La 1848 a înlesnit revoluționarilor scăparea prin Carpați, în Ardeal. La 1859 Al. I. Cuza, Domnul, îi făcea o vizită, în semn de stimă, la Băicoiul. (*Conv. literare*, vol. 49, p. 548). Despre ea, vezi *Observatorul* lui G. Bariț 1880, nr.-rul 9; *Binele public* din 18 Ianuarie 1880; *Democrația națională* din 21 Ianuarie 1880, unde se găsesc articole scrise la moartea ei. Murise în 17 Ianuarie 1880.

⁴ 1843, p. 188, 311, 314, 326; 1844, p. 320, etc.

⁵ Pagina 340.

Tiganul vândut și La cea întâi corabie românească, deci volumul intitulat *Din poezile lui Cesar Boliac*¹.

Intr'adevăr, volumul „din vara trecută“ (1843) este un progres mare față de cel de la 1835. Tânărul vaporos, sentimental, frazeolog a făcut loc unui bărbat care vede realitățile și le judecă just. Fenomenele sociale îi fixează atenția; privirea nu-i rămâne închisă între păreții luminați de candelabrele lui Mihail Ghica, ci se scoboaără cu simpatie până la bietul Țigan, la cerșitori, la săraci, la flămândul din umbra palatelor bucureștene. Boliac și-a democratizat poezia, pe care, firește, n'a exilat-o nici din regiunile gustului ales și ale amorului; el se simte, însă, acum solul unei poezii sociale, pe care, teoretic, o și apără, în 1845, în *Foaea pentru minte*.

Un exemplu:

Bagi tu de seamă, Doamne, la astă omenire — ?

Când îmi dedeși vieața, când îmi dedeși soție,
Când tată m'ai făcut,
Stiai ce-mi scrie soarteasă?, născut că-s în robie
Și c'o să fiu vândut?

Așa vorbea 'ntr'o noapte, flămând, închis în casă,
Tiganul cumpărat.
Privea gemând la lună, dar nu putea să iasă,
Căci strâns era legat

A doa zi stăpânul mai că se întristase
Aflând c'a păgubit
Patrusprezece galbeni: Atâtă cumpărase
Tiganul ce-a murit².

Poezia de amor din acest volum continuă a fi lipsită de pasiune puternică și de formă. Multe strofe sănt banalități tradiționale.

Genul epistolei în versuri — către I. Văcărescu, către I. Câmpineanul și către I. Voinescul II — rămâne departe, departe de spiritul ce i-l însuflase Gr. Alexandrescu.

Stilul este mai bun, decât înainte; dar tot defectuos³.

¹ *Curierul românesc*, din 18 Iunie 1843.

² Scandalul cu Tiganii era enorm. Ei se vindeau — chiar și în librării! Librarul Walbaum, care, pe lângă librărie avea și un cabinet de lectură, vindea și parfumuri și „altele“ din Paris: cărți de joc, etc., oferea de vânzare, prin *România* de la 1838, p. 344 — 12 Țigani!

³ Cuvinte ca: șaritatea, olimbul și olimoiace, intusiasmul, spiritul se materiază (=spiritul se materializează), a generă virtutea, etc., etc., sănt foarte dese. Se simte săngele strein în neputința de-a crea limbă română!

Pentru *Curierul românesc* colaborația lui C. Boliac era, totuși, de mare preț. Ea sporează putință de-a ține pas cu *Propășirea* de la Iași, ale cărei tendințe liberale și naționale trebuiau să fie sprijinate. Gazeta lui Eliade este, și în 1845, plină de contribuirile lui Boliac. De preț sănt: 1. dările de seamă despre teatrul național, prin care criticul facea loc pieselor naționale ale lui V. Alecsandri, C. Caragiale, C. Bălăcescu; și 2. descrierea unui itinerar prin țara românească, din care călătorul culesese tot felul de observări: geografice, etnografice, folkloristice, sociale etc.¹.

Prin Aprilie (16) 1846 al treilea volum de versuri al sărguinciosului colaborator era gata de tipar.

Volumul: Cesar Bolliacu, *Poesii nuoe*, București, Tip. lui Eliade, 1847, are drept introducere o prefată despre poezie. În ea găsim suma meditațiilor sale estetice din cei zece ani trecuți. Estetica artei vechi, trecute este idealistă; și o găsesc bine rezumată în maxima²: „Entuziasmul și crearea sănt mai pe sus de imitație“. Imitația, principiul aristotelic, îi părează inferioară. Dar, acum, vieța, cere ca entuziasmul să i se dea o direcție pozitivă și reală; poezia trebuie deci să devină „filosofică, soțială, umană și politică“. Pentru ca poeții să poată fi ai popoarelor de azi, trebuie să se pătrunză de idealele popoarelor. „O, poetul s'a ocupat prea mult cu cerul și a ajuns să-și pearză cu totul proprietatea pe pământ! Dară, domnilor, poetul a fost un mediator al pământului către cer numai până când pământul s'a aflat supt tutela cerului unde s'a pus entuziasmul poeziei primitive; pământul s'a scăpat acum de cer și poetul trebuie să se considere numai ca un conducător al omului pe pământ“. Poetul trebuie să devie organ al sentimentelor generale. Înaintea popoarelor poezia va merge: în mâna dreaptă cu facla luminilor, în stânga cu biciul slăbiciunilor. Este evident, poetul lui Boliac devine un organ al tuturor curentelor, un microcosm concentrat al națiunii sale.

Cartea însăși corespunde prefeței.

Întâia poezie: *La muza mea* a fost scrisă „după primul jurământ făcut în viile de la Filaret“ de viitorii revoluționari: N. Bălăcescu, I. Ghica, Chr. Tell și Cesar Boliac³. Poezia cheamă la libertate, la înfrâptire, la mântuire:

¹ Itinerarul lui Boliac a inspirat de ex. lui C. D. Aricescu pe *Mircea cel bătrân și frumoasa Mărioară* din *Lyra română*, 1858, p. 55.

² Pagina XV.

³ *Trompetă Carpaților*, Nr. 1030.

Săracilor zi (musă!) iară; Pe astă pământ voi treceți;
 Vă poartă grija Domnul, și, cât aci petrecești
 Voi credeți și răbdăți.

Iertați și pe bogatul orbit de lăcomie,
 Iertați și pe tiranul turbat d'a sa mânie,
 Veghiati, pândiți minutul și nu vă spăimântați.

„Vă poartă grija domnul“ și „Veghiati, pândiți minutul“ sănt ghimpii pe care agitatorul îi ascunde în iertarea bogatului și tiranului care trebuia să adoarmă grijile preaînalte ale censorului: Poezia era, încă, silită să vorbească cu două înțelesuri.

Așă vorbește toată cartea. Deoparte muza lui Boliac pactează cu latifundiarii, ca d. ex. în *La prițesa C. Trubetzcoi*, în care-i cere voie „vasalii să-i adune“ — vasalii sănt țărani români de la Băicoi! — sau *La d-na Elisabeta Știrbei* — drept este, nobile femei; iar de-alta biciuește toate stările sociale pe care latifundiul de-atunci le apăsa pe gâtul nenorocitului clăcaș. Drept este că partea cea mai mare a cărții o alcătuesc poezile îi care aceste stări sănt zugrăvite cu amănunte întinse, demonstrative și — mai mult decât până acum — cu oarecare suflet, căci psihologicește, ca puțință de-a vedeă și exprimă sufletul, de la 1835 până la 1847 — C. Boliac a făcut un progres neîntrerupt.

Poezia lui socială, de astădată mult mai simțită, o reprezintă mai ales cele trei poeme: *Muncitorul*, un lung monolog epic care, între altele, protestează contra armatei stăpânirii care leagă cot-la-cot pe țărani (strofa 20.; *Ocna*, în care o enigmatică întâmplare nenorocită devine o vină pentru judecători și un protest pentru poetul umanitarist: în *Ocna* sănt câtevă strofe foarte reușite, nu numai miloase; și *Sila*, cumplita catastrofă a iobagei orfane, căreia dorobanții „țepeni“ îi fură hrana bătrânilor părinți, căreia argatul de la curte îi fură până și cele din urmă zile ale vieții lor. Când se întoarce de la clacă, bătrânuil ei tată este mort și mama pe moarte, în bordeiul înzapezit. La curte era domn — arendașul! Cele trei poezii, cu întindere mare și expunere stăruitoare, erau, prin simpla lor prezență, un act de gravă acuzare socială.

Dar nu trebuie să credem că C. Boliac scria numai artă cu tendințe.

În *Ocna* el întrebuiușe un episod din analalele tribunalului român; este episodul pe care și Gr. Alexandrescu l-a tratat în *Ucigașul fără voie* și pe care Eliade l-a pomenit în *Anatolida*. Deci lui Cesar Boliac nu i se poate contestă simțul pentru subiectul

epic de efect. *Meșterul Manole* de la Argeș — tratat însă aşă încât a nemulțumit pe V. Alecsandri — este altă probă că acel simt nu-i lipseă. *Susana* confirmă aceiași judecată.

Susana pare a avea chiar o intenție etică. În desfrâul bucureștean de atunci, *Susana* poate fi apreciată ca o critică pe care, însă, nici un rând nu o trădează; în carte ea rămâne o simplă poveste, o *orientală*, dar autorul știă, de sigur, despre Susana mai mult decât estetul.

Intr'un mic dicționar de „simbolică creștină” — o disciplină teologică — cetesc despre Susana¹; „Susana, ebreiește Șușan, Crin, prototip al sfintei Fecioare, întru cât, în desfrânatul Babilon, și-a păstrat neprihănirea fecioria și astfel, ca crinul dintre ghimpi, a concentrat oarecum în sine toată curățenia poporului ebreiesc din captivitate. Totodată Susana este antipodul Evei, care, invers, a păcătuit chiar în mijlocul paradisului“.

Poemul lui Boliac — 192 de versuri — nu laudă fecioria, ci arată, o descrie cum resistă ispитеi. Descrierea se susține. Însă tocmai la sfârșit, unde revolta Susanei, nenorocirea ei, spaima că bătrâni satiri au surprins-o în baie și că, respinși, o acuză de altă iubire, tainuită, momentul acesta poetul nu-l mai poate exprima; îi lipsește puterea; și de aceea încheie:

Aci pictorul meșter brodească pe Susana!
Aci să zugrăvească, de poate, pe sârmana
În îndoit extaz!

Să fi putut poetul!

Lirismul lui Boliac nici acum nu-i adânc, dar este mai firesc, mai natural decât până acum. Drept probă voiu cită *Cugetare*:

De ne-ar fi fost deschisă a soartei noastre carte,
Mi-aș fi văzut într'însa prescrisă a mea parte;
Dorințele-mi, atuncea, aş fi știut supune
S'a amăgirii mele grozav' amârăciune
De loc n'aș fi cercat.
Amor, prietenie, fericie 'nchipuit,
Strein în lumea noastră, eu n'aș mai fi gonit
Nici n'aș fi așteptat.
De ce te sfarmi atâta, ființă trecătoare?
De ce gonești zadarnic himere peritoare?
Dorințe neatinse, speranțe ne'mplinite,
Din crepuscul în noapte visări necontenite?
Aceasta-'ți este viața de care te mândresti!
Am blestemat cu lacrămi și în a mea măhnire

¹ P. S. Liebmann din Bibl. Reclam, p. 210,

Un glas strein mă 'ntreabă: „De ce mă tot hulești?
 Nu simți tu fericirea? În tine n'ai iubire?
 Iubește! Asta e viața ce-o ziceți voi cerească:
 Amorul și speranța e viața îngerească.
 Iubiți și sănăteți angeli — e raiul pământesc
 În inimile care neîncetă iubesc!“
 D'atunci eu simt căldura în sinu-mi palpitană,
 Speranța văz d'atunceia neîncetă râzând.
 (1842, Sept.)

Raiul pământesc din inimile care neîncetă iubesc este un cita din Lamennais.

C. Boliac nu a fost un poet, pe care posteritatea să-l mai caute setoasă de plăcere. Nimeni nu-l va mai răscoli afară de istoricul epocii lui. Pentru epoca sa, el a fost însă un tip caracteristic, util epocii, pe care, împreună cu alții, o împingează: în cultură, spre lumină; în politică, spre egalitate; în artă, spre un realism pătruns de idei nobile.

La 1848 el se aruncă în revoluție. Părăsind curatul naționalism, — versatilitate sentimentală ovreiască — se aliă cu Unguri și intră cu ei în Moldova: Boliac, la Târgu-Ocna, lângă Bem! Tablou! Kossuth, ținând la el, îi încredință niște odoare, despre a căror neîngrijire Ion Ghica vorbește în *Scrisori* către V. Alecsandri. Întors în țară, după ce în Franța duse o luptă publicistică serioasă pentru unirea principatelor, el se așeză printre liberali — vezi, la 1857, profesiunea lui de credință în *Românul*¹, vorbi în cameră, scrise mult, foarte mult în gazete (*Românul*, 1858; *Naționalul* 1858; *Românul*, 1859 p. 71: despre partidul național, 1860, 1861; etc.) până ce se mărgini la propria sa gazetă: *Trompetă Carpaților*, care este continuarea *Buciumului* său. Dar toate acestea nu ne interesează acum, scopul nostru fiind a ne ocupa cu poezia română până la ivirea lui V. Alecsandri².

¹ Nr-ul 9.

² Pe Ardeleni Boliac nu-i iubea. El are uneori note antiardelenesti, ca de ex. în *Curierul românesc*, din 1847, p. 4. Glasul săngelui!

ANEXĂ.

POEZIA ROMÂNĂ ÎN DIVERSE EPOCE.

Ca martor al epocii tratate în acest volum chem în discuție pe D. Bolintineanu, care, ca Tânăr de 20 de ani, a prins tradiția bucureșteană dintre 1820 și 1840; iar ca poet a primit impresii directe de pe la 1840 încocace. Documentul a fost uitat în Albina Pindului de la 1868, care a fost o revistă de folos, a lui Haralamb Grandea.

I.

Vom da cu fiecare număr câte o probă de starea poeziei la Români în fiecare epocă.

Poezia ce reproducem la vale este cea mai grațioasă expresiune a poeziei din timpii dintre domnia lui Caragea și domnia lui Grigorie Ghica²: Este o odă amoroasă a unui poet misterios către una din junele frumuseți ale epocii aceia. Eră cântată de toată lumea, în toate saloanele, cum și pe strădele Bucureștiului. Această poezie este expresiunea simțimintelor și cugetărilor în viață intimă.

În viață publică cugetări și simțiminte erau căzute; forma ce luau eră barbară, estetica necunoscută; nu mai eră nimic român, nimic mărinimos. Si când cea din urmă schinție de viață românească și de vitejie luci și se stinse pe fruntea lui Domnul Tudor, supt cuștiful lui Ipsilante, iacă trista și degradata voce ce se auzi în limba muzelor române, despuiate de frăgezimea farmecelor lor:

Vai! săracii Arnăuji!
Cum îi chesăgește Turcii!
Aideti, frați, să trăim bine,
Să trăim tot pentru noi,
Căci curând vremea ne vine
Incărcată de nevoi³!

Dar să trecem de la aceste triste poezii ale căderei spiritului public atunci la Români, pe cari această poezie le exprimă atât de bine și a căroră figură ni se pare că o vedem încă plutind în norii actualităței, când cercetăm multe mizerii; și să trecem la partea întinsă a societăței de atunci unde se păstră încă cel puțin o amintire pentru frumos.

Îată poezia ce am promis:

Scoate capul la fereastră,
Frumoasă vecină-n noastră,
Să văz chipul tău frumos,
Stea din cerul neguros,
Față albă ca tulpanul.
Dragostea ne vine anul:
Căci d'un an și șapte luni
Mă porți, puică, cu minciuni!
Aseară trecuțiu călare
Pe la poarta ta cea mare

¹ Publicat în anul I, nr-o 1, din 15 Iunie 1868, p. 12—13.

² Deci dintre 1818 și 1822. Datarea ar fi de o precizie mulțumitoare. (Notele sănt adaosul meu).

³ Despre cântecul: *Haideți frați să trăim bine, am vorbit în lecția a 2-a despre Văcărescu.*

Și zăriu rochița 'n poale
Cusută cu naturale,
Naturalele de fir,
La mijloc cu trandafir,
Trandafir cu trei boboci
Ce cu foc din ochi îi coci.

II 1.

În timpul revoluției de la 1821 poezia română dormea în orașe. Entuziasmul național nu se exprimă în destul nici cu puterea ce-i creau marile evenimente. Tot ce au produs orașele este un marș care exprimă simțimintele mercenarilor streini veniți a se bate contra Turcilor. Cevă de egoist ce miroase a pleașcă:

Aideți, frați, să trăim bine,
Să trăim tot pentru noi,
Căci curând vremea ne vine
Incârcată de nevoi.
Pom eram și frunză verde;
Și verdeața mi se perde.
Pom eram eu, pom!

Vai, săraci Arnăuți!
Cum îi chesăgește Turcii²!

În câmpie însă răsunau doinele cari exprimau suferința poporului din partea Grecilor și boierilor; cântece pline de o profundă tristeță, dar fără energie cerută popoarelor în luptă pentru libertate.

Cu toate acestea părău un mare poet. Acesta fuse Tudor Vladimirescu. Operile sale sănt patrioticile lui proclamațiuni către poporul român, chemându-l la arme pentru desrobirea patriei. Erau două idei, două interese diferite, două revoluțuni, aliate momentan, dar cari se devor una pe alta mai târziu.

Români se aliau cu Grecii, ca să gonească pe Greci din țară; cei din urmă se aliau cu Români, împinși de Ruși, ca în numele libertăței să robească pe Români. Fructul nu era pârguit. Inimile erau închise. Asfăt se explică lipsa cântecelor din acea epocă.

Văcăreștii murmurau în aerul dulce al patriei și al libertăței cântecele lor grațioase, imitate de la poetii greci antici. *Beldiman*, *Conaki* și alții poeti din Moldova introduceau școala poetică greacă clasică. Nu era încă nimic român, în poezie, afară de cântecele poporane cari desmerdau populațiunile țărane, dar cari nu se în-

¹ Publicat în nr-o 4, din 1 August 1868, p. 90—91.

² Pom eram se află în *Spitalul amorului* de A. Pann.

tindeau peste barierele orașelor, cari nu intrau în saloanele boierilor: tocmai pentrucă nu aveau vestmântul strein.

Ocupațiunea țărilor de Ruși, după cari venii regulamentul, mări căderea muzelor.

Iată ce era poezia atunci :

Ah, iubită, tu frumoasă,
Ce ești din proști muritori,
Te-ai sădit ca trandafirul
Între celelalte flori.
Ce ochiu poate să te vează,
Și dreptate să nu-mi dea,
Că-i încin pentru iubire
Post și rang și viața mea?

Iacă și forma elegiacă de atunci :

Hamoraș tiran,
Tiran și dușman,
Tare te-ai silit
Și m'ai despărțit
D'al mieu puișor
Vrednic de hamor!

Acum să vedem : Pe când muzele orașelor erau atât de căzute, muzele câmpului cum cântau ?

La coșarul dărămat
Stă boierul rezemat,
Numai aur îmbrăcat.
Cântă ; înima i-e foc :
Dragoste-i n'are noroc !
El trimite slugele,
Să-i dea Dina buzele,
Buzele nărânzele.
Dina cu gura de frag
Zice : Altu mi-este drag,
Ca mine, băiat sărac.

Orașele sănt înecate de cântece amoroase pe cari lăutarii le cântă. Muntenia este înecată de aceste cântece făcute în Moldova, cele mai multe obscene.

Armata română se formă.

Văcărescu face un marș național.

Heliade traduce versuri din Lamartine. Aceste versuri încântă pe Români.

Spiritul religios care inspirase pe marele poet francez avu răsunet în societatea de atunci. Această școală naște pe Alexandrescu, un grațios imitator al lui Lamartine, poet incorrect.

Spiritul restaurațiunii din Franța, care insuflase pe marele poet francez, creă la Români imitatori. Poezia clasică greacă fuse

uitată și se adoptă poezia plângândă de pe malurile Senei. Poeții români se inspirau din cărțile poeților streini.

Văcărescu vorbi Românilor de *Primăvara amorului*, această poemă demnă de Anacreon.

Cârlova apare. Cârlova scria în limba greacă. După stăruința Voinescului el scrise în limba română *Marsul său nemuritor la armata română*. Poezia luă atunci o întipărire română, patriotică, energetică. Niciodată coarda română nu răsunase mai sublim, mai românește. Astfel toată națiunea fuse mișcată de aceste sunete noi, cari înălțau sufletele cu o putere necunoscută încă.

In această serie de poeți apără *C. Negrucci*, dulce bard al Moldovei. El creă o școală nouă în Moldova. Versat în literile ruse, aduse un profum slav în formă, ce rechemă pe Pușchin. Aduse cevă nou, suav, grațios și știu, cu artă, a români și a delicateză acèle boare reci ale muzei scite. C. Negrucci este un mare poet.

In Muntenia apără *Paris Momuleanu*.

Anton Pan, poet poporan, elegiac și satiric, cântând suferințele și ironiile poporului român în contra boierilor, Țiganilor, popilor și Grecilor. Intr'o gingeșă anacreontică de acest poet aflăm aceste versuri:

Ploschița mea, iubit văs,
Pasere cu dulce glas,
Eu în sus când te ridic,
Tu îmi cântă cu lic, lic, lic.
Si mă săruți tot în naș,
De nu mă 'ndur să te las!

C. A. Rosetti, printr'o colecțiune de satire, aminti Românilor pe Béranger, și născoci satira politică în România. Prin câteva satire, cari fură foarte gustate, făcă să se turbure curtea lui Bibescu care nu iubea libertatea.

Heliade fuse profesorul în versificație al poeților din timpul acela. El reuși în traducțiunile sale poetice. Meritul său cel mai mare însă fuse cel de gramatician. El formă o limbă. O idee politică se ascundează supt reforma limbei ce facea. Combătanți vorbele slave din limbă el combătea slavismul, influența Rusiei. Heliade reuși și aceasta îl făcă capul guvernului în anul 1848, când România se revoltă contra protectoratului exclusiv.

Nimeni nu reuși ca Heliade în satirile politice de circumstanță. *Măciașul* va rămâneă un cap.d'opera.

Nu fără cuvinte i s'a dat numele de „părinte al limbii române“. Fără a merge prea departe până a cădeă în pedantism, el a remas într'un *just-milieu*, care poate avea sansă de reușire, fiind mai apropiat de natura limbii române.

III¹.

Europa încercase în litere o înrâurire de descurajare, un spirit de scepticism, o manie de a nu mai crede în nimic, o întrecere de a părea slab, zdrobit, lânced, murind sau mort.

Acest spirit suflă asemenea pe coardele lirei poetilor români. Câtivă compilatori începură să suspine și să ne spue că nu mai este nimic, că lumea era fapta fatalităței și alte aberaționi născocite de o școală lâncedă, formată de oameni obosiți la banchetul vieții simțualiste, unde pierduseră toate florile energiei sufletului lor.

Atunci răsună o voce poetică, fără imagine, fără profumul și grația poeziei antice, dar plină de viață și de energie, Tânără, puternică, scânteind de speranță, de curaj, de bărbătie, având ceva aspru, ca caracterul Romanilor supt republică, ca aerul înviețuitor al Carpaților. Era o odă la Români de Andrei Mureșanu. Aceasta odă mișcă inima Românilor. Era un timp contrarui atât libertății cât și simțimentelor naționale. Un argintar, bătând niște nasturi de argint cu inițiala N. (Național), spre vânzare, fuse silit de căpitan Costache a retopi nasturii și avu căteva oare de arest. Cu toate acestea, Curtea domnească nu rămase nepăsătoare la impresiunea produsă de oda lui Mureșanu și se grăbi a-i trimite cadouri și felicitări.

Către acestea C. Aristia publicase două rapsodii din Omer, în versuri albe. Poetul fuse mult criticat pentru introducerea mai multor vorbe compuse în limbă, pre cum: *braț-albe, coifulgerosul Ector, poliflisvoasa mare*, etc., dar ne dete pe Omer mai mult de cât se putea spera, căci nimic nu se traduce. Talentul său făcă minuni într'o limbă născândă. Mai târziu eminentul rupse acèle rapsodii și traduse altele, într'o limbă a lui noă, armonioasă, încântătoare, dar care nu este limba română. Ca să o înțelegi, cată să cunoști cele două limbi antice. Un termen de mijloc între cea dintâi traducțione și cea din urmă ar fi fost mai priincios. Dacă această limbă a poetului ar fi fost înțeleasă de Români, nu ar fi fost nimic mai frumos. Cu toate acestea

¹ Publicat în No. 5 din 15 August 1868, p. 121—123.

•Omer, astfel tradus de Aristia, pentru oameni cari înțeleg, va rămâneă o lucrare prețioasă.

Pe la 1845 începù o nouă impulsione poetică. Ea veni din Moldova. Poetul Alecsandri modulà cântecele sale intime, începute pe malul Senei, unde își făcuse educațiunea. Reîntors în patria sa, el vârsă în cântecele sale simțimintele și expresiunile Moldovei. El fuse dator cântecelor poporane române renumirea sa și aceste cântece poporane îi datorară lui profumul delicat al talentului său și ridicarea lor din corupțiunea timpilor, la adevărul lor merit. De atunci poezia se români.

Câteva poeme ale poetului, întiparite de viața română, minunară pe Români prin noutate, puterea cugetărilor, delicateța expresiunilor, grația cu totul română. Astfel fură *Baba Cloanța*, *Tătarul*, *Cinel-cinel* și câteva alte cântece vitejești, cari anunțară venirea *Marioarei Florioarei*, bucolică românească, păstrând forma capricioasă până a violă legile poeziei, simțualistă, dar exprimată cu atâtă delicateță și grație, încât simțualismul este nobilitat și încântă.

Publicarea cântecelor poporane adaogă la gloria poetului.

După evenimentele din 1848, cari chèmară pe Români la acțiune, efectul dorințelor tradiționale și lucrărilor literare de mai mulți ani în Transilvania și cele două principate, masele române se sfiră, se retraseră și lăsară tărâmul liber acțiunei politice. Dar și în acest timp se auzi vocea mai multor junii poeți unindu-se cu sunetele naționale: *Crețeanu*, *Grădeanu*, *Sion*; apoi *Sihleanu*, *Depărățianu*, *Georgescu*, câte trei morți încă tineri; *Aricescu*, *Baronzi*, *Şerbănescu*; *Marienescu* din Banat; *Negruzzi* junele și mai mulți alții. Așa că în toate provinciile Daciei se aude un roiu de poeți murmurând. Nimici însă nu îi cetește. Aceasta vine poate de acolo că, deși au părut inspirațuni destul de grațioase, dar nu s'a produs nimic nou, nici în cugetare, nici în formă, nimic original, nimic care să nu fi mai fost zis înainte. Cu toate acestea, nu se mai citește nimic, nici în limba ţărei, nici în limbi straine. Au zis unii că acțiunea politică, viața reală, pozitivă, a trebuit să facă pe oameni a nu mai ceti decât scrieri politice; dar aceasta încă pare fără cuvânt, căci nici cărțile, nici foile politice nu sunt cetite. Noi credem că această cădere a literelor este o consecință a datinelor de astăzi. Din zi

În zi tot se desromânește; un spirit de cosmopolitism, născut din corupțiunea datinelor și din lipsa dezvoltării inimii și cugetărilor, a cătat să lovească cu moarte trei elemente de vieată ale unei națiuni: religiunea, românișmul, literele.

Din momentul ce Dumnezeu este pus în îndoială, ce nemurirea sufletului este privită ca un vis, un popor începe să se personifice în individ, viața lui se pare scurtă ca viața unui om, misiunea lui a trăi bine și a se desmierdă în cercul simțualismului; de aici uitarea a tot ce este mare, patrie, sacrifice, tendințe generoase pentru viitorul patriei, gloria națională. Dacii erau viteji și mureau cu fericire pentru libertățile patriei lor, căci credeau în nemurirea sufletului, în nemurirea națiunilor, căci aveau datine simple și urau luxul.

Dar să ne întoarcem la litere. Am vorbit repede de poeți; acum să vorbim mai pe lung de scrierile lor.

Prin moartea lui Cârlova țara pierduse un tesaur de frumuseți poetice, cari ar fi servit ca niște raze la gloria națională. Vasile Cârlova născu în București, în 1809 și muri în etate de 23 ani. La 18 ani ai vieței sale scrise o bucolică *Păstorul întristat*, cevă ce avea aceiași putere a bucolicelor lui Teocrit, dar care nu era acèle pastorale ce ne dă Teocrit, Virgil și alți poeți vechi, cari pun în gura păstorilor vorbe de oameni cari sănt streini pădurilor, câmpului și cari și-ar află mai curând locul prin saloanele antice decât în mijlocul turmelor de capre. Era o bucolică simplă, naturală, română. A mai scris o elegie, *Ruinele Târgoviștei*, necorectă în formă, toate rimele masculine, cu vorbe terminate în *it* și repetându-se de patru ori una după alta: precum:

O ziduri întristate, o monument slăvit,
În ce măririi înalte și voi ați strălucit
Pe când un soare dulce și mult mai fericit
Își revârsă lumina p'acest pământ iubit.

Dar fondul era strălucitor prin cugetare, prin simțiment, prin patriotism și prin focul ce revarsă aceste versuri, foc ce este un dar particular al poeților adevărați.

Eu unul în credință mai mult mă mulțumesc
A voastră darâmare pe gânduri să priveșc,
Decât ziduri înalte, decât palat frumos
Cu mare strălucire, dar fără de folos,
Și 'ntocmai cum păstorul ce umblă pe câmpii
La adăpost aleargă, când vede vijelii,

Așă și eu acumă, în viscol de dureri,
 La voi spre ușurință cu triste vin păeri
 Nici muzelor cântare, nici milă voiu din cer,
 O patrie a plângere cu multă jale cer...
 Mă văz lângă mormântul mărirei strămoșești
 Să simt o tânguire de lucruri omenești
 Să mi se pare încă c'aud un tainic glas
 Zicând aceste vorbe: Ce, vai! a mai rămas?
 Când cea mai tare slavă ca umbra a trecut,
 Când duhul cel mai slobod, ca dânsa a căzut...

Dar oda către oștirea română arată cât acest geniu era puternic. În această odă forma este încântătoare, nici o abatere de la regulă, simplă, puternică, bine desvoltată, căci cugetările sănt simple, mari, luminate. Iacă câteva strofe din cele mai însemnate :

Înainte-vă vrăjmașii să apele fruntea lor,
 Să-și cunoască nepuțința, ca să scape de omor.

Dar atunci a voastră mâna
 Spre ei fie mai blajină,
 Dându-le și ajutor!

Glasul vostru strigând arme pe strămoși a deșteptat
 Ale căroro fărâne în morminte s'au mișcat
 Să-a lor umbre 'n veci tăcute
 Stau cât colo nevăzute
 Privind steagul înălțat,

Ce privire dulce mie! Steagul fâlfâie în vânt
 Armele lucesc și slava ieșe iară din mormânt.
 Tinerimea îndrăzneta,
 Mândră, falnică, măreață,
 Ușor calcă pe pământ.

Imagina ce face de umbrele străbunilor ce ies din mormânt, zbor nevăzute și privesc steagul, este nouă, este încântătoare. Nimeni nu a simțit și nu a descris mai bine strălucirea talentului și flacăra înimeei acestui poet ca alt poet care simțea ca dânsul, N. Bălcescu în istoria lui Mihai-Viteazul. Iacă ce zice N. Bălcescu: „Nimeni n'a simțit aceasta mai puternic și n'a exprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa, ca tine, o Cârlovo!, floare a poeziei, june cu inima de foc! Ca o comită trecătoare tu străluciști un minut peste România uimită și încântată de lăudarea ta... Ne lăsați o lacrimă fierbinte pentru gloria trecută și o scânteie dătătoare de viață pentru viitor. Cântarea ta sublimă puse asupra ruinelor Târgoviștei pecetea eternităței și ni le va păstră chiar pustiurile anilor le vor șterge cu totul dupe pământ“.

N. Bălcescu zice astfel! El însuși era poet; și-și iubea patria sa. Nobilă și plăpândă mlădiță din oamenii de la 1848 cari au scăpat România de a mai fi o proprietate a patruzei de familii privilegiate, el a murit în exil, fără să fi avut fericierea de a revedea acea patrie care-o iubea unită și liberă! Supt restaurația ce urmă după 1848, supt cel din urmă guvern boieresc, el simți că o să moară, voi să mai vază odată patria sa cel puțin de la Rusciuc, cum și pe autoarea vieței sale. Acel crud guvern nu permise mamei încărcată de ani și de suferințe a merge să vază pe fiul său înainte de a muri!

Memoria Cârlovei și a Bălcescului este uitată. Ei însă meritau a nu fi uitați. Ei nu au nici un mormânt; numele lor nu se vede pe nici un monument public. Românii nu au recunoștință pentru cei cari au liberat patria și i-au luminat cu lumina geniului lor, după moartea lor, nici atât, cât au pentru acei funcționari salariați, cărora le votau o dată pensii princiarie, căci n'au făcut nimic pentru țară.

Faceți cevă pentru memoria acestor bărbați! Fundatorii celor două țări, Ștefan cel mare, Mircea cel bătrân, Mihai Viteazul, Radu de la Afumați, Șerban cel mare, care au scăpat patria de a fi pașalâc sau de a cădea în robia Ungurilor și Poloniilor, n'au nici un monument care să-i memoreze poporului.

Să nu lăsăm toate asupra guvernului. Să ia inițiativa nația în asemenea lucruri; este datoria sa, căci este gloria sa.

IV. 1

Pe Văcărești îi întâlnim supt mai mulți domni români și greci.

Cel dintâi poet din această familie este *Ienăchiță Văcărescu*. Aceasta ne lasă niște versuri cari pot a se repetă totdeauna pentru grația cu care sănt exprimate, cum și pentru cugetarea lor, mai ales în timpul copilăriei muzelor române. Iacă niște versuri de *Ienăchiță Văcărescu*:

Într'o grădină
Lângă-o tulpină
Zăriu o floare ca o lumină.
S'o taiu, se strică;
S'o las, mi-e frica
Că vine altul și mi-o ridică.

Iancu Văcărescu apără pe urmele lui *Ienăchiță Văcărescu*. El fuse unul din cei mai dragălași canțonieri din epoca sa.

¹ Publicat în Nr.-rul 6, din 1 Septembrie 1869, p. 133—137

Publică o colecțiune de poezii din care cea mai renumită este *Primăvara amorului*. Poeții antici îi inspirară aceste versuri. Iacă ce zice Anacreon în *Amorul muiat*:

„Era noapte. La ora când cursul este aproape de a se stinge, în cursul său, steaua strălucitoare a Taurului, tot se odihnează în natură, când la poarta mea amorul venie să bată și să strige. Eu zic: Cire, cu acel zgomot, turbură astfel repaosul? Amorul răspunde: Deschide! Vijelia, vai!, mă pătruns până la oase. Noaptea nu are lună, eu m'am rătăcit pe drumuri, nu ai frică, eu sănătun copil mic. — Pietatea învinge inima mea, merg și deschid poarta. D'odată zăriu un copil ce purta pe spate un arc, aripi și o tolbă; îl duc înaintea căminului și incălzesc la foc degetele-i vinete, usuc părul său; dar abeă prin îngrijirea mea el se află bine și îmi zise: „Înainte de a pleca, vin să încerc dacă ploaia mi-a muiat arcul.“ Întinzând coarda muiată, ca un tăun, c' o izbire mă lovește în mijlocul inimii. „Mulțumesc, dragă, zise el râzând, arcul meu este încă tare, dar inima ta e lâncedă.“

Acum să vedem ce zice poetul nostru în această poemă imitată, care a plăcut atât de mult Românilor:

Dormind astfel într'o noapte
Somnu 'ntâiu, ca la un ceas,
Mă deștept, înțeleg soaptele,
Simt, ca de copil, un glas.
Strigând întreb: Cine este?
Cine-aicea s'a băgat?
Cine-aicea fără veste
A 'ndrăznit de a intrat?
Mă uit, ce să văz? minune!
Prea ciudat un copilaș
Fricos cere iertăciune,
Se roagă să-i dau sălaș,
Văz în spate-i aripi smulțe,
Port frumos, dar sfâșiat.
Gata el să-mi spue multe,
Eu de somn îngreuiat:
— Lasă, zic, vom vorbi mâine
Acum culcă-te, de vrei;
De ti-e foame, iacă pâine,
Apă, vin, de vrei să bei.
— Dragul meu, d'aceste toate,
Zice el, îți mulțumesc.
Ti-e somn, văd; dar de se poate,
Oarece am să-ți vorbesc.
Cât de mic sănăt, vezi prea bine;
Nu beau, nici mânânc, nici dorm.
Și acei ce sănăt ca mine

Prea puține ori adorm,
 Somnul celor care place
 E vrășmaș omoritor;
 El îi face'n veci d'a zace
 Să-i mai multă viață mor.
 Eu pe tine cu plăcere
 Pot să te ţiu tot deștept;
 Orice-i vrea-ți dau fără cere
 Să te rog mult nu aștept.
 Vorbind, nu știu ce vrăji face.
 Somnul văz că mi-a perit;
 De unde dormeam în pace,
 Imbrăcat m'am pomenit.

Din compararea acestor două poezii vedem că este o imitație. Anacreon deschide repede poarta și vede un copil ce purtă pe spate un arc, aripi, o tolbă: descripțunea marelui maestru e scurtă; poetul nostru o lungește, îi trebuie două strofe, ca să ne prezinte figura amorului pe care Anacreon o face cu trei vorbe; nici o bălărie nu este de plivit în versurile poetului antic, nimic de prisos, nimic repetat, nimic care să nu fie o idee; din contră poetul nostru, ca să exprime aceeași idee, se servă de prea multe versuri cari nu au locul lor și sănt ca niște buruieni pe un parter de flori delicios. Recomandăm această comparație junilor poeți, ca studiu. Anacreon ne dă adevăratul portret al Amorului muiat de ploaie, îl duce la foc, îi usucă părul și Amorul, după ce incetează d'a suferi, cearcă dacă ploaia i-a muiat arcul și dacă anii au muiat inima bătrânlui. Cât este de natural! In *Primăvara Amorului* însă se vorbește de pâine, de apă, de vin, de somn.

Niciodată Văcărescu nu a reușit mai bine decât în poezile în cari vorbește de țară, căci acolo vorbește inima sa. Recomandăm mult cetitorilor poema *Adevărul* de Ioan Văcărescu.

În micile bucăți, cari cuprind o singură idee, Ioan Văcărescu este admirabil. După ce ai citit mai multe poezii lungi, cum *Ielile*, unde le afli urîte ca Țiganele de laie:

Unele goale
 Mâncau din oale
 Găluști prea groase,
 Prea nodoroase
 Hurur brum, brum!,

cu ce plăcere nu întâlnim aceste versuri, deși nerimate:

Privigațorul singur
 Ici zboară, ici se pune,
 Suspină, dorul spune,
 Iși chiamă soața sa

Si ea abia îl simte
 Zburând din frunză 'n frunză
 Și par'că îi răspunde :
 Nu plângе, sănt a ta.

Este, în aceste expresiuni simple și naturale, mai multă poezie decât într'un tablou cu imagine strălucitoare¹.

Este un secret în poezie, el nu aparține școalei doctorilor ce diseacă, câte una, toate nervele, vinele, arterele poemei, ce studie calitatea săngelui, starea organismului, aspectul epidermei și fac dicționare de toate vorbele gramaticale și versificale ce au părut de la Esiod până astăzi; acest secret este simplu: o poezie trebuie să vie din inimă, iar nu din cap.

Este un poet mare, francez, un perucar, Jasmin. El are câteva poezii, cum: *La semaine d'une fille*, *Marthe la folle* etc. Este peste putință un om ori de ce etate, ori ce de condițune, să cetească și să nu plângă. Acesta este secretul poeziei.

Cetii frumoasele poezii ale lui Eliade, dar nu uitați *Zburătorul*. Acesta este un cap d'operă român, frumos în anul 1830, frumos în anul 1870, frumos în totdeauna, căci este o suflare poetică, naturală, simplă ce are secretul a mișcă inima. Vom reveni la aceasta, la rândul lui.

Schiller este dator mărireia sa inimei sale.

Poezia lirică este cea dintâi, căci în această formă se poate mai mult da loc inimei. Ea fuse născută când lumea era încă neorganizată. Când, însă, se formară soțietăți, orașe, sate, cătune, patimele omenești se posomorîră, simplitatea dispare, ridiculul naște; cu artele, cu științele nasc celelalte genuri de poezie în cari patimele omenești se exprim pre un tărâm mai intim. Ridiculul dă naștere comediei și satirei; suferințele dau naștere tragediei; luptele între popoare, săngele omeneșc vârsat dau naștere epopeelor. Dar este un lucru netăgăduit că inima omului a rămas; și poezia nu este niciodată mai frumoasă decât atunci când descrie inima. Ea caută să fie însă expresiunea cea mai înaltă și cea mai nobilă a cugetărei și simțimentelor omenești. Cată să fie simțimentul vieței; frumosului și sublimului; și adesea, în soțietățile căzute, să fie chiar simțimentul ridiculului. În poezie este o vocare divină, aceea de care vorbește Boileau, adeca o influență secretă. Inspirarea este plinitatea cu-

¹ Versurile citate de D. Bolintineanu nu sănt de Văcărescu, cum crede el, ci de I. Eliade Rădulescu; se găsesc în *Parallelismu*, p. 86.

tării și exaltarea puterilor și înțelegerii, este o urmare a legilor care presidă generarea înțelegătoare. Este o facultate care alege și combină imaginile, este o mișcare a sufletului care o îndeamnă să exprime emoțiile sale, ideile sale subtilă formă frumoasă și din care nasc gustul și geniul. Umanitatea, natura și Dumnezeu sănt cele trei mari lumi, în care poezia cătă să plutească. Prin aceste trei coarde, cari vibrând fac de vibrează universul, se face a curge lacrimile sau se provoacă râsul. Poezia este sau fonetică, sau plastică. Sunetul este cel mai puternic gen al ei. Poezia se exprimă și prin plastică, adecă prin pictură sculptură, arhitectură, dar într-o sferă mai puțin întinsă.

Poezia caută să fie naturală, simplă, adevărată. Cu toate acestea, cătă încă să se ferească de a fi prea naturală, căci ar fi învinsă în lupta ei cu realitatea care are viață și mișcare. Poetul caută să creeze asupra elementelor ce îi sănt date, altfel face articoli de ziare în loc de poezie. Astfel, când tratează sujete istorice, exprimă fapte, eroi, el cătă să adauge, lângă realitate, o viață nouă pentru eroii săi și să-i facă a străluci într-o rază de imagine. Poezia are asemenea un scop; scopul este de a curăță sufletele prin amintirea priveliștilor frumuseței, de a ridică sufletele prin simțimentul admirării, de a le întăriri prin amintirea virtuților și descrierea patimilor, având totdeauna în vedere înbunătățirea soartei omului. Umanitatea, în a sa realitate, este totdeauna plecată spre pământ, împinsă în trebuințele materiale; poezia cătă să fie un intermediar între materie și între spirit, să tinză a o ridică spre cer. Poezia nu va perdi pe cât inima nu va peri.

Gr. Alexandrescu este un elev al d-lui Ion Eliade. Una din cele mai cunoscute poezii ale acestui poet îi fuse recomandată de Voinescu, *Anul 1840*, an fatal, anunțat de adoratorii lui Agathangel, ca anul în care o să fie o turmă și nu păstor. Această poezie șchiopătă prin formă, este însă în mai bune condiții în privința cugetărilor și simțimentelor. În cea din urmă retipărire autorul o puse în capul operelor sale.

Anul 1840 începe posomorit; un profum de descurajare plutește pe primele strofe. Școala byroniană se amintește:

Așa zice tot omul ce 'n viitor privește,
Așa zicea odată copilăria mea;

Un an vine și trece și alt an îl moștenește
Și ce nădejdi dă unul, acelalalt le ia.

Acesta venea din posomorirea situației țărei, atunci ; poetul spune suferințele ce popolii au de la tirani :

Ici umbre de popoare le vezi ocărnuite
De umbra unor pravili călcate, siluite.

Umbrele de popoare și umbrele de legi este o figură nouă și frumoasă.

Oricare sentimente înalte, generoase
Ne par ca niște basme, de povestit frumoase.

Poetul însă revine la speranță un moment ; crede că omul va face minuni și pronunță niște cugetări ce par stinse, dar puternice de desperare :

An nou ! aştept minune - și ca o cerească lege.
Dacă însă păstorul ce tu ni-l vei alege
Va fi tot ca păstorii de cari avem destui,
Atunci lasă în stare-i bâtrâna tiranie,
La darurile tale eu nu simt bucurie,
De 'mbunătățiri rele cât vrei săntem sătui.

Cetitorii cată să știe că atunci era o censură severă.

Ce pasă bietei turme în veci nenorocită,
Să știe de ce mâna va fi măcelărită
Sau dacă are unul sau mulți apăsători ?

Poetului nu-i plăcea democrația ?

In o altă strofă posomorirea se face mai simțită :

După suferință multe inima-mi se împietrește,
Lanțul ce ne apasă uităm cât e de greu;
Răul se face fire, simțirea amortește
Și trăesc în durere ca 'n elementul meu.

Păcat că forma ce a dat acestor cugetări nu este la înălțimea cugetărei, nu este corectă.

V 1

ION ELIADE RĂDULESCU.

Românii de dincoace, sub înrăurirea ideilor grece, lăsau la o parte numele lor român și luau nume grec sau îi puneau în coadă o coadă greacă. Juni români cari studiau literatura elenă veche, încântați de strălucirile ce încununau cu aureole frunțile poetilor și filosofilor Greciei, își dau numele aceluia mare bărbat

¹ Anul I. — Nr. 8. — 1 Octombrie 1868. — Pag. 113—194.

antic cu care fiecine păreă mai mult a simpatiză. În Transilvania până astăzi chiar Români, încă de la școală, iau câte un nume roman: Domițian, Traian, etc., lăsând numele părintilor la o parte. Este negreșit o idee frumoasă într'aceasta: vor să dovedească originea latină, amoarea pentru marii bărbați romani. Dar noi credem că în cariera lucrurilor frumoase nu este numele oamenilor mari care ridică pe un om, ci meritul său personal: meritul personal al Românului mare de astăzi poate să ne dea nume tot atât de glorios ca numele străbunilor fără a fi tot acelea. Putem enumără câteva persoane foarte cunoscute și stimate care port nume luate din istoria Romanilor și care s-au făcut cunoscute și sănt stimate, nu prin mijlocirea acelor nume vechi, dar prin meritul lor personal, prin faptele lor care ar fi ilustrat d'opotrivă numele de Badea Ion precum a ilustrat pe cel de Domițian.

D. Ion Rădulescu, Român din Târgoviște, dintr-o familie veche, redusă ca toți boierii de neam la modesta carieră a vieții câmpene, încă de atunci când boierii sau conducătorii oștirei române fuseseră prigoniți de Fanarioți, copil încă, își detine numele de Eliade sub impresia inspirațiilor lui Omer.

Ion Eliade Rădulescu fusese cel dintâi Român în Valahia care se ocupă de limba română. El cel dintâi înobilă presa și poezia română care până atunci zăcea în corupție și erau privite ca niște oaspeți cărora soțietatea nu păstrase un loc la banchetul vieței. Oamenii de știință, de literatură, poeți, erau priviți de soțietate ca niște ființe netrebuincioase în interesele mari ale soțietăței; puși în rândul nebunilor, meniți a îmbucură cu laudele lor pe cei puternici în zilele de ziafet; învătați, literatori, poeți aveau numele desprețuitor de *Dascăli*. Știința, literale, poezia, văzându-se astfel tratate, el ca și poporul român, uitară origina mărirelor și crezură că astfel era misia lor tristă pe acest pământ.

Când cineva voiește a numi un popor, o clasă, un individ: *Sibarit*, înțelege calificațiile de molatic, slab, dat la desfătări, la lux, fricos, plăpând, afemeiat, voluptos, temător de lupte și arme. Origina acestui cuvânt vine de la un oraș *Sybaris*, din Italia de jos, în Lucania, pe malul lacului Tarente, care, după tradiție, fusese clădit 721 de ani înainte de Christ, de către Aheeni și Trezenieni. Tărâmul acelei țări era atât de roditor, comerciul ei atât de desvoltat, încât tot producea fără ca omul să-si dea

multă osteneală Puțină muncă pentru unii, nici-o muncă pentru alții, munca era privită ca o desonoare, prada ca o onoare. *Sibariții* căzură cu timpul într'o moliciune care nu este încă cunoscută la nici un popor și numele lor deveni sinonim cu acela de afemeiat și voluptuos. Atunci datinile lor se corupseră cu totul, ei nu mai făceau altceva decât să mănânce, să doarmă, să se plimbe, să se desmierde în ospețe. Oameni plăpâanzi ca femeile, mici, supțiri, delicate, păreau crescute în bumbac; un vânt rece și răgușea, un aer umed și înfrigură, căldura și leșină; ore întregi treceau cu imbrăcămîntea, cu rânduirea părului; un fir de păr ieșit de sub lanțul ce-i împreună cosmeticul, făcea ne-norocirea Sibaritului. Erau afemeiați, umili, sfioși, târători; cu un naturel temător ce îi făcea nedemni de a guvernă, de a comandă, de a se bate; căzuți în slăbiciune, în urma exceselor de voluptăți, se făceau leneși, erau ca acei eleganți Adonis aşă de plăpâanzi, aşă de păpușăți, încât pieptul lor cel mic abia putea respira aerul; mersul lor era şovăitor; purtau corsete ca să le sprijine talia; mâncau tot felul de substanțe escise, spre a le întări stomacul obosit. Se parfumau cu ambru, cu mosc, ca să reînvieze nervele delicate, întăritate de spasme, aveau istericale ca femeile nervoase, patul de puf nu era un așternut destul de moale pentru acești sibariți obosiți, palide copii ale unui sex mai bărbătesc decât dânsii. Locuitorii din Cotron căzură cu armele asupra Sibariților, cari, neștiind a se bate cu armele, se lăsăra a se robi în anul 510. Pe la 444 Sibariții mai clădiră, nu departe de cetatea veche, o altă cetate, Thurium; dar nu putură a trăi din cauza certelor între dânsii.

Astfel era și soțietatea română înainte de regenerație, când pără Lazăr și după el toți acei bărbați cari contribuiră la regenerația României înainte și în urma revoluției din 1821. În loc de aperi, grație bunilor Români, ce mai rămăsese Români, se regenerără.

Ion Eliade pe care, la început, adversarii săi îl numeau gazetarul, rupse acest val al unor prejudecăți născute în spiritul de corupție și dete științelor, literilor rangul lor în soțietatea română.

Scolarul lui Lazăr, împreună cu mai mulți junii români, P. Poenaru, S. Marcovici, Moroiu, Poteca și alții, Eliade beu la izvoarele ascunse ale naționalității române.

Acești discipoli erau meniți a răspândi în toate ramurile aceea ce ei învețaseră, de la Lazăr, acest Zamolxe modern. Boieri români, cari mai păstraseră caracterul lor liber, începură a se gândi că sănt Români. O școală română se face, la Golești, de boierul Constantin Golescu. Aron Florian și Eliade sănt chemați a da vieață și desvoltare acestei școli. O școală română! Aceasta mișcă pe Fanarioți. Lipcani tătari plecară la Fanar, uneltele streinilor criticară. Eră atunci o școală română ceea ce astăzi este încă armarea tutulor Românilor, o idee nouă. Ce fel? ziceau Grecii. Români pot să învețe științe în limba lor? Ce fel? Români pot să se armeze și să se bată? zic astăzi încă urmașii acelor triste școli de căderi și înjosiri. Golescu și toți părtinașii ideei de a instrui pe Români în limba lor, fuseră încercări de blamuri, bănuți că sănt puși de Ruși să atâțe spiritele contra Porței Otomane, contra Fanarioșilor. Mâna preotesei de la tempul Tiraniei se prepară a aprinde focul care trebuie să arză pe acești culpeși reformatori. Spiritul de romanism triumfă, discipoli propagă în nație și prepară evenimentele politice ce surveniră.

Să ne înturnăm la Eliade. Vieața sa este cunoscută, este scrisă de el însuși. Il vom luă dar ca poet.

Capul său d'opera în poezie este *Zburătorul*. Două ode făcute pe Safo a mare poetă. Zburătorul făcă pe Eliade un mare poet. În aceasta idilă este natura; dar natura de multe ori este imorală, este hidroasă; poezia sa este morală, este frumoasă și naturală în ceea ce nu este nimic exagerat, nimic mincinos, nimic mort. O poezie trebuie să unească trei condiții ca să fie perfectă: cată să fie cu putere cugetată, cu adâncime simțită și cu eleganță exprimată. Aici se găsesc aceste condiții. O singură eroare avem de ridicat, o eroare ce se datoră limbei de atunci, care atunci nu se luă în seamă, dar care astăzi supără urechea; este expresia: *pe vine*. Se poate îndreptă.

Noi reproducem aici această poemă frumoasă, simplă, grăioasă și română și credem că am zis destul despre talentul poetic al autorului.

